

İBN TAYFÛR

İslam Klasikleri 34

Kitābu Bağdād

Me'mûn Dönemi

ANKARA OKULU

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

İbn Tayfûr (280/893)

Tam künyesi Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ebî Tâhir Tayfûr Mervezî Horasânî'dir. 819'da Bağdat'ta Babüşşam'da veya bitişiğinde yer alan Harbiyye'deki Mervliler mahallesinde doğmuştur. Horasan'ın Mervuz şehrinden başkente gelmiş olan İbn Tayfur'un ataları Ebnâ-i Horasan denilen ve Abbasi davetini destekleyen ailelerden biridir. Hayatının ilk on üç yılını Me'mûn döneminde geçiren İbn Tayfur, eğitimi tamamladıktan sonra önce halka açık kütûbda bir süre muallimlik yapmış, daha sonra zengin ailelerin çocuklarına özel ders vermiştir. Bir süre sonra bunu da bırakıp muhtemelen 850'de Sûku'l-Varrâkin'de bir yer edinip kitap istinsahıyla geçinmeye karar vermiştir. Yeni dostlar ve arkadaşlar kazandığı bu çarşıdaki kitap ve kültürle iç içe geçen yılları, ona hem yeni bir edebi-kültürel ortam hem de birer kültür hazinesi olan eserlerinin malzemesini toplama imkânı sağlamıştır. Yetişkinen de Babüşşam'da oturan İbn Tayfur aldığı klasik eğitimin sonucu ve dükkânında kurduğu bağlantıları sayesinde önemli bir kültür tarihçisi, edebiyat eleştirmeni, antoloji yazarı ve yazar olmuştur. İbnü'l-Hatîb'e göre o; şair, ravi, belagat sahibi bir hatip, ilimle anılan zeki ve anlayış sahibi kimselerdendi. İbn Tayfur 15 Ağustos 893 Bağdat'ta öldü ve Bâbüşşam'a defnedildi. İbn Tayfur'un kaynaklarda sözü edilen çok sayıda eserinden *Kitâbu Bağdâd*'ın 6. cildi ile antoloji mahiyetindeki 14 ciltlik *Kitâbü'l-Menşûr ve'l-manzûm* isimli eserin 11, 13 ve 14. ciltleri günümüze gelmiştir.

Prof. Dr. Mustafa Hizmetli

1964 yılında Sivas'a bağlı Eskikarahisar köyünde doğdu. İlköğrenimini köyünde, ortaöğrenimini Sivas'ta tamamladı. 1988 yılında Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü'nü bitirdi. 1989-1992 yılları arasında TRT Ankara Televizyonu'nda istisna akdiyle yönetmen yardımcısı olarak çalıştı. 1995'te Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisans eğitimi tamamladı.

1995-1996 öğretim yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde doktora öğretimine başladı. Ocak 1997'de aynı Enstitü'ye araştırma görevlisi atandı. 1998'de Burslu olarak Kahire Üniversitesi'nde araştırma ve incelemelerde bulunmak üzere Mısır'a gitti. 25 Ocak 2002'de Prof. Mehmet Özdemir'in danışmanlığında Endülüs'te Hisbe Teşkilatı başlıklı teziyle doktor unvanını aldı.

Ekim 2002-Mayıs 2007 tarihleri arasında Türkiye Diyanet Vakfı Genel Merkezi'nde, 2007-2011 arasında aynı Vakfın İlim, Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Başkanlığı'nda çalıştı. Haziran 2011'de Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı'na yardımcı doçent olarak atandı. Hâlen aynı fakültenin Tarih Bölüm Başkanlığını yürüten yazarın kitapları ve bilimsel dergilerde yayınlanmış makaleleri bulunuyor. Yazar Arapça ve İngilizce biliyor.

Ankara Okulu Yayınları: 382

İslam Klasikleri: 34

© Ankara Okulu Basım Yay. San. Tic. Ltd. Şti.

Editör: Mehmet Azimli

Son okuma: Kasım Gezen

Dizgi, kapak: Ankara Dizgi Evi

Baskı, cilt, kapak baskısı: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi

Birinci baskı: Kasım 2021

ISBN: 978-625-7387-21-7

Ankara Okulu Yayınları

Şehit Mehmet Baydar Sokak 2/A Maltepe/ANKARA

Tel: (0312) 341 06 90 GSM: 0542 382 74 12

web: www.ankaraokulu.net

e-mail: ankaraokulu@ankaraokulu.net

ankaraokuluyayinlari@gmail.com

Kitâbu Bağdâd

Me'mûn Dönemi

İbn Tayfûr

Çeviren
Prof. Dr. Mustafa Hizmetli

Ankara Okulu Yayınları
Ankara 2021

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRDEN	7
ÖN SÖZ	9
MÜELLİF VE ESERİ	15
İbn Ebû Tâhir Tayfûr.....	15
<i>Kitâbu Bağdâd</i>	16
Eserin Yazıldığı Dönem.....	18
Müellifin Metodu ve Kaynakları.....	22
Edebî Bilgiler.....	28
Tarihçilerin Kaynağı: <i>Kitâbu Bağdâd</i>	30
<i>Kitâbu Bağdâd-Taberî Tarihi</i> İlişkisi Üzerine.....	32
<i>Kitâbu Bağdâd</i> 'ın Konusu	34
Ek: Ravi Listesi	41
KİTÂBU BAĞDÂD	49
Me'mûn'un Halifeliği.....	51
Bağdat'a Girişi	60
Tâhir b. Hüseyin'i Ataması	70
Bağdat'taki Hayatı.....	93
Hilmi ve Ahlakı	122
Mezâlim Meclisi	128
Tâhirîler	133
Me'mûn'un Otoritesi.....	182
İbrâhim b. Mehdî	187
Me'mûn-Boran Evliliği	205
Ahmed b. Ebû Hâlid'in Vezirliği	211
Ahmed b. Yûsuf	225
Ebû Dülef	231
Yahyâ b. Eksem.....	241
Bizans Seferi.....	244
Ali b. Hişâm.....	249
Me'mûn Dimaşk'ta	252
Şairler.....	263
Mihne.....	298
Vefatı.....	306
DİZİN.....	311

EDİTÖRDEN

Ankara Okulu Yayınları “İslam-Klasikleri” projesi üst başlığı kapsamında yayımlanan serinin otuz dördüncü (34.) kitabı olarak bir şehir tarihiyle karşınızdayız.

İbn Tayfûr’un *Bağdat Tarihi* klasik şehir tarihlerinden öte sadece bir sultan dönemini konu edinmektedir. Esere Abbasi-lerin meşhur halifesi Me’mûn döneminin tarihi dersek daha doğru olur.

Beytülhikme’nin kurucusu Me’mûn’un İslam bilim tarihi açısından önemini anlatmayı zait buluyoruz ve sizleri bu dönemi gözlemlemek üzere İbn Tayfûr’un *Kitâbu Bağdâd* adlı eseriyle baş başa bırakıyoruz...

Hayırlara vesile olması dileğiyle...

Mehmet Azimli*

* Hitit Üniversitesi İlahiyat Fak.

ÖN SÖZ

Bu tercümeyi tamamlamayı nasip eden Yüce Allah'a sonsuz şükürlerimi sunarak başlamak istiyorum. Nedeniyse çevirdiğim *Kitâbu Bağdâd*'ın muhtevasında yatmaktadır. Eseri 1908 yılında ilk kez yazma nüshaya dayanarak yayımlayan oryantalist Hans Keller'in de belirttiği gibi, Me'mûn dönemi ve Bağdat tarihi hakkında yapılan ilk çalışmalardan biri olması, dilinin eskiliği, bir siyasi tarihten çok, kültür tarihi olması esere İslam tarihleri içerisinde ayrıcalıklı bir yer kazandırırken tercümeyi de aynı ölçüde zorlaştırmaktadır. Bunda eserin müellifi İbn Ebû Tâhir Tayfûr'un edebiyatçı ve şair kimliğinin yer yer tarihçiliğinin önüne geçmiş olmasının önemli rolü vardır. Yedinci Abbasi halifesi Me'mûn'un Bağdat'taki hayatını anlatırken yalnız siyasi olayların anlatımıyla yetinmemiş, sosyal ve kültürel konulara ilişkin rivayetlere de yer vermiştir. Sarayda düzenlenen ilim ve sohbet meclislerinde konuşulan kelami problemlerin yanında şiir ve edebiyat sohbetlerine, eğlence meclislerine de yer vermiştir. Bu meclislerde söylenen şarkılar, cömertlik, cesaret, kahramanlık, asalet gibi konularda ünlü Arap şairlerince söylenen şiirler, düzenlenen yarışmalar eseri seçkin bir atmosfere kavuşturmuştur. İran ve Hint kültürü başta olmak üzere kadîm kültürlerle ait hikmetli sözlere başvurulması da anlatıma ayrı bir renk katmaktadır.

Yukarıda eserin, İslam tarihi alanında telif edilen eserlerden ayıran en belirgin özelliklerine değindik. Bununla beraber şehirlerin tarihine dair temel kaynaklardan kabul edilen İbn Tayfûr'un bu eseri, gerek müellifin nevi şahsına münhasır üslubu gerek eserde yer alan bazı rivayetlerin başka kaynaklarda bulunmaması (veya bazı nüanslarla bulunması) eserin tercümesini güç hâle getirdiğini söyleyebiliriz. İbn Tayfûr'un birçok yerde olayı özetleyerek aktarmış olması, kısa ve müp-

hem cümlelerden sonra doğrudan konuyla ilgili şiirler aktarması, aktardığı bu şiirlere dair konuyu aydınlatacak herhangi bir izah yapmaması, yeri geldiğinde rivayetleri birbirinden kopuk aktarması, serdettiği olaylarda geçen garip kelimeleri veya isimleri izah etmemesi, kitabın anlaşılmasını zorlaştıran etkenlerden sadece bazılarıdır. Bu etkenlere bir de kelimele-
rin harekelenmesi gereken yerlerde muhakkiklerin hareke koymamış olmaları, bazı anlamsal nüanslar oluşturan ilgili döneme özgü kelimelerin açıklanmamış olması eklenince eserin Türkçeye aktarılması epeyce zorlaşmıştır. Eserin bu zorluğunun bilincinde olarak salt muhakkiklerin açıklamalarıyla yetinilmemiş, ayrıca benzer rivayetleri aktaran eserlere de müracaat edilerek rivayetler karşılaştırılmış ve karşılaştırma sonucunda tercüme yapılmıştır.

Tercümenin ele alınan metni kendi dilinde doğru anladık-
tan sonra aktarılacak dilde de doğru ifade etmeyi gerektirdi-
ği ve bunu yaparken de müellifin eserinin korunması azami dikkat isteyen bir emanet olarak görüldüğü göz önüne alın-
dığında çevirmenin üstlendiği görevin zorluğu da anlaşılmış olacaktır.

Söz buraya gelmişken neden bu kitabı tercüme ettiğimi okuyucu haklı olarak merak edecektir. Serinin editörü bana bu kitabı çevirmemi önerdiğinde sadece kitabın adına bakarak (*Kitâbu Bağdâd!*) ben nasılsa Bağdat konusunda çalışma yaptım, bunu kolayca çevirir, ayrıca bilgilerimi pekiştirir ve zenginleştiririm diye düşünerek olumlu cevap verdim. Ön in-
celeme ve araştırmaya dayanmadan verdiğim bu kararın beni beş yıldan fazla sürecek bir tercüme macerasına sürükleye-
ceğini bilemezdim ve öğrendiğimde de artık çok geç olmuştu. Sanırım cehaletimin ve peşin hükümlülüğümün kurbanı ol-
duğumu söylemenin yararı yok. Sonuçta hata ve sevaplarıyla *Kitâbu Bağdâd*'ın tercümesiyle karşınızdayım. Sırası gelmiş-
ken tercümedeki hata ve eksiklerin şahsıma ait olduğunun, doğrusu önerildiğinde yeni baskılarda bunları düzeltmenin de görevim olduğunu ehlinin bilmesini isterim. Şüphesiz her

türlü noksanlıktan münezzehe olan, doğruya ve başarıya ulaştırıcı Yüce Allah'tır.

Tercümeyle esas aldığım metinden ve takip ettiğim yöntemden söz etmem gerekirse eserin Arapçada yaygın iki baskısı bulunmaktadır: İlki İ. Attâr Hüseyinî-M. Zâhid Kevserî tarafından yayımlanan Kahire 1949 baskısı, diğeri İsmâ Muhammed Hac Ali tarafından yapılan Beyrut 2009 baskısıdır. Şâmîle'de de yer alan Kahire baskısı 239, Beyrut baskısı 416 sayfadır. Ön söz, giriş vb. kısımlar çıkarıldığında eserin metni 180 sayfa tutmaktadır. Tercüme esnasında her iki baskı da karşılaştırılarak muhtemel okuma hata ve zorlukları asgariye indirilmeye çalışılmış, özellikle daha yoğun bir inceleme ve emek ürünü olan Beyrut baskısındaki not ve açıklamalar da göz önünde bulundurulmuştur. Kahire baskısında yalnız müellif tarafından konulan başlıklar yer alırken Beyrut baskısında muhakkik, kimi başlıkları muhtevaya uygun olarak düzenlemiş, ayrıca yeni başlıklar ilave etmiştir. Çeviri metninde müellifin başlıkları normal başlık olarak korunmuş, muhakkikin başlıkları ise parantez içinde verilmiştir. Gerekli görülen yerlerde, anlaşılması zor kavramlar, şiirlerle metinde geçen kişiler ve yer adları konusunda açıklamalar yapılmış ve "Çev." ibaresiyle belirtilmiştir. Eklenen dipnotlar eserin hacmini epey artırdığından zorunlu olmadıkça açıklamaların sonunda kaynak gösterilmekten kaçınılmıştır. Açıklamalarda *DîA* maddelerinden, tabakât, terâcim kitaplarından ve diğere İslam tarihi kaynaklarından yararlanılmıştır. Fuat Sezgin'in, *Arap İslam Bilimleri Tarihi*, İstanbul 2015; Yâkût Hamevî'nin, *Mu'cemü'l-büldân*'ı ve muhtasarı Abdülhak Bağdâdî'nin *Merâsidü'l-ittılâ*'ı, yine Yâkût'un *İrşâdü'l-erib*'i; Hatîb Bağdâdî'nin, *Târîhu Bağdâd*'ı, Taberî ve İbnü'l-Esir'in tarihleriyle İbn Manzûr'un *Lisânü'l-arab*'ı tercüme sürecinde sık başvuru kaynakları olmuştur.

Son olarak buradaki bir teşekkür kimsenin hakkını ödemeye yetmese de çalışmama katkıda bulunanlara teşekkür etmezsem bu önsöz eksik kalacaktır. Eserde bulunan klasik

Arap şiirinin önemli şairlerine ait 500 beyti aşkın şiirlerin çevirisi bir tarihçi olarak beni aştığından bu kısımların çevirisi için Arap Dili Belagati Anabilim Dalı doktora öğrencisi Arş. Gör. İsmail Araz'dan destek istenmiştir. Eserdeki şiirleri özenle çevirerek gerekli not ve açıklamaları da eklemek suretiyle titiz bir çalışma ortaya koyan İsmail Araz'ı tebrik ediyorum. Ayrıca kendisi kitaptaki zor ibarelerin tercümesinde katkı ve desteğini esirgememiş, sorularımı sabır ve özveriyle cevaplama nezaketi göstererek bir kadirşinaslık örneği sergilemiştir. Bu yönüyle kendisine çok çok teşekkür ediyorum. Bazı yazışma örneklerini ve zor ibareleri zaman zaman danıştığım dostum Prof. Dr. M. Emin Şen'e, Doç. Dr. Hasan Hüseyin Güneş'e, Dr. Fuat Daş'a, Dr. Savaş Karagözlü'ye, Arş. Gör. Cihan Özaykan'a ve bir mektubun çevirisinde desteğini esirgemeyen kıymetli kardeşim Yusuf Türker'e de teşekkür ediyorum. Farsça ibarelerin çevirisinde ve beklenmedik problemlerin çözümünde kıymetli desteğinden istifade ettiğim aziz dostum ve meslektaşım Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç'a teşekkürlerimi sunuyorum. Hadisler konusundaki sorularımı cevaplama nezaketi gösteren Dr. Salih Şengezer'e teşekkür ediyorum. Sürecin başından beri özellikle garip kelime ve kavramlarla kopuk pasajların tercümesi sırasında zengin dil ve tercüme birikiminden cömertçe yararlanmamı sağlayan, Türkçe tercümenin tümünün Arapça aslıyla karşılaştırma ve kontrolü sırasında kendi mesaisinden feragatle değerli zamanını ayıran ve hiçbir sorumu cevapsız bırakmama nezaketini gösteren Dr. İclal Arslan'a da özel olarak teşekkür ediyorum. Dostlardan güzellikler umulur. *Kitâbu Bağdâd*'ın beş yılı aşan tercüme serüveninde bunların dışında birçok dost ve meslektaşımın destek ve tavsiyelerinden yararlandım. Burada ismini sayamadığım veya unuttuğum dost ve arkadaşlarım olmuş olabilir. Çalışmamda katkısı ve desteği bulunan herkese ayrı ayrı teşekkür ediyor, varsa haklarını helal etmelerini istirham ediyorum. Eseri takdim yazısını okuyarak değerli katkılarda bulunan Prof. Dr. Mehmet Vural ve Doç. Dr. Murat Kelikli'ye de teşekkür ediyorum. Ayrıca İs-

lam Klasikleri Serisinin editörü Prof. Dr. Mehmet Azimli'ye elimde olmadan uzayan süreç dolayısıyla gösterdiği sabır ve anlayış için şükranlarımı sunarım. Son olarak eseri basılı hâlde okuyucuya ulaştıran Ankara Okulu Yayınevinin ilgili ve yetkilileri Lütfi Sever-Hasan Erdoğan ile teknik sorumlu Zeynep Özger'e ayrı ayrı teşekkür etmeyi ifası zevkli bir borç bilirim.

Prof. Dr. Mustafa Hizmetli

MÜELLİF VE ESERİ

Tarihin garip tesadüflerle dolu olduğu gerçeği sık tekrarlanan bir klişe olsa da elimizdeki kitabın yazarı ve hayatını yazdığı Halife Me'mûn için oldukça uygun düşüyor. Halife Me'mûn kardeşiyle olan taht mücadelesini kazanmasından yıllar sonra Bağdat'a girdiği yıl doğan biri onun ve döneminin tarihini yazacaktı. Bu kişi İbn Tayfûr'dur. Peki, İbn Tayfûr kimdir?

İbn Ebû Tâhir Tayfûr

Tam künyesi Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ebî Tâhir Tayfûr Mervezî Horasânî'dir. 819'da Bağdat'ta Bâbüşşam'da veya bitişğinde yer alan Harbiyye'deki Mervliler mahallesinde doğmuştur. Horasan'ın Merveruz şehrinden başkente gelen İbn Tayfûr'un ataları Ebnâ-yı Horasan denilen ve Abbasi davetini destekleyen ailelerden biridir. Hayatının ilk on üç yılını Me'mûn döneminde geçiren İbn Tayfûr, eğitimi tamamladıktan sonra, önce halka açık küttâbda bir süre muallimlik yapmış, daha sonra zengin ailelerin çocuklarına özel ders vermiştir. Bir süre sonra bunu da bırakıp muhtemelen 850'de Sûku'l-Varrâkîn'de bir yer edinip kitap istinsahıyla geçinmeye karar vermiştir. Aynı zamanda bir şair olan İbn Tayfûr, zengin çevrelerdeki katı kuralları tanımayan özgür bir ruha ve tenkitçiliğiyle kendini dışa vuran sivri dilli bir kişiliğe sahip olduğu için bu çarşının nispeten serbest ortamı onu çekmiş olmalıdır. Yeni dostlar ve arkadaşlar kazandığı bu çarşıdaki kitap ve kültürle iç içe geçen yılları, ona hem yeni bir edebî-kültürel ortam hem de birer kültür hazinesi olan eserlerinin malzemesini toplama imkânı sağlamıştır. Yetişkinen de Bâbüşşam'da oturan İbn Tayfûr aldığı klasik eğitimin sonucu ve dükkânında kurduğu bağlantıları sayesinde önemli bir kültür tarihçisi, edebiyat eleştirmeni, antoloji yazarı ve yazar olmuştur. İbnü'l-Hatîb'e göre o; şair, ravi, belagat sahibi bir hatip, ilimle anılan zeki ve anlayış sahibi kimse-

lerdendi. İbn Tayfûr 15 Ağustos 893 tarihinde Bağdat'ta öldü ve Bâbüşşam'a defnedildi. İbn Tayfûr'un kaynaklarda sözü edilen çok sayıda eserinden *Kitâbu Bağdâd*'ın 6. cildiyle antoloji mahiyetindeki 14 ciltlik *Kitâbü'l-menşûr ve'l-manzûm* isimli eserin 11, 13 ve 14. ciltleri günümüze gelmiştir.¹ İbn Tayfûr'un 50 kadar eserini tek tek sayan İbnü'n-Nedîm'in ondan söz ederken Ca'fer b. Hamdân'dan naklen şunları aktarması ilginçtir: "Kitap yazma ve şiir söylemede onun kadar hata eden, hamakat gösteren ve bozuk iş yapan ondan daha meşhur bir kişi görmedim. Bana İshak b. Ali hakkında bir şiir okudu. Tam on küsur yerde yanlış yaptı. Ayrıca -bir beytin yarısı yahut üçte biri olsun- çalmakta ve intihalde çok mahirdi. Buhtürî de bana böyle söyledi."² İbnü'n-Nedîm'in 50 kadar eser yazmış bir yazar olarak tanıttığı, ne kadar titiz bir tarihçi olduğunu elimizdeki eserinden okuyucunun da rahatlıkla anlayabileceği bir adamdan bu şekilde söz etmesi haksızlık değil midir? Peki, İbnü'n-Nedîm neden böyle yapmıştır. Çünkü İbn Tayfûr, şairlerin intihalleriyle alakalı *Kitâbü Serikâti's-şu'arâ* adlı bir eser yazmış ve kendisini de intihal yapmakla suçlamıştır. O da gelecek nesillere İbn Tayfûr'u hafızasına güvenilmez, intihalcı ve çok hata yapan biri olarak tanıtarak bunun intikamını almıştır.³

Kitâbu Bağdâd

Kitâbu Bağdâd'ı 1908'de ilk defa yayımlayarak ilim âlemine tanıtmaya ayrıcalığı Hans Keller'e aittir. Keller, British Museum'da 23318 numarada kayıtlı yazmanın bir kopyasını

- 1 Hatîb Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ev Medîneti's-selâm*, Dârü'l-Kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, ty., 4: 433; İbnü'n-Nedîm, Muhammed b. İshak, *Fihrist*, çeviri-metin çev. R. Şeşen, tyk, İstanbul 2019, 442; Sabri Hizmetli, "İbn Ebû Tâhir", *DİA*, 19: 445.
- 2 İbnü'n-Nedîm, *Fihrist*, 442.
- 3 *Kitâbu Bağdâd* = *Sechster band des Kitab Bagdad*, Ebü'l-Fazl b. Tayfûr Ahmed b. Tayfûr Bağdâdî İbn Ebû Tâhir, 280/893; Deutsche übersetzung von Hans Keller; edited by Fuat Sezgin, Frankfurt am Main: Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften an der Johann Wolfgang Goethe-Universität = Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2008. XXVI, 159 s. (Islamic Geography; 299) Keller tarafından yazılan Almanca ön söz, 6. (bundan böyle Keller, Ön Söz şeklinde verilecektir.)

temin ederek işe başlamıştır. Keller'e göre yazma nüsha 264 sayfa olup her sayfada 14 satır bulunmaktadır. Bu nüshanın elimize olduğu gibi ulaşmasında hattatların sakarlığının rol oynadığını belirten Keller, bazı delillere dayanarak yazma nüshanın okutularak yazılmış bir nüsha olduğu sonucuna varmıştır.⁴ İngilizceye çevrilen eser (New York 1920) daha sonra İzzet Attâr Hüseyinî-Zâhid Kevserî tarafından yayımlanmıştır (Kahire 1368/1949; Beyrut-Bağdâd 1388/1968; Kahire 1972, 1415/1994). Eser son olarak 'İsâm Muhammed Hac Ali tarafından tahkikli olarak (Beyrut 2009) yayımlanmıştır.

Halifelerin haberleri ve dönemleri diye de bilinen *Kitâbu Bağdâd*'ın Halife Mühtedî dönemine kadar olan kısmını İbn Tayfûr, devamını ise oğlu Ubeydullah yazmıştır. Bu kısım Mu'temid-Alellâh (870-892), Mu'tazid-Billâh (892-902), Müktefî-Billâh (902-908), Muktedir-Billâh (908-932) dönemlerini kapsıyordu fakat tamamlanamamıştır.⁵ Makrîzî de bu bilgiyi teyit etmiş ve Ubeydullah b. Tayfûr'un bu kısmı Halife Mu'tazid-Billâh için yazdığını söylemiştir. Eserin tamamının 16 ciltten oluştuğunu söyleyebiliriz.⁶ Ebû Hayyân Tevhîdî'nin, *Besâir ve Zehâir*'de aktardığı bazı anekdotlar, müellifin Emevi dönemine dair rivayetleri de topladığını dolayısıyla tarihinin o dönemi de kapsadığını düşündürmektedir. Suriyelilerin cengâveri (*fârisu ehli's-Şâm*) Cerrâh b. Abdullah (ö. 730) ve İbnü'l-Ertât hakkındaki anekdotlar⁷ bunun delilidir. Erken Abbasi dönemine dair Halife Ebû Ca'fer Mansûr'un (754-775) günlük öğünlerinde sevdiği yemeklerden ve kâtiplerine kendisini önceki halifelerden hangisine benzettiklerini sormasıyla, mahallesine mescit yapılmasını isteyen adamla görüşmesinden söz eden üç anekdot⁸ ile Ali b. Ubeyde'nin Me'mûn'un

4 Keller, Ön Söz, 5.

5 İbnü'n-Nedîm, *Fihrist*, 442-444.

6 Makrîzî, *Hıtatü'l-Makriziyye*, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418, 2: 44; Keller, Ön Söz, 8.

7 Ebû Hayyân Tevhîdî, *Besâir ve Zehâir*, thk. Vedat Kâdî, Dâru Sadır, Beyrut, 4: 128; 4: 211.

8 Ebû Hayyân Tevhîdî, *Besâir ve Zehâir*, 1: 241; 2: 17, 18.

kızı Ümmü Muhammed'in mektubunu cevaplaması⁹ gibi elimizdeki bölümde bulunmayan bilgiler de Ebû Hayyân Tevhîdî'nin İbn Tayfûr'dan aktardığı rivayetler arasındadır.

Eserin Yazıldığı Dönem

Me'mûn döneminde yetişen müellif, Mu'tasım-Billâh (833-842), Vâsık-Billâh (842-847), Mütevekkil-Alellâh (847-861), Müntasır-Billâh (861-862), Müstâîn-Billâh (862-866), Mu'tez-Billâh (866-869), Mühtedî-Billâh (869-870), Mu'temid-Alellâh (870-892) dönemlerini idrak ettikten sonra 893'te ölmüştür. Hârûnürreşîd'in ölümünden sonra iki kardeş arasındaki halifelik mücadelesi sonrasında kazanan Me'mûn'un Bağdat'a gelmeyip Merv'de kalmayı seçmesi, başkentte bir iktidar boşluğu meydana getirmiştir. Beş altı yıl süren bu kargaşa, halifenin Bağdat'a gelişiyle sona ermiştir. Devletin karşı karşıya kaldığı meşruiyet krizini çözmek için Me'mûn, Alioğullarından Ali Rıza'yı veliaht atamış ve onların rengi olan yeşil renk kıyafeti giymiştir. Ancak bu kez de Abbasoğullarının hoşnutsuzluğuyla karşılaşmıştır. Onlar da tepki olarak kendilerine İbrâhim b. Mehdî'yi halife seçmişlerdir. Bağdat'a gelirken yolda önce veziri İran kliğinin başı Fazl b. Sehl'in ardından veliaht Ali Rıza'nın şüpheli ölümü, Me'mûn'un bu politikasının sonu olmuştur. Büyük bir ilim kültür merkezi olan Bağdat'a geldikten sonra akıllı halifenin Yunancadan yapılan çevirilere ilgi duyduğu belki de bu çeviri hareketini iktidar boşluğundan çıkış için bir çözüm olarak gördüğü söylenebilir. Bu yüzden de o döneme kadar bir merkezden yoksun olarak yürütülen tercüme faaliyetlerini, kurduğu bir tür enstitü olan Beytülhikme'de yoğunlaştırması konuya verdiği önemi gösterir. Sarayda çeşitli ilmî ve kültürel konuların tartışıldığı ilim meclislerini kurması, Mutezile etkisiyle Halku'l-Kur'ân mihnesini başlatması hep bu meşruiyet krizine karşı uygulanmış bilinçli politikalar olarak görülmelidir. Merkezde sağlanan görece sükûnet hâli yanıltıcıydı. Doğuda Horasan'a atadığı valisi Tâhir b. Hüseyin bağımsız-

9 Ebû Hayyân Tevhîdî, *Besâir ve Zehâir*, 4: 151. Eserde İbn Tayfûr'dan yapılan diğer aktarımlar için ayrıca bkz. 4: 127, 148, 150, 174; 9: 15.

lığını ilan ederken Suriye ve Mısır'da isyan ve karışıklıklar kendini göstermiş, Azerbaycan'da Bâbek önderliğindeki dinî sosyal direniş (826-837) gittikçe yayılmıştı. İsyancıları bastırmak için yoğun çaba sarf eden Me'mûn'un Bizans'a öldürücü darbe vurmaya hazırlanırken Tarsus'taki ani ölümü, bu ağır yükü halefi Mu'tasım'ın omuzlarına yükledi. Mu'tasım (833-847) Abbasi halifeliğinin yapısını değiştiren iki önemli olayı gerçekleştiren halifedir. Birincisi, paralı yabancı askerler getirterek dinî, siyasi ve ailevi çekişmelere gömülmüş Arap ve İranlılara karşı Türk, Slav ve Berberilerden kişisel muhafız birliği kurmasıdır. Bu birliklerin komutanları başlangıçta halifeye sadakatleriyle ona sağlam bir dayanak sağlarken zamanla siyasi rollerinin artmasıyla iktidarın tek hâkimleri olacaklardır. İkincisi, Bağdat'tan ayrılarak yeni bir başkent kurmasıdır. Halkının hem Mutezilî görüşteki halifeye düşmanlığı hem de muhafız birliğindeki Türklerden hoşlanmamları Mu'tasım'ı 836 yılında Bağdat'ın 100 km kuzeyinde kurduğu Sâmerrâ'ya taşınmaya mecbur eder. Artık Abbasi halifeleri, kendilerine muhabbeti kaybetmiş olan Arapların ve İranlıların yerine muhafız birliklerinin ana unsuru olan Türklerin desteğinden yararlanmış ve onlara sıkı bir şekilde bağlanmıştı. Bu bağlılık sayesinde veliaht bırakmadan ölen Vâsik-Billâh'ın kardeşi Ca'fer, Mütevekkil-Alellâh lakabıyla halife ilan edilmiştir. Türk komutanların desteğiyle halife olan Mütevekkil'in iktidarı Türklerden kurtulma çabalarıyla geçmiş; ölümü de oğlunun da karıştığı bir suikast sonucu Türklerin elinden olmuştur. Gerçekten iktidar olmak isteyen son halife olan Mütevekkil döneminde Sünni tepkiler ortaya çıkmış; halife Şiîlere, onların kutsallarına ve hatta Şiîliği destekleyenlere savaş açmış, dönemi onlar için bir tür cadı avına dönüşmüştür. Zımmîler için birtakım katı kurallar koymuşsa da öldürülmesi bunların uzun süreli olmasına izin vermemiştir. Mütevekkil'in ölümüyle birlikte Abbasi devletinin dağılma sürecine girdiği ikinci Sâmerrâ dönemi başlar. Bu dönem, Türk komutanların hanedan mensuplarından işlerine geleni halifelığe getirdikleri, işlerine gelmeyince öldürüp yerine bir

başkasını atadıkları bir dönem olur. Merkezî iktidarın gücünü kaybetmesi beraberinde çok sayıda isyanı ve kopmaları beraberinde getirmiştir. Müntasır'dan (861-862) itibaren tahta oturtulan beş halife döneminde dağılma ve çöküş hızlanmış, hazine boşaldığından isyancıların üzerine gönderilecek orduyu donatacak para bulunamaz hâle gelmiştir. Sâ-merrâ halifelerinin sonuncusu Mu'temid (870-892) döneminin önemli olayları zenci ve Karmatî isyanlarıyla mücadele, Mısır ve Suriye'nin bağımsızlık kazanması, Türk nüfuzundan kurtulma girişimi olarak başkentin yeniden Bağdat'a taşınmasıdır. Mu'temid'in sorumsuzluğunu telafi eden en olumlu kararı kardeşi Muvaffak'ı devletin genelinin idaresiyle görevlendirmesi olmuştur. Kanlı çatışmalarla devam eden yeni iç savaş, halifeleri yeniden Bağdat'a sığınmaya mecbur etmişse de Büveyhilerin 946'daki işgaline kadar halifeler sık sık Türk komutanların kılıcıyla burun buruna yaşamak ve iktidarlارını onlarla paylaşmak durumunda kalmışlardır. Başkentin Bağdat'a taşınmasıyla birlikte Sâ-merrâ dönemi bitmiş ancak Türk nüfuzu dönemi bitmemiştir. Müktefi (902-908) döneminde hafifçe gevşeyen Türk nüfuzunun Muktedir (908-932) döneminden itibaren artarak güçlendiği ve Emîrülümerâ unvanını alan Türk komutanların halifeler üzerindeki vesayetlerinin, Büveyhilerin 946'da Bağdat'ı işgallerine kadar sürdüğü görülmektedir.¹⁰

Hicri 3/Miladi 9. asır büyük tarih kitaplarının yazıldığı bir dönemdir. Çoğu günümüze ulaşmayan bu eserlerin yazarları, daha geniş bir tarih ufkuna ve görüşüne sahiptirler. Kabile ve mezhep etkilerinden kurtulmuş bu yazarlar İslam ümmetini Sünni Abbasi halifesinin idaresinde tek bir devlet olarak görüyorlardı. 8. asırdan beri bu alanda eser veren din âlimlerinin yanı sıra edebiyat, matematik ve tabii bilimler alanında çalışan kâtipler vardı. Önceki milletlerin tarihleri-

10 Robert Mantran, *İslam'ın Yayılış Tarihi*, (çev. İ. Kayaoğlu), Ankara 1984, 123-125, 136-139; C. Brockelmann, *İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi*, çev. N. Çağatay, Ankara 1992, 100-122; M. Emin Şen, "Selçuklu Öncesi Hilafet Merkezinde Türk Askeri Varlığı", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ağustos 2019, Sayı: 47, 226-232.

nin yanında hadisler, şiirler ve edebiyat malzemesinden de yararlandılar. Yıllara ve konulara göre yazdıkları İslam tarihlerinin baş kısmında; yaratılış, peygamberler tarihi, Sâsânîler tarihinden söz eden bir giriş bulunmaktaydı. Bu giriş *Ya'kübî Târîhi*'nde İslam'dan önceki bütün milletlerden söz eden bir dünya tarihine dönüşmüş, eski milletlerin kültür tarihinden de bahsedilmiştir. Müslüman tarihçiliğinin esaslarını kesin olarak ortaya koyan bu tarihçilerin ortaya çıkışı, tarihçilikte ahabârîler döneminin sonunu gösterir. Bu tarihçilerin başında ilk Endülüs tarihlerinden birini yazan (*Kitâbü't-târîh*) İbn Habîb Kurtubî (ö. 853) ile İslam dünyasında ilk kronolojik tarihlerden birini telif eden Halîfe b. Hayyât (ö. 854-55) gelir. Bu ikisini *Fütûhu Mısır ve Ahabâruha* müellifi İbn Abdülhakem (ö. 870), *Uyûnu'l-ahbâr* ve *Meârif* yazarı İbn Kuteybe (ö. 889), *Fütûhul-büldân* ve *Ensâbü'l-eşrâf* yazarı Belâzürî (ö. 892-893), *Ahabâru't-tivâl* ve *Kitâbü'n-nebât* ile Ebû Hanîfe Dîneverî (ö. 895), *Târîhü'l-Ya'kübî* ve *Büldân* müellifi Ya'kübî (ö. 905), *Târîhi* ile Ebû Zür'a (ö. 894) takip eder. Taberî (ö. 922) bu döneme kapanış mührünü *Târîhu'r-rüsûl ve'l-mülûk* uyla vuran büyük tarihçidir. Bölgesel tarihle kültürü iç içe anlatmaları bakımından İbn Habîb Kurtubî, İbn Abdülhakem, Belâzürî ve Ebû Hanîfe Dîneverî, İbn Tayfûr'un öncüleri sayılırlar. Son iki isim 9. asırda İbn Tayfûr'la aynı şehirde, Bağdat'ta yaşadıkları hâlde birbirlerinden yararlanmamaları ilginçtir. Bu durum belki de Taberî'nin de benimsediği çağdaşlarından yararlanmama anlayışının bir göstergesidir. Sonuç olarak 9. asrın sonunda tarih kavramının, dinî temelinden ayrıldığı ve ayrı bir bilim dalına katkı sunacak ölçüde genişlediği Ya'kübî ve Mes'ûdî'nin eserlerinden anlaşılabılır. Sınırlı bir genel tarih anlayışı benimsenmiştir. Bu eserlerde İslam tarihine giriş olması bakımından yaratılışla başlanır ve dünya tarihi özetiyle devam edilir. İslam'ın yükselişiyle birlikte diğer toplumların tarihi ya ikinci plana itilir ya da göz ardı edilir. Bu tutum tarihe duyulan ilginin artmasının açık bir yansımasıdır. Konumuz olan *Kitâbu Bağdâd*'ın yanında Cehşiyârî'nin (ö. 942-943) *Târîhu'l-vüzerâ ve'l-küttâb*'ı ve Sûlî'nin (ö. 946) edebî tarihî

anıları derlediği *Kitâbü'l-evrâk*'ı bu tavrın bariz örnekleri olarak karşımıza çıkar.¹¹

Müellifin Metodu ve Kaynakları

Metodu: Müellifin metodunun en ilginç yanı, çağdaşı tarihçilerden farklı bir yol izlemiş olmasıdır. İbn Tayfûr, Heysem b. Adî, Halîfe b. Hayyât, Taberî gibi tarihçilerin olayları kronolojik sıraya göre anlatımını tercih etmemiştir. O, önce her halifeyi tek tek anlatmış, sonra dönemindeki siyasi olayları aktarmış, atadığı görevlilerle ilişkilerini anlattıktan sonra sözü sırasıyla ilim, edebiyat, şarkı ve eğlence meclislerine getirmiştir. O halifeye ayırdığı bölümün sonunda vefat eden önemli kişileri, vefat tarihlerine göre sıralamıştır. Kullandığı bu yöntem ona çağdaşları arasında farklı ve eşsiz bir yer kazandırmıştır. Üslubunun diğer bir ayırıcı yönü sakın ve ağırbaşlı olmasıdır. Olayları tarafsız bir anlayışla yazan müellifin amacı, hiçbir tarafı tutmadan haber ve olayları ayıklamaktır. Temel gayesi herhangi bir mezhebe veya kişiye taassup göstermeden gerçeği ortaya çıkarmaktır. Onun tarzı, duygu istismarı yapmadan ve duyuları coşturmadan yazdığı dönemin gerçeklerine ayna tutmak veya modern tabirle dönemin fotoğrafını çekmektir, diyebiliriz. O yüzden üslubu normal okuyucuyu çeker ve eserini baştan sona soluksuz okumaya iter. Yazarın dilinin sadeliği ve kesintisiz büyüleyici anlatımı, ele aldığı konuları sıkmadan ve acele ettirmeden okuyucuya kavratır. Elimizdeki kısımda yer alan konular açısından bakıldığında müellifin daha çok bir kültür tarihi yazmaya çalıştığı görülmektedir. Ancak bunu siyasi tarihi göz ardı etmeden yapmış olması eserine ayrı bir farklılık ve renk katmaktadır.

Arapça kaynaklar incelendiğinde şehir ve bölge tarihlerinin başlangıcının, fütûh ve coğrafya literatürüyle bağlantılı olduğu, bu yüzden İslam tarihinin ilk dönemlerine kadar götürülebileceği sonucunu çıkarmak mümkündür. Kâbe tarihi

11 H. A. R. Gibb, "Tarih", *MEBİA*, 11: 786-787; *Arap Edebiyatı*, çev. O. Özatağ, Ankara 2017, 91.

ve bununla ilgili rivayetlerin toplanması ve oradaki yazıtların çözülmesi merakıyla başlayan bu ilgi, Hz. Ömer döneminden itibaren fethedilen Suriye, Mısır, Irak, Horasan, İran vb. ülkelerin ikliminin insan üzerindeki etkilerinin sorgulanmasıyla artarak sürmüştür. Böylece halifeler ve valiler için yapılan şehir ve bölge tasvirleri, sonraları buraların coğrafyası ve tarihiyle ilgilenen müelliflerin ana malzemesini oluşturmuştur. Siyasi olayları anlatırken kullandığı dil, ilmî veya felsefi bir dil olmayıp belagatli tarih dilidir. Şairlerden söz ederken edebî ve şiirsel bir dil kullanır. Şarkılardan ve şarkıcılardan söz ederken teknik bir dil kullanır. Her durumda kullandığı bu metodu sayesinde, gerçeklerin aktarımından ödün vermeden okuyucunun zevk almasına özen gösterir.

Kaynakları: İbn Tayfûr bu eseri hangi kaynaklardan yararlanarak yazdı? İbn Tayfûr bağımsız bir tarihçidir. Bağdat ve Irak'ın tarihini ilk yazan odur. *Kitâbu Bağdâd*, özgün bir çalışmadır. Hiç kimseden etkilenmeden yazıldığını eserin planından ve anlatımından yani özgünlüğünden anlıyoruz. Müellif, birçok bilgiyi çeşitli kaynaklardan toplayarak bir araya getirmiştir. Bilgi verdiği olayın nerede geçtiğini bize söyler. Kaynaklarının çoğu şifahidir. Yararlandığı kâtip ve bürokratların sınırlı oluşu bize saraya pek nüfuz edemediğini düşündürmektedir. Fazl b. Rebî'in amcası Yahyâ b. Hasan'dan belirli bilgileri almıştır. Yine Amr b. Mes'ade, Fazl b. Mervân, Ahmed b. Yûsuf, Tâhir b. Hüseyin, Abdullah b. Tâhir, Muhammed b. Abdullah b. Tâhir, Hasan b. Sehl, Vâkîdî gibi yüksek memurlar için çalışan kâtiplerden bilgi aldığı anlaşılmaktadır. Bunlar sayesinde kulislerin arkasına bakma şansını yakalamıştır. Bu ravi listesi Ali b. Ubeyde Reyhânî'den (ö. 219/834 [?]) söz edilmediği takdirde eksik kalacaktır. Merv'deyken Me'mûn'un nedimliğini yapan bu zat Bağdat'a onunla birlikte gelmiş ve hemen hemen ölümüne kadar yanında bulunmuştur. İbn Tayfûr, aynı zamanda hocası ve arkadaşı olan Ali b. Ubeyde Reyhânî'den pek çok haber aktarmıştır.¹² Rosenthal'e göre İbn

12 Ebû Hayyân Tevhîdî, *Besâir ve Zehâir*, 4: 150; Yâkût Hamevî, *İrşâdü'l-erib ilâ ma'rifeti'l-edîb*, Beyrut 1993, 1: 279; 4: 1814, 1816.

Tayfûr, Bağdat'ı anlatırken kullandığı kültürel ve ekonomik istatistiki verileri, çağdaşı olan iki tarihçiden almış olmalıdır. Bunlar Ahmed b. Ebû Tayyib Serahsî (ö. 899) ve Mu'tazid döneminde yaşayan Yezdecird b. Mühenbedaz Kisravî'dir. *Fihrist*'te Serahsî'nin böyle bir eserinden bahsedilmemiş, ancak Kisravî'nin *Fezâilü Bağdâd ve Suretuha* isimli bir eserinden söz edilmektedir.¹³

Eserde, Kur'an-ı Kerim'den çok sayıda ayetin ve bazı hadislerin bulunduğunu hatırlatmakta yarar vardır. İbn Tayfûr'un *Kitâbu Bağdâd*'daki kaynaklarından söz etmeden önce onun Irak'ın ve Bağdat'ın tarihini yazan ilk kişi olduğunu ve o sırada konuyla ilgili elinde yazılı eser bulunmadığını akılda tutmamız gerekir. Bu yüzden de kitabında eski tarihçilerden hiç kimsenin adını vermemiştir. Peki, müellif bilgilerini nereden almıştır? İbn Tayfûr'un verdiği bilgiler kişisel gözlemlerine, bizzat işittiklerine dayanmaktadır. Müellif, eserindeki bilgileri toplarken gerçekleşen olaya yer ve zaman olarak kendisinden daha yakın olan çağdaşı ravilerden yararlanmıştır. Doğal olarak her zaman müellifin saraya (*dârülhilâfe*) bizzat ulaşma imkânı yoktu. Hâliyle halifelerin haberlerine çok yakından tanık olma şansı da bulamamış olmalıdır. Bu yüzden de onlar hakkındaki haberleri öğreneceği raviler halifenin maiyetinde bulunan kişiler, nedimleri, gece sohbeti arkadaşları veya onların haberlerini izleyen ileri gelenlerden (*a'yân*) oluşuyordu. Müellif, pek çok kişinin rivayetini aktarmıştır. Bir konuyla ilgili haber aktaracağı zaman ya sika bir muhaddise ya da bir görgü tanığına dayanmak durumundaydı. Birden çok rivayet geldiğindeyse aralarından tanıklarca doğru kabul edileni seçerek hem vereceği haberi sağlam bir temele dayandırmış hem de eserine yöneltilebilecek eleştiri ve kuşku da gidermiştir. Bu duyarlılığın bir gereği olarak ismi verilen ravi veya ravilerin aktardıkları haber veya bilginin dârülhilâfedeki siyasi, sosyal veya

13 İbnü'n-Nedîm, *Fihrist*, 392; Franz Rosenthal, *A History of Muslim Historiography*, Leiden 1968, 153. Hilâl b. Muhassin, ondan *Fezâilü Bağdâd* Irak yazarı Yezdecird b. Muhebendar Farisî olarak söz eder. *Rûsûmu dârü'l-hilâfe*, thk. M. Avvâd, Beyrut 1986, 18.

mesleki konumlarıyla doğrudan ilgili olduğunu görürüz. Bu yüzden çok sayıda ravi bir haberde ittifak ettikleri takdirde onu “tarihçiler dediler ki” veya “hepsi/hep birlikte şöyle dediler” ifadesiyle aktarır. Ancak bu ravilerden biri, bir haberi tek başına bildirmişse “falanın bana bildirdiğine göre, falan bana bildirdi ve dedi ki” sözleriyle aktarır. Bu durumda haberin aktaran kişiye göre değer kazanacağı açıktır. Bu yöntem eserden yararlanacak kişinin işini kolaylaştırmaktadır. Bu da müellifin kavrayış ve yazımda usta, çok yetenekli bir tarihçi olduğunun kanıtıdır. İbn Tayfûr’un sözünü ettiğimiz bu niteliklerini eserine nasıl yansıttığını *Kitâbu Bağdâd*’daki ravilerin önemlilerine yakından bakarak görebiliriz.

Me’mûn’un Horasan’dan dönüş haberini verirken söze şöyle başlar: “Ravilerden bir topluluk zikretti ki: İshak b. Süleyman Hâşimî, Ebû Hassân Ziyâdî, İbn Şebâne Mervezî, ellerindeki tarih kitaplarından naklettiklerine göre hepsi ittifakla dediler ki:” Bu onun rivayetleri rastgele yazmadığının, tarihçilikteki ustalığının göstergesidir. Yazım teknik ve usullerini iyi bilen yazar, ravilerinin ilmi konumlarının sınırlarını görebilecek kadar bilgili ve ustadır. Mesela Ebû Hassân Ziyâdî, güvenilir bir muhaddis ve tarihçi olarak görülür. Mütevekkil döneminde kâdılık yapmıştır. *Kitâbü’t-târîh ale’s-sinîn* adlı eseri, İbn Tayfûr’un önemli kaynaklarından olup Hatîb Bağdâdî bu eseri *Târîhu Bağdâd*’ında övdüğü gibi, Mes’ûdî ve İbn Mâkûlâ da zikretmiştir.¹⁴

Me’mûn’un haberlerini araştırırken müellifin, fesahat ve belagatle nitelenen ve övülen İbrâhim b. Abbâs Sûlî’nin (ö. 244/858) rivayetini aktardığını görüyoruz. Yine aynı konuda birçok yerde İbrâhim’in amcazadesi ve Me’mûn’un vezirlerinden biri olan Kâtib Amr b. Mes’ade’nin (ö. 217/832) rivayetlerine yer verdiğini görüyoruz. Öte yandan faziletli edip ve ravilerden, *Tabakâtü’s-su’arâ* adlı eseri kaleme almış bir şair olan İsmâil b. Ebû Muhammed Yezîdî’nin (ö. 883-884) rivayetlerini de dikkate alır. Hârûnürreşîd ve Emîn’in veziri

14 Fuat Sezgin, *Arap İslam Bilimleri Tarihi*, Fuat Sezgin İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2015, 1: 360-361.

Fazl b. Rebî'î'nin dayısı Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Hasan b. Abdülhâlik'in rivayetlerini ihmal etmemiştir. Hatta öneminden dolayı bu kişi, İbn Tayfûr'un birçok haberde dayandığı ravidir. Me'mûn'un ve Tâhir b. Hüseyin ailesinin haberlerini ezbere bilen Muhammed b. Abdullah b. Tâhir'in kâtibi Muhammed b. İsâ'nın rivayetlerine de önem vermiştir.

Abdullah b. Tâhir'in Nasr b. Şebes'le savaşmaya gidişinden söz ederken yeniden Ebû Hassân Ziyâdî ve Muhammed b. Mûsâ Harizmî'nin rivayetine döner. Mu'tasım'ın veziri Fazl b. Mervân'ın rivayetini de gözden kaçırmaz.

Me'mûn'un Bağdat'taki siyasetini ele alırken dayandığı raviler arasında Ca'fer b. Muhammed Enmâtî, Abdullah b. Tâhir, Mutezilenin ileri gelenlerinden Sümâme b. Eşres, Vâkıdî'nin kâtibi Muhammed b. Sa'd, Kâdı Yahyâ b. Eksem bulunmaktadır. Me'mûn'un affından söz ederken Basralı tarihçi, şair ve dil ustası Ebû Abdurrahman Muhammed b. Ubeydullah b. Amr Utbî'nin (ö. 842) rivayetini aktarır.

Tâhir b. Hüseyin'in haberlerini yazarken Tâhir ailesi fertlerinin bilgilerinden yararlanır. Bu konuda Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Ali b. Tâhir, Ebû Muhammed Mutahhar b. Tâhir, Horasanlı Kâtib Muhammed b. İsâ, Tâhir'in yemek ve sohbet arkadaşı olup yanında konumu yüksek olan Ebû'l-Heysem Hâlid b. Hammâd gibi önemli ve yakın kişilerin rivayetlerine yer verir. Bu konuda öne çıkan rivayetler arasında Muhammed b. Abbâs Sa'leb, Yahyâ b. Eksem, Yahyâ b. Hasan b. Abdülhâlik'in aktardığı haberler bulunmaktadır. Abdullah b. Tâhir'in haberlerini aktarıırken ise Muhammed b. Heysem b. Adî, Me'mûn'un veziri, fasih ve iş bilen bir kâtip olan Ahmed b. Ebû Hâlid Ahval'in (ö. 825) rivayetlerine yer verir.

Abdullah b. Tâhir'in Ubeydullah b. Serî ile savaşmak üzere Mısır'a gidişinden söz ederken konunun öneminden dolayı tarihçilerden bir grubun tanıklığına başvurmuştur. Haberi şöyle aktarıyor: "Ebû Hassân Ziyâdî, Hâşimî, Harizmî ve tarihçilerin hepsi dedi ki." Daha sonra konuyla ilgili olarak tabip Ahmed b. Yûnus Harrânî, Me'mûn'un sır kâtibi, Horasan

berîdi ve Basra zekât sorumlusu Ahmed b. Yûsuf'un oğlu Abdullah b. Ahmed b. Yûsuf'un rivayetlerine yer verir. Ardından sika âbidlerden Ebû Muhammed Abbâs b. Abdullah b. Ebû Îsâ Turkufî ile Abdullah b. Tâhir'in nedimi Ebû's-Semrâ'nın rivayetlerini aktarır.

İbrâhim b. Âişe'nin öldürülmesi konusunu anlatırken İbn Şebâne, Mu'tasım'ın kâtibi Fazl b. Mervân, Yahyâ b. Hasan'ın rivayetlerinden yararlanır. Me'mûn'un yokluğunda hilafeti gasbeden amcası İbrâhim b. Mehdî'ye karşı konumundan söz ederken Me'mûn'un veziri Ebû Abbâd Sâbit b. Yahyâ Râzî'nin çocuğunun öğretmeni Ebû Ya'kûb'un rivayetini öne çıkarır. Konuyu Sümâme b. Eşres'in kardeşi Abdülvehhâb b. Eşres'in rivayetiyle tamamlar.

Me'mûn'un veziri Ahmed b. Yûsuf b. Kâsım'ın haberlerini verirken aile bireylerinin rivayetlerinden yararlanır. Müellif haberin kaynağı olması bakımından kendi rivayetlerinin yanı sıra Ebû't-Tîb b. Abdullah b. Ahmed b. Yûsuf, Kâtib Ahmed b. Kâsım, Ahmed b. Yûsuf'un mevlası uşak (Hâdim) Nasr'ın aktardığı haberlerle konuyu anlatır.

Kerec Emîri ve kavminin efendisi Ebû Dülef Kâsım b. Îsâ b. İdrîs İclî'nin haberlerini anlatırken Kâsım b. Yûsuf'un mevlası Zarîf, Kâtib Ahmed b. Kâsım İclî, dönemin şairi *Hamâse* sahibi Ebû Temmâm Tâî ve uşağı Sâlih'in rivayetlerinden yararlanır.

Me'mûn'un Bizanslılarla savaşmak için Şam'a gidişi konusunda İbn Tayfûr'un kendi rivayetleri öne çıkmakta ve hiçbir raviye dayanma gereği duymamaktadır. Aynı durum Ali b. Hişâm Mervezî'nin öldürülmesi konusunda da geçerlidir. Demek oluyor ki bu iki konuda da müellif olayı çok yakından izleme şansı bulmuştur. Belki de Me'mûn'un bu yolculuğuna İbn Tayfûr da katılmıştır veya katılanlardan biri çok yakın arkadaşdır. Böylece olayları doğrudan aktarma fırsatı bulmuştur. Bu arada belirtmeliyiz ki müellifin bizzat kendisine dayandığı rivayetlerin sayısı otuz birdir. Me'mûn'un Dimaşk'a varması ve orada şarkı dinlemesi konusunda Muhammed

Hâşimî, Me'mûn'un mugannisi Muhârik, Ebû Haşîşe Tanbûrî lakaplı Muhammed b. Ali b. Ümeyye b. Amr'ın rivayetleri ön plandadır.

Edebî Bilgiler

Şairler ve onlarla ilgili olaylar konusunda şairlerin kendi rivayetleri yoluyla bilgi sahibi oluyoruz. Şiir sanatının uzmanları, şairlerin hem akran ve çağdaşlarıyla hem de halifeyle ilişkileri kendi aralarında da en önemli merak konusu olduğundan şiir camiasıyla ilgili gelişmeleri yakından izlemekteydiler. Bu yüzden de İbn Tayfûr, bu konuda Umâre b. Akîl, Ebû'l-Atâhiye, Ebû Nizâr Darîr gibi şairler ile Ebû's-Şemmâh ve Di'bil Huzâî'nin kardeşinin oğlu Süleyman b. Rezîn Huzâî'nin rivayetlerini kullanmıştır. Bu konuyu tamamlamak için de Muhammed b. Heysem, Me'mûn'un cariyesi Arîb'in mevlası Ebû Mûsâ Merakibî ve edip Ahmed b. Muhammed Yezîdî'nin rivayetlerinden yararlanmıştır.

Müellif, şarkılar ve şarkıcıların haberleri hakkında kâtipler, şairler ve şarkıcıların bizzat kendilerinden sağladığı bilgilere dayanmıştır. Burada rivayetlerinden yararlananlar arasında Kâtib Ebû'l-Kâsım Abbâs b. Ahmed b. Ebân, şair Hüseyin b. Dahhâk, Muhammed b. Ali b. Tâhir, sika muhaddis Muhammed b. Abdullah b. Tahmân bulunmaktadır. İshak Mevsilî, Allüveyh A'ser, Amr b. Bâne gibi mugannilerin rivayetlerini aktarmıştır.

İbn Tayfûr, Me'mûn'un vefatıyla ilgili haber kârî Saîd Al-lâf'ın dilinden aktarmaktadır. Me'mûn döneminde vefat edenlerle ilgili haberlerin çoğunu Ebû Hassân Ziyâdî'den, birini Harizmî'den aktarmıştır. Bu başlıkla birlikte kitabın elimizdeki kısmı bitmiş olmaktadır.

Kitâbu Bağdâd'ın edebiyat tarihi bakımından da önemli olduğu kanısındayız. Arap şiiri ve nesri açısından önemli metinler bulunmaktadır. Eserin, Me'mûn'un mektupları başta olmak üzere dîvândan yazılan çeşitli yazışma örneklerini barındırması, bu metinlerin gelecek nesillere ulaştırılması yönüyle önemlidir. Tâhiroğulları hanedanının kurucusu ve

Me'mûn'un Horasan Valisi Tâhir b. Hüseyin'in oğlu Abdullah b. Tâhir'in vali atanması üzerine yazdığı vasiyetname, muhtevası bakımından siyasetname örnekleri arasında eşsiz bir yere sahiptir. Müellif, halk tarafından çok okunup çoğaltılarak elden ele dolaştırılan vasiyet mektubunun ününün Me'mûn'a kadar ulaştığını dile getirmektedir. Vasiyet mektubunu getirtip okutan Me'mûn şu sözlerle takdirini dile getirmiştir: "Ebü't-Tayyib din ve dünya işleri, tedbir, görüş, siyaset, saltanatın (*mülk*) ve uyruğun ıslahı, bi'atin korunması, halifelere itaat, hilafetin güçlendirilmesi konularında hiçbir şeyi ihmal etmemiş, mükemmel açıklayıp vasiyet ederek öncülük etmiştir."¹⁵ Me'mûn bu vasiyetnamenin çoğaltılıp vilayetlerde görev yapan bütün valilere gönderilmesini emretmiştir. Bu da mektubun dönemin siyaset ahlakı açısından önemli tüm hususları kapsadığını, bu yüzden Halife Me'mûn tarafından Abbasi devleti topraklarında yaygınlaştırılmaya çalışıldığını göstermektedir.

Eserde Me'mûn'un Bizans İmparatoru Teofil'in mektubuna cevabı başta olmak üzere taziye mektupları, Nasr b. Şebes'e verilen eman mektubu, zafer kutlama mektubu ve Halife Me'mûn tarafından Bağdat'taki vekiline yazılan Halku'l-Kur'ân mihnesiyle ilgili talimatlar içeren mektuplar da eserde yer alan yazışma örnekleri arasında bulunmaktadır.

Şiir konusuna gelince birçoğunun divanı günümüze ulaşmayan çok sayıda Arap şairinin (90 şair) 500 kadar beytini içermesi, müellifin anlattığı hemen her konuyu şiirle destekleyecek kadar döneminin Arap şiirini iyi bildiğini göstermektedir. Şair ve ravilerden aktardığı birçok şiirin basılı divanlarda yer almamış olması, İbn Tayfûr'un şiir hafızasının gücünü ve kaynaklarının genişliğini göstermesi bakımından önemlidir. *Kitâbu Bağdâd*, birçok şairin divan ve antolojilerde yer almayan şiirlerini kaybolmaktan koruması ve bizlere ulaştırması bakımından ayrı bir öneme sahiptir.

15 İbn Tayfûr, *Kitâbu Bağdâd*, 27.

Tarihçilerin Kaynağı: *Kitâbu Bağdâd*

Kitâbu Bağdâd'ın erken dönemde yazılmış bir Bağdat ve Irak tarihi olması bakımından kendisinden sonra gelen Taberî, Mes'ûdî, Ebü'l-Ferec İsfahânî ve Hatîb Bağdâdî gibi birçok tarihçinin önemli kaynaklarından biri olmuştur. Taberî, *Kitâbu Bağdâd*'ı kaynak olarak kullandığını açıkça söyler. Taberî'nin *Târîhu'r-rüsûl ve'l-mülûk*'u ile *Kitâbu Bağdâd*'ın metinleri karşılaştırıldığında Taberî'nin müellifimizden birçok haber aldığı görülür. Taberî tarihinin İbn Tayfûr'un *Kitâbu Bağdâd*'ıyla ilişkisini aşağıda detaylı inceleyeceğiz.

Kitâbu Bağdâd, Muhammed b. Yezîd Ezdî'nin tarihinde Me'mûn dönemi haberlerini verirken yararlandığı önemli kaynaklardan biridir. Nitekim yayıncı da eserin girişinde İbn Ebû Tâhir Tayfûr'un Ezdî'nin yararlandığı önemli kaynaklardan biri olduğunu belirtmiştir. Bazı haberlerde İbn Tayfûr'un eserinin elimizdeki 6. cildine atıf yapan Ezdî'nin, bazı haberleriye onun adını vermeden ancak *Kitâbu Bağdâd*'dakiyle benzer şekilde aktardığı görülmektedir. Bu durumda Ezdî, İbn Tayfûr'un adını sehven veya bilerek zikretmemiş veyahut aynı bilgileri başka kaynaklardan almıştır. Eğer bu sonuncu durum geçerliyse iki müellifin bazı haberlerde kaynaklarının ortak olduğunu düşünebiliriz. Belki de Taberî'nin etkisinde bir müellif olan Ezdî'nin hocasının yaptığı gibi kaynağını bilinçli olarak gizlediğini düşünebiliriz. Durum ne olursa olsun İbn Tayfûr, Ezdî'nin *Târîhü'l-mevsil*'de yararlandığı önemli kaynaklardan biridir.¹⁶

Ebü'l-Ferec İsfahânî de *Egânî* adlı eserinde İbn Tayfûr'dan aktardığı çok sayıda haber ve anekdota yer vermiştir. *Kitâbu Bağdâd*'dan çok fazla yararlanan İsfahânî, bazı haberleri İbn Tayfûr'un eserinin 6. cildinden aynen alırken, “Şu şu kişi bana şöyle dedi: Ahmed b. Ebû Tâhir ona şöyle anlatmış,” şeklinde aktarımda bulunmuştur. Bazı bilgileriye “Ahmed b. Ebû

16 Muhammed b. Yezîd Ezdî, *Târîhü'l-mevsil*, thk. Ali Habîbe, Kahire 1967, 11: 392, 401, 402, 405, 408, 409, 412, 413; A. Özeydin, “Ezdî, Muhammed b. Yezîd”, *DİA*, 12: 48-49.

Tâhir şöyle dedi,” diyerek anlatmaya başlar. Bu ifade aktarılan bilginin elimizdeki 6. cildin dışındaki ciltlerden alındığını gösterir. Bazı bilgiler ise her iki kitapta da içerik olarak benzerdir. Bu bilgiler muhtemelen İsfahânî’nin doğrudan İbn Tayfûr’dan almadığını, her iki müellifin kaynağının ortak olduğunu gösterir. Bu iki eserin bu kadar benzer olması nasıl mümkün oluyor? İsfahânî’nin *Kitâbu Bağdâd* haricinde kaynağı olmasa bile başka kaynağa ihtiyacı olmayacaktı. O “Bu bilgiyi Ahmed b. Ebû Tâhir’in kitabından yazdım,” demiştir. Hatta yazarın hatalarını da aynen kopya etmiştir. Bu durum, İsfahânî’nin *Kitâbu Bağdâd*’ı bizzat görmediğini, bu bilgileri başka kaynaklardan aldığını gösterir.¹⁷ İsfahânî, kimi aktarımlarında İbn Tayfûr’u açıkça belirtirken diğer bir bölümünde sehven veya bilerek zikretmemiştir. Onun *Egânî*’de aktarıp İbn Tayfûr’a ait olduğunu belirttiği diğer Abbasi halifeleriyle alakalı birçok haber, elimizdeki eserde bulunmamaktadır. Bu da İsfahânî’nin *Kitâbu Bağdâd*’ın kayıp bölümlerinden faydalanmış olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Mes’ûdî, *Murûcû’z-zeheb* adlı eserinde İbn Tayfûr’dan aktardığı haberlerde müellifimizin ismini vermiştir. O, Bâbek hakkındaki rivayetin de “Bu bilgileri *Ahbâru Bağdâd*’da buldum,” demiştir.¹⁸ Yâkût Hamevî, *Kitâbu Bağdâd*’dan yararlanmıştır. Onun, Hulvan’da Halife Hârûnürreşîd’in hastalanmasından söz ederken aktardığı haberin kaynağı İbn Tayfûr’dur. Oğlu Ubeydullah’tan ise Abdülazîz b. Süleyman hakkında bir anekdot aktarır.¹⁹ Hatîb Bağdâdî de *Târîhu Bağdâd ev Medînetü’s-selâm* adlı eserinde İbn Tayfûr’dan nakiller yapmıştır. Bağdat’ın topografyasını anlattığı 1. ciltte, ondan yedi rivayet aktarmıştır. O, bazı rivayetleri oğlu Ubeydullah aracılığıyla babası İbn Ebû Tâhir’den şeklinde aktarmıştır.²⁰ İbn Abdurabbih, *İkdü’l-ferîd*’de İbn

17 Keller, Ön Söz, 10-11.

18 Mes’ûdî, *Murûcû’z-zeheb* (Altın Bozkırlar), çev. A. Batur, İstanbul 2017, 398-399.

19 Yâkût Hamevî, *Mu’cemü’l-büldân*, Beyrut 1995, 2: 292; 3, 49.

20 Hatîb Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 1: 69, 102, 106, 130, 132, 314, 316; 3: 389; 4: 114; 7: 28, 70; 8: 243; 12: 165, 487; 13: 155; 19: 141.

Tayfûr'dan dört aktarımda bulunur.²¹ İbnü'l-Cevzî, *Muntazam*'da İbn Tayfûr'dan sekiz rivayet aktarmıştır.²² İbn Kesîr, Taberî üzerinden *Kitâbu Bağdâd*'ı kaynak olarak kullanmıştır. Başka birçok tarihçinin eserinde İbn Tayfûr kaynaklı haberler bulunmaktadır. Ancak bunlar doğrudan onun eserinden mi alınmıştır yoksa ondan aktarımda bulunan Taberî, İsfahânî, Hatîb Bağdâdî gibi tarihçilerin eserlerinden mi alınmıştır sorusuna net bir cevap vermemiz mümkün değildir. İleride yapılacak karşılaştırmalı çalışmaların bu ve benzeri soruları cevaplandırması araştırmacıların önünde yeni ufuklar açacaktır. Müellifin çağdaşları İbn Kuteybe, Belâzürî, Ya'kûbî ve Müberred'in kendisinden aktarımda bulunmamaya özen gösterdikleri anlaşılıyor.

Humeydî'nin Ahmed b. Muhammed Râzî Kinânî'nin (ö. 344/955 [?]) *Ahbâru mülûki'l-Endelûs* adlı eserini tanıtırken onun Kurtuba'nın bölümlerini ve sakinlerinin yaşadığı konakları anlatırken Ahmed b. Ebû Tâhir'in *Ahbâru Bağdâd*'daki Bağdat tasvirini model aldığından söz etmesi, İbn Tayfûr'un etkisinin Endülûs'e kadar uzandığını göstermesi bakımından önemlidir.²³

***Kitâbu Bağdâd-Taberî Tarihi İlişkisi Üzerine*²⁴**

Kitâbu Bağdâd'ın değerlendirmesine ayırdığımız bir yazıda neden başka bir alt başlık değil de elimizdeki eserin Taberî tarihiyle ilişkisi üzerinde durduğumuz sorusu akla gelebilir. Aslında eserin Biritish Museum'daki yazma nüshasının kopyasını temin edip ilk kez yayımlayan Hans Keller'in ön sözünün 13-26. sayfaları arasında bu başlıkta yazdığı yazısını görene kadar böyle bir niyetimiz yoktu. Ancak Keller'in iki eserin ilişkisine bu kadar geniş yer ayırması, bize özetle de

21 İbn Abdurabbih, *İkdü'l-ferîd*, Beyrut 1404, 2: 262; 4: 275; 7: 315, 316.

22 İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec, *Muntazam fî târihi'l-müluk ve'l-ümem*, thk. Atâ, Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1992, 8: 58, 81; 10: 189, 191, 229; 11: 108, 157; 13: 46.

23 Muhammed b. Ebû Nasr Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, Dârü'l-Mısriyye, Kahire 1966, 104.

24 Bu başlıktaki hususlar Hans Keller'in Almanca neşirde *Kitâbu Bağdâd*'ın girişinde yazdığı yazıdan özetlenmiştir.

olsa okuyucuyu bundan haberdar etmenin yerinde olacağına inandırdı.²⁵

Keller'e göre, İbn Tayfûr bilgileri derli toplu ve bir arada veririrken Taberî dağınık bir hâlde sunar. Keller'e göre, Taberî'nin doğrudan İbn Tayfûr'dan yararlanmadığını ispat için ileri sürülen noktalar: Taberî, *Kitâbu Bağdâd*'ın bazı bölümlerini hiç dikkate almamıştır. Eseri de onda bulunmayan bilgiler içerir. Taberî, farklı birçok raviyi yüzlerce kez anmasına rağmen İbn Tayfûr'u bir kez anmıştır.²⁶ Ayrıca Keller'in Taberî'nin İbn Tayfûr'dan doğrudan yararlandığına dair delilleri: Taberî, *Kitâbu Bağdâd*'daki yanlış bilgileri ve yazım yanlışlarını aynen almıştır. İki eseri karşılaştırdığımızda *Kitâbu Bağdâd*'ın Taberî'nin ana kaynağı olduğunu görürüz. Taberî'de 6. cildin kapsamı 2.200 satıra denk geliyor. Bunların 2.000 satırı *Kitâbu Bağdâd*'dan alınmıştır. Mesela bir yerde İbn Tayfûr *kâle* dedikten sonra yedi âlimden söz eder. Taberî *kâle*'yi getirir ancak yedi âlimi, yani senedi atladığı için bu bir şey ifade etmez. Aralarındaki nicel fark Taberî'deki 2.200 satırın 2.000 satırı İbn Tayfûr'dan 200 satırı diğer kroniklerden alınmıştır. Bunun sebebi, Taberî'nin asıl kaynağını gizlemek istemesidir. Nitel farklara geldiğimizde iki eser arasındaki ana farkın İbn Tayfûr'un vakanüvislerin etkisinden kurtulması ve bir kültür tarihi oluşturmaya denemesidir. Taberî ise bir yıllık oluşturmaya istediğinden, bu malzemeyi bilinçli olarak dışarıda tutmuştur. Bu nokta iki eser arasındaki en temel farktır. İbn Tayfûr meseleler hakkında kafa yormuş, Taberî sadece toplamakla yetinmiştir. Eserini yazarken İbn Tayfûr kapsamlı ve çok yönlü değerlendirmelerde bulunmuş ve bizi etkilemeye çalışmamıştır. Taberî ise sistem adamıdır, iktidara göre konuşmuştur. Taberî'nin İbn Tayfûr'un eserinde yer alan bazı bilgileri, eserini kısaltmak için almadığı savunulmuştur, ancak bu doğru değildir. Taberî bunu eserini kısaltmak için yapmamıştır. İki eser karşılaştırıldığında görülecektir ki Taberî, Abbasi tarihiyle

25 Keller'in Almanca ön sözünü okuyup özetleme nezaketini gösteren İslam Tarihi doktora öğrencisi Arş. Gör. Mustafa Yanç'a teşekkürü zevkli bir borç bilirim.

26 Keller, *Ön Söz*, 13.

ilgili bilgilerde İbn Tayfûr'un *Kitâbu Bağdâd*'ından yararlanmış, hatta ihtiyacı olan bilgileri kelime kelime almış, ancak kaynağını belirtmeye cesaret etmemiştir. Çünkü eserine İbn Tayfûr'dan aldıkları dışında çok az bilgi aldığı ve bunlar kuru bilgiler olduğu için asıl kaynağı vermeyi göze alamamıştır. Taberî eserinde sadece önemli olayları yansıtmak istediğinden İbn Tayfûr'un ilgili bölümünün üçte ikisini almamıştır. Bu tavrı eseri kısaltmak için sonradan alınmış bir karar değil, baştan planladığı bir şeydir. Taberî bu ihmalleriyle üç şeyi amaçlamıştır: Anlatımda kısıklık, halifeliği zor durumda bırakacak bilgilerin göz ardı edilmesi ve yararlandığı kaynağın inkârı. Bu yaptığının biz okuyuculara yansıyan sonucu şudur: Bizi dönemin olaylarını anlama bakımından önemli olacak birçok ayrıntıdan mahrum bırakmıştır. Taberî'nin yaptığı elemelerde genelde sübjektif bir yaklaşımla karşı karşıyayız. Böylelikle gözlerimiz köretiliyor veya kamaştırılıyor ve olayın aslını göremiyoruz.²⁷ Kiftî, 309 yılına kadar olan Abbasi tarihi olaylarını Taberî tarihinden okumak gerektiğini, ondan azami fayda sağlamak için İbn Tayfûr ve oğlu Ubeydullah'ın yazdığı *Kitâbu Bağdâd* ile karşılaştırmının yerinde olacağını belirtir. Çünkü ona göre *Kitâbu Bağdâd*, Taberî tarihinde bulunmayan bilgiler içermektedir.²⁸ Bu ifade Keller'in, Taberî'nin olayları anlatırken ayrıntıları atlayarak İbn Tayfûr'dan yararlandığı tezini açıkça desteklemektedir.

***Kitâbu Bağdâd*'in Konusu**

Halife Me'mûn'un Horasan'dan Bağdat'a gelişiyle başlayan elimizdeki 6. cilt onun Pozantı'da vefatıyla son bulmaktadır. Bu ciltteki konular altı bölümde anlatılmıştır. Birinci bölüm Abdullah Me'mûn'un halifeliği başlığını taşıyor. Bu bölüm iki kısma ayrılmıştır. Me'mûn'un Bağdat'taki siyaseti başlıklı ilk kısmın konuları şunlardır: Me'mûn'un Horasan'dan Bağdat'a gelişi, Rusâfe'de konaklaması, Dicle kıyısındaki sarayına taşınması, Tâhir b. Hüseyin'in huzuruna girmesi, Bağdat halkının önce Me'mûn'u hoşnut etmek için Abbasilerin siyah renkli

27 Keller, Ön Söz, 13, 14, 16, 22, 23, 24, 26.

28 İbnü'l-Kiftî, *Târihü'l-hükemâ*, thk. İbrâhim Şemseddin, Beyrut 2005, 89.

kıyafetlerini çıkarıp Alioğullarının rengi olan yeşili giymeleri, sonra Me'mûn'un siyah renge dönmesi üzerine tekrar siyah giyinmeleri, askerlerin maaşlarının ödenmesini istemeleri, Ahmed b. Ebû Hâlid Ahval'in Me'mûn'la görüşmesi, Halifenin Tâlibîleri karşılaması, Me'mûn'un Fazl'ı küçümsemesi, İmam Ali'yi (as.) Abbâs b. Abdülmuttalib'e üstün tutması, Halife Emîn'in veziri Fazl b. Rebî'e karşı tutumu, Emîn'in annesi Zübeyde'nin Me'mûn'dan şefkat istemesi, Me'mûn'un Tâhir b. Hüseyin'e karşı tutumu ve onu Horasan valiliğine ataması.

Bölümün ikinci kısmına müellif "Abdullah b. Tâhir'in Nasr b. Şebes'le savaşmak için Mudar'a gidişi" başlığını seçmiştir. Nasr b. Şebes'le savaşmak üzere Mudar valiliğine atanan Abdullah b. Tâhir'in Fazl b. Rebî'e danıştıktan sonra yola çıkması, Tâhir b. Hüseyin'in vali atanan oğlu Abdullah'a vasiyeti, beğenilen vasiyetin halifeliğin bütün âmillerine dağıtılması, Tâhir'in Horasan valiliğine atanmasının sebebi ve oraya gidişi, Abdullah'ın Nasr b. Şebes'i yenmesi bu kısmın başlıca konularıdır.

Me'mûn'un Bağdat'taki Hikâyesi başlıklı ikinci bölüm, iki kısımdan oluşmaktadır: Me'mûn'un ve arkadaşları, komutanları, kâtipleri ve hâciblerinin ilginç hikâyeleriyle Me'mûn'un hilmi, iyi işleri ve yüce ahlakı. İlk kısımda İbn Tayfûr şu konularda bilgi sunuyor: Me'mûn'un yemeklerin yarar ve zararlarını açıklaması, şair Hüseyin b. Dahhâk'ı meclisinden çıkarılması, mürtedin biriyle münazarası, kendisini ayıplayan zahitlerden biriyle münakaşası, İbrâhim b. Sindî'yi istihbarat sorumlusu ataması, İmam Ali'nin (as.) üstünlüğünü delillendirmesi, Nebî'nin (sav.) bıraktıklarını kutsal sayması, Me'mûn'un meclisinde Bişr Merîsî-Abdülazîz Kinânî münazarası, cesaret ve cesurlardan söz edilmesi, Abdullah b. Ziba'râ'nın Allah elçisinden özür dileyen kasidesini dinlemesi, Me'mûn'un oğlu Abbâs'a öğüdü, minberlerde Muâviye'ye lanet okutmaya azmetmesi ve bundan vazgeçmesi, gezgin doktorla ilgili hikâye.

İkinci bölümün ikinci kısmında müellif, Me'mûn'un hilmi ve iyi fiilleri üzerinde yoğunlaşarak Me'mûn'un tasını çalan

hizmetçisiyle ilgili kıssa başta olmak üzere, Bişr Merîsî ile olan hikâyesi, Hemedan valisi hakkında haber vermesi, adamlarının durumlarını bilmesi, mezâlim davalarına yaklaşımı ve benzeri Me'mûn'un tebaasına karşı tutumunu gösteren haberleri anlatıyor. Me'mûn'un suçluları affetmesiyle ilgili şiir-lere de yer vermiştir.

Tâhir b. Hüseyin ve Oğullarının Haberleri başlıklı üçüncü bölüm, kitabın en uzun bölümünü oluşturuyor ve üç kısma ayrılmıştır. Tâhir b. Hüseyin'in haberlerinin yer aldığı ilk kısımda onun atamalarıyla ilgili eleştirilere verdiği cevap, Tâhir'in Hâlid b. Hammâd ile sohbeti, Horasan'dan çıkışıyla ilgili konuşması, sultanın ve ihvanın hakkı konusundaki görüşü, şair Mihzem'e cömertliği, Me'mûn'u hilafetten haletmesi, Tâhir'in konuşma ve tevkileri, Yahyâ b. Hammâd ile mektuplaşması, Tâhir'in ölümü ve oğlu Talha'nın vali atanması, Me'mûn'un Tâhir'in ölümünü o sırada savaş hâlinde olan oğlu Abdullah'tan gizlemesi konularında haberler bulunmaktadır.

İkinci kısımda Abdullah b. Tâhir'in haberleri anlatılmaktadır. Onun Nasr b. Şebes'le olan mücadelesinin Nasr'ın eman istemesi, teslim alınıp Bağdat'a halifenin huzuruna gönderilmesiyle sonuçlanması anlatılıyor. İbn Tayfûr, eman mektubunun tam metnine de yer vermiştir. Sonra Abdullah b. Tâhir'in Ubeydullah b. Serî ile savaşmak için Mısır'a gönderilmesi, Me'mûn'un kardeşlerinden birinin Abdullah'a iftirası üzerine onun Abbasoğullarına bağlılığını sınamak için casus görevlendirilmesi, yenilen Ubeydullah b. Serî'nin Bağdat'a gitmek üzere yola çıkışı, Me'mûn'un İbn Tâhir'e mektubu, Vezir Ahmed b. Yûsuf'un Mısır'ın fethi dolayısıyla Abdullah'ı tebrik etmesi, Tâhir b. Hüseyin ve oğlu Abdullah'ın cömertliği, Abdullah'ın meclisinde şairleri imtihan etmesi, Me'mûn'un İbn Tâhir'i övmesi ve İbn Tâhir'den Me'mûn dönemiyle ilgili aktarılanlarla bu kısım tamamlanmıştır.

Talha b. Tâhir'in haberlerine ayrılan üçüncü kısımda onun av yolculuğu, şairlere cömertliği, ölümü ve şairlerin ona ağıt yakmasından söz edilmiştir.

Dördüncü bölümde anlatılan Me'mûn'un isyancılara karşı tutumu, Boran'la evlenmesi, Ahmed b. Ebû Hâlid'i vezir ataması bölüme başlık olarak da uygun düşmektedir. Dört kısma ayrılan bölümün ilk kısmında Me'mûn döneminde İbrâhim b. Âişe'nin haberleri, onun ve adamlarının öldürülmesi konuları anlatılmaktadır. İbn Âişe ve adamlarının insanları Bağdat pazarlarını yakmaya kışkırtmaları, bu amaçla oraya giden köprüyü kesme girişimleri, İbn Âişe, Mâlik b. Şâhî ve bu ikisinin adamlarının kamçıyla dövülmeleri, Mutbık zindanına atılmaları, hapishanedekileri ayaklandırmaya çalıştıkları sırada Me'mûn'un boyunlarının vurulmasını ve asılmalarını emretmesiyle bu kısım tamamlanmıştır.

Bu bölümün ikinci kısmında İbrâhim b. Mehdî'nin haberleri, Bağdat'a girdikten sonra Me'mûn'un onu yenmesi ve affetmesi konuları anlatılmıştır. Me'mûn Horasan'dayken amcası İbrâhim'in onu tanımayıp halifeliği ele geçirmesine karşı halifenin tutumu, Me'mûn'un İbrâhim'in annesi Şekle'yi tehdit etmesi, İbrâhim'in halifenin merhametine sığınması ve affını istemesi, daha sonra huzuruna girip şiir ve şarkı okuması, halifenin sevgili kızının ölümü üzerine İbrâhim'in taziyyede bulunması, İbrâhim'in kendisini hicvettiği için Di'bil Huzâ'nin dilinin kesilmesini istemesi, İbrâhim'in evinde mûsikî meclisi gibi ilginç konular bu kısımda anlatılmaktadır.

Üçüncü kısım Me'mûn'un Hasan b. Sehl'in kızı Boran'la evlenmesi konusuna ayrılmıştır. Müellif, Me'mûn'un Hasan b. Sehl'in Femüssilh'taki konağına ulaşması, ninesinin Boran'ın üzerine bin inci saçması, Me'mûn'un emriyle incilerin toplanıp Boran'ın odasına konması, Hasan b. Sehl'in komutanlara cömertçe verdiği hediyeler, Hasan b. Sehl'in Me'mûn ve adamları misafiryken yaptığı harcamaların miktarı gibi ilginç konuları anlatmaktadır.

Dördüncü kısım Ahmed b. Ebû Hâlid'in Me'mûn'la görüşmesi ve halifenin Fazl b. Sehl'den sonra onu vezir atamasına ayrılmıştır. Bu kısımda Me'mûn'un vezirliği Sümâme b. Eşres'e teklif etmesi, onun Ahmed b. Ebû Hâlid'i önermesi, Ahmed'in

kökeni ve bazı âdetleri, yemeğe düşkünlüğü, açlık sebebiyle mektupları hatalı okuması, Me'mûn'u Ahmed'in sofrası için günde bin dirhem ayırmaya yönelten şeyler, Di'bil'in Ahmed'i oburluğu dolayısıyla hicvetmesi ve Ahmed'in cömertliğini yansıtan hikâyeler anlatılmıştır. Ahmed'in ölümü ve cenazesi haberiyle bu kısım sona ermektedir.

Beşinci bölüm Me'mûn'un âmilleriyle ilişkisi, Dımaşk'a gittikten sonra oradaki haberleri konusuna ayrılmıştır. Bölümün ilk kısmında Ahmed b. Yûsuf'un Me'mûn'la görüşmesi, onun huzurundaki konuşmasını ve güzel yazı yazmasını halifenin beğenmesi, yazı ve belagatinden örnekler, Me'mûn'un cariyesi Mûnise ve Ahmed b. Yûsuf'un ölümü konuları anlatılmaktadır.

İkinci kısım Ebû Dülef Kâsım b. İsrâ b. İdrîs'in haberlerine ayrılmıştır. Onun Yûsuf ailesinin mevlası Zarîf'le hikâyesi, cariyesiyle birlikteyken haberi, orada şiir söylemesi, cömertliğiyle ilgili haberler, şairlerin huzuruna girmesi, Ebû Temmâm'ın onu öven kasidesi, Abdullah b. Tâhir'in Ebû Dülef'i öven şair Ali b. Cebele'ye karşı tutumundan söz edilmiştir. Bu kısım Ebû Dülef'in Abbâs b. Hasan Alevî'ye adağı ve bir şiiriyle son bulmaktadır.

Üçüncü kısımda Yahyâ b. Eksem'in Me'mûn'la görüşmesi ve halifenin onu vezir atamak istemesinin sebebi anlatılmaktadır. İbn Tayfûr, Yahyâ'nın Me'mûn'la görüşmesinin sebebi, Yahyâ ile Sümâme b. Eşres arasındaki münazara, Me'mûn'un nebiz içen kâdırlara karşı tavrıyla ilgili haberleri aktarmıştır. Yahyâ'nın Me'mûn'a öğüdü ve Abdurrahman'ın kâdı olması hikâyesiyle bu kısım sona ermektedir.

Dördüncü kısımda Me'mûn'un Bizans seferi için Şam'a gidişi anlatılmıştır. Me'mûn'un sefere gidişi, gerçekleştirdiği fetihler, Me'mûn'un esirlere karşı tutumu, Bizanslı Manuel'in zulmü, halifeyi Bizans topraklarına dönmeye yönelten şey, 20 küsur kaleyi fethetmesi ve Mısır'a gidişinden söz edilmiştir. Şam (Suriye) halkının Me'mûn'un siyasetine itirazıyla bu kısım tamamlanmaktadır.

Beşinci kısmın konusu Ali b. Hişâm Mervezî'nin öldürülmesidir. Ali b. Hişâm'ın öldürülmesine yol açan sebepler, öldürülmesi, başının Bağdat, Horasan, Şam, el-Cezîre ve Mısır'da dolaştırıldıktan sonra denize atılması, halifenin İbn Hişâm'ın akıbetiyle yakın adamlarını tehdit etmesinden söz edilmiş ve İbn Hişâm'ın başına asılan ruk'anın metniyle konu tamamlanmıştır.

Me'mûn'un Dımaşk'taki haberleri altıncı kısmın konusunu oluşturmaktadır. Me'mûn'un Resulullah'ın (sav.) mektubuna hürmeti, hazinesindeki malın azalması, şair Ebû Nezzâr'ın Me'mûn'la hikâyesi, Me'mûn'un Ebû Misher Dımaşkî'yi imtihan etmesi, muganniye Arîb'i Muhammed b. Hâmid ile evlendirmesi, Ebû Haşîşe'nin şarkısını dinlemesi, Dımaşk kâdısının azlini emretmesi, Ümeyyeoğullarına karşı tutumu konularının ele alındığı bölüm Bizans İmparatoru'nun Halife Me'mûn'a mektubu ve onun cevabıyla bitmektedir.

Altıncı bölümde şairler ve şarkıcıların haberleri, Halku'l-Kur'ân mihnesi, Me'mûn'un ve dönemindeki fakihlerin ölümü konularına yer verilmiştir. Dört kısımdan oluşmaktadır.

Birinci kısımda Me'mûn dönemindeki şairlerin haberleri anlatılmaktadır. Bu kısımda Umâre b. Akîl, Hâlid b. Yezîd, Temîm b. Huzeyme arasındaki şiir münazarasından söz edilmektedir. Me'mûn'un Umâre'nin kendisini övdüğü beyitlere kafiye düşürmesi, şairlerin satranç hakkındaki görüşleri ve bunlara Me'mûn'un da katılması, halifenin Di'bil'in hicivlerine ve Ali b. Cebele'nin kendisini öven şiirine karşı tutumu, şairler şairini tanımaya önem vermesi bu kısmın konularındandır. Bazı şairler ve edebiyatçılar arasında münazara, Abdullah b. Tâhir'in şiire ve şairlere düşkünlüğü, muganni Arîb'in uzun bir kasidesi, Cahşaveyh'in başkâdı Yahyâ b. Eksem'i hicveden kasidesi, bazı şairlerin Yahyâ'yı hicveden yirmi beyti aşkın kasidesi, şiir meclislerine katılımı dolayısıyla Me'mûn'un şiir bilgisini vurgulaması, şairlerin beyitlerine kafiye düşürmesi, güzel/iyi şiir dinlemeye düşkünlüğü, şairleri sarayındaki

şiiir meclislerine çağırması, o sıralarda Hüseyin b. Dahhâk'ın, Yezîdî'nin şiirine hayran kalması, İshak Mevsilî ile Attâbî arasındaki münazaraya katılması, onunla Umâre b. Akîl arasında münazara düzenlemesi gibi Me'mûn dönemi edebiyat-kültür ortamını yansıtan birçok sahneye ilişkin hikâyeler bu kısımda bulunmaktadır.

Bölümün ikinci kısmında Me'mûn döneminde şarkıcıların (*mugannî*) haberlerinden söz etmektedir. Me'mûn'un muganni Allüveyh'e cömertliği, muganni Muhârik'i terbiye etmesi, Bezl'in şarkısı eşliğinde içmesi, şarkı (*gına*) ve yemeğe karşı tutumu, meclisinde söyleyecek ses araması, İshak Mevsilî'ye cefa çektirdikten sonra affetmesi, Akid'in halifelik sarayındaki şarkısı, muganni Amr b. Bâne'nin Hüseyin b. Dahhâk'ın şiirini şarkı olarak okuması, Ahmed b. Yûsuf'un mevlası Zükâ'nın şarkısı gibi konuyla alakalı başka haber ve özlem dolu hikâyeler bulunmaktadır.

Üçüncü kısımda müellif, bu neşeli ortamdan uzak bir konuyla ilgili haberleri aktarmaktadır: Halku'l-Kur'ân mihnesi. Me'mûn'un Bağdat valisine Kur'an'ın mahlûk (yaratılmış) olması görüşü konusundaki mektubundan söz ediyor. Bu kısımda İbn Tayfûr'un konuyu anlatan sonraki tarihçilerin başlıca kaynaklarından birini oluşturacak mektubun tam metnini vermesi çok önemlidir. Me'mûn, Bağdat Valisi İshak b. İbrâhim'den fakihlerden yedi kişinin Kur'an'ın mahlûk olması görüşünü ikrar etmeleri için kendisine gönderilmesini emretmesi, Halife Me'mûn'un bundan sonra konuyla ilgili üçüncü bir mektup daha yazması konu edilmektedir. İbn Tayfûr'un bu mektubun tam metnine de bu kısımda yer verdiği görülmektedir. Halifenin konuyla ilgili görüşlerini açıkladığı üç sayfayı aşan mektupta kendi görüşünü destekleyen Kur'an ayetlerine yer verdiğini de belirtmemiz gerekir.

Son kısmın konusunu Me'mûn'un ölümüyle döneminde vefat eden fakihler hakkındaki bilgiler oluşturmaktadır. Me'mûn'un ölümünden söz ederken İbn Tayfûr, halifenin yaşadığı son anlar, ölümünün sebepleri, defni konularına yer

vermiştir. Sonra Me'mûn'un Bağdat'a geldiği tarihten ölümüne kadar olan sürede vefat eden fakihlerden söz ederek bölümü tamamlamıştır. Böylece eserin günümüze ulaşan 6. cildinin de sonuna gelmiş olduk.

Ek: Ravi Listesi

Abbâs b. Hasan

Abbâs b. Hasan b. Ubeydullah b. Abbâs b. Ali b. Ebî Tâlib, Ebü'l-Fazl Alevî

Abbâs b. Meymûn b. Tâî'

Abbâs'ın kız kardeşinin oğlu Ca'fer

Abdullah b. Abbâs b. Hüseyin b. Ubeydullah b. Abbâs b. Ali b. Ebî Tâlib

Abdullah b. Ahmed b. Yûsuf

Abdullah b. Amr (5)

Abdullah b. Ebû Mervân Fârisî

Abdullah b. Gassân b. Abbâd

Abdullah b. Muhammed Fârisî

Abdullah b. Rebî'

Abdullah b. Rebî' b. Saîd b. Zûrâre

Abdülvehhâb b. Eşres

Ahbâriler ve tarihçilerin bildirdiğine göre

Ahmed b. Ebû Tâhir (31)

Ahmed b. Hârûn

Ahmed b. İbrâhim b. Dâvûd

Ahmed b. İbrâhim

Ahmed b. İshak b. Bersûmâ, Ebû Ca'fer Ahmed b. İshak, Ahmed b. İshak

Ahmed b. İshak b. Cerîr Mervezî

Ahmed b. İshak b. İbrâhim b. Me'mûn

Ahmed b. Kâsım

Ahmed b. Kâsım İclî

Ahmed b. Muhammed

Ahmed b. Muhammed b. Abdurrahman Mühellebî

Ahmed b. Muhammed Sevâbî

Ahmed b. Muhammed Yezîdî

Ahmed b. Sâlih Edham

Ahmed b. Yahyâ Ebû Ali Râzî

Ahmed b. Yahyâ Râzî

Ahmed b. Yûsuf (Kâsım)

Ali b. Hasan b. Hârûn

Ali b. Hüseyin (2)

Ali b. Muhammed (2)

Amr b. Bâne

Amr b. Mes'ade (4)

Amr b. Süleyman b. Bişr b. Muâviye

Arkadaşlarımızdan biri (12),

Bana bildirildiğine göre (3),

Bana haber verildiğine göre

Bana nakledildiğine göre

Bana söylendiğine göre

Bu rivayeti bana nakleden

Bütün tarihçiler

Ca'fer b. Muhammed Enmâtî (2)

Cerîr b. İbrâhim b. Abbâs

Cerîr Nasrânî

Dâvûd b. Müsavir Abdî

Dediler ki (5)

Ebû Abbâd (Ebû Abbâd Sâbit b. Yahyâ b. Yesâr Râzî) (2)

Ebû Abdurrahman Semerkandî

Ebû Ali Selîî

Ebû Bekir b. Husayn

Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah b. Âdem b. Sâbit b. Cüşem Abdî

Ebû Eyyûb Süleyman b. Ca'fer Rakkî

Ebû Hassân Ziyâdî (3), Ebû Hassân (8)

Ebû Haşîşe Muhammed b. Ali b. Ümeyye b. Amr

Ebû İshak Ahmed b. İshak

Ebû Muhammed Mutahhar b. Tâhir

Ebû Muhammed Ömer b. Muhammed b. Abdülmelik b. Ebân

Ebû Mûsâ Hârûn b. Muhammed b. İsmâil b. Mûsâ Hâdî

Ebû Müslim Abdurrahman b. Hamza İbn Afîf, İbn Afîf

Ebû Tâlib Ca'ferî (3)

Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Hasan b. Abdülhâlik, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Hasan

Ebû Zeyd Hakem b. Mûsâ b. Hasan

Ebû's-Şemmâh

Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Ali b. Tâhir (5)

Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Ali b. Tâhir b. Hüseyin (2)

Ebü'l-Atâhiye

Ebü'l-Hasan (2)

Ebü'l-Hasan Ahmed b. Muhammed Mühellebî

Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed

Ebü'l-Hasan Mûsâ b. Ca'fer b. Ma'rûf

Ebü'l-Kâsım Halîfe b. Cırve

Ebü's-Semrâ (2)

Ebü't-Tîb b. Abdullah b. Ahmed b. Yûsuf
 Fazl b. Abbâs b. Fazl
 Fazl b. Ca'fer b. Fazl
 Fazl b. Muhammed Alevî (2)
 Hammâd b. İshak
 Hammâd b. İshak Mevsilî
 Hâris b. Nasr Müneccim, Hâris (b. Nasr) Müneccim
 Harizmî (Muhammed b. Mûsâ Harizmî)
 Harrânî (Ahmed b. Yûnus Harrânî)
 Hârûn b. Müslim
 Hârûn b. Ubeydullah b. Meymûn
 Hasan b. Abdülhâlik (2)
 Hasan b. Yahyâ b. Abdurrahman b. Osman b. Sa'd Fihri
 Hâşimî (Ebû İshak b. Süleyman Hâşimî),
 Hurmacı Kâsım
 İbn Ebû Tâhir (3)
 İbn Şebâne Mervezî, İbn Şebâne, İbn Şebâne
 İbrâhim b. Mehdî
 İbrâhim b. Sindî (2)
 İshak b. İbrâhim Nehaî
 İshak b. Süleyman Hâşimî, Hâşimî
 İshak Mevsilî (5)
 İsmâil b. Ebû Muhammed Yezîdî
 Kaderi olan Ramhürmüzî
 Kahtabelerin biri
 Kârî Saîd Allâf
 Kâtib Ahmed b. Kâsım
 Kâtib Ahmed b. Yûsuf b. Kâsım

Kâtib Ali b. Hüseyin b. Abdüla'lâ
 Kâtib Ebü'l-Hasan Ali b. Hüseyin
 Kâtib Ebü'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Abdüla'lâ
 Kâtib Muhammed b. Îsâ b. Abdurrahman
 Kâtib Ebü'l-Kâsım Abbâs b. Ahmed b. Ebân
 Kâtib İbrâhim b. Abbâs (Sûlî)
 Kâtib Kâsım b. Saîd, Kâsım b. Saîd (3)
 Kâtib Muhammed b. Abbâs Sa'leb
 Kelamcı Abdülazîz Mekkî Kinânî (2), Mekkî
 Kusem b. Ca'fer b. Süleyman
 Mansûr b. Mehdî'nin azatlısı Enyer
 Me'mûn'un adamlarından biri
 Me'mûn'un çocuğunun vekili Ali b. Heysem'in damadı
 Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed
 Mes'ûd b. Îsâ b. İsmâil Abdî
 Muhammed b. Abbâd Mühellebî
 Muhammed b. Abbâs
 Muhammed b. Abdullah
 Muhammed b. Abdullah b. Amr Belhî
 Muhammed b. Abdullah b. Cüşem Rab'î
 Muhammed b. Abdullah b. Tahmân (2)
 Muhammed b. Ahmed b. Rezîn
 Muhammed b. Ali b. Sâlih Serahsî
 Muhammed b. Eyyûb b. Ca'fer b. Süleyman
 Muhammed b. Ferhân Kulzumî
 Muhammed b. Hasan
 Muhammed b. Hasan b. Hafs Mahramî
 Muhammed b. Heysem

- Muhammed b. Heysem b. Adî (2)
- Muhammed b. Heysem b. Şebâne
- Muhammed b. Heysem Tâî
- Muhammed b. Hüseyin Vâsîî
- Muhammed b. Îsâ (4)
- Muhammed b. Îsâ b. Abdurrahman
- Muhammed b. Îsâ Hezevî
- Muhammed b. İshak
- Muhammed b. İshak b. İbrâhim Yezîdî
- Muhammed b. Mûsâ b. İbrâhim
- Muhammed b. Zekerîyyâ b. Meymûn Fergânî
- Muhârik (2)
- Mus'ab b. Hasan
- Mûsâ b. Ubeydullah Temîmî (4)
- Müneccim Muhammed b. Mûsâ Harizmî, Harizmî
- Rakkalî Ca'fer b. Muhammed Âmirî
- Rûzkân
- Sâhibü'l-Merâkib (gemiler sorumlusu) Muhammed b. Abdullah
- Saîd b. Abdurrahman b. Mukran
- Sultanın adamlarının ve ordunun ileri gelenlerinden biri
- Süleyman b. Ali b. Necîh
- Süleyman b. Rezîn Huzâî
- Süleyman b. Yahyâ b. Muâz (2)
- Sümâme b. Eşres, Sümâme (b. Eşres), Sümâme (7)
- Şair Ebû Nizâr Darîr
- Tağlibî (Ebû Amr (Ebû Alî) Külsûm b. Amr b. Eyyûb Attâbî
- Tağlibî

Tâhir b. Hâlid b. Nizâr Gassânî

Tâhiroğulları ailesinden biri

Tarihçiler (3)

Ubeydullah b. Abdullah b. Hasan b. Ca'fer Hasenî

Umâre b. Akîl

Utbî (Ebû Abdurrahman Muhammed b. Ubeydullah b. Amr Utbî)

Vâkıdî'nin kâtibi Muhammed b. Sa'd

Yahyâ b. Eksem

Yahyâ b. Hasan (8)

Yahyâ b. Hasan b. Abdülhâlik (6)

Yahyâ Bûşencî Kasîr

Yezîdî

Zeyd b. Ali b. Hüseyin (2)

Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib

Prof. Dr. Mustafa Hizmetli

Kitâbu Bağdâd

Me'mûn'un Halifeliği¹

[1. Bölüm]: Hârûnürreşid'in Oğlu Abdullah

Me'mûn'un Halifeliği

[9]

[Abdullah b. Tâhir'in Nasr b. Şebes² ile Savaşmak Üzere Mudar'a Gidişi]

Ahmed b. Ebû Tâhir dedi ki: Muhammed Emîn ile Abdullah Me'mûn arasındaki anlaşmazlıktan ve aralarındaki Muhammed Emîn'in vefatına kadar süren savaştan bahsetmiştik. Muhammed b. Ebû Hâlid,³ Îsâ b. Muhammed⁴ ve Hasan b. Sehl⁵ arasındaki savaştan Ebû's-Serâyâ'nın⁶ isyanına kadar bahsetmiştik. Ayrıca son savaşlarının bitmesine kadar İbrâhim b. Mehdî'den⁷ söz etmiştik. Bu da 204/819-820 senesindeydi.

Me'mûn'un Horasan'dan Bağdat'a geliş haberiyle başladık. Onun Bağdat'a gelişinden vefatına kadarki haberlere yer vereceğiz.

- 1 Bazı kısa başlıklar tarafımızdan ihdas edilmiştir.(Ed.)
- 2 Nasr b. Seyyâr b. Şebes Ukaylî: Ukayloğullarındandı ve Haleb'in doğusundaki Keysûm'da yaşıyordu. Halife Emîn'e biat etmişti ve onun tarafını tutuyordu. Emîn öldürülünce isyan etmiştir (çev.).
- 3 Muhammed b. Ebû Hâlid Ahval: Bağdat'ı ele geçiren ve Hasan b. Sehl ile savaşan kumandandır (çev.).
- 4 Îsâ b. Muhammed b. Ebû Hâlid Ahval: Me'mûn'un haledilmesi ve 816'da İbrâhim b. Mehdî'nin halifeliğe getirilmesi olayında önemli rol oynadı. Hasan b. Sehl ile mektuplaşması üzerine İbrâhim b. Mehdî tarafından hapsedildi. Me'mûn 820'de Îsâ'yı serbest bırakarak Bâbek Hürremî ile savaşmak üzere Erminiye ve Azerbaycan valiliğine atadı (çev.).
- 5 Ebû Muhammed Hasan b. Sehl Serahsî (ö. 236/851): Abbasi Halifesi Me'mûn'un valilerindendir. Kardeşi Fazl b. Sehl'den sonra Me'mûn'un vezirliğini yapmıştır. Kızı Boran'ı (Hatice) Me'mûn'la evlendirmiştir. (Ramazan 210/Aralık 825) (çev.).
- 6 Ebû's-Serâyâ Serî b. Mansûr Şeybânî (ö. 200/815): Abbasilere karşı ayaklanan bir Şii maceraperest. İsyanı bastırıldıktan sonra yakalanan bu şahsın boynunu Hasan b. Sehl vurdurmuştur (10 Rebîülevvel 200/18 Ekim 815) (çev.).
- 7 Ebû İshak İbrâhim b. Muhammed Mehdî-Billâh b. Abdillâh Mansûr (ö. 224/839): Me'mûn'un Merv'de oturduğu sırada Bağdat'ta "Mübârek" unvanıyla halife ilan edilen Abbasi hanedanına mensup emîr. Kendisi dönemin önde gelen muganni ve bestekârlarından biridir (çev.).

[1. Kısım: Me'mûn'un Bağdat'taki Siyaseti]

[Me'mûn'un Bağdat'a Girişi]

Ravilerden bir topluluk zikretti ki: İshak b. Süleyman Hâşimî,⁸ Ebû Hassân Ziyâdî,⁹ İbn Şebâne Mervezî,¹⁰ ellerindeki tarih kitaplarından naklettiklerine göre hepsi ittifakla dediler ki: Me'mûn'un Horasan'dan gelip Bağdat¹¹'a girişi, Safer ayının 14. gecesi, günlerin uzadığı 204/819 yılının Temmuz-Ağustos Cumartesi günüydü. Kendisinin ve adamlarının hepsinin kıyafetleri, dış giysileri, başlıkları ve bayrakları yeşildi.

[Rusâfe'de Konaklaması]

Raviler dediler ki: Me'mûn Bağdat'a geldiğinde Rusâfe'de¹² konakladı. O, bundan önce cumartesi günü Nehrevân'a¹³ geldi ve orada sekiz gün konaklamıştı. Adamları (ehl-i beyti) ve Bağdat halkının ileri gelenleri onu karşılamaya geldi. Onu selamladılar. Ayın son cumartesi günü geldiğinde Bağdat'a girdi. O

- 8 Ebû Ya'kûb İshak b. Süleyman b. Ali b. Abdullah Hâşimî (ö. 8. yüzyıl sonu veya 9. yüzyıl başı) çağdaşları arasında çok itibar sahibiydi. Hârûnürreşîd döneminde Medine, Basra ve Mısır valilikleri yaptı. *Kitâbü't-târih ve's-Siyer*'i yazdı (çev.).
- 9 Ebû Hassân Hasan b. Osman b. Hammâd b. Hassân Ziyâdî (ö. 857). 773'te Bağdat'ta doğdu. Vekî' b. Cerrâh, Vâkîdî ve başkalarından rivayette bulundu. Güvenilir bir muhaddis ve tarihçi olarak görülür. Mütevekkil döneminde kâdılık yaptı. *Kitâbü't-târih ale's-sinîn* adlı eseri tarihçilerin kaynaklarından (çev.).
- 10 Muhtemelen Fuat Sezgin'in, Muhammed b. Heysem b. Şebâbe Horasânî Mervezî (ö. 864), *Kitâbü'd-devle* müellifi olarak tanıttığı kişi olmalıdır. *Arap İslam Bilimleri Tarihi*, İstanbul 2015, 1: 361 (çev.).
- 11 Bağdat veya resmî adıyla Medînetü's-selâm: Halife Ebû Ca'fer Mansûr tarafından 762'de inşasına başlanan ve 766'da yerleşilen Abbasi başkentidir. Kısa sürede İslam dünyasının başlıca ilim, kültür ve ticaret merkezi olmuştur. Geniş bilgi için bkz. Mustafa Hizmetli, *Tarihte Şehir ve Pazar*, Ankara 2020 (çev.).
- 12 Rusâfe: Bağdat'ın doğu yakasına verilen isimdir. Dicle'nin doğusundadır. Mansûr'un oğlu Mehdi için karargâh olarak kurduğu bu semt, Hârûnürreşîd'in buraya yaptırdığı sarayla birlikte ün kazanmıştır. Geniş bilgi için bkz. M. Hizmetli, *Tarihte Şehir ve Pazar*, 68-69 (çev.).
- 13 Nehrevân: Bağdat'tan doğu yönünde dört fersah uzaklıkta, Nehrevân Nehrinin ayrıldığı yerin ortasında küçük ve mamur bir şehirdir (çev.).

daha önce Rakka'da¹⁴ bulunan Tâhir b. Hüseyin'e¹⁵ kendisiyle Nehrevân'da buluşmasını emretmişti. Tâhir geldi ve huzuruna çıktı. Me'mûn, ona adamlarıyla birlikte Hayzürâniyye'de¹⁶ konaklamalarını emretti. Sonra kendisi oradan ayrılarak Dicle kıyısındaki kasrında konakladı. Humeyd b. Abdülhamîd¹⁷ ve Ali b. Hişâm¹⁸ ile bu ikisinin ordugâhlarında bulunanlara kendisinin ordugâhında konaklamalarını emretti.

[Bağdat Halkının Yeşil Giyinmesi]

[10]

Ravilerin hepsi dedi ki: Her gün askerler akın akın silahlarını bırakmış ve yeşil elbiseler giymiş olarak kendisine geliyorlardı. Üstünde yeşil elbise olmadan hiç kimse onun huzuruna çıkmadı. Böylece Bağdat halkının tamamı yeşil giydi. Başlıklar haricinde her kimin üzerinde siyah bir şey görseler onu yırtıyorlardı. Korku ve endişeyle birer birer yeşili giydiler. Gerek dış kıyafet, gerek alamet olsun, kimse siyah giymeye ya da üzerinde taşımaya cesaret edemedi. Onlar sekiz gün böylece kaldılar. Orada Haşimoğulları özellikle Abbasoğulları Me'mûn'la konuştular ve dediler ki: "Ey Müminlerin Emîri, ailenin ve onların devletinin kıyafetini bıraktın ve yeşil giydin."

14 Rakka: Kuzey Suriye'de Fırat kıyısında tarihî bir şehirdir. En parlak dönemini burayı yazlık ikametgâh olarak kullanan Hârûnürreşîd döneminde yaşamıştır (çev.).

15 Ebû't-Tayyib (Ebû Talha) Tâhir b. Hüseyin b. Mus'ab b. Rüzeyk Huzâî (ö. 207/822): Tâhirîler hanedanının kurucusu ve ilk hükümdarıdır (821-822). Horasan valiliği sırasında Me'mûn tarafından Rey valisi atanan Tâhir, onun kardeşi Emîn'e karşı mücadelesinde başkumandan olarak görev yapmış ve halifeliği ele geçirmesinde önemli rol oynamıştır (çev.).

16 Doğu Bağdat'ta bulunan Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit'in medfun olduğu Kureys Mezarlığı buraya Abbasi halifeleri Hâdî ve Hârûnürreşîd'in anneleri Hayzürân'ın (ö. 173/789) defnedilmesiyle birlikte Hayzürân Mezarlığı adını almış, çevresindeki semte de Hayzürâniyye ismi verilmiştir. Geniş bilgi için bkz. Hizmetli, *Tarihte Şehir ve Pazar*, 32 (çev.).

17 Ebû Gânim Tûsî'dir. Me'mûn'un büyük komutanlarından. Me'mûn ona kritik görevler verirdi. Çok iri, güçlü ve amansız biriydi. 159/776'da ölmüştür (çev.).

18 Ali b. Hişâm: Me'mûn'un kumandanlarından. 815'de Bağdat valisi atanmış, 829'da Cebel, Kum, İsfahan ve Azerbaycan valisi atanmıştır. Daha sonra Me'mûn'un gazabına uğramış, malı ve silahı elinden alındıktan sonra 832'de öldürülmüştür. Irak, Horasan, Suriye ve Mısır'da dolaştırıldıktan sonra kesik başı denize atılmıştır (çev.).

[Me'mûn'un Yeşil Kıyafeti Çıkarması]

Dediler ki: Bu konuda Horasan halkının komutanları ona yazdı. Tâhir b. Hüseyin geldiğinde diğer insanlar olmadan bu konuyu halifeyle konuştu. O da Tâhir'in yeşil giyme önerisini kabul etti. Onların istemedikleri hâlde yeşil giyme konusunda itaat ettiklerini gördüğü için Tâhir'in bu önerisini kabul etti. Sonra halife cumartesi günü üzerinde yeşil kıyafet olduğu hâlde mecliste oturdu. Adamları huzurunda toplandıkları zaman siyah kıyafet istedi ve onu giydi. Sonra onun için siyah bir hilat istedi ve onu da Tâhir b. Hüseyin'e giydirdi. Ardından birçok kumandanına siyah dış kıyafetler ve başlıklar giydirdi. Yanında bulunanlar üzerlerinde siyah kıyafetler olduğu hâlde dışarı çıktıklarında diğer komutanlar, yeşil kıyafetleri çıkarıp siyah giydiler.

[Askerler Maaşlarının Ödenmesini İstiyorlar]

Askerler Me'mûn'a mektuplar yazmışlardı. Mescitte rikalarını (maaş çeki) çıkarmış, maaşlarını istiyorlardı. Çünkü halife onlara altı aylık maaş ödemeyi vadetmişti. Humeyd b. Abdülhamîd, her bir askerin alacağı atâ miktarını hesaplıyor ve bilinen niteliklerine göre onlara altı aylık maaşlarının tamamını ödüyordu.

Dediler ki: Onlara bu ödemeyi saferin bitmesine yedi gün kala perşembe günü yaptı. Batı yakasında oturanların atâlarını ödemeyi Humeyd üstlendi. Diğer dört aylık alacaklarından feragat ettikleri takdirde onlara altı ayın tamamı için iki aylık maaş ödemeyi vadetmişti. Onlar da buna razı olmuşlardı.

Yahyâ b. Hasan¹⁹ dedi ki: Me'mûn Bağdat'a girdikten sonra yirmi dokuz gün yeşil giydi, sonra bu yeşil elbiseler parçalanarak imha edildi.

[Me'mûn'un Rusâfe'de İkameti]

Raviler hep birlikte dediler ki: Müminlerin Emîri (Me'mûn), Dicle²⁰ kıyısında ilk kahrının yanında, Mûsâ Bostanı'nda evler

19 O, Yahyâ b. Hasan b. Ali b. Muâz b. Müslim'dir (çev.).

20 Anadolu topraklarından doğan Sâmerrâ, Bağdat, Basra, Kûfe gibi Orta Çağ'ın başlıca şehirlerinin gelişmesini sağlayan 1900 km uzunluğundaki nehirdir (çev.).

yapılana kadar Bağdat'taki Rusâfe'de oturdu. Daha sonra oraya yerleşti.

[İshak b. Mûsâ Hâdî'nin Öldürülmesi]

[11]

Dediler ki: Me'mûn'un girişinden günler sonraydı ki İshak b. Mûsâ Hâdî'nin²¹ oğlu rebîülevvel ayının son cumartesi gecesi babasının üstüne çullandı. Ki o, İbrâhim b. Mehdî'nin kendisinden sonra veliaht tayin ettiği kişiydi. O ve babası İshak b. Mûsâ'nın kölelerinden (*hadım*) biri bıçakla babasının üzerine saldırıp onu öldürdüler. Yakalandılar ve Me'mûn'un huzuruna getirildiler. Me'mûn, kölenin katlini emretti. Abdullah b. Mûsâ da onu alıp öldürdü, oğlanı da hapsetti. İshak'ın kardeşi dedi ki: "Köyle beraber o da öldürülmedikçe bu durumdan razı olmayız." Me'mûn onun da katlini emretti. Abdullah b. Mûsâ onu yakalayıp boynunu vurdu. Me'mûn'un bu ikisini öldürtmesi rebîülâhir ayının son pazarı gerçekleşti.

[Ahmed b. Ebû Hâlid'in Me'mûn'la Konuşması]

Kâtib İbrâhim b. Abbâs,²² Amr b. Mes'ade'den²³ naklen dedi ki: Sehl b. Osman²⁴ bana bildirdi ve dedi ki: Bana da Hasan b. Nu'mân bildirdi. O da dedi ki: Ahmed b. Ebû Hâlid Ahval²⁵ bana bildirdi ve dedi ki: Horasan'dan geldiğimiz sırada Me'mûn'la birlikte Hulvan²⁶ tepeleri (Paytak Geçidi) civarın-

21 İshak b. Mûsâ Hâdî: Abbasi halifesi Hâdî'nin (ö. 786) dokuz çocuğundan biridir. Diğerleri Ca'fer, İsmâil, Abdullah, Mûsâ A'ma, İsâ, Abbâs ve Süleyman'dır (çev.).

22 İbrâhim b. Abbâs Sûlî: Tam künyesi Ebû İshak İbrâhim b. Abbâs b. Muhammed b. Sûl-Tegin Sûlî'dir (ö. 244/858 [?]). Türk asıllı Arap şairi ve dîvân kâtibidir (çev.).

23 Amr b. Mes'ade: Tam künyesi Amr b. Mes'ade b. Saîd b. Sûl'dür. İbrâhim b. Abbâs Sûlî'nin amcasının oğludur. Merv'de Fazl b. Sehl'in dîvânında kâtip olarak çalışmıştır. Me'mûn'un vezirleri arasında yer almış, kalemi güçlü kâtiplerdendir. 832'de ölmüştür (çev.).

24 Sehl b. Osman Askerî: Hafızdı, imamlardandır, doğru sözlüdür. Müslim kendisinden rivayette bulunmuştur. İbn Hibbân *Sikât*'ında ismine yer vermiştir. 233/847'de ölmüştür (çev.).

25 Ahmed b. Ebû Hâlid Ahval: Me'mûn'un vezirlerinden, mevlalardan ve akıllı devlet adamlarının büyüklerindendi. Çok iyi kâtip, fasih, akıllı, işten anlayan biriydi. 825'te ölmüştür (çev.).

26 Hulvan: Irâk-ı Arab ile Irâk-ı Acem sınırında kurulmuş tarihî bir şehirdir. Bağdat'ın 190 km. kuzeydoğusunda Bağdat-Horasan yolu üzerindeki Kasr-ı Şîrîn ile Kirind arasında ve Diyâle Nehrinin kollarından Hulvançay'ın

daydık ve ben ona refakat ediyordum. Me'mûn bana dedi ki: "Ey Ahmed! Irak'ın kokusunu alıyorum." Ona beklemediği bir cevap verdim: "Ne kadar uygun!" dedim. O da: "Bu benim cevabım değil. Sanırım sen yanıldın ya da düşünüyordun," dedi. Ben dedim ki: "Evet, ey Müminlerin Emîri!" Dedi ki: "Ne düşündün?" Dedim ki: "Bağdat'a yaptığımız saldırıyı düşündüm. İnsanların kalplerini ele geçiren fitneyle birlikte sadece elli bin dirhemimiz vardı. Onu makbul saydılar. Eğer birinin tepesi atıp da harekete geçseydi hâlimiz nice olurdu?"

Ravi dedi ki: Me'mûn uzunca bir süre sustu ve şöyle dedi: "Doğru söyledin ey Ahmed! Ne kadar güzel düşündün. Yalnız ben sana diyeyim ki: Bu şehirde, yani Bağdat'ta insanlar üç sınıftır: Zalim, mazlum ve ne zalim ne mazlum. Zalim için ancak affımız veya yakalamamız vardır. Mazlum ise ancak insaflı olmamızı umar. Ne zalim ne mazlum olana gelince evi onun için yeterlidir." Allah'a ant olsun, olanlar onun dediği gibiydi.

(Me'mûn'un Karmasin'de²⁷ Kalmayı Reddetmesi)

İsmâil b. Ebû Muhammed Yezîdî'nin²⁸ zikrettiğine göre o dedi ki: Me'mûn'la beraber Horasan'dan Bağdat'a dönüyorduk. Karmasin'e girdiğimizde orada günlerce kaldı. Adamları ona dedi ki: "Burası hoş bir konaklama yeri (menzil). Eğer burada birkaç gün daha kalırsan İbrâhim b. Mehdî²⁹ hakkında hoşuna gidecek bazı haberler alabilirsin." Dedi ki: "Hayır, valahi olmaz." Adamlar dedi ki: "Kan dökülmesinden korkuyorum. Allah'ın murat ettiği işi bitirmesine kadar sen burada kal[12] malısın." Halife dedi ki: Acaba İbrâhim, benim kokumu alırsa

(Hulvân-rûd) sol kıyısında yer almaktadır; Zagros dağlarındaki Paytak Geçidi'ne de (Akabe-i Hulvân) yakındır. Şehir Orta Çağ'daki idari taksimatta bazen Irâk-ı Arab, bazen de Irâk-ı Acem bölgesinde gösterilmişse de genellikle Cibâl eyaletinin Irak sınırındaki ilk şehri kabul edilmiştir (çev.).

27 Karmasin: Karmisin diye de söylenir. Dînever yakınında bir bölge olan Kirmanşah'ın Arapçalaşmış hâlidir. Hemedan ile Hulvan arasında hac yolu üzerindedir (çev.).

28 İsmâil b. Yahyâ b. Mübârek Yezîdî: Faziletli, edip ve ravilerden biridir. *Ta-bakâtü's-su'arâ* kaleme almış bir şairdir. 270'lerden (883-884) önce ölmüştür (çev.).

29 Ebû İshak İbrâhim b. Muhammed Mehdî-Billâh b. Abdillâh Mansûr (ö. 224/839): Me'mûn'un Merv'de oturduğu sırada Bağdat'ta halife ilan edilen Abbasi hanedanına mensup emîr (çev.).

yanıma mı gelir sanıyorsunuz? Hayır, vallahi, ben böyle bir şey olacağını zannetmiyorum.” Ravi dedi ki: Böylece Me’mûn yola devam etti. Biz Hulvan’a varmadan İbrâhim’in gizlendiği haberi bize ulaştı.

[Me’mûn’un İbrâhim b. Mehdî’yi Affetmesi]

Amr b. Mes’ade dedi ki: Me’mûn Irak’a dönerken Rey’e³⁰ vardığında Sâhibü’l-Musallâ Ali b. Sâlih³¹ arkadaşı olan İsmâil b. Ca’fer b. Süleyman’ı³² andı. Sonra dedi ki: “Ey Müminlerin Emîri! Ailenden bir adam zor bir işe kalkıştı ve ciddi bir sıkıntıyla geldi. Sen kırmızı ve siyaha³³ güven verdin. Eğer Müminlerin Emîri ona mahsus bir eman vermeyi dilerse Allah, onu affetmene karşılık elbette seni affedecektir.” Dedi ki: “Allah’ım! Sen şahidimsin ki ben kırmızı ve siyahı affettim. Onlara Senin emanını ve zimmetini verdim. Bunu özel olarak İbrâhim b. Mehdî ve İsmâil b. Ca’fer için verdim. Bu emanı insanların tamamı için İbn Duhaym Medenî ve Saîd Hatîb dâhil olmak üzere genelleştirdim.” Ravi dedi ki: İbn Duhaym şehrin minberine çıkıp Me’mûn hakkında söylenmedik çirkin söz bırakmayan bir kimseydi.

[Abdullah b. Abbâs’ın Me’mûn’la Konuşması]

Fazl b. Muhammed Alevî bize naklederek dedi ki: Me’mûn geldiğinde onu Abdullah b. Abbâs b. Hasan b. Ubeydullah b. Abbâs b. Ali³⁴ b. Ebî Tâlib karşıladı ve dedi ki: “Ey Müminle-

30 Rey: İran’da bir Orta Çağ şehridir. Tahran’ın 7-8 km. güney-güneydoğusunda Elburz dağlarının kuzeyindeki ovaya doğru uzanan küçük bir çıkıntı üzerinde kurulmuştur. Orta Asya’yı Anadolu’ya bağlayan tarihî İpek Yolu üstünde bulunması ve birçok yolun kavşak noktasında yer alması şehrin önemini artırmıştır. Şehri hac yolu üzerinde bir istasyon olarak tanımlayan Yâkût, Nîsâbur’a 160 fersah, Kazvin’e 27 fersah mesafede olduğunu belirtmektedir (çev.).

31 Önceleri Emîn’in maiyetindeyken daha sonra Me’mûn’un hâcibi olmuştur (çev.).

32 İsmâil b. Ca’fer b. Süleyman b. Ali b. Abdullah b. Abbâs b. Abdülmuttalib Ebü’l-Hasan: Haşimoğullarının ileri gelenlerinden ve faziletliilerindendi. Uzun boylu, heybetli, cömert ve ailesi arasında saygın biriydi. Dünya işleriyle ilgilenmemiştir. Yetmiş yaşındayken 216/831’de Bağdat’ta ölmüştür (çev.).

33 Tüm beşer, yetmiş iki millet anlamında bir deyimdir (çev.).

34 Abbâs b. Ali b. Ebî Tâlib Kerbela’da kardeşi Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib ile birlikte şehit edilmiştir (çev.).

rin Emîri! Allah senin gelişini, sen ve maiyetinde gelenler için rahmetinin bir anahtarı yaptı. Sen geldiğin beldeyi teşrifinle aydınlattın. Senin yakınlığınla Allah oranın halkına şefkat gösterdi. Uyruğun gözlerini sana dikmiş durumda, senin hakkında ve gelişin dolayısıyla onlara hayat verecek bir adalete kavuşmak için Allah'a el açıp yalvarmaktalar. Senin elinden bir lütuf onları zenginleştirecektir."

[Fazl b. Rebî'in Me'mûn'a Yakut Yüzük Taşı Hediye Etmesi]

Amr b. Mes'ade zikrederek dedi ki: Me'mûn Bağdat'a geldiği zaman Fazl b. Rebî³⁵ ona benzeri görülmemiş bir yakut yüzük taşı hediye etti. Ravi dedi ki: Me'mûn yüzük taşını beğendi ve elinde çevirmeye başladı. Bir elinden diğerine geçiriyordu. Me'mûn dedi ki: "Bundan daha güzel bir yüzük taşını ne zaman gördüm, bilmiyorum." Ravi dedi ki: Halk, Mehdî'ye ait olan ve onun Hârûnürreşîd'e bağışladığı yüzük taşı hakkında konuşmaya başladı. Dediler ki: Ebû Müslim Horasânî,³⁶ Ziyâd b. Sâlih'i Çin'e göndermişti. O da bu yüzük taşını ona göndermişti. Bu taş sonra Ebû'l-Abbâs Seffâh'a³⁷ geçti. O da Abdullah b. Ali'ye³⁸ bağışladı. Abdullah b. Ali de Mehdî'ye bağışladı. Mehdî³⁹ de Hârûnürreşîd'e⁴⁰ bağışladı. Hârûnürreşîd,

35 Fazl b. Rebî': Ebû'l-Abbâs Fazl b. Rebî' b. Yûnus (ö. 208/823-24 [?]) Abbasi veziri. Mansûr, Mehdî, Hâdî, Hârûnürreşîd'in hâcibiydi. Bermekîlerin gözden düşmesinden sonra Hârûnürreşîd'in veziri oldu. Hârûnürreşîd'in ölümü üzerine halife olan Emîn'i kardeşi Me'mûn aleyhine kışkırttığı için mücadeleyi kazanıp halife olan Me'mûn tarafından malları müsadere edilmiş, ancak daha sonra affedilmiş ancak ölümüne kadar idari görev verilmemiştir (çev.).

36 Ebû Müslim Abdurrahman b. Müslim Horasânî (ö. 137/755): Abbasi davinin önde gelen şahsiyetlerinden biri ve ihtilalinin başkomutanıdır. Ebû Ca'fer Mansûr tarafından 754'te öldürülmüştür (çev.).

37 Ebû'l-Abbâs Abdullah b. Muhammed b. Alî b. Abdillâh b. Abbâs b. Abdilmuttalib (ö. 136/754): İlk Abbasi halifesi (750-754) (çev.).

38 Abdullah b. Ali b. Abdullah: (ö. 147/764): Halife Seffâh ile Mansûr'un amcası, Abbasilerin kuruluşunda önemli rol oynayan, son Emevi halifesi Mervân b. Muhammed'i yenen kumandan ve devlet adamı. Cesur, yiğit ve heybetli bir kumandan olup Kureys'in dâhilerinden biri kabul edilmektedir. Mansûr tarafından öldürülmüştür (çev.).

39 Üçüncü Abbasi halifesidir (775-785) (çev.).

40 Beşinci Abbasi halifesidir (786-809) (çev.).

Yahyâ b. Hâlid Bermekî⁴¹ ile münazara ederken kurşun bir yay gördü. Yüzük taşı elinden düştü, o yer tekrar tekrar arandı. Ama ne yüzüğün kendisi ne de bir iz bulabildiler. Kaybından dolayı Hârûnürreşîd üzüntü duydu. Ona (Me'mûn'a) denildi ki: Sâhibü'l-Musallâ Ali b. Sâlih,⁴² Avn Abbâdî'den⁴³ yirmi bin [13] dinara benzersiz bir yüzük taşı satın aldı. Ona adam gönderip taşı getirtti. Taşı gördüğünde de: "Bu taş nerede, benimki nerede?" dedi.

Dedi ki: Sonra Me'mûn dedi ki: "Allah'a yemin olsun ki bu anlamsız taşın değerini düşüreceğim. Sonra taşı Fazl'a iade etti ve elçisine dedi ki: "Ona de ki: Devletini sana bağışladım ey Ebû'l-Abbâs!⁴⁴ Yüzük taşı Fazl'a geri dönünce o, üzüntüye kapıldı ve yakınlarından bir adama dedi ki: "Şüphe yok ki o bugünününden sonra bir sene bile yaşamaz." Akşam olmadan bunun haberi Me'mûn'a ulaştı. Ravi dedi ki: Me'mûn o konuda sustu ve durumu kimseye bildirmedi.

Ravi dedi ki: Me'mûn'un şurta⁴⁵ sorumlusu olan Abbâs b. Müseyyeb⁴⁶ vefat ettiğinde Me'mûn onun cenazesine atlı olarak eşlik etti. O Bâbüşşam'da⁴⁷ iken Fazl b. Rebî'in çocuklarından birisi ona göründü. Bu kişi ona dua etti ve bağlılığını bildirdi. Me'mûn ona dedi ki: "Yaklaş!" O da yaklaştı. Sonra bir daha "Yaklaş!" dedi, o da yaklaştı. Üzengisine kadar yaklaştı ve sanki ona bir sır verirmiş gibi kulağına doğru eğilip dedi ki:

41 Ebû Alî (Ebû'l-Fazl) Yahyâ b. Hâlid Bermekî (ö. 190/805) Abbasi veziri. Hârûnürreşîd'in vezirliğini yapmıştır. Bermekîlerin cezalandırılması sonucu halife tarafından ömür boyu hapse mahkûm edilmiş ve yetmişli yaşlarında orada ölmüştür (çev.).

42 Halife Mansûr tarafından oğlu Mehdî için Rusâfe'nin inşasında görevlendirildi. Hârûnürreşîd ve Emîn dönemlerini de idrak etti. Emîn'in onu velihtlik konusunu görüşmek için Me'mûn'a elçi olarak gönderdiğini İbnü'l-Esîr belirtir. İbrâhim b. Mehdî'nin Me'mûn'un yerine halifelîğe getirilmesinde de rol oynadı (çev.).

43 Hârûnürreşîd dönemi Hîre valisidir (çev.).

44 Fazl b. Rebî'in künyesidir (çev.).

45 İslam devletlerinde şehirlerde emniyet ve asayîşi sağlamakla görevli teşkilat (çev.).

46 Me'mûn'un şurta sorumlusudur (çev.).

47 Mansûr'un kurduğu dairevi şehrin dört kapısından birinin adıdır. Aynı zamanda Bağdat'ın batısındaki bir mahallenin adıdır. Burada çok sayıda pazar mevcuttu. Sonraları küçük bir köye dönüşmüştür (çev.).

“Ey Ebü'l-Abbâs! Bil ki vakit geçti.” Ravi dedi ki: Genç dönüp Fazl'a durumu bildirdi. Fazl, Me'mûn'un taşla ilgili ona nefret duymasından dolayı tedbiri elden bırakmadı.

[Me'mûn'un Tâlibîleri Karşılması]

Amr b. Mes'ade'nin şöyle dediği zikredildi: Tâlibîler, Horasan dönüşünde yolun bir kısmında Me'mûn'u karşıladılar ve ona karşı ayaklandıkları için mazeret beyan ettiler. Me'mûn onların sözcülerine dedi ki: “Dur ve beni dinle! Geçmişimiz ve geçmişiniz bildiğiniz gibi; sonumuz ve sonunuz düşündüğünüz gibi. Bu ikisinin arasındakilerini unutun.”

[Ensarın Me'mûn'u Karşılması]

İbn Ebû Tâhir dedi ki: Me'mûn, Medînetüsselâm'a⁴⁸ girince Ensar onu karşıladı ve dedi ki: “Seni hak ile destekleyen, senin için yaptığımız duayı kabul ederek sensiz kalan yurduna döndüren ve seni bize bağışlayan Allah'a hamdolsun. Durumun senin amcanın oğlu Allah elçisinin (sav.) Medine'ye⁴⁹ girdiği gün, amcamızın oğlu Hassân b. Sâbit'in⁵⁰ dediği gibidir: [Vâfir'den]

*İsmin anıldığında sözün vasfedemeyeceği bir nimet içinde oluruz,
Allah'ın fazlıyla aramıza (Medine'ye) geldiğin zaman, nurunla da-
laletin zifiri karanlığını aydınlığa çıkarttık,*

*Sen en uğurlu kısmet ve en güzel hâl ile bizi şerefendirerek ara-
mıza katıldın.*

[14] Bağdat'a Girişi

[Me'mûn'un Bağdat'a Girişi]

Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Hasan b. Abdülhâlik⁵¹ dedi ki: Me'mûn'un Bağdat'a gelişi, 204/819 yılı Rebîülevvel ayının

48 Abbasilerin başkenti Bağdat'a şehrin kurucusu Halife Ebû Ca'fer Mansûr tarafından verilen 'barış yurdu' anlamındaki bu isim halk tarafından benimsenmemiş, yalnızca resmî yazışmalarda ve basılan paralarda kullanılmıştır (çev.).

49 Hz. Peygamber'in mescidiyle kabrinin bulunduğu hicret yurdu, İslam'da iki Harem bölgesinden biri, Resûl-i Ekrem ve Hulefâ-yi Râşidîn döneminin başşehri. Önceki adı Yesrib'dir (çev.).

50 Ebû'l-Velîd (Ebû Abdirrahman) Hassân b. Sâbit b. Münzir Hazrecî Ensârî (ö. 60/680 [?]): Hz. Peygamber'in şairi olarak tanınan sahabi (çev.).

51 Fazl b. Rebî'in dayısıdır. İbn Tayfûr'un birçok haberde dayandığı ravidir (çev.).

(Ağustos-Eylül) ortasında idi. O, Bağdat'a Horasan Kapısından girdi. Halifenin önünde elinde harbesiyle Muhammed b. Abbâs b. Müseyyeb b. Züheyr⁵² gidiyordu. Babasına vekâleten harbeyi o taşıyordu. Babası Abbâs b. Müseyyeb b. Züheyr nikris hastası olduğu için oğlunun arkasında yürüyordu.

Fazl b. Rebî'in Bağışlanması İçin Tâhir b. Hüseyin'in Aracılık Etmesi

Yahyâ b. Hasan b. Abdülhâlik, Ali b. Ebû Saîd'den nakledeyerek dedi ki: Fazl b. Rebî, Me'mûn'un Bağdat'a girişinde Tâhir b. Hüseyin'le karşılaştı. Atını dörtlâle sürdü ve ona dedi ki: "Ey Ebû't-Tayyib! Senden önce halife dışında kimseyle atımı dörtlâle sürmedim. Senden bir dileğim var." Tâhir b. Hüseyin dedi ki: "O nedir?" Dedi ki: "Müminlerin Emîri'yle benden hoşnut olması hususunda konuş ve bunu acilen yap."

Dedi ki: Çok geçmeden Tâhir b. Hüseyin konuyu Müminlerin Emîri'yle konuştu. Halife, Fazl'ın huzuruna getirilmesini emretti. Tâhir dedi ki: "Onu Me'mûn'un huzuruna üzerinde kılıç, taylasan⁵³ ve kalensüve⁵⁴ olmadığı hâlde getirdim. Sarayın ortasına geldiğinde, Me'mûn tahtından hızla kalktı ve iki rekât namaz kıldı. Hilafet selamı vermeden önce ona döndü ve dedi ki: "Ey Fazl! Niye namaz kıldığımı biliyor musun?" Fazl cevapladı: "Hayır, ey Müminlerin Emîri!" Me'mûn dedi ki: "Bana seni affetmeyi lütfettiği için Allah'a şükretmek için. Ebû't-Tayyib, senin hakkında benimle konuşmuştu, ben de seni affetmiştim."

Ravi dedi ki: Fazl şöyle dedi: "Ey Müminlerin Emîri! Benim bir isteğim var." Me'mûn dedi ki: "Nedir?" Fazl cevap verdi:

52 Muhammed b. Abbâs b. Müseyyeb b. Züheyr b. Ömer b. Müslim Dabbî. Dedesi Müseyyeb, Mansûr'un şurta sorumlusuydu. Mehdî onu 779'da Horasan âmili atamış, 792'de ölmüştür (çev.).

53 Omuzların üzerine giyilen ve geriye doğru atılan bir başlık gibi aşağı sarkıtılan bir kıyafettir. Baş, omuzları ve vücudun arka kısımlarını rida gibi örtmeye yetecek kadar uzun olmalıdır. Kâdi ve fakihlerin özel kıyafeti olarak kabul edilirdi. Ancak geniş bir halk kesimi de bu giysiyi giyerdi. Acem kıyafetlerindendi (çev.).

54 Başlık, takke, külah. Emeviler döneminde ve öncesinde Müslümanlar kısa bir başlık üzerine sarık sarardı. Halife Mansûr, Pers kültürünün etkisiyle gittikçe incelerek şarap kâsesine benzeyen uzun bir başlık giyilmesini teşvik etmiştir (çev.).

“Hoşnutluk.” Me’mûn dedi ki: “Tamam, bağışlama ancak rızayla birlikte olur.” Sonra Fazl: “Bir şey daha var,” dedi. O da “Nedir?” dedi. “Bana sarayda bir makam ver!” Me’mûn dedi ki: “Acele ettin, ey Fazl! Çık.” Fazl çıktı.

Ravi dedi ki: Huzuruna çıktığı bir gün Me’mûn ona dedi ki: “Ey Fazl! Benim hakkımdaki çirkin davranışından, bana karşı kurduğun komplodaki durumlarından ve iftira etmenden bahset. Ani bir öfkeye kapılıp pişmanlığın fayda vermeyeceği bir zamanda pişman olacağım bir iş yapmamdan nasıl emin olabilirsin?” Ravi dedi ki: O bazı şairlerin onun hakkındaki şiirini okudu: [Tavîl’den]

Yapılan suçları çokça affedendir; öyle ki çok affetmesinden ötürü insanlardan suç işleyen kimse bilmez,

Zarar Müslümanı kapsamadıkça o zararın kendisine gelip gelmediğini umursamaz (affeder onu)!

[Me’mûn’un Yumuşak Huyluluğu]

Abdullah b. Amr dedi ki: Me’mûn’un oğlu Ca’fer bana dedi ki: Me’mûn Bağdat’a girdiğinde Fazl b. Rebî, Tâhir’le beraber onunla karşıladı. Fazl’ı gördüğünde o, hevdecinden indi, binek arkadaşı Ali b. Hişâm’dı. Me’mûn, secde edene kadar eğilmeye devam etti: “Bütün övgüler Allah’a mahsustur, daha önceleri [15] ben ona selam verirdim ve karşılığını alınca da sevinirdim. Onu bağışlamayı bana ilham eden ne yücedir! Bu yüzden de secde ettim.” Ravi dedi ki: Tâhir dedi ki: Me’mûn’un hilminin genişliğine hayret ettim.

Me’mûn’un Komutanlarıyla Yemek Yerken Ağlaması

Zeyd b. Ali b. Hüseyin nakletti ve dedi ki: Me’mûn’un gelişinden sonraki 204/819-820 senesinde, bir bayram günü Me’mûn öğlen yemeği yiyordu ve sofrasında Tâhir b. Hüseyin, Saîd b. Selm, Humeyd b. Abdülhamîd ve başucunda Saîd Hatîb vardı. O Me’mûn’u övüyor, menkıbelerini anlatıyor, hayatını ve meclisini tavsif ediyordu. Me’mûn’un gözlerinden yaşlar boşandı ve elini yemekten çekti. Kavim, onu bu hâlde gördüklerinde yemeyi bıraktılar ve sofradan çekilecek oldular. Me’mûn onlara yesenize, dedi. Dediler ki: “Ey Müminlerin

Emîri! Efendimiz bu hâldeyken yiyecek veya içecek nasıl boğazımızdan geçer?"

Me'mûn dedi ki: "Allah'a yemin olsun ki bu, bir şey olduğundan veya birisine zarar vermeye yeltendiğimden değil, Allah'ın azametine şükür yollarından biridir. Önceden ana babama verdiği gibi O'nun bana verdiği nimetinin anılmasıdır. Sarayın avlusunda olanı görmüyor musunuz? Yani Fazl b. Rebî'in yaptığını kastediyorum. Örtüler serilmiş, insanlara mertebelerine göre sofralar kurulmuş. Fazl, muhafızlarla beraber oturuyor. O, Hârûnürreşîd'in yönetimi zamanında bulunduğu hâl üzereydi ve beni gördüğünde onun yüzünde bana karşı öfke ve kinini görebiliyordum. Onun bana karşı beslediğini ben de ona besliyordum; ancak dedikodu yaratmasından korktuğum ve yalanlarından çekindiğim için onunla idare ediyordum. Ona selam verdiğimde bana cevap verince bundan dolayı mutlu olurdum ve neşelenirdim. Azledilen (*hal'*) kişiyle⁵⁵ olan samimiyeti, kendisini bana karşı doldurmasına ve beni öldürmeye teşvik etmesine neden oldu. Kan bağı ve yakın akrabalığı tetikleyen şeyleri harekete geçirip şöyle dedi: "Öldürmeye gelince ben onu öldürmem. Fakat onu öyle bir hâle getireceğim ki bir şey söylediğinde itaat edilmeyecek, çağırdığında da davetine icabet edilmeyecek." Benim onun nazarındaki en iyi hâllerim budur. Beni bağlamak için gümüşle demir hakkında çekiştikten sonra Ali b. İsâ⁵⁶ ile birlikte beni gümüş bir zincirle bağlamaya yönelmeleri Fazl b. Rebî'e göre benim en iyi durumumdur. Allah'ın "*Bundan sonra zulme uğrayana O, mutlaka yardım edecektir.*" (Hacc, 22/60) hükmünü görmezden gelerek. Onun bu saraydaki konumu, en rezil meclis ve en aşağı mertebedir. Bu Saîd Hatîb, başköşemdedir ve o dün bu minber bir defasında benim hizamda, bir başka seferinde batı minberinde duruyordu. Beni, Me'mûn

55 Hârûnürreşîd'in oğlu Halife Muhammed Emîn'in lakabıdır. Orduları Me'mûn'un orduları karşısında yenilince bu lakap kullanılmaya başlanmıştır (çev.).

56 Ali b. İsâ b. Mâhân: Halife Emîn'in Horasan'daki kardeşi Me'mûn üzerine gönderdiği ordunun komutanıdır. Tâhir b. Hüseyin karşısında yenilmiştir. Bu savaşta 195/810'da öldürülmüştür (çev.).

olmadığım hâlde, Me'mûn kabul ediyordu. O anda Mesîh'i ve Muhammed'i (ikisine de selam olsun) över gibi beni övüyordu."

- [16] Ravi dedi ki: Tâhir b. Hüseyin şöyle dedi: "Ey Efendimiz! Allah o ikisinin kanını akıtmayı sana mübah kılmışken, sen o ikisini bağışlama ve hilminle korumuşken o ikisinden bize ne! Me'mûn: "Allah'ın affını kazanmak için bunu yaptım." Sonra "Buyurun, yemeğinizi yiyin," dedi. Ravi dedi ki: Sonra Me'mûn yedi, onlar da yediler.

Me'mûn'un Fazl'a Bakışı

Ahmed b. İshak b. Bersûmâ⁵⁷ bize rivayet etti ki: Eyyûb b. Ca'fer b. Süleyman⁵⁸ bana şöyle nakletti ve dedi ki: Me'mûn'un Bağdat'a gelişinden aylar sonra bir gün binitli olan Me'mûn'la birlikteydik. Fazl b. Rebî' onun yolunun üstünde ayakta duruyordu. Bakışlarımızı ona çevirdik, ona ne olduğuna bakıyorduk. Ravi dedi ki: Önünde mızrak (*hırbe*) bulunan Me'mûn, Tâhir'le birlikte geçerken Me'mûn, Fazl b. Rebî'e baktı ve ondan yüz çevirdi. Sonra Acemler beraberlerinde okçular ve yaycılarla onu karşıladı. Me'mûn, yüzünü ondan çevirerek gözünün ucuyla Fazl b. Rebî'e bakmaya başladı. Ravi dedi ki: Me'mûn şöyle dedi: "O Acemler, sanki onu sert bir şekilde bir kenara itmek istediler." Bunun üzerine Me'mûn eli ve yüzüyle onları defetmeye ve kendisini korumaya başladı.

Me'mûn'un Nazarında Fazl'ın Önemi

Ahmed b. İshak dedi ki: Bana Bişr Selmânî nakletti ve dedi ki: Ahmed b. Ebû Hâlid'in şöyle dediğini işittim: Me'mûn, bize bir iş buyurduğunda içimizden biri, bu noktada bir kusur ettiğinde şöyle derdi: "Görmüyor musunuz? Ben kapımda öyle bir adam tanıyorum ki işlerimin hepsini versem üstesinden gelir." Bişr dedi ki: Ahmed b. Ebû Hâlid'e dedim ki: "Ey Ebû'l-Abbâs! Me'mûn kimi kastediyor?" O: "Fazl b. Rebî," dedi.

57 Ebû Ca'fer Ahmed b. İshak b. Bersûmâ: Kûfe sevâdı halkından mugannidir. İkinci tabakadan şarkıcı kabul edilen İshak bir tür nefesli çalgı olan mizmar çalardı (çev.).

58 Eyyûb b. Ca'fer b. Süleyman b. Ali b. Abdullah b. Abbâs: Eşraftandır. Em-sar'da yöneticilik yapmıştır (çev.).

Me'mûn, Fazl b. Rebî'i Küçümsüyor ve Ali'yi (as.) Abbâs'a Üstün Görüyor

Muhammed b. İshak dedi ki: Saraya giren kimselerden ismini unuttuğum biri bana bildirdi ve dedi ki: Me'mûn, Fazl b. Rebî'e siyah giyme izni verip ata kılıç askısıyla binmeyi yasakladığında o da kılıcı normal askıyla kuşanırdı. Ravi dedi ki: Bir gün ben saraydayken Fazl gelmişti, dış kapının önünde durdu. Hâcib Ali b. Sâlih huzuruna girip sordu: "Ey Müminlerin Emîri, Fazl b. Rebî' kapıda, onu hangi düzeyde ağırlayım?" Me'mûn cevapladı: "En alt düzeyde." Ravi dedi ki: Ali dış kapıya yürüyerek gitti ve ona dedi ki: "Ey Ebü'l-Abbâs! Burada in, senin yerin burası."

Ravi dedi ki: O oturdu, ben de yakınına oturdum. Me'mûn kalktı ve Fazl'ın yanına girdi. Fazl'a Haşimoğulları ve komutanlardan kimse uğramadı. Me'mûn onunla yalnız oturdu. Saraya gelenlerin sonuncusu Humeyd Tûsî idi. Fazl, her pazartesi ve perşembe saraya gelmeye devam etti. Kilimin üstüne otururdu. İnsanlar onunla oturdurlardı. Ben bir gün onun yanındayken gelenlerin sonuncusu Sindî b. Şâhek⁵⁹ idi. Fazl [17] eliyle ona: "Ne haber?" dedi. Sindî b. Şâhek gür sesli bir adamdı ve bir şeyi gizlice söylemeyi beceremezdi. Dedi ki: "Şaşırtıcı bir haber." Sordu: "O nedir?" Dedi ki: "Bugün onun Ali b. Ebî Tâlib'i Abbâs b. Abdülmuttalib'e tercih ettiğini duydum. Ben yaşarken Abbasoğullarından birinin böyle bir şey söyleyeceğini sanmazdım." Fazl ona dedi ki: "Buna mı şaşıyorsun? Valahi, bu daha önce babasının söylediği sözdür."

Ebü Ca'fer Ahmed b. İshak dedi ki: Me'mûn'un Fazl'a ilk kızgınlığının sebebi Hârûnürreşîd'in Fazl b. Rebî'e vasiyetidir. O, eğer kendisinin başına bir iş gelirse hazinelerini, mallarını, silahlarını ve bütün ordusunu Me'mûn'a teslim etmesini vasiyet etmişti. Oysa Fazl, Hârûnürreşîd vefat ettiğinde bunların hepsini, Muhammed Emîn'e teslim etti.

59 Sindî b. Şâhek: Ebü Ca'fer Mansûr'un mevlasıdır. 204/819'da öldü. Hârûnürreşîd'in Dimaşk emîrliğini üstlendi. Bağdat'ta iki köprü onun sorumluluğundaydı. Halife, İmam Mûsâ Kâzım'ı 799'da şehit edilene kadar onun gözetiminde hapiste tuttu (çev.).

Me'mûn'un Ali b. Sâlih'le Fazl Hakkında Konuşması

Hasan b. Abdülhâlik nakletti ve dedi ki: Bana Muhammed b. Ebû Avf dedi ki, o Ali b. Sâlih'e yakındı. Me'mûn'un Bağdat'a ilk girişinde geç saatlerde Ali b. Sâlih'e gitmiştim. Hâcibi geldi ve ona dedi ki: Kapıda Ebû'l-Kâsım Lehebî, Muhammed b. Abdullah Osmanî⁶⁰ ve Mus'ab b. Abdullah Zübeyrî⁶¹ vardı. Dedi ki: Ebû'l-Kâsım Lehebî'ye izin verdi ve o içeri girdi. Onu meclisinde başköşeye oturttu. Sonra Osmanî ve Zübeyrî'ye izin verdi. Ardından Osmanî'yi sağına, Zübeyrî'yi soluna oturttu. Sonra sohbete koyuldular ve Fazl b. Rebî'den söz ettiler. Lehebî dedi ki: "Bize davranışından dolayı Allah, Fazl'a güzel mükâfat versin, o bize karşı iyiydi." Osmanî dedi ki: "Allah'a yemin olsun ki ihtiyaçlarımızı gideren, değerimizi bilen ve haklarımızı gözeten başka kimse tanımadık." Zübeyrî dedi ki: "Onun eli, bizim ve atalarımızın üzerindeydi."

Ali b. Sâlih dedi ki: Siz böyle diyorsunuz da ben dün Müminlerin Emîri'nin (Allah onu yüceltsin) yanındaydım. Bana dedi ki: "Arkadaşınla sözleşmen ne zamandı?" Dedim ki: "Allah Müminlerin Emîri'nin bekasını uzatsın, arkadaşım çoktur. Müminlerin Emîri, hangisini sorar?" O dedi ki: "Fazl b. Rebî'i sorar." Ali b. Sâlih dedi ki: "Dedim ki: En yakın dün onun hastalandığını öğrendim ve aynı gün ziyaretine gittim." Me'mûn dedi ki: "Sadece hastalandığı gün mü gittin?" Ravi dedi ki: Dedim ki: "Evet, hastalanınca ziyaretine gittim." Ravi dedi ki: "Zannımca o şimdi oturdu, sen de oturdun. Saîd b. Selm ve Abdullah b. Mâlik⁶² de oturdu. Dizlerinin üstüne yastık koydu. Sonra iki elini yastığın üzerine koydu. Mansûr bana, ben de ona söyledim: Reşîd olsa böyle bir konuda konuşmaya ihtiyaç duymazdı.". Dedim ki: "Bir önceki gün hâlâ bize Mansûr'dan,

60 Muhammed b. Abdullah b. Osman Huzâî (ö. 837): Künyesi Ebû Abdullah olup Basralı sika ravilerdendir (çev.).

61 Ebû Abdillâh Mus'ab b. Abdillâh b. Mus'ab ez-Zübeyrî (ö. 236/851): Nesep âlimi, şair ve muhaddis. Yeğeni Zübeyr b. Bekkâr'a göre o, Kureys'in şerefli idi (çev.).

62 Abdullah b. Mâlik b. Heysem Huzâî: Babası Ebû Müslim Horasânî'nin arkadaşıydı. Konumu Hayzürân sayesinde yükselmiş, Mehdî, Hâdî ve Hârûnür-reşîd dönemlerinde şurta sorumlusu olarak görev yapmıştır (çev.).

onun konumundan ve babasının gözündeki değerinden bah- [18] sediyordu.”

Ravi dedi ki: Me'mûn ona dedi ki: “Halifelerin işi ne tuhaf! Adamı yetiştiriyorlar, sonra hatalı kılıyorlar. İşleri yaptırıyor ve sonucu onlara bırakmıyorlar. Basit olanları onlara bırakıyorlardı.” Ravi dedi ki: O kendini tuttu, ben de kendimi tuttum. Sonra o dedi ki: “Ey Ali! Sanıyorum, şu an kendi kendine soruyor ve diyorsun ki: Fazl b. Rebî' sana karşı nasıl bir hata yaptı?” O da: “Evet,” dedi. “O, hatalı yönetiyor ama doğru sonuç alıyordu. Zayıf ordu gönderiyor ama onunla zafer kazanıyordu. Şu anda ben yönetiyorum ancak zafer ve başarıdan başka bir şey ortaya çıkıyor. İşime basiretle sarılıp kendimi düşündüğümde, bu konuda en basiretli olanı yaptığımda ihtiyata yöneldim ve Irak'a geldim. Mevali bakiyesi olan Fazl b. Rebî'e bu konuda benimle ilgili bir şey söyleme. Çünkü ben, hakkımda sevineceği şeyler öğrenmesinden hoşlanmıyorum.”

Yahyâ b. Hasan bize rivayet ederek dedi ki: Ali b. Sâlih, Me'mûn tarafından Fazl hakkında sevineceği bir haber aldığı zaman hizmetkârı Yüsr'a dedi ki: “Fazl'ın hizmetkârı Necâh'a yemin etmesi istendiğinde döneklilik etmemesi için böyle söyle ve şöyle söyle.”

Fazl b. Rebî'in Edep ve Sözlerinden

Yahyâ b. Hasan dedi ki: Fazl, Me'mûn veya dönemi hakkında derdi ki: “Benim için aklımdan bana kalan, giden malımdan daha sevimlidir.” Ravi dedi ki: Ebü'l-Hasan b. Abdülhâlik bize bildirdi ve dedi ki: Fazl şöyle derdi: “Kişi kınanıp yüz çevrilip yumuşak başlı yapılmadan lider yapılmaz.”

Yahyâ b. Hasan bana rivayet ederek dedi ki: Fazl b. Rebî'i Me'mûn döneminde cuma günü imamın odasına girerken gördüm. Çıkarken uşağı bineğini bulduğun yerin biraz yukarısına sürdü. O dedi ki: “Ey köle! Hayvanı geri getir, buradan ona binemem.”

Fazl b. Rebî' ve Ebü'l-Atâhiye

Yahyâ b. Hasan bana rivayet ederek dedi ki: Ebü'l-Hasan b. Abdülhâlik bana dedi ki: “Bir akşam Fazl b. Rebî'in yanın-

daydım. O, meydanı gören seyirliğindeydi, yanında da seyirlik meclisinde konuştuğu kim olduğunu bilmediğim bir kadın vardı. Fazl ona dönüktü. Burası Me'mûn'un ona verdiği evdi; bu ev, Me'mûn'un oğlu Abbâs'ın⁶³ eviydi. Onun için ayda bin (dirhem/dinar) ödüyordu. Hizmetkârı Ebû Halîm huzuruna girdi ve dedi ki: "Ebû'l-Atâhiye⁶⁴ kapıda." Dedi ki: "Onu içeri al." O da onu içeri aldı. Bir saat karşılıklı konuştular. Sonra ona dedi ki: "Ey Ebû İshak! Kalbinde Utbe'den⁶⁵ bir iz kaldı mı?" Dedi ki: "O gitti ve çıktı." Tekrar sordu: "Ondan geriye bir iz kaldı mı?" "Hayır, vallahi," dedi. O dedi ki: "Vallahi, bu [19] Utbe'dir." Sonra Ebû'l-Atâhiye kadına baktı, sonra çıktı ve nâlinlerini bırakıp koşmaya başladı.

[Ümmü Ca'fer'in Me'mûn'dan Şefkat İstemesi]

Ahmed b. İshak b. İbrâhim b. Me'mûn rivayet ederek dedi ki: Bana babam bildirdi ve dedi ki: Me'mûn, Bağdat'a geldiğinde Ümmü Ca'fer (Zübeyde),⁶⁶ Ebû'l-Atâhiye'ye haber gönderdi ve dedi ki: "Bana öyle beyitler söylemeni isterim ki Müminlerin Emîri bunlardan dolayı bana iyi davransın." Şair ona şu beyitleri yolladı: [Tavîl'den]

Söyleyeceklerime kulak verin! Şurası gerçektir ki felek, bazen yaklaştırır bazen de uzaklaştırır; sevdiğimizi bazen kavuşturur bazen de kaybettirir.

Bir kolum, diğer kolumu felaketlere kaptırdı. Bunun üzerine kade-re teslim olup Allah'a şükrettim.

- 63 Me'mûn'un Ebû'l-Fazl künyeli oğlu Abbâs'ı amcası Mu'tasım 838'de kumandan Uceyf b. Anbese'nin desteğiyle kendisine karşı darbeye kalkıştığı gerekçesiyle öldürmüştür (çev.).
- 64 Ebû'l-Atâhiye: Ebû İshak İsmâil b. Kâsım b. Süveyd (ö. 210/825 [?]): Abbasi devri şairlerinden. Çılgın anlamına gelen lakabı neden aldığı bilinmiyor. Çömlekçilikle uğraşırdı. Zühd ve methiye türündeki şiirleriyle ün kazanmıştır (çev.).
- 65 Ebû'l-Abbâs Seffâh'ın kızı Rayta'nın sarışın cariyesidir. Daha sonra Mehdî'nin hizmetine girdi. Şair Ebû'l-Atâhiye onun için aşk şiirleri söylerdi. Ona övgülerinin çoğaldığı haberi Mehdî'ye ulaşınca şairi hapsedtirdi. Mehdî'nin dayısı Yezid b. Mansûr aracı olunca serbest bıraktı. Sonra Hârûnür-reşîd tarafından hapsedildi (çev.).
- 66 Ümmü Ca'fer Zübeyde bint Ca'fer b. Abdillâh Mansûr b. Muhammed Abbâsiyye Hâşimiyye (ö. 216/831): Abbasi halifelerinden Hârûnür-reşîd'in hanımı, Emîn'in annesidir. Hayat hikâyesi için bkz. Nabia Abbott, *Hayzuran ile Zübeyde Bağdat'ın İki Kraliçesi*, çev. S. Kaya, Ankara 2000 (çev.).

Felaketlere dedim ki: Bir kolum gitmiş olsa Allah'a şükür ki bir kolum daha var!

Me'mûn bana kalmışsa o zaman Reşîd de banadır, Ca'fer de Muhammed de! Hiçbirisi kaybedilmemiş demektir!

Dedi ki: Beyitler Me'mûn'a gönderildi. Me'mûn bunları okuduğu zaman ağladı. Ümmü Ca'fer'e lütfunu artırdı. Ona yumuşak davrandı ve şefkat gösterdi.

[Tüccarların Ölçeklerinin Islahı]

Tarihçiler dedi ki: Me'mûn Bağdat'a girdiğinde Dicle kıyısında ilk sarayının yakınındaki evi yapıncaya kadar Rusâfe'de⁶⁷ oturdu. Sonra bu eve taşındı. İnsanların problemlerini ve nasıl düzeltereğini araştırıyordu. Ramazan⁶⁸ ayında tacirlerin yoksul insanlara ölçüde hile yaptıkları kendisine bildirilince bu haksızlığı gidermek için sekiz mekkukluk⁶⁹ ortasında direk olan bir kafîz⁷⁰ ölçeği yapılmasını emretti. Bu ölçek *mül-cem* diye isimlendirildi. O, tacirlerin de büyük küçük bütün mekkuklarını ona göre ayarlamalarını emretti. Onlar bunu uyguladı, halk da hoşnut oldu.

[Me'mûn'un Orduyu Hazırlaması]

Dedi ki: Ramazan Bayramı geldiğinde dışarı çıktı ve Îsâbâz'da⁷¹ insanlarla namaz kıldı. O kendinden önce hiçbir halifenin yapmadığı şekilde silahını ve çokluğunu gösterecek şekilde orduyu düzenledi. Halife, ordunun çokluğundan dolayı neredeyse öğlene kadar insanlarla bayram namazını kılamadı.

67 Doğu Bağdat'ta Halife Mansûr'un oğlu Mehdî için kurulan mahalledir. Dicle'nin karşısında ve dairevi şehrin doğusunda yer alıyordu. Rusâfe aynı zamanda Arapçada yüksek yerler için kullanılan bir isimdir. Zamanla gelişerek Bağdat'ın dört büyük mahallesinden biri olmuştur (çev.).

68 204/820 yılı Şubat/Mart (çev.).

69 *Mekkuk*: 10. asırda Bağdat'ta 1 mekkuk= her biri 600 dirhem olan 3 keylece yani 5,625 kiloluk tahıl ağırlığına eşittir. Irak mekkukunun ortalama değeri 7,5 litre olarak hesaplanmıştır (çev.).

70 *Kafîz*: Ortalama 60 litrelik bir hacim ölçüsüdür (çev.).

71 Îsâbâz (Îsâbâd): Doğu Bağdat'ta Îsâ b. Mehdî'ye nispet edilen mahalledir. Mehdî orada 164/780-781'de elli milyon dirhem harcadığı Kasrusselâm isimli sarayını yaptırmıştır (çev.).

[Abdullah b. Hasan'ın Haremeyn Valiliğine Atanması]

Tarihçilerden Ebû Hassân Ziyâdî ve başkaları dedi ki: 204/820 senesinde Me'mûn'un Bağdat'a geldiği sırada Ubeydullah b. Hasan b. Ubeydullah b. Abbâs b. Ali b. Ebî Tâlib, Mekke ve Medine valiliğine atandı. Hac mevsimi geldiğinde Me'mûn ona kendisini hac emîri olarak görevlendirdiğini ve insanlara haccı yaptırmasını emreden bir mektup yazdı.

Tâhir b. Hüseyin'i Ataması

[20] [Tâhir b. Hüseyin'in Maşrik Valiliğine Atanması]

205/820-821 senesi girdiğinde Müminlerin Emîri, Tâhir b. Hüseyin'i el-Cezîre⁷² valiliğine ve (Bağdat'ın) iki yakasının şurta sorumluluğuna atadı. Bu olay pazar günü gerçekleşti. Tâhir, atandığı gün insanlarla oturdu ve o gün âşûrâ⁷³ idi.

[Şurta Sorumlusu ve Halifenin Önünde Mızrak Taşıyanlar]

Yahyâ b. Hasan b. Abdülhâlik bana bildirdi ve şöyle dedi: 204/820 senesi bittiğinde Me'mûn'un şurta sorumlusu Abbâs b. Müseyyeb b. Züheyr nikris hastasıydı. Me'mûn ona dedi ki: "Yaşlandın ve mızrak taşımak sana ağır geldi." O cevap verdi: "İşte yerime geçecek oğlum, bu benim ve babamın mesleği. Sen de biliyorsun ki Hârûnürreşîd, mızrağı Müseyyeb'in elinde görmekten hoşlanırdı. Biz bunun ustasıyız, ehliyiz." Halife dedi ki: "Tâhir'i atamayı uygun gördüm." Müseyyeb: "Müminlerin Emîri en iyisini ve en doğrusunu düşünür," diye cevap verdi. Ravi dedi ki: Tâhir b. Hüseyin o göreve atandı.

[Tâhir'in Fazl b. Rebî'e Danışması]

Yahyâ dedi ki: Tâhir, aralarında dostluk olan Fazl b. Rebî'e mektup yazdı ve şöyle dedi: "Senin görüşünde bereket ve meşveretinde isabet vardır. Benim için uygun görürsen köprü için iki adam seçersin." Fazl ona şöyle yazdı: "Senin için iki kişi

72 İslam coğrafyacıları tarafından Yukarı Mezopotamya'ya verilen ad (çev.).

73 Muharrem ayının onuncu günü olan bugün, hicri 61/Ekim 680'de Kerbela vakası gerçekleşmiş, Hz. Peygamber'in torunu ve Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin ailesinden 70 kişiyle birlikte burada katledilmiştir (çev.).

buldum. Onlar, Sindî b. Yahyâ⁷⁴ ve Ayyâş b. Kâsım'dır." Tâhir, bu ikisini iki köprüye sorumlu tayin etti.

Dedi ki: Me'mûn, Tâhir'i şurtaya atadığı gün, Haşimoğullarından bir grubu Şam kasabalarına teker teker görevlendirdi. Onlardan birinin atama işlemleri sene sonuna kadar tamamlanmadı.

[Me'mûn'un Hristiyan Olan Adamı Affetmesi]

Zü'l-Yemîneyn Tâhir b. Hüseyin'in hâcibi Yahyâ Bûşencî Kasîr bildirdi ve dedi ki: Tâhir b. Hüseyin şurtaya atandığında ona hapiste bir adamın Hristiyanlığa girdiği bildirildi. Yahyâ kılıç ve infaz yaygısının hazırlanmasını ve Müminlerin Emîri'nin sarayındaki meclise getirilmesini emretti. Sonra adam Halife'nin konağına getirildi. Tâhir adama seslendi ve dedi ki: "Ey Allah'ın düşmanı! İslam'dan sonra Hristiyan mı oldun?" Adam: "Allah, Emîri ıslah etsin. Ben Hristiyan olmadım. Ben Müslüman oğlu Müslümanım. İki dirhemlik bir elbise için iki yıl hapse mahkûm oldum. İşimin uzadığını ve beni hatırlatacak bir hatırlatıcının olmadığını gördüğümde dedim ki: Ben mısırlıyım (eyaletliyim/şehirliyim). Ey Emîr! Sen de mısırlısın. Bu da bir mısırlı (eyaletli). Ey Emîr! Ben senin arkadaşlarından biriyim." Tâhir tekbir getirdi ve Me'mûn'un huzuruna girdi. Durumu ona haber verdi. Me'mûn, adama üç yüz dirhem verilmesini ve serbest bırakılmasını emretti. Tâhir de bu emri uyguladı. Adam şöyle dedi: [21] "Ey Müminlerin Emîri! Ben yürüyemem, bana bir eşek getirt." Me'mûn ona bir eşek getirtti ve serbest bıraktırdı.

[Me'mûn'un Oğlu Abbâs'ın Emîn'in İki Oğluyla Bağdat'a Dönüşü]

Ebû Hassân Ziyâdî'nin zikrettiğine göre Abbâs b. Abdullah,⁷⁵ Horasan'dan 205/821 senesinde geldi. Bağdat'a giri-

74 Sindî b. Yahyâ Hareşî: Hârûnürreşîd'in önde gelen kumandanlarından olup Horasan seferinde kendisine eşlik etmiş ve ölümüne tanık olmuştur. Yine o Emîn adına biat almış ve onu Me'mûn'u azletmeye teşvik etmiştir. 811'de Emîn'in orduları arasında Vâsıt civarında yoğunlaşan savaflara katılmış, sonra kaçmış, son olarak da İbrâhim b. Mehdî'ye halife olarak biat edilmesi için çaba göstermiştir (çev.).

75 Halife Me'mûn'un oğlu Abbâs (çev.).

şî perşembe günü şabanın bitmesine on dört gece kalaydı. Onunla birlikte Horasan'da haledilen Halife Muhammed'in iki oğlu Mûsâ⁷⁶ ve Abdullah⁷⁷ da aynı gün gelmişti. Onu Haşimoğullarının ileri gelenleri ve komutanlar karşıladı. Ve o, Müminlerin Emîri'nin huzuruna girdi.

Tâhir'le Abdullah b. Mûsâ Hâdî'nin Münakaşası

Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Hasan bize naklederek dedi ki: Bana Muhammed b. İshak b. Abbâs b. Muhammed haber verdi ve dedi ki: "Tâhir b. Hüseyin, Me'mûn'un huzuruna girdi. Yanında da Abdullah b. Mûsâ Hâdî bulunuyordu. Me'mûn ona dedi ki: "Sana merhaba, ey iki sağ el sahibi!" Abdullah b. Mûsâ ona dedi ki: "Allah'a yemin olsun ki Allah onu iki göz sahibi yapmadı; iki sağın sahibi nasıl yapsın?" Tâhir ona dedi ki: "Fakat Allah anneni iki koca sahibi yaptı. Yazıklar olsun, iki halifeden dolayı beni ayıplıyor musun?" Dedi ki: Me'mûn, Abdullah b. Mûsâ'nın uzaklaştırılmasını emretti, böylece Abdullah uzaklaştırıldı. Abdullah'ın annesi Emetülazîz,⁷⁸ Mûsâ Hâdî'nin⁷⁹ ümmüveledi⁸⁰ idi. Sonra Hârûnürreşîd onunla evlendi.

[Tâhir b. Hüseyin'in Katır Hakkındaki Sözü]

205/821 senesinde Me'mûn, Tâhir b. Hüseyin'le birlikte yürürken ona dedi ki: "Ey Ebû't-Tayyib! Bu katırın seninle ar-

76 Babası Emîn tarafından Nâtık-Billâh lakabıyla veliaht ilan edilmişse de halife olamadan 14 yaşında ölmüştür (çev.).

77 Emîn'in Abdullah isimli oğlu edip, zarif ve güzel şiir söyleyen biri olup Halife Vâsik'a nedimlik yapmış ve Halife Mu'temid dönemine kadar yaşamıştır (çev.).

78 Emetülazîz: Gadir isimli güzelliğiyle meşhur Halife Hâdî'nin cariyesidir. Hârûnürreşîd üzerinde etkisi o kadar büyüktür ki Hâdî'ye onunla evlenmeyeceğine dair yeminli söz verdiği hâde, kefarecini yerine getirerek yeminini bozmuş ve onunla evlenmiştir. Yemininin kefareti yürüyerek Kâbe'ye gitmek ve Hârûnürreşîd halifeyken kefareti yerine getirmek için Bağdat'tan Mekke'ye kadar yürümüştür. Ancak eski efendisini rüyasında gören cariyeye kısa bir süre sonra vefat etmiştir (çev.).

79 Ebû Muhammed Mûsâ Hâdî-İlelhak b. Muhammed Mehdî (ö. 170/786): Abbasi halifesi (785-786). Halifeligi bir yıl iki ay sürmüştür (çev.).

80 Ümmüveled: İlk dönem Müslüman tarihçilerin kitaplarında geçen meşhur bir terim olup efendisinden çocuk doğuran cariyeyi anlatmak için kullanılır (çev.).

kadaşlığı ne kadar uzundu.” Tâhir cevap verdi: “Ey Müminlerin Emîri! Hayvanın bereketi, arkadaşlığının uzun, yeminin az olmasıyladır.” Me’mûn: “Peki, yürümesi nasıldır?” dedi. Tâhir: “Yürümesi önünden, kırbacı, dizginin yularındadır. Ona vurulmaz, vurulursa sadece zulüm olur,” dedi.

[Ubeydullah b. Hasan’ın Bağdat’a Girişinde Me’mûn’a Sözü]

Fazl b. Muhammed Alevî bana naklederek dedi ki: Ubeydullah b. Hasan, Tâhir’in refakatinde Bağdat’a girdiğinde Me’mûn’a dedi ki: Ey Müminlerin Emîri! Allah seni nimetlerle desteklesin, sağlıcakla getirsin, gücünü ve esenliğini sürekli kılsın. Fitnenin çıktığı ve yayıldığı bir anda bizi buluşturan Allah’a hamdolsun. Seninle yurdumuz rahata kavuştu. Senin desteğin ve isyancılara karşı çekilmiş kılıcın olan Zü’l-Yemîneyn vasıtasıyla fitneyi uzaklaştırdı ve bizi sana itaatte bir araya getirdi. Öyle ki Allah’a şükür biz, uçları keskin ve dümdüz olan oklar gibiyiz; ona seslendin mi sana koşa koşa gelir. Yayının üzerinden çektin mi de düşmanına saplanır. Allah’tan, bize yaptığın ihsanlardan ötürü sana ecrini güzel vermesini, yokluğunda senin için yaptıklarımıza ve yolundan gelip yön- [22] temini takip etmemize karşılık bizi ödüllendirmesini niyaz ediyoruz.

[Tâhir b. Hüseyin’in Emîn’in Ahlakını Anlatması]

Ravi dedi ki: Me’mûn, Tâhir b. Hüseyin’e dedi ki: “Ey Ebü’t-Tayyib! Bana haledilenin⁸¹ (önceki halife Emîn) ahlakını anlat.” Tâhir b. Hüseyin dedi ki: “Ey Müminlerin Emîri! Eğlence düşkün, görgüsüzdü. Değerli kimselerin kendilerini sakındıkları şeyi, o kendisine mübah sayardı.” Me’mûn sordu: “Savaşları nasıldı?” Tâhir: “Birlikleri toplardı ve kötü yönetimiyle onları dağıtırdı.” Me’mûn sordu: “Onunla nasıldınız?” Tâhir: “Biz, çeneleri üzerinde sadakatsiz kişilerin kanları olan, sabahladığında göğüsleri üzerinde dinden çıkanların

81 Me’mûn’un kardeşi ve kendisinden önce 809-813 yılları arasında halife olan Muhammed Emîn *Mahlû’* (haledilen, azledilen) olarak anılmaktadır (çev.).

yürekleri bulunan aslanlardık.” Me’mûn dedi ki: “O, kıyamet günü kanının hesabı sorulacak üç kişiden ilkidir. Ne ben ne de sen onların dördüncüsü ve beşincisiyiz. Onlar; Fazl b. Rebî, Bekir b. Mu’temer⁸² ve Sindî b. Şâhek’tir. Allaha yemin olsun ki onlardan kardeşimin öcü alınacaktır, çünkü onun kanı onların elindedir.”

[Me’mûn’un Tâhir’e Bütün İsteklerini Karşılama Güvencesi Vermesi]

Muhammed b. Abdullah b. Tâhir’in⁸³ kâtibi Muhammed b. Îsâ bana naklederek dedi ki: Me’mûn Bağdat’a girdiği zaman Tâhir b. Hüseyin’e bütün isteklerini karşılama sözü verdi. O, kendisi veya oğlu için bir şey istemedi. Fitneye katılan suçluların affını, daha önce bulundukları dîvânlara ve atâ sınıflarına/gruplarına dâhil edilmelerini ve iyilerin mükâfatının kat kat artırılmasını istedi. Me’mûn bunu böylece yaptı. Sonra onu dileklerini bildirmesi için çağırdı. Ancak o, devlet görevlerinin hak edenlere verilmesini, siyah kıyafet giymeye dönülmesini ve yeşil renk giyinmenin terk edilmesini istedi. Me’mûn da onun bu isteklerini kabul etti.

Me’mûn’un Huzurunda Münazara

Yahyâ b. Hasan bize naklederek dedi ki: Bana Ebû Zeyd Hâzım naklederek dedi ki: Hammâd b. Hasan bana naklederek dedi ki: Bîşr b. Gıyâs Merîsî⁸⁴ bana naklederek dedi ki: Ben Abdullah Me’mûn’un huzuruna girdim. Sümâme,⁸⁵ Muham-

82 Veliht Emîn’in babasının ölümünden önceki haberlerini araştırması için Horasan seferine çıkan ordusuna gönderdiği elçisidir. Halifenin ölümünden sonra komutanlarına orduyu ve beraberindeki mallar ve emanetleri güvenle Bağdat’a getirmelerini emreden mektupları vermek de bu görevin bir parçasıydı (çev.).

83 Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Abdillâh b. Tâhir b. Hüseyin Huzâî Horasânî (ö. 253/867): Tâhir b. Hüseyin’in torunu ve Abbasilerin Bağdat sâhibüşşurtası (çev.).

84 Ebû Abdîrrahman Bîşr b. Gıyâs b. Ebû Kerîme Merîsî Bağdâdî (ö. 218/833): Cehmiyye ile Mürkienin görüşlerini benimseyen kalamcı ve Hanefî fakihi (çev.).

85 Ebû Ma'n Sümâme b. Eşres Nümeyrî Basrî Bağdâdî (ö. 213/828): Bağdat Mutezilesinin önemli şahsiyetlerinden biridir (çev.).

med b. Ebü'l-Abbâs, Ali b. Heysem⁸⁶ Şîilik konusunda münazara ediyordu. Muhammed b. Ebü'l-Abbâs, İmamiyyeyi;⁸⁷ Ali b. Heysem, Zeydiyyeyi⁸⁸ destekliyordu. Aralarında konuşma Muhammed, Ali'ye şöyle diyene kadar devam etti: "Ey Nabatî!⁸⁹ Bu nasıl söz?"

Ravi dedi ki: Yaslanmış olan Me'mûn doğrulup dedi ki: "Sövmek, çaresizliktir; kötü konuşmak adildir. Biz konuşma özgürlüğü verdik, denilenleri açığa çıkardık. Kim doğruyu söylerse onu överiz; kim de doğruyu bilmezse onu durdururuz. Bu iki konuda cahillik edenin hakkında gereken hükmü veririz. İkiniz aranızda bir temel prensip ortaya koyun. Çünkü söz (*kelâm*) çeşit çeşittir (*furû*). Bir şeyde ayrılığa düştüğünüzde asıllara dönersiniz." Dedi ki: "Biz şöyle deriz: Allah'tan başka ilah yoktur. Muhammed (sav.) de O'nun elçisidir. İslam'daki farzları ve hükümleri söyleyin, bundan sonra tartışın."

Muhammed, Ali'ye ilk söylediğini tekrarlardı ve sonra Ali şöyle dedi: "Allah'a yemin olsun, onun meclisinin yüceliği olmasa, Allah ona hilafet ve şefkatinden (*re'fet*) bir şey bağışla- [23] mamış olsa, O'nun yasakları olmasa senin alnını terletirdim. Cehaletinden dolayı Medine'deki minberi yıkamış olman sana yeter." Ravi dedi ki: Me'mûn yaslanarak oturdu ve dedi ki: "Minberi yıkaman benim senin işini ihmal etmem mi yoksa Mansûr'un babanın işini ihmal etmesi midir? Eğer halife bir şey bağışladığı zaman caymaya utanmasaydı, seninle benim aramda yere en yakın şey başın olurdu. Kalk, kendine ve verdiğin söze dikkat et!"

86 Me'mûn'un çocuğunun vekilidir (çev.).

87 İmameti dinin esaslarından kabul eden, bazen Şia ve İsnâaşeriyye ile eş anlamlı olarak kullanılan Şîî fırkaların ortak adı (çev.).

88 2. (8.) yüzyılın ilk çeyreğinde Kûfe'de ortaya çıkan, Irak, Taberistan ve özellikle Yemen'de varlığını sürdüren ılımlı bir Şîî fırkası (çev.).

89 Arapların, yazılarını aldıkları ve dillerinden, dinlerinden etkilendikleri en yakın akrabaları. Nabatîler Araplarca hor görülür, Nabtî (Nabatî) sözü hakaret anlamı ifade ederdi. Burada konuşan muhatabını avamca bir laf etmekle suçlamaktadır (çev.).

[Muhammed b. Ebü'l-Abbâs'ın Tâhir'den Yardım İstemesi]

Dedi ki: Muhammed b. Ebü'l-Abbâs yola çıktı ve kız kardeşinin kocası olan Tâhir b. Hüseyin'e gitti. Ona dedi ki: Hikâyem şöyle şöyleydi. İçki içerken Fethü'l-Hâdim ona arkadaşlık ediyordu. Yâsir hilatlerden sorumluydu ve Hüseyin içki sunuyordu. Saîd Cevherî'nin⁹⁰ kölesi Ebû Meryem geride istekleri bekliyordu. Tâhir binmiş olarak saraya geldi. Sonra Feth içeri girdi. Sonra dedi ki: "Tâhir kapıda!" O dedi ki: "Vakti değil ama izin verin gelsin." Sonra Tâhir içeri girdi ve selam verdi. Me'mûn da: "Aleyküm selam," dedi ve devamında "Ona bir rıtlı⁹¹ içirin," dedi. Tâhir içkiyi sağ eline aldı. Me'mûn ona dedi ki: "Otur." Fakat o dışarı çıktı ve onu içti. Sonra geri döndü. Bu arada Me'mûn bir rıtlı daha içmişti. Sonra dedi ki: "Ona ikinciye verin." O da ilkinde yaptığı gibi yaptı. Sonra içeri girdi. Me'mûn ona dedi ki: "Otur." Tâhir: "Ey Müminlerin Emîri! Şurta sorumlusunun efendisinin huzurunda oturması uygun düşmez." Me'mûn şöyle dedi: "O dediğin genel bir meclis için geçerlidir, özel mecliste serbesttir."

[Tâhir Huzuruna Girdiğinde Me'mûn'un Ağlaması]

Ravi dedi ki: Me'mûn ağladı ve gözleri yaşla doldu. Tâhir ona dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Niçin ağlıyorsun? Allah seni ağlatmasın. Allah'a yemin olsun ki ülkeler sana boyun eğdi, kullar da itaat etti. Her işinde sevgi kazandın." Me'mûn dedi ki: "Öyle bir iş için ağlıyorum ki söylemesi rezillik (züll), gizlemesi hüzündür ve kimse üzüntüden uzak kalamaz. Bir ihtiyacın varsa söyle." Tâhir dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Muhammed b. Ebü'l-Abbâs hata etti. Onun bu hatasını bağışla ve ondan hoşnut ol." Me'mûn dedi ki: "Ondan razı oldum, ona hediye verilmesini ve rütbesinin iade edilmesini emrettim. Cinlerden olsaydı onu hemen buraya getirirdim."

Ravi dedi ki: Tâhir geri döndü ve İbn Ebü'l-Abbâs'a bunu bildirdi. Sonra Hârûn b. Cebguye'yi çağırdı ve ona dedi ki: "Kuşkusuz kâtiplerin aşireti vardır ve Horasan halkı da bir bi-

90 Me'mûn'u küçükken emziren kadının kocası. Abbasilerin mevlasıdır (çev.).

91 Prensipite 12 ukiye olan Bağdat rıtlı 130 dirheme, o da 406,25 grama denkti (çev.).

rine sıkı sıkıya bağlıdır. Yanına üç yüz bin dirhem al. İki yüz binini Hüseyin Hâdim'e ver, yüz binini de kâtibi Muhammed b. Hârûn'a ver. Sonra ondan Me'mûn'a niçin ağladığını sormasını iste." Ravi dedi ki: O bu isteğini yaptı.

Ravi dedi ki: Öğlen yemeği yediklerinde Me'mûn dedi ki: "Ey Hüseyin, bana içir!" Hüseyin dedi ki: "Hayır, Allah'a yemin olsun ki Tâhir huzuruna girdiğinde niçin ağladığını bana söylemediğin sürece sana içirmem." Me'mûn dedi ki: "Bununla ne ilgin var ki bunu bana soruyorsun?" Dedi ki: "Buna üzül-düğüm için." Me'mûn dedi ki: "Bu öyle bir mevzu ki, senden çıkarsa seni öldürürüm." Dedi ki: "Ey Efendim! Ne zaman ben [24] bir sırrınızı ifşa ettim." Me'mûn dedi ki: "Kardeşim Muham-med'i ve başına gelen zilleti hatırladım. Gözyaşlarına boğul-dum ve onları sel gibi akıtarak rahatladım. Tâhir'in hoşlan-madığı şey benim gözümünden kaçmayacak."

[Tâhir'in Ahmed b. Ebû Hâlid'den Yardım İstemesi]

Ravi dedi ki: Hüseyin, Tâhir'e bunu haber verdi. Tâhir, Ahmed b. Ebû Hâlid'e gitti ve ona dedi ki: "Benden övgü almak ucuz değildir. Benim yanımda iyi olan kaybolmaz. Beni gör-memesini sağla." Ahmed ona dedi ki: "Yapacağım. Yarın erken-den bana gel." Ravi dedi ki: İbn Ebû Hâlid, Me'mûn'a gitti ve huzuruna girdiğinde ona dedi ki: "Gece uyumadım." Me'mûn ona sordu: "Yazık! Niçin?" O dedi ki: "Çünkü sen Gassân'ı⁹² Horasan'a atadın. O ve beraberindekiler kelle avcısıdır. Ben korkarım ki Türklerden bir grup sana karşı isyan etsin ve onu yok etsin." Sonra o dedi ki: "Senin düşündüğünü ben de düşündüm." Me'mûn dedi ki: "Kimi uygun görüyorsun?" Ahmed: "Tâhir b. Hüseyin'i," dedi. Me'mûn dedi ki: "Yazık sana ey Ahmed! Allah'a yemin olsun ki o haletmeye meyillidir." Ahmed dedi ki: "Ben ona kefilim." Me'mûn ona dedi ki: "Öyleyse onu ata!" Ravi dedi ki: Ahmed, Tâhir'i hemen çağırdı. Tâhir, Halîl b. Hâşim'in bahçesinde konakladı. Kaldığı her bir gün için ona yüz bin verildi. Bir ay kaldı. Horasan valisine götürülecek olan on milyon (dirhem?) ona verildi.

92 Amcasının oğlu Hasan b. Sehl adına Horasan valiliğini yürütmekteydi (çev.).

[Tâhir'in Horasan Emîrliğine Getirilmesi]

Ebû Hassân Ziyâdî dedi ki: Me'mûn onu Irak'taki Hulvan'dan Horasan'a kadar Horasan ve Cibâl vilayetlerine vali atadı. Tâhir'in Bağdat'tan ayrılışı 205/821 (Nisan/Mayıs) senesinin Zilkade ayının son cuma gecesi idi. Bundan önce Tâhir iki aylığına ordugâh kurmuştu ve bu sürede ordugâhındaydı. Ebû Hassân dedi ki: "Vali atanmasının sebebi insanların onun isminde birleşmesi idi. Çünkü Abdurrahman Mutavviî, Horasan valisinden izinsiz olarak Haruriyye ile savaşmak üzere Nîşâbur'da büyük bir kalabalık toplamıştı. Bunun da Halife Me'mûn'un aleyhine olmasından korktular. O sırada Gassân b. Abbâd, Fazl b. Sehl'in⁹³ amcasının oğlu Hasan b. Sehl⁹⁴ adına Horasan valiliğini yürütmekteydi.

Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Ali b. Tâhir, Ali b. Hârûn'dan naklederek dedi ki: Tâhir b. Hüseyin vali atandığı Horasan'a yola çıkmadan önce Hasan b. Sehl onu Nasr b. Şebes'le savaşmak için görevlendirdi. Tâhir dedi ki: "Bir halifeyle savaştım ve halifeliği bir halifeye verdim. Sonra böyle bir emre muhatap oluyorum. Böyle bir işin, komutanlarımdan birine verilmesi gerekirdi." Bunun sebebi Tâhir ile Hasan arasında küslüktü. Ravi dedi ki: Tâhir atandığında Hasan b. Sehl ile konuşmadan Horasan'a gitmek üzere yola çıktı. Bu konu ona soruldu. O dedi ki: "Bu küslükte benim için attığı düğümü çözecek değilim."

- [25] **[2. Kısım]: Abdullah b. Tâhir'in Nasr b. Şebes'le Savaşmak Üzere Mudar'a Gidişi ve Yerine Medînetüsselâm'a Vekil Olarak İshak b. İbrâhim'i Bırakması**

[Me'mûn'un Abdullah b. Tâhir Hakkındaki Görüşü]

Yahyâ b. Hasan b. Abdülhâlik bize naklederek dedi ki: 205 (821 Şubat/Mart) veya 206 (822 Ocak/Şubat) senesinin Ra-

93 Zü'r-Riyâseteyn Ebû'l-Abbâs Fazl b. Sehl Serahsî (ö. 202/818): Abbasi halifesi Me'mûn'un vezirlerindendir (çev.).

94 Fazl b. Sehl ve Hasan b. Sehl kardeşler. Gassân onların amcasının oğludur (çev.).

mazan'ı geldiğinde Me'mûn, Abdullah b. Tâhir'i çağırdı. Huzuruna girdiğinde ona dedi ki: "Ey Abdullah! Şüphesiz ben bir aydan beri Allah'a soruyorum ve Allah'ın benim için seçim yapmasını diliyorum. Kendi görüşünü parlatmak ve onu yüceltmek için oğlunu öven bir adam gördüm. Seni, babanın bana anlattığından daha üstün gördüm. Yahyâ b. Muâz⁹⁵ öldü ve onun yerini oğlu Yahyâ b. Ahmed aldı. Bunun önemi yok. Ben seni Mudar valisi yaptım ve Nasr b. Şebes'le savaşmakla görevlendirdim." Abdullah b. Tâhir dedi ki: "İşittim ve itaat ettim ey Müminlerin Emîri! Allah'ın, Müminlerin Emîri'ni ve Müslümanları en doğruya iletmesini dilerim."

[Abdullah b. Tâhir'in Valiliği ve Fazl b. Rebî' ile İstişaresi]

Ravi dedi ki: Onun huzurunda toplanıldı. Dedi ki: Ona görevi verdi. Sonra da yolunda sancağına degecek bir şey bulunmaması için çırpıcıların iplerinin yolu üzerinden kesilmesini, geçeceği sokaklardan şemsiyelerin çekilmesini emretti. Daha sonra ona sancakların üzerine yazıldığı gibi üzerinde sarı renkle yazılı bir sancak verdi. Me'mûn bu yazıya, "Yâ Mansûr!" ibaresini ekledi. Sonra insanlarla beraber çıkıp evine gitti.

Ertesi gün olduğunda insanlar ve Fazl b. Rebî' ona geldi. Fazl, geceye kadar onun yanında kaldı. Ravi dedi ki: Fazl kalktı. Sonra Abdullah dedi ki: "Ey Ebü'l-Abbâs! Teşrif ettin, iyi yaptın. Babam ve kardeşin sensiz karar almama konusunda öncülük ettiler. Görüşünü almaya ve istişarenle aydınlanmaya ihtiyacım var. Eğer iftara yanımda kalmayı uygun görürsen kal."

Ravi dedi ki: Fazl dedi ki: "Burada iftar yapmama engel bazı durumlar var." Me'mûn dedi ki: "Eğer Horasanlıların yemeğini beğenmiyorsan mutfağına adam gönder, yemeğini getirsinler." Fazl ona dedi ki: "Akşam yemeğiyle yatsı arasında kıldığım namazlar var." Me'mûn dedi ki: "Allah'ın korumasın-

95 Hârûnürreşîd'in ordusunun ileri gelen kumandanlarından. Halifeye Horasan seferinde eşlik eden başlıca kumandanlarından biridir. Halife ve oğlu Me'mûn'la birlikte 807'de Merv'e yolculuk yaptı. Halife Me'mûn, Yahyâ'yı 820'de el-Cezîre valiliğine atadı. 821'de öldü (çev.).

da ol!" Ravi dedi ki: Özel durumlarını (*hâlisi umûruhû*) istişa-re etmek için onunla birlikte evinin avlusuna çıktı.

- [26] Ravi dedi ki: Abdullah'ın Mudar'a Nasr b. Şebes'le savaşmak üzere gidişi, babasının Horasan'a gidişinden altı ay sonra idi. O, yerine Bağdat'a İshak b. İbrâhim'i⁹⁶ vekil olarak bıraktı. Doğu yakasının sorumluluğunu Sindî b. Yahyâ'ya, Batı yakasını da Ayyâş b. Kâsım'a bıraktı. Ravi dedi ki: Tâhir, oğlu Abdullah'ı Diyârırebîa'ya⁹⁷ vali olarak atadığında ona aşağıdaki mektubu yazdı:

[Tâhir b. Hüseyin'in Oğlu Abdullah'a Vasiyeti]

Bir olan ve ortağı bulunmayan Allah'tan kork. Ondan çekin, kork ve öfkesini kendinden uzaklaştır. Uyuğunu koruman ve Allah'ın sana bahsettiği sağlığı yeniden dirilişe kadar hatırlaman gerekir. O gün, senin döndürüleceğin, durdurulacağın, sorulacağın gündür. Bütün bunlar için çalışmanla Allah seni himaye eder, ağır azabıyla ve hesabıyla karşılaşacağın günden seni kurtarır. Şüphesiz Allah sana iyilikte bulunmuştur. Senin yönetimindeki kullarına şefkat göstermeni, aralarında adaletli davranmanı emretmiştir. Allah'ın kulları üzerindeki hakkını gözetip aralarında hadleri uygulamak, canlarını, namuslarını, vatanlarını korumak, kanlarının dökülmesine engel olmak, yol güvenliklerini sağlamak, hayat standartlarını yükseltmek senin görevindir. Bu konuda üzerine düşeni yapmadığında hesaba çekileceğini bil. Bununla ilgili huzura çıkarılıp hesaba çekileceksin. Yaptıklarının ve yapacaklarının karşılığını göreceksin. Bunun için fikrini, aklını, bakışını ve

96 İshak b. İbrâhim b. Mus'ab b. Rüzeyk b. Es'ad b. Zâzân Huzâî: Tâhir b. Hüseyin'in amcasının oğludur. Me'mûn döneminden Mütevekkil dönemine kadar Bağdat şurta sorumlusu olarak görev yaptı. Me'mûn'un emriyle ulemayı Halku'l-Kur'ân mihnesine tâbi tutmuştur. Dürüst, tecrübeli ve sağduyulu bir yöneticiydi. (ö. 849) (çev.)

97 Diyârırebîa: Coğrafyacılar tarafından Diyârırebîa ve Mudar olarak anılan bölge burada önce Mudar daha sonra Diyârırebîa olarak geçmektedir. Doğrusu Diyârırebîa ve Mudar olmalıdır. Diyârırebîa denilince Arap yarımadasının kuzeyinde Musul'dan Fırat havzasına kadar uzanan Musul, Nusaybin, Sincar ve Cizre gibi yerleşim birimlerinin bulunduğu bölge anlatılmak istenmektedir. Mudar'ın bazı kolları Harran, Rakka, Şimşat, Tellümevzen ve Suruç dolaylarına yerleştiğinden, metinden valilik görev yerinin iki bölgeyi kapsadığı anlaşılmaktadır (çev.).

görüşünü bununla meşgul et. Hiçbir unutkanlık ve meşguliyet seni bundan alıkoymasın. Çünkü o işinin başı ve konumunun temeli, Allah'ın seni olgunluğun için kendisiyle başarıya eriş-tireceği şeylerin ilkidir.

Nefsini bağlayan ve eylemlerinin ait olacağı ilk şey, Allah'ın sana farz kıldığı beş vakit namaza devam etmen ve yanındaki insanlarla birlikte cemaatle vakitlerinde eda etmen, sünnetle-re uyarak gereği gibi abdest alman, namaza başlarken Allah'ı anman, namazdaki kıraatlerini tertil üzere yapman, rükû, secdeler ve teşehhüd oturuşunu tam yapmandır. Namazdan maksadın Rabbinin hoşnutluğunu kazanmak olsun. Berabe-rindeki topluluğu ve emrindekileri bunlara teşvik et, namaz-da devamlı ol; çünkü namaz, Allah'ın buyurduğu gibi: *İyiliği emreder, kötülükten sakındırır*.

Sonra Allah Resulü'nün sünnetlerine sarıl, mirasını benim-se, ondan sonraki selef-i sâlihîn⁹⁸ yolunu takip et. Eğer bir sıkıntıyla karşılaşırsan Allah'ın yol göstermesi ve takvasıyla, Allah'ın kitabındaki emir ve yasaklarına, helal ve haramlarına bağlı kalarak hadislerle gelen Nebi'nin sünnetini örnek al, o konuda Allah'tan yardım iste. Sonra bu işi Allah'ın sana uygun gördüğü şekilde yap; sevdiklerin veya hoşlanmadıkların hak-kında yakın veya uzak insanlar için adaletten sapma. [27]

Fıkıhı ve fakihleri, dini ve onu taşıyanları, Allah'ın kitabını ve onunla amel edenleri tercih et. Çünkü kişi için en değerli süs, Allah'ın dininde derin kavrayış sahibi olma, onu istemek, ona teşvik etmek, dinde seni Allah'a yaklaştıracak şeyleri tanıma-dır. Çünkü fıkıh, bütün hayırları gösterir, onlara yöneltir; onları emreder, günahlardan ve azaba götürenlerin hepsinden alıko-yar. Allah'ın başarı vermesiyle birlikte kullar bunlarla Yüce Al-lah'ı daha çok tanırırlar. İnsanlar O'nu anarak ve yücelterek yeni-den dirilişte yüksek derecelere erişirler. Bunu senin adaletine güvenme, sana yakınlık duyma, otoritenden korkma, insanların senin emrine duydukları saygı sayesinde gerçekleştirebilirler.

98 Salih kelimesinin erdemli insanları ifade etmesinden dolayı dindarlığı ve güzel ahlakıyla tanınan ilk Müslüman nesiller "selef-i sâlihîn" şeklinde anılmıştır (çev.).

Bütün işlerde orta yolu tutman gerekir. Ondan faydası daha açığı, daha güvenlisi ve faziletleri daha kapsayıcısı yoktur. Orta yol seni olgunluğa götürür ve bu olgunluk da başarıya bir işarettir. Başarı mutluluğa yöneltir. Dinin temelleri ve yol gösteren sünnetler orta yolu tutmakla uygulanır. Bütün dünya işlerinde bunu seç; ahireti, eciri, salih amelleri, maruf sünnetleri ve olgunluk işaretlerini öncelemeyi ihmal etme. Onunla Allah'ın hoşnutluğu, razı olduğu işler ve O'nun dostlarıyla ahirette arkadaşlık isteniyorsa takvayı çokça istemek ve O'nun için çalışmakta sınır tanımamak gerekir.

Bil ki dünya işlerinde orta yolu benimsemek onurlandırır ve günahlardan korur. Onsuz kendini ve çevrendekileri koruyamazsın; işlerini de ondan daha iyi bir şeyle düzeltemezsin. Ona sarıl ve uy ki işlerin tamamlansın, onunla gücün artsın. Seçkinlerin ve halkın (*hâssa* ve *âmmе*) onunla düzelsin. Zikri yüce olan Allah hakkında olumlu düşün ki halk da sana karşı dosdoğru olsun. Bütün işlerinde O'nun hoşnutluğunu gözet ki senin üzerindeki nimeti devamlı olsun.

Senin işlerini yürüten hiç kimseye açıkça suçu ortaya çıkmadan suçlama yapma. Çünkü masum kişilere suç atmak ve kötü niyet beslemek günahtır. Arkadaşların hakkında iyi niyet beslemek şiarın olsun. Onlar hakkında kötü niyet beslemekten vazgeç ki bu tutumun onların yetişmeleri ve gelişmeleri konusunda sana yardımcı olur. Allah'ın düşmanı şeytan senin işinde asla kusur görmesin. Ancak şeytan, küçük gevşekliklerinle yetinir ve böylece hayatın lezzetlerinden seni mahrum edecek şekilde kötü niyetle seni üzüntüye sokar.

Bil ki sen, iyi niyetli olmakla güç ve rahatlık bulursun; sana işlerinde beklediğin yeterliği sağlar. Bu iyi niyetle sen insanları sana muhabbet göstermeye ve bütün işlerini senin için düzgün yapmaya yöneltirsin. Arkadaşlarına gösterdiğin iyi niyet, uyruğuna gösterdiğin şefkat, sorgulayıcı davranmaktan ve işlerini araştırmandan, dostlarının işlerine girişmenden, uyruğunu korumaktan, onları düzelterip ıslah edecek konuları [28] düşünmekten seni alıkoymasın. Onların ihtiyaçlarını düşün-

mek ve rızıklarını üstlenmek, senin için diğer şeylere göre en öncelikli ve en gerekli işin olmalıdır. Çünkü bu, din için daha uygun ve sünnet için de daha önemlidir.

Bütün bunlarda niyetin samimi olsun. Kendini yalnız başına değerlendir; tıpkı yaptıklarından sorumlu olduğunu, güzel yaptıkların için ödüllendirileceğini, kötü yaptıklarından dolayı hesaba çekileceğini bilenin tavrı gibi. Kuşkusuz Allah, dini bir sığınak ve şeref vesilesi kıldı. Ona tâbi olanı yüceltti ve aziz kıldı. Yönetip gözettiğin halkını, din ve hidayet yoluna sok.

Suçlu kimselere konumlarına ve hak ettiklerine göre Allah'ın cezalarını (hudud/hadler) uygula. Bunu ihmal etme ve bu konuda gevşeklik gösterme. Suçluların cezasını geciktirme. Bu konuda aşırı davranman, senin iyi niyetini bozar. Bu konuda işlerini maruf sünnete uygun bir şekilde yapmaya devam et; bidat ve şüphelerden kaçın ki dinin zarar görmesin ve kişiliğin düzgün olsun.

Anlaşma yaptığında ona uy; bir iyilik sözü verdiğinde onu yerine getir; iyiliğe yönel ve ondan yararlan; uyruğundan kusur işleyenin kusurunu görmezden gel; yalan ve yalancı tanıklığa karşı sert davran; yapandan uzak dur. Dedikoducuları uzaklaştır. İşlerinin bozulmasının ilk işareti, er veya geç yalancıları ve yalana cesaret edenleri yanına yaklaştırmandır. Çünkü yalan, günahın başı, yalancı şahitlik ve kovculuk da son noktasıdır. Nitekim kovculuk yapanın arkadaşı güvende olmaz ve ona uyanın işi düzgün gitmez.

İyi ve doğru kimseleri sev. Eşrafa gereği gibi yardım et, zayıfları kolla ve akrabalık bağını gözet. Böylelikle Allah'ın rızasını ve dininin güçlenmesini iste. İşlerinde Allah'ın mükâfatını ve ahiret yurduğunu gözet. Kötü isteklerinden ve zulümden kaçın. Bu ikisini aklından çıkar; halkına bunlardan uzak olduğunu göster ve onları yönetirken adaletli ol; aralarında adaleti ve seni doğru yola götürecek bilgiyi (marifet) gözet.

Kızgınlık ânında kendini tut; ağırbaşlı ve yumuşak huylu ol. Öfke, telaş ve içinde olduğun durumdan kaynaklanan gurdan sakın. Ben “yetki sahibiyim, dilediğimi yaparım” de-

mekten sakın. Çünkü bu, seni çabucak dar görüşlülüğe, tek ve ortağı olmayan Allah'a kesin inancının azalmasına götürür. Bizim ve kendin hakkında, Allah'a niyetin samimi ve inancın tam olsun.

Bil ki egemenlik (*mülk*) Allah'ındır; onu dilediğine verir ve dilediğinden çekip alır. O'nun nimetinde değişiklik göremezsin. Eğer Allah'ın nimet ve ihsanını inkâr ederlerse ve Allah'ın lütfundan verdiği karşı küstahlık ederlerse (bilsinler [29] ki) Allah'ın cezalandırması, devlette yetki ve geniş imkânlarla sahip olanlarla nimetleri elinde tutanlara daha çabuk ulaşır. Nefsinin açgözlülüğünü kendinden uzak tut. Senin beslendiğin ve biriktirdiğin hazinen *birr*,⁹⁹ takva ve adaletle muamele etmen, halkının durumunu düzeltmen, ülkelerini imar etmen, işlerini kontrol etmen, sıradan halkı koruman ve mazlumların yardımına koşman olmalıdır.

Bil ki mal çok olur ve hazinelerde saklanırsa artmaz. Ancak halkının iyiliği, haklarının verilmesi ve sıkıntılarının giderilmesi için harcanırsa çoğalır ve bereketlenir. Onunla sıradan halkın durumu düzelir. Yöneticiler onunla daha donanımlı hâle gelir. Hayat onunla güzelleşir; güç ve dayanıklılık onunla sağlanır. İslam'ın ve Müslümanların kalkınması için mal dağıtmak, hazinelerinin temeli olsun. Bu hazineden Müminlerin Emîri'nin dostlarına haklarını bolca ver; halkına da bu maldan paylarını tam ver. Onların durumunu ve geçimlerini düzelterek şeyi üstlen. Eğer sen bunları yaparsan, elindeki nimet istikrar bulur ve Allah'tan daha fazlasını hak edersin. Bu şekilde davranmakla haracı tahsil etmeyi, halkın malının vergisini toplamayı ve görevini daha güçlü bir şekilde yerine getirmeyi başarırısın. Adaletinin ve ihsanının ulaştığı herkes, sana uymada daha yumuşak olur ve her isteğin konusunda da daha hoş davranırlar. Sana belirttiğim bu hususta çok çalış ki iyiliğin artsın. Ancak O'nun uğrunda harcanan mal kalıcı olur. Şükredenlerin durumunu bil ve yaptıklarını ödüllendir.

99 Kur'an-ı Kerim'de her türlü iyilik, ihsan, itaat, doğruluk, günahsızlık anlamlarında kullanılmıştır (çev.).

Dünya hayatı ve aldatıcılığı sakın sana ahiretin korkunçluğunu unutturup onunla ilgili yükümlülüğünde gevşek davranmana yol açmasın. Çünkü gevşeklik, ihmale yol açar; ihmal de helake götürür. Amelin Yüce Allah için olsun. Bu amelden karşılık um. Şüphesiz Allah sana nimetini tam vermiş ve lütfunu göstermiştir. Şükretmeye devam et ve sadece O'na dayan ki Allah da sana hayır ve ihsanını artırsın. Kuşku yok ki Allah, şükredenlere şükürleri ve iyilik yapanlara da davranışları ölçüsünde karşılığını verir.

Sahip olduğun nimetlerin hakkını ver. Afiyet ve cömertliğe bürün. Günahı küçümseme, hasetçiyi destekleme, günahkâra (*fâcir*) acıma; kâfire yakınlık gösterme; düşmana yağcılık yapma; dedikoducuya inanma; sadakatsiz olana (*haine*) güvenme; fâsika görev verme; doğru yoldan çıkmış olana uyma; ikiyüzlülük edeni övme; kimseye kabalık etme; fakir bir dilenciye geri çevirme; boş söze karşılık verme; gülünç olanı dikkate alma; asla sözünden cayma; hiçbir günahkâr/fâsıktan korkma; öfkeyle iş yapma; gurura kapılma; böbürlenerek yürüme; [30] ahmakça bir şey yapma; ahireti istemeyi ihmal etme; dul kadınlara asık suratlı davranma; korkudan veya kayırdığın için zalime göz yumma, ahiretin karşılığını dünyada isteme.

Fakihlere çokça danış; işlerini yumuşaklıkla hallet. Tecrübeli, akıl, görüş ve hikmet sahibi kimselerden faydalan. Danışma meclisine önemsiz ve cimri kimseleri sakın sokma; onların söylediklerine kulak verme. Onların zararı, yararlarından daha çoktur. Hiçbir şey halkın işlerinde cimrilığe yönelmeden daha bozguncu bir rol oynamaz. Bil ki açgözlü olursan, çok alır, az verirsin ve böyle yaptığın takdirde işlerinin pek azı düzgün yürür. Kuşku yok ki halkın, mallarından uzak durduğu ve onlara zulmü terk ettiğin sürece senin sevgine inanır. Halkına iyilik yapman ve güzel ikramda bulunmanla dostlarının sana samimi bağlılığı devam eder. Cimrilikten sakın; bil ki insanı Rabbine isyana sürükleyen ilk şey odur ve isyancının sonu rezilliktir. Bu konuda Yüce Allah kitabında şöyle buyuruyor: "*Nefsinin cimrilüğinden korunan kimse, işte onlar kurtuluşu erenlerdir.*" (Haşr, 59/9; Teğâbün, 64/16)

Öyleyse cömertlik yolunu gereğince kolaylaştır. Müslümanların her birine niyetinden bir pay ve nasip ver. Kesinlikle inan ki cömertlik, kulların amellerinin en üstünüdür. Cömertliği ilke edin. Bunu görüş ve uygulama olarak benimse. Askerlerin durumunu dîvân kayıtlarında ve askerlik dairelerinde araştır. Onların maaşlarını bol ver ve geçimliklerini artır. Böylece Allah onların muhtaçlıklarını gidersin, senin için güçlendirsın, kalplerinde sana itaati çoğaltsın, senin işine daha samimi ve şevkle sarılmalarını sağlasın.

İktidar sahibinin ordusuna ve halkına karşı, adalet, koruma, insaf, yardım, şefkat, iyilik, cömertlik konularında merhametli olması mutluluk kaynağıdır. İki durumdan birinin kötü tarafını diğerinin iyi tarafını ve onu uygulamanın gerekliliğiyle ortadan kaldır ki Allah'ın izniyle başarı, iyilik ve kurtuluşa erişsin.

Bil ki Allah katında adil yargılamanın yerini tutacak hiçbir şey yoktur. Çünkü o, yeryüzündeki herkesin sorunlarının kendisiyle çözüldüğü Allah'ın mizanıdır. Yargılamada adaletin sağlanması ve uygulanmasıyla halkın işleri düzelir, yollarda emniyet sağlanır; zulme uğrayan himaye edilir; insanlar haklarını alır; geçimleri düzelir; gereğince itaat edilir. Allah sağlık [31] ve esenlik verir; din yaşanır; sünnetler ve yasalar uygulanır; onların akışına göre de yargıda hak ve adalet gerçekleşir.

Allah'ın emrini uygulamada tavizsiz ol; bozgunculuktan kaçın; hükümleri/hadleri uygulamayı sürdür; aceleci olma; can sıkıntısı ve endişeden uzak dur; payına kanaat et; vakur ol; gayretinde istikrarlı ol; tecrübenden faydalan; sustuğunda dikkatli ol, konuştuğunda isabetli ol. Rakibine karşı insafı ol, şüphe hâlinde hemen karar verme; delillendirmeyi tam yap; halkından hiç kimse onu yargılarken senden torpil, kayırma veya kınanma korkusuyla hareket etmeni beklemesin. Kararlı ol, teenniyle hareket et, kontrol et, incele; tedbir, tefekkür ve ibret almayı terk etme; Rabbine karşı mütevazı ol; bütün halkına şefkat göster; kendine karşı adil ol.

Kan akıtmakta acele etme; Allah katında kanlar önemli bir yere sahiptir. O yüzden haksız yere dökülmemelidir. Haraç

konusuna önem ver. Çünkü onunla halkın işleri düzelir; onun sayesinde Allah, İslâm'a yücelik ve izzet verir; Müslümanlara güç ve bolluk verir. İslâm'ın ve Müslümanların düşmanlarını sinmişliğe ve öfkeye maruz bırakır. Allah, haracı anlaşıma yapan kâfirler için zillet ve aşağılanma vesilesi yapmıştır. Onu hak sahiplerine herkesi kapsayacak şekilde adalet ve eşitlik esaslarına uyarak gereğince dağıt. Şerefliyi şerefinden, zengini zenginliğinden dolayı veya senin kâtibin ya da yakın adamlarından biri olduğu için ondan mahrum bırakma. Sen de ondan hakkından fazlasını almayasın. Bu konuda aşırı gitme. İnsanların tamamının adaletle uymasını sağla. Bu onların dostluğunu kazanmak için daha çok kuşatıcı ve halkın hoşnutluğu için de daha çok gereklidir.

Bil ki sen, vilayetinde hazinedar, muhafız ve çoban tayin edildin. Sen onların çobanı ve yöneteni olduğun için onlar halkın olarak isimlendirilir. Sen onlardan sana artırdıklarından ve imkânları ölçüsünce ne verirlerse alır; işlerini yönetmek, durumlarını iyileştirmek ve geçimlerini sağlamak için harcarsın. Vilayetindeki işleri yürütmek üzere görüş ve ufuk sahibi, tecrübeli, alanında uzman, siyaseti bilen, namuslu kişilere sorumluluk ver. Onların maaşlarını artır. Bu, üstlendiğin görevin ve sana verilen makamın gereklerindendir. Hiçbir meşguliyet seni ondan alıkoymasın, hiçbir engelleyici seni ondan çevirmesin. Sen ne zaman bu yolu izlersen ve burada gerekeni yaparsan Rabbinin senin üzerindeki nimetini artırmasını ve amelini en güzel övgüyü vermesini dileyebilirsin. O sayede halkının sevgisini kazanırsın. Islah-düzeltilme üzere yardımlaşırsan ülkende iyilikler çoğalır; bölgede bayındırlık yaygınlaşır. Vilayetinde verimlilik artar; haraç gelirlerin çoğalır; servetin bollaşır. Bununla ordunla bağlantını güçlendirirsin; halka gönülden bağışlarda bulunarak kalplerini kazanır- [32] sın; bu konuda düşmanının bile adaletinden memnun kaldığı övülen siyaset sahibi biri olursun. Böylelikle de bütün işlerinde adaletli, güçlü, donanımlı ve hazırlıklı olursun. Bu konuda yarış ve hiçbir şeyi bunların önüne geçirme ki -Allah'ın izniyle- işlerinin yoluna girdiğini göreceksin.

Sorumluluğunun altındaki eyaletlere her birinin yöneticilerinin durumlarını bildirecek güvenilir istihbaratçılar gönder. Sana onların gidişatını ve yaptıklarını yazsınlar. Öyle ki sen, her bir âmilinle birlikte bütün işlerini teftiş ediyor gibi olursun. Eğer onlara bir emir vermek istersen, istediğin işin sonuçlarını iyi düşün. Eğer onda selamet, afiyet görürsen; ondan güzellekle savma, nasihat ve fayda umarsan onu onayla; aksi takdirde ondan vazgeç. Konuyu basiretli ve bilgili kimselelere danış. Sonra konuyla ilgili hazırlığını yap. Çünkü bir insan yaptığı işlerden birinin isteklerine uygun olduğunu düşünürse ona kuvvetle sarılır ve mutlu olur; ama onun sonuçlarını düşünmezse onu batırır ve işini altüst eder. Bütün isteklerinde kararlı ol; Allah'ın yardımını aldıktan sonra ona fiilen giriş. Bütün işlerinde sana hayırlısını göstermesini Rabbinden hep iste. Çoğunlukla işini kendin yap. O gün yapman gereken işi tamamla ve ertesi güne bırakma. Çünkü ertesi gün seni bugünden ertelediğin işinden alıkoyacak başka işler ve hadiseler ortaya çıkacaktır.

Bil ki bugün geçtiğinde içindekilerle beraber geçmiş olur. Eğer bugünün işini ertelersen, iki günün işi senin üstüne yığılır ve seni iş yapmaktan alıkoyar. Sonunda iş yapamaz olursun. Ama her günün işini gününde tamamlarsan, ruhunu ve bedenini rahatlatmış ve yönetim işlerini sağlamlaştırmış olursun.

Hür insanları ve onların şerefli olanlarını araştır. Sonra içlerinden niyeti saf, sevgileri temiz ve seni işinde ihlas ve nasihatle destekleyeceklerini bildiklerini seç ve onlara iyilik yap.

Asil ailelerden muhtaç hâle gelenlere verdiği sözünü tut. Onların geçimlerini üstlen ve durumlarını düzelt ki yoksulluklarından dolayı üzüntü duymasınlar. Fakirler, düşkünler ve uğradığı zulmü sana şikâyet edemeyenlerin işleriyle kendin ilgilen. Hakkını istemeyi bilmeyen hor görülmüş kimseye en gizli dertlerini sor. Halkından iyi kimseleri bu tür kişilerin işleriyle ilgilenmek üzere görevlendir ve Allah'ın onların durumlarını düzeltereceği çözümü düşünmen için onların ihtiyaç ve durumlarını sana bildirmelerini bu görevlilerden iste.

Dertliler, yetimler ve dullara verdiği söz de tut. Müminlerin Emîri'ni -Allah onu yüce kılsın- örnek alarak Beytûlmâlden¹⁰⁰ onların geçimlerini temin et. Onlara acı ve yakın davran ki Allah böylece onların geçim durumlarını düzeltsin ve seni bereket ve bollukla rızıklandırsın. Beytûlmâlden zayıf- [33] lara ve hastalara ihsanda bulun. Beytûlmâlden âmâ olanlara maaş bağla. Maaş konusunda onlardan Kur'an hafızı olanları ve çoğunu hıfzedenleri öne al. Müslümanların hastalarının barınacakları binalar yap; onlara bakacak görevliler ve hastalıklarını tedavi edecek doktorlar tayin et. Beytûlmâli zarara uğratmayacak şekilde onların isteklerini karşıla.

Bil ki insanlar, hakları verilip istekleri en iyisiyle karşılanırsa bile bununla yetinmezler, daha fazlasına ulaşma ve şefkat görme aç gözlülüğüyle ihtiyaçlarını yöneticilerine bildirmeden rahat etmezler. İnsanların ihtiyaçlarıyla ilgilenen kişi bu tür isteklerin çokluğundan belki de bıkar. Bu konularla ilgili sıkıntı ve darlıklar yöneticinin zihnini ve düşüncesini meşgul eder. Adaleti isteyen, dünyada yaptığı işin güzelliklerini ve ahiret sevabının üstünlüğünü bilen kimse, kendisini Aziz ve Yüce Allah'a yaklaştıran işlere yönelen ve O'nun rahmetini isteyen kişi gibi değildir.

İnsanlara huzuruna gelme konusunda çokça izin ver. Onlara yüzünü göster; muhafızlarını onlara karşı sakinleştir. Onlara şefkatli davran; onlara karşı neşeli ol; isteklerini bildirirken ve konuşurlarken onlara yumuşak davran. Cömertlik ve lütufkârlığınla onlara merhamet et; verdiği zaman cömertçe, iyi kalplilikle, üzmeden ve başa kakmadan, iyilik ve ecir umarak ver. Çünkü bu şekilde vermek -Allah'ın izniyle- kârlı bir ticarettir.

Gördüğün dünya işlerinden, senden önceki asırlarda yaşayan saltanat sahiplerinden, izleri silinmiş milletlerden ibret al. Sonra bütün işlerinde Allah'ın emrine sarıl; kendini O'nu sevmeye ada; O'nun şeriatı ve sünnetine göre hareket et, di-

100 Devlet hazinesi, devlete ait mal varlığının bütünü ve bununla ilgili idari-mali kurum (çev.).

nini ve kitabını ayakta tut/yaşat. Seni bundan ayıran, karşı çıkmaya ve Allah'ın gazabına götüren şeyden kaçın. Vergi memurlarının¹⁰¹ topladıkları malları ve ondan harcadıklarını bil; sen haramla toplama, israf yaparak da harcama.

Sık sık âlimlerle aynı mecliste ol, onlara danış ve onlarla arkadaşlık kur. Arzun sünnetlere uyup uygulamak, iyi ve yüce işlerde başkalarını kendine tercih etmek olsun. Yanına girenlerin ve gözdelelerinin en şereflişi, sende bir ayıp gördüğünde, saygınlığını korumak için bunu sana gizlice söylemesine ve bu konudaki eksikliği sana bildirmesine engel olmayan kişidir. İşte bunlar dostlarının ve destekçilerinin en faydalısıdır. Huzuruna gelen âmil ve kâtiplerin durumunu düşün; onlardan her bir adama, her gün huzuruna girip âmillerinin ihtiyaçlarını, eyaletlerinin ve halkının işlerini görüp yazacakları bir vakit ayır. Sonra işitip gördüğün, anladığın şeyi bir yana bırak, onun çözümünü yeniden düşün. İçlerinden kararlılık ve doğruya uygun olanı onayla; bu konuda Allah'tan yardım dile. Buna aykırı olan konusundaysa ihtiyatlı ol ve araştır.

Halkına ve başkalarına maruf olarak verdiğini başa kakma; onların hiçbirinden, vefa, doğruluk ve Müminlerin Emîri'nin işlerine yardımdan başka bir şey kabul etme. Yaptığın iyiliği ancak bu çerçevede yap.

Sana yazdığım bu mektubu anla; ondaki hususları hep düşün ve uygula. Bütün işlerinde Allah'tan yardım dile ve O'ndan hayırlı olanı iste. Çünkü Aziz ve Celil Allah doğrulukla (*salâh*) ve doğrularla beraberdir. En önemli misyonun ve en büyük isteğin Aziz ve Celil Allah için ve O'nun rızası, dininin düzeni/nizamı, dininin bağlılarının izzet ve gücü, diğer din mensupları ve zımmîlerin (millet ve zimmet) adaleti ve iyiliği için çalışmak olsun. Ben Allah'tan sana yardım, başarı, olgunluk ve himaye ihsan etmesini dilerim. Allah'ın bütün lütuflukârlığı ve cömertliğiyle sana lütuf ve rahmetini indirmesini dilerim.

101 Abbasiler döneminde vergi memurları için *âmil* çoğulu *ummâl* unvanı kullanılmaktaydı (çev.).

Hatta seni emsallerine göre nasibi en üstün, şansı en bol, ismi veya işi en parlak kılsın. Dilerim Allah düşmanlarını, sana karşı çıkan ve isyan edenleri helak etsin. Sana ve halkına afiyet versin. Şeytanı ve vesveselerini senden uzaklaştırsın. Öyle ki senin konumun izzet, güç ve başarıyla yükselsin. Kuşkusuz O, yakındır ve duaları kabul edendir.

[Me'mûn'un Tâhir'in Vasiyetinin Çoğaltılmasını ve Âmillerine Dağıtılmasını Emretmesi]

Ravi dedi ki: Tâhir b. Hüseyin oğlu Abdullah'a bu vasiyeti verdiği zaman insanlar onu elden ele dolaştırdı. Onu yazdılar ve birlikte okuyup değerlendirdiler. Mektubun ünü o kadar yayıldı ki sonunda Me'mûn'a kadar ulaştı. O da onu getirtip huzurunda okuttu ve dedi ki: "Ebû't-Tayyib din ve dünya işleri, tedbir, görüş, siyaset, saltanatın (*mülk*) ve uyruğun ıslahı, bi'atin korunması, halifelere itaat, hilafetin güçlendirilmesi konularında hiçbir şeyi ihmal etmemiş, mükemmel açıklamış, vasiyet etmiş ve öncülük etmiştir." Sonra Me'mûn, bu mektubun çoğaltılıp valilik bölgelerinde görev yapan bütün valilere ulaştırılmasını emretti. Abdullah görev yerine gitti; görevinde babasının tarzını benimsedi; onun emrine uydu ve kendisine verdiği vasiyete göre hareket etti.

[Tâhir'in Horasan Valiliğine Atanma Sebebi]

Ebû Hassân Ziyâdî ve başkaları dedi ki: Tâhir, Horasan'a vali atandığı zaman onun Bağdat'tan çıkışı zilkadenin son gecesi olan pazar günü gerçekleşti (205/820). Bundan iki ay önce orada ordusuyla kamp kurmuştu ve o gün yola çıkınca ya kadar kamptan ayrılmamıştı. Tâhir'in valiliğe getirilmesinin sebebi, Abdurrahman Mutavvi'nin, Horasan valisinin emri olmaksızın Harûrî'yi öldürmesidir. Bunun sonraki hareketler için bir başlangıç oluşturmasından korktular. O sırada Horasan valisi Fazl b. Sehl'in amcasının oğlu Gassân b. Abbâd idi.

[35] **[Tâhir'in Horasan'a Yola Çıkışı ve Oğlu Abdullah'ın Nasr b. Şebes'i Yenmesi]**

Müneccim¹⁰² Muhammed b. Mûsâ Harizmî¹⁰³ dedi ki: Me'mûn, Medînetüsselâm'a gelmesinden bir ay sonra Zül-Yemîneyn Tâhir b. Hüseyin'i bütün Mağrib'e vali atadı.¹⁰⁴ Tâhir, Me'mûn'la yeşil giymesi konusunda konuştu. Me'mûn, Bağdat'a girişinden sekiz gün sonra yeşil kıyafeti çıkardı. Tâhir, zilkadenin bitimine on bir gün kala Bağdat şurta sorumlusu olarak atanmıştı. Sonra 205 senesi Zilkade'de (820 Nisan-Mayıs) Horasan'a vali atandı. Talha b. Tâhir,¹⁰⁵ onun öncüsü olarak Horasan'a yola çıktı. Tâhir'in Bağdat'tan çıkışı aynı yılın zilhicce ayındaydı. Ebû'l-Abbâs Abdullah b. Tâhir'in el-Cezîre'ye Nasr b. Şebes Ukaylî ile savaşmak üzere gidişi, Tâhir'in Horasan'a gidişinden sonraydı. Abdullah b. Tâhir'in Nasr b. Şebes'i yenmesi ve Medînetüsselâm'a dönüşü 209 senesi Receb'inin ortasındaki pazartesi günüydü (824 Ekim-Kasım).

[Fazl b. Mervân'ın Hilesi ve Tâhir'in Hoş Görmesi]

Kâsım b. Saîd dedi ki: Fazl b. Mervân'ın¹⁰⁶ şöyle dediğini işittim: Tâhir b. Hüseyin, Yahyâ b. Muâz, Ahmed b. Ebû Hâlid, Me'mûn'un Bağdat'a girişinden sonraki günlerden birinde bir savaş gemisine (*harraka*) bindiler. Çok şiddetli bir fırtınaya yakalandılar. Ebû İshak'ın (Mu'tasım) evine yaklaştıkları sırada dediler ki: "Ebû İshak'a gidelim. Çünkü fırtına bizi yolculuktan alıyordu." Ravi dedi ki: Ebû İshak'a gittiler. Ebû İshak

102 Münecim: İnsanları ve olayları etkilediği inancına dayanan ilim dahıyla uğraşan kimse; astroloji ve yıldız falcılığını meslek edinen kişi (çev.).

103 Ebû Ca'fer Muhammed b. Mûsâ Harizmî (ö. 232/847'den sonra): İslam dünyasında cebir ilminin kurucusu kabul edilen matematikçi, astronom ve coğrafyacı (çev.).

104 Me'mûn 814 yılında Tâhir b. Hüseyin'i merkezi Rakka olan el-Cezîre, Şam, Mısır ve Mağrib'i kapsayan bölgeye vali atadı (çev.).

105 Babası Tâhir b. Hüseyin'in ölümünden sonra yerine Me'mûn tarafından Horasan valisi atanan oğludur. Talha'nın 828'de kardeşi Abdullah b. Tâhir'in vekili olarak atandığı da söylenmiştir (çev.).

106 Veliaht Mu'tasım'ın kâtibidir. Halife olunca onu vezir atadı. Güzel yazı yazmakla birlikte halktan biri olup bilgisi kültürü yoktu. Kötü gidişatlı, iş bilmez biriydi. Buna rağmen Mu'tasım'ı etkisi altına almış, halk durumunu kıskanınca halife tarafından cezalandırılmış ve mallarına el konmuştur (ö. 864) (çev.).

onların ansızın kendisine gelmelerinden dolayı çok sinirlendi. Dedi ki: Daha yemek yememişti. Yemeği olduğu gibi duruyordu!

Fazl dedi ki: Fazla yapmalarını istedim. İçinde bir iki parça ekmek, piliç ve ona benzer bir şeyler bulunan küçük bir tabak getirilmesini emrettim. Önceden hazırlanmasını istediğim (ana yemek) pişene kadar oyalanmaları için onların önüne koydum. Ravi dedi ki: Ahmed b. Ebû Hâlid dedi ki: “Şimdi yemek vakti değil, bunu derhal kaldırın.” Tâhir dedi ki: “Eğer bu, Ahmed b. Yezîd’in yemek vakti değilse üç gün geçmedikçe üçümüzün de yemek vakti değildir.”¹⁰⁷ Ravi dedi ki: Sonra yemek geldi. Konu tatlıya bağlandı. Bu olay Me’mûn’a bildirildi, o da Ebû İshak’a bu durumu sordu. Ebû İshak ona haber verdi ve şöyle demeye başladı. “Fazl tuzak kurdu, Tâhir de güzel karşılık verdi.”

[2. Bölüm]

[36]

Bağdat’taki Hayatı

1. Kısım: Me’mûn’un Arkadaşları, Komutanları, Kâtipleri ve Hâciblerinin İlginç Hikâyeleri

[Me’mûn’un Yemeklerin Fayda ve Zararlarını Açıklaması]

Ca’fer b. Muhammed Enmâtî¹⁰⁸ dedi ki: Me’mûn Bağdat’a girip oraya yerleştiğinde fakihler, kelimcılar ve ilim ehlinin kendisiyle ilim meclislerinde sohbet edeceği bir grubun huzuruna getirilmesini emretti. Günün başında, kışın yün keçeler üzerinde, yazın da hasırlar üzerinde otururdu. Her ikisinde de başka mefruşat kullanmazdı. Her cuma iki kez mezâlim¹⁰⁹ için otururdu. Hiç kimse bundan kaçınmazdı. Onun için fakihlerden yüz adam seçildi. Onlardan on kişiyi elde edinceye

107 Tâhir bu sözüyle Ahmed b. Ebû Hâlid’in oburluğuna atf yapmakta ve çok yemesi ve daha fazlasını istemesi yüzünden İbn Yezîd diye isimlendirmektedir (çev.).

108 Me’mûn kendisiyle oturup yemeğine ve münazaralarına katılmasına izin verdiğine göre onun nedimlerinden olmalıdır (çev.).

109 İslam devletlerinde en yüksek idari-adli yargı ve denetleme kurumudur (çev.).

kadar tabaka tabaka seçmeye devam etti. Bunlar arasında Ahmed b. Ebû Duâd¹¹⁰ ve Bişr Merîsî vardı.

Ca'fer b. Muhammed Enmâtî dedi ki: Ben onlardan biriydim. O dedi ki: Bir gün onunla birlikte kahvaltı yaptık ve zannettim ki o, sofraya üç yüzden fazla çeşit koydu. Her bir çeşidi koyduğunda Me'mûn ona baktı ve dedi ki: "Bu şuna iyi gelir, bu şuna faydalıdır. Balgam ve rutubet rahatsızlığı olan yemesin. Safrası olan bundan yesin; kendisine hüznün egemen olan da bundan yesin. Şişmanlamak isteyen bundan yesin. Amacı az yemek olan kişi, bununla yetinsin." Ravi dedi ki: Vallahi sofraya kaldırılınca kadar her yemek sunulduğunda onun bu hâli devam etti.

[Me'mûn'un Yahyâ b. Eksem'in Cevabına Sevinmesi]

Ravi dedi ki: Yahyâ b. Eksem¹¹¹ ona "Ey Müminlerin Emîri!" dedi: "Tıp mevzusuna geldiğimizde onu bilmede Galenos'un¹¹² ya da yıldızlar konusuna geldiğimizde onun hesabında Hermes'sin,¹¹³ fıkıh konusunda onun bilgisinde Ali b. Ebî Tâlib'sin.¹¹⁴ Cömertlik konusu açıldığında Hâtim'den¹¹⁵ daha cömertsin. Doğru sözlülükten bahsettiğimizde, sözünün doğruluğunda Ebû Zerr¹¹⁶ gibisin. Alicenaplıkta Ka'b b. Mâme'nin¹¹⁷ başkalarını kendine tercih etmesi (*îsâr*) gibisin.

110 Ebû Abdillâh Ahmed b. Ebî Duâd Ferec b. Cerîr b. Mâlik İyâdî (ö. 240/854): Abbasi devletinde başkâdılık yapan ve mihne olayında etkili olan Mutezili âlim (çev.).

111 Tam künyesi Ebû Muhammed Yahyâ b. Eksem b. Muhammed (ö. 242/857) olup Me'mûn döneminde Basra kâdılığı ve başkâdılık görevi yapmıştır (çev.).

112 Galen (ö. 200 [?]): İslam kaynaklarında Câlî'nûs diye anılan Grek tabip ve filozofu (çev.).

113 Hermes: Çeşitli kültürlerde değişik isimlerle anılan mitolojik veya yarı mitolojik bir şahsiyet. İslam kültüründe Hermes'in karşılığı İdrîs peygamberidir. Felsefi literatürde daha çok Hermes, ilahiyatta ise İdrîs adı kullanılır (çev.).

114 Ebû'l-Hasen Alî b. Ebî Tâlib Kureşî Hâşimî (ö. 40/661): İlk Müslümanlardan, Hz. Peygamber'in damadı ve Hulefâ-yi Râşidîn'in dördüncüsü (656-661) (çev.).

115 Suyûtî, *Târîhu'l-hulefâ*'da Hâtim Tâî olarak geçmektedir. Onun künyesi Ebû Seffâne (Ebû Adî) Hâtim b. Abdillâh b. Sa'd Tâî Kahtânî'dir (ö. 578 [?]): Cahiliye döneminin cömertliğiyle ünlü şairidir (çev.).

116 Ebû Zer Cündeb b. Cünâde b. Süfyân Gıfârî (ö. 32/653): Servet terakümü konusundaki görüş ve mücadelesiyle tanınan sahâbi (çev.).

117 İbn Kuteybe, Ebû Ubeyde'den naklen der ki: Arapların en cömertleri üç kişidir: Ka'b b. Mâme ve Hâtim Tâî. Bu ikisi örnek verilir. Üçüncüsü Zühreyn'in

Ravi dedi ki: Me'mûn bu söze sevindi ve dedi ki: "Ey Ebû Muhammed! İnsan, yaptıkları, akli ve temyiz kudretiyle başka yaratıklardan üstündür. Böyle olmasaydı bir et diğerinden daha iyi, bir kan da diğerinden daha makbul olmazdı."

[Me'mûn'un Hüseyin b. Dahhâk'ı Meclisinden Çıkarması]

[37]

Abdullah b. Muhammed Fârisî, bize Sümâme b. Eşres'ten naklederek şöyle dedi: Me'mûn, Horasan dönüşünde Bağdat'a girdiğinde edebiyatçılardan bir grubun kendisiyle toplanıp sohbet ve istişarede bulunmalarını emretmişti. Kendisine ismi verilen gruptan bazıları: Hüseyin b. Dahhâk¹¹⁸ ki o, haledilen Muhammed Emîn'in arkadaşlarındandı. Me'mûn, onların ismini Hüseyin'in ismine gelinceye kadar okudu. Sonra dedi ki: "Bu, haledilen zat hakkında şöyle diyen kişi değil mi: [Kâmil'den]

İhtiyaçlarımızı karşılamak için aramızda kalsaydın da senin yerine başkası telef olsaydı!

Senden önce gelen kişilerin yerine layığıyla geçtin; ancak şurası gerçek ki senden sonra halefi arar olacağız!

Benim onunla olmaya ihtiyacım yok. O beni ancak yolda görebilir." Hüseyin, Me'mûn'u hicvetmesi ve kınaması nedeniyle kovuşturmayla uğramadı.

[Me'mûn'un Sofrasındakileri Tanıtması]

Muhammed b. Îsâ, Abdullah b. Tâhir'den naklederek dedi ki: Me'mûn, adamlarına yemek ve toplantıyı tekrarlamalarını emrettiğinde bazı gılmanlarına¹¹⁹ dedi ki: "Ekmekçiye bildirin ki onların tekrar toplanmalarını emrettik." Ravi dedi ki: Onların buna şaşırdıklarını gördü. Sanırım siz, duyduklarınızı umursamadınız. Gılmanlar dedi ki: "Evet ey Müminlerin Emî-

arkadaşı Herim b. Sinân'dır. Denildiğine göre Ka'b b. Mâme hakkında Câhiz, *Beyân* adlı eserinde şiirler aktarmıştır (çev.).

118 Ebû Ali Hüseyin b. Dahhâk b. Yâsir: Basralı şair, edip ve nüktedandır. Çok sayıda iyi gazeli vardır. Ahlsızlık ve edepsizliğinin çokluğu yüzünden ahlsız olarak isimlendirilmiştir. Abbasi halifeleriyle irtibat kurdu ve onlara nedimlik yaptı. Halife Emîn'le başlayan nedimlik görevini Müstâin-Billâh dönemine kadar sürdürdü. 100 yaşına yakınken 864'te vefat etti (çev.).

119 Abbasilerde orduda, idarede ve sarayda çalıştırılan köle ve esirlere *gûlâm* veya *gılman* denirdi (çev.).

ri! Çünkü biz ihtiyaç duyduğumuz her şeyin hazır olduğundan kuşku duymuyoruz.” Dedi ki: “Bize hazırlanması gereken hazırlanır. Onun lütfu gılmanına olur. Eğer sizi bunda devam ettirirsek, onların sahip olduklarına gark olursunuz. Biz de kendilerine lütfedilen şeyle çoğalmalarını onlara emrederiz.”

[Me'mûn ve Muttalib b. Abdullah]

Ravi dedi ki: Me'mûn, Muttalib b. Abdullah b. Mâlik'i¹²⁰ azarladı. Muttalib de kendini temize çıkararak cevap verdi. Me'mûn şöyle dedi: “Sen her fitnenin başı ve sonu olduğun hâlde bunu diyorsun. Bu yaptığın ne?” Muttalib ona dedi ki: “Ey Müminlerin Emîri! Benim masum olduğumu düşünmek-tense beni çokça suçlamaya seni yöneltecekler.” Me'mûn dedi ki: “Allah'tan bağışlanmamı diliyorum, memnun kaldın mı?” O: “Evet, ey Müminlerin Emîri!” dedi.

[Me'mûn'un Mürtetle Münazarası]

Ravi, Sümâme'den naklederek dedi ki: Horasan halkından bir adam irtidat etti. Me'mûn onun Bağdat'a getirilmesini emretti. Adam huzuruna girdiği zaman yüzünü ona çevirdi ve dedi ki: “Zorunlu bir gerekçeye dayanarak seni yaşatmak, bir gerekçeye dayanarak seni öldürmekten daha sevimlidir. Seni doğrudan öldürmekten bana daha sevimli gelen bir zorunlu gerekçeyle seni sağ bırakmam ve senden suçlamayı kaldı-rabilmem için ki sen Hristiyanlıktan sonra Müslüman olup onda sebat ederek uzun süre kalmıştın. Bunun akabinde alışık olduğun şeye yabancılaştın ve sonra çok geçmeden bizden uzaklaştın. Eski bağlılığın ve ilk yakınlığından seni uzaklaş-tıran şeyi bize bildir. Derdinin dermanını bizde bulduğunda onunla tedavi olursun. Çünkü hasta doktorlara danışmaya ihtiyaç duyar. Şifa sana ulaşmaz ve ilaç hastalığını tedavi etmezse sen kesinlikle mazur olursun ve kendini kınamak durumunda kalmazsın. Eğer seni şeriat hükmünce biz öldürürsek kendi içinde basiret ve doğruluğa dönersin ve anlarsın ki

120 Tâhir b. Hüseyin, Vâsıt ve Kûfe arasını ele geçirdiğinde Musul'da Me'mûn'a halife olarak biat etmiş, ancak biatinden dönerek Me'mûn'u haledip 817'de İbrâhim b. Mehdî'ye biat etmiş ve ona biat toplama görevini üstlenmiştir. Daha sonra biatinden dönmüş ve Me'mûn'a sığınmıştır (çev.).

sen bir ictihadda hata etmedin ve bir şeye kararlı bir şekilde bağlanmaya çalışmadın.” Mürtet şöyle dedi: “Dininizde bu kadar ihtilaf ettiğinizi görmem beni buna sevk etti.”

Me’mûn dedi ki: “Bizim iki ihtilafımız var. Onlardan biri ezan, cenazelerin tekbiri, teşehhüd, bayram namazları ve teşrik tekbirleri, kıraat çeşitleri, fetva çeşitleri ve buna benzer konular. Bunlar ihtilaf değildir. Ancak muhayyerlik, genişletme ve sıkıntıyı hafifletmedir. Kim ikişer ezan okuyup bir namaz kılsa günaha girmez. Kim de ezanı iki okur ve iki namaz kılsa ne ayıplanır ne de kusurlu görülür. Sen bunu gözünle görüyor ve buna açıkça şahit oluyorsun.

Diğer ihtilaf ise aslının Allah katından olduğuna icmâ etmemize rağmen kitabımızdan bir ayetin yorumlanması ve haberin aynısı olduğuna ittifak etmemize rağmen Peygamberimizden (şav.) gelen bir hadisin anlaşılmasındaki ihtilaf örneği gibidir. Senin yadırgadığın durum buysa ve bundan dolayı kitabımızı inkâr ediyorsan, bu durumda Tevrat ve İncil’deki lafızların hepsinin te’vil¹²¹ ve tenzilin¹²² birebir aynı olması lazımdır. Aynı zamanda iki milletin, Yahudi ve Hristiyanların yorumlar (te’vilât) konusunda hiç ihtilafının bulunmaması gerekir. Senin kelimelerinin yorumlanmasında ihtilafın olmadığı bir dile yönelmen (başvurman) gerekir. Allah, nebileri ve onların vârisleri olan ulemanın sözlerini yoruma ihtiyaç duymayacak şekilde yaratmayı dileseydi yapardı. Fakat biz din ve dünya işlerinde yeterlilik üzere verilen bir şey görmedik. Eğer durum böyle olsaydı imtihan ve musibetler; yarışma ve çekişme yok olur, üstünlük çekişmesi kalmazdı. Aziz ve Celil Allah dünyayı bunun üzerine kurmadı.”

Mürted dedi ki: “Şehadet ederim ki tek olan, ortağı olmayan Allah’tan başka ilah yoktur, Mesih, Allah’ın kulu ve elçisidir. Muhammed doğru söylemiştir ve sen de gerçekten Müminlerin Emîri’sin.”

121 Te’vil: Nasslarda yer alan bir lafza taşıdığı muhtemel manalardan birini tercih edip yükleme anlamında terim (çev.).

122 Tenzil (nüzul): İlahî kitapların ve özellikle Kur’an-ı Kerim’in Allah katından indirilişini ifade eden terim (çev.).

Ravi dedi ki: Me'mûn kibleye döndü ve secdeye kapandı. Sonra da adamlarına şöyle dedi: "İtibarını iade edin. Müslüman olduğu bugün ona bağış yapmayın ki düşmanları yarar umarak Müslüman oldu demesin. Onun iyiliğinde, desteklenmesinde, bağlılığında ve geri dönüşündeki payınızı da unutmayın."

[39] **[Gassân b. Abbâd, Me'mûn'un Bağışlarını Reddediyor]**

Abdullah b. Gassân b. Abbâd bana şöyle nakletti: Onun babası yedi milyonla Sind'den¹²³ döndü ve onları Me'mûn'a sundu ve "Bu mal, benim harcamamdan artan miktardır," dedi. Me'mûn: "Al, o senindir," dedi. Gassân da cevaben: "Hayır vallahi, ey Müminlerin Emîri onu kabul edemem," dedi. Me'mûn tekrar: "Onun beş milyonunu al," dedi. O bundan da kaçındı. Me'mûn bu sefer dört milyon almasını emredip dedi ki: "Bundan kaçınmanı kabul edemem." Gassân, onu aldı ve Me'mûn'un çocuklarına, çocuklarının annelerine ve maiyetine dağıttı. Böylece mal Me'mûn'a geri döndü. Me'mûn da şöyle dedi: "Biz onu sana faydalanman için verdik, bizi faydalandırman için değil. Ben bu maldan otuz bin dirhemini geri döndüğüm kimselerdenim."

[Vâkıdî, Me'mûn'dan Mal İstiyor]

Ahmed b. Ebû Tâhir şöyle dedi: Vâkıdî'nin¹²⁴ kâtibi Muhammed b. Sa'd¹²⁵ dedi ki: Vâkıdî borcundan şikâyet eden bir dilekçe (*ruk'a*) gönderdi. Me'mûn onun üzerine el yazısıyla şunu yazmıştı: "Sende iki huy var; cömertlik ve hayâ. Cömertlik, sahip oldukların konusunda elinin açık olmasıdır. Hayâ ise borçlarının bir kısmını söylemekten çekinmendir. Sana söylediğinin iki mislinin verilmesini emrettik. Eğer senin ihtiyacına ulaşmakta kusurumuz olduysa bu senin kendine karşı

123 Hind, Kirman ve Sicistan arasında kalan bölgelere Sind adı verilirdi (çev.).

124 Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd Vâkıdî Eslemî Medenî (ö. 207/823): İlk megazi müelliflerinden olup hatiplik ve kâdılik yapmıştır (çev.).

125 Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' Kâtib Hâşimî Basrî Bağdâdî (ö. 230/845): *Tabakatü'l-kübrâ* adlı kitabıyla tanınan hadis, siyer, tarih ve ensâb âlimidir (çev.).

işlediğin bir suçtur. Eğer seni isteğine kavuşturduysak elini açmayı artırmalısın. Çünkü Allah'ın hazineleri açıktır ve hayır eli boldur.”

[Sümâme'nin Kendisinin Halîlürrahman Olduğunu İddia Eden Adamlarla Münakaşası]

Sümâme'den nakledildiğine göre o dedi ki: Me'mûn Me-dînetüsselâm'a geldiği zaman meclisinde olduğum bir gün kendisinin Rahmân'ın dostu (*halîlürrahmân*) olduğunu iddia eden bir adam getirdiler. Me'mûn bana dedi ki: “Allah'a karşı böyle bir şey söylemeyi cür'et eden kimseyi duydun mu?” Dedim ki: “Acaba Müminlerin Emîri bunu yapmama izin verir mi?” Me'mûn “Nasıl istersen,” dedi. Sümâme dedi ki: Adama dedim ki: “Be adam! İbrâhim'in beraberinde delil ve ayetler vardı.” Adam sordu: “Onun delil ve ayetleri neydi?” Dedim ki: “Onun için bir ateş yakıldı ve içine atıldı. Böylece ateş onun için ‘serin ve zararsız’¹²⁶ oldu. Biz şimdi senin için bir ateş yakacağız ve seni içine atacacağız. Eğer ateş sana karşı serin ve zararsız olursa seni tasdik edip sana inanacağız.”

Adam dedi ki: “Bundan daha kolayı yok mu?” Dedim ki: “Musa'nın delilleri.” Adam: “Musa'nın delilleri nedir?” dedi. Sümâme: “Attığı âsasıdır,” dedi. “*O, yılan gibi kıvrılmaya başladı.*” (Tâhâ, 20/20) Onunla denizi yardı ve deniz kupkuru oldu. O, onu attı da sihirbazların uydurduklarını yutuverdi.”¹²⁷

Adam: “Daha kolayı yok mu” dedi? “İsa'nın delilleri var,” dedim. Adam: “Onlar nedir?” dedi. Cevap verdim: “O, ölülere diriltir, körü ve alacalıyı iyileştirirdi; içlerde gizleneni bildirirdi.” Adam dedi ki: “Bende bu türden bir şey yok. Cibril'e¹²⁸ dedim ki: “Beni şeytanlara gönderiyorsunuz. Bana götüreceğim bir hüccet verin yoksa gitmem.” Cibril bana kızgın olarak [40] dedi ki: “Kötü zamanda geldin. Önce git bak, kavim sana ne diyor?” Me'mûn gülererek: “Bu iyi,” dedi. Dedim ki: “Ey Mümin-

126 Enbiyâ, 21/69 (çev.).

127 “Sonra âsasını attı, o da sihirbazların uydurduklarını yutuverdi.” (Şuarâ, 26/45).

128 Cebrail: İlahî emirleri meleklere ve peygamberlere ulaştıran vahiy meleği (çev.).

lerin Emîri. Bu, safranın (*mirra*) coşturduğu bir adamdır. Bunun belirtileri de onda çok açıktır.” Me’mûn: “Doğru söyledin,” dedi. Sonra da adamın hapsedilmesini ve eğer onda varsa safra tedavisi yapılmasını emretti.¹²⁹

[Me’mûn’un Lü’lû ile Oturmaktan Kaçınması]

Arkadaşlarımızdan biri babasından naklen dedi ki: Hasan (b. Ziyâd) Lü’lû¹³⁰ ile birlikte Me’mûn’un meclisindeydik. Hasan bize fıkıh ve mesâil¹³¹ konusunda açıklama yaparken Me’mûn uyuklamıştı. Lü’lû ona dedi ki: “Uyudun mu ey Müminlerin Emîri?” Me’mûn gözlerini açtı ve dedi ki: “Vallahi bu densiz. Ey köle bunu dışarı çıkarın.” Köleler geldiler onu kaldırıp çıkardılar. Me’mûn dedi ki: “Bunun gibiler huzuruma girmesinler.” Ravi dedi ki: “Arkadaşlarından biri misal getirdi: [Tavîl’den]

Mızrak sadece bitki mi çıkarır. Onun saplandığı yerden hurma çıkar.

Kâsım b. Saîd dedi ki: Bu haber, Rakka’da Hârûnürreşîd’in sağlığında Me’mûn veliahtken gerçekleşmiştir. Bu haber Hârûnürreşîd’e ulaştı ve o şair Zühre’¹³² beytini misal getirdi.

[Hârûn b. Sündüs’ün Bişr ile Oturmaktan Kaçınması]

Bana Me’mûn’un çocuğunun vekili Ali b. Heysem’in damadı Ebû’l-Hasan Ali b. Muhammed bildirdi ve dedi ki: Bana Hârûn b. Me’mûn b. Sündüs haber verdi. O i’tizâl evindeyken (*beytü’l-i’tizâl*) Me’mûn ona dedi ki: “Seni ve Bişr (b. Gıyâs) Merîsî’yi bir araya getireceğim. Sana delil gerekirse boynunu vuracağım.” Hârûn diyordu ki: “Me’mûn’un yanıdayken Bişr’in meclisinden, zaman aramızı ayırana kadar kaçındım.”

129 Metinden motamot anlaşılan bu olmakla birlikte, uzman doktorlar safranin depresif etkisiyle ilgili bir bulgunun olmadığını belirtiyorlar (çev.).

130 Ebû Alî Hasan b. Ziyâd Ensârî Kûfî Lü’lû (ö. 204/819): Ebû Hanîfe’nin önde gelen talebelerinden müctehid âlimdir (çev.).

131 Fıkıhta hem fetvaya konu olan hususlar hem de mezhep içinde veya mezhepler arasında tartışılan ve kesin bir sonuca bağlanamayan problemler mesâil kavramıyla ifade edilir (çev.).

132 Zühre b. Ebû Sûlmâ (ö. 609?): Muallaka şairlerindendir (çev.).

[Sümâme'nin Me'mûn Hakkındaki Sözü]

Kaderî¹³³ olan Ramhürmüzî'nin Muhammed b. İshak b. İbrâhim Yezîdî'den naklederek bize bildirdiğine göre: O Sümâme'nin şöyle dediğini işitmişti: "Me'mûn kader görüşünü benimsemediği için halktan biriydi."

[Me'mûn'un İbrâhim b. Sindî'yi Haberle (İstihbarat) Görevlendirmesi]

Ahmed b. İshak b. Cerîr Mervezî bize bildirdi ve dedi ki: İbrâhim b. Sindî'nin¹³⁴ şöyle dediğini işittim: Me'mûn beni çağırttı, ben de huzuruna gittim. Dedi ki: "Ey İbrâhim! Seni yüce bir görev için düşündüm. Vallahi, senin hakkında kimseye istişare etmedim; seninle de bir başkasını istişare etmem. Allah'tan kork ve beni küçük düşürme." Ravi dedi ki: Dedim ki: "Ey Müminlerin Emîri! Allah'a ant olsun ki ben Allah'ın yaratıklarının en kötüsü olsaydım, efendimin¹³⁵ benim hakkımdaki bu sözü beni yaralardı. Benim niyetim zelil bir kölenin efendisine itaati gibi kendisine itaatken bu nasıl olur?" Me'mûn dedi ki: "Ben seni kapımın ötesinden Mısır'a kadar olan bölgede [41] istihbaratla görevlendirdim. Allah için ne yapman gerektiğini düşün; O'ndan başka kimseyi de dikkate alma." Dedim ki: "Ben Allah'tan, rızası konusunda yardım etmesini ve efendime itaatte beni muvaffak kılmasını dilerim." Sonra kalktım ve habercileri Bağdat'ın dört bir yanına dağıttım. Bana muhafızların komutanı (*sâhibu'l-hares*) hakkında haber getirdi. Kerh tüccarlarından bir Hristiyan adamla bir Müslüman kadını yakaladı. Üzerlerine gitti, sıkıştırdı. Hristiyan kendisine bin dinar verdi. Sindî dedi ki: Bu haberi Me'mûn'a ilettim. Me'mûn da Bağdat'ta bulunan Abdullah b. Tâhir'i huzuruna çağırdı ve dedi ki: "İbrâhim b. Sindî'nin getirdiği şu habere bir bak." O

133 Sorumluluk doğuran fiillerin sadece insan iradesiyle gerçekleştiğini ileri süren itikadi mezhep (çev.).

134 İbrâhim b. Sindî b. Şâhek: Künyesinden anlaşıldığı kadar Bağdat şurta sorumlusu Sindî b. Şâhek'in oğlu olmalıdır. Hitabet, fıkıh, nahiv, aruz konusunda bilgi sahibi ve hadis hafızıydı. Şiir rivayet eden bir şairdi. Kelamcılarının ileri gelenlerindendi. Devleti ve davet adamlarını bilen biriydi (çev.).

135 Câhiz, (*Resâilü Câhiz*, 1: 59'da) İbrâhim b. Sindî'yi Müminlerin Emîri'nin mevlası olarak nitelemiştir (çev.).

da haberi okudu ve dedi ki: “Ey Müminlerin Emîri! Sana yalan ve iftira getirmişler. Onunla beni kışkırtıyor ve bana suçlama da bulunuyor.” Me’mûn nazik biriydi. Buna içerledi ve dedi ki: “Ey İbrâhim! Bana yalan haber getiriyor ve âmillerimi suçluyorsun.” Sindî dedi ki: Ona bir dilekçe yazdım ve Me’mûn’a ulaştırması için kölesi Feth’e onu verdim. Onda dedim ki: “Ey Müminlerin Emîri! Benim vâkıf olduğum bir şeye sâhibu haber (istihbarat görevlisi) ne zaman vâkıf oldu? Eğer haberler adil şahidim tarafından doğrulanmasaydı, doğru olmasaydı onları sana yazmazdım. Fakat haberleri aralarında anlaşma olmayan kimseler getirmedi. Anlaşmış ve orada burada şairlik taslayan getirmedi. Bu haberleri getiren ancak çocuk, kadın, hilekâr, çılgın ve yolcudur. Müminlerin Emîri’ne bu iki durumdan; tarafsız olanlar sayesinde ve deliller aracılığıyla doğrulanmadan bu haberleri yazmamamızı istiyorsa böyle yaparız. Ancak bu durum senede bir veya iki kere olur.”

Sindî dedi ki: Me’mûn bunu okuyunca gün doğarken elçisi bana gelerek: “Gel” dedi. Namazı kıldıktan sonra Me’mûn’un huzuruna gittim, hamam kapısından girdim. Beni gördüğünde bana: “Sakinleş,” dedi. Sonra kalktı, o sırada güneş doğmuştu. Sonra iki rekât namaz kıldı, rekâtları biraz uzattı. Sonra bana döndü, o sırada meclisinde kimse yoktu. Sonra dedi ki: “Ey İbrâhim! Ben nefesin rahatlasın, gönlün açılsın, sırtın kuvvetlensin, oturuşun rahat olsun diye namaza durdum.” Sindî dedi ki: Dizlerimin üzerine oturdum. Dedim ki: “Allah’a yemin olsun ki hilafetin kudretine saygısızlık etmem, efendisinin huzurunda oturan köle gibi ancak otururum.” Ravi dedi ki: Sonra Me’mûn ayağa kalktı ve önceki iki rekâtta başka iki rekât daha namaz kıldı. Sonra selam verdi, Allah’a hamdetti, onu övdü ve dedi ki: “Bu yastığımın arasındaki mektubun (*ruk’a*). Onu gece dört kez okudum. Dediğinde doğruydun. Korkan kişinin siyasi davranması gibi âmillerime ve onların âmillerine kusurlarını örten bir tarzda davranırım. Allah’a hamdolsun ki bu temiz hedefte onları suçlayacak bir yol bulamadım. Bana [42] benim davrandığımı gördüğün gibi davran. Onlara güzel davran. Eğer istersen günlerin ve inancın sana huzur getirir ve

Allah'ın korumasında olursun." Döndüm ve istihbarat görevlilerini çağırıp dedim ki: "Bu adamların kusurlarını örtün ve onlara iyi davranın."

[Me'mûn'un İçinde Kendisine Sövgü Olan Mektubun İmhasını Emretmesi]

İbrâhim b. Sindî zikretti ve dedi ki: "Bağdat yollarında, içinde Sultan'a¹³⁶ sövgü ve çirkin sözler bulunan yazılar bulduk. İçeriğinden dolayı onu açıklamaktan hoşlanmadım. Ama bir istihbarat sorumlusu olarak da onu tamamen gizlemeyi uygun görmedim. Sonra şöyle yazdım: "Elimize beyinsizlerin ve ayaktakımının tehdit ve gözdağı içeren sözleri bulunan sayfalar (*ruk'a*) ulaştı. Müminlerin Emîri haklarında karar verinceye kadar bir kısmını elimizde muhafaza ediyoruz." Me'mûn bana kendi el yazısıyla şöyle yazdı: "Bu öyle bir iş ki büyütsek kederimiz artacak ve zararı da büyüyecek. Senden önce haber sorumluları bu tür sayfalar bulduklarında içine bakmadan parçaladılar; onlar böyle yaptıklarında ne bir iz ne de eser kaldı." İbrâhim dedi ki: "Biz de böyle yaptık. Bu konu da dediği gibiydi."

[İbrâhim b. Sindî ile Ayyâş b. Kâsım Anlaşmazlığı]

Amr b. Süleyman b. Bısr b. Muâviye bana naklederek dedi ki: Babamın bana bildirdiğine göre Me'mûn, İbrâhim b. Sindî'yi Bağdat haber (istihbarat) sorumlusu olarak atadı. Ayyâş b. Kâsım, Me'mûn döneminde Abdullah b. Tâhir adına iki köprünün sorumlusuydu. Ravi dedi ki: Görevinin ilk günü İbrâhim köprüye geldi. Ayyâş suçlulardan bir grubu gösteri için çağırdı. Ebnâ'dan¹³⁷ bir adam geçti. Adama sövdü ve onu çekiştirdi. Adam da ona bunun gibi cevap verdi. Ayyâş'ın bu cevaptan dolayı kafası karıştı ve adama en ağır küfürle küfretti. Adam da aynı şekilde cevap verdi. İbrâhim b. Sindî ona şöyle dedi: "Ona küf-

136 Halife'yi kastediyor (çev.).

137 *Ebnâ*: İranlı askerlerin Yemenli kadınlarla evlenmesi sonucunda doğan etnik ve sosyal zümredir. Ayrıca Sa'd b. Zeyd b. Menât'ın Kâ'b ve Amr dışındaki oğullarına ebnâ denildiği gibi Abbasi halifelığının ilk dönemlerinde bu ailenin fertlerine, onları destekleyen Horasanlılara ve diğer mevaliye *ebnâü'd-devle* adı verilmiştir (çev.).

retmeye hakkın yok. Sen ancak emrolunduğun şekilde örnek davranış sergilemelisin. Ona söverek taşkınlık yapman da doğru değil, bundan dolayı sana had cezası vermek gerekir." Ayyâş ona dedi ki: "Sen sadece istihbarat sorumlususun. Gördüğünü ve işittiğini yazarsın. Benim meclisim, emir ve yasaklarım hakkında konuşamazsın. Eğer susarsan mesele yok. Aksi hâlde ayağını kaydırarak birine emrederim, seni Dicle'ye atar."

İbrâhim meclisten kızgın bir şekilde kalktı ve Ayyâş'a şöyle dedi: "Sana bu söylediklerinin haberini bildireceğim." Derhal Müminlerin Emîri'nin evine gitti. Uşağı (*hâdim*) Feth onu karşıladı. "Derdin ne?" dedi. Ayyâş b. Kâsım böyle böyle yaptı diyerek hikâyeyi sonuna kadar anlattı. Feth, İbrâhim'e dedi ki: "Bunu Müminlerin Emîri'ne ulaştırmamı mı istiyorsun?" O da: [43] "Evet, ancak bunun için geldim," dedi. Feth, Me'mûn'un huzuruna girdi. Me'mûn ona dedi ki: "Ne söyleyeceksin?" Dedi ki: "Mevlan İbrâhim b. Sindî şöyle şöyle bildiriyor." Me'mûn dedi ki: "İshak b. İbrâhim'i getir." Ravi dedi ki: İbrâhim otururken İshak getirildi. Me'mûn, İshak'a dedi ki: "Sen âmillerine engel olmuyor musun, onların insanlara saygısızlık yapmalarını ve sefihçe davranmalarını yasaklamadın mı?" Ayyâş'la ilgili olan biteni ona bildirdi. Sonra onu, onun bu davranışını engellemekle görevlendirdi.

Sonra İshak evine gitti ve Ayyâş b. Kâsım'a adam gönderdi. Sindî b. Hadesî ile İbrâhim b. Sindî b. Şâhek gelmişti. Onlara sövdü ve aşağıladı. Ertesi gün olduğunda Me'mûn, Kâdı Bısr b. Velîd¹³⁸ aracılığıyla Hüseyin Kâdı'yı Ayyâş'la beraber batı yakasının köprü muhafızlığına atadı; İkrime¹³⁹ Ebû Abdurrahman'ı da Sindî ile beraber doğu köprüsünün muhafızlığına atadı. Ne Ayyâş'a ne Sindî'ye kendi sorumluluk mıntikaları dışında suçlulara müdahale hakkı verildi.

138 Ebû'l-Velîd Bısr b. Velîd b. Hâlid Kindî Bağdâdî (ö. 238/853): Hanefî fakihidir. Önce Rusâfe'nin daha sonra Bağdat'ın iki yakasının kâdılığını yapmıştır. Halku'l-Kur'ân görüşünü benimsemediği için fetvadan alıkonmuş ve gözetim altında tutulmuştur. Mütevekkil tarafından serbest bırakılmıştır (çev.).

139 O, İkrime b. Târik Serahsî'dir. Başkâdı Ebû Yûsuf'un arkadaşlarından olup Me'mûn tarafından 823'te kâdı atanmış, 838'de azledilmiştir (çev.).

Ravi dedi ki: Me'mûn döneminin sonuna kadar bu durum böyle devam etti. Köprü sorumlusu, Ayyâş meclisten ayrılınca şurta meclisinin arkasındaki mescitte otururdu. Diğeri de Sindî ayrıldığında Mehdî'nin ümmüveledi olan Hasene'nin mescidinde otururdu. Bu mescit, Bâbüttâk'taki¹⁴⁰ Demirciler Çarşısı'ndaydı, Hasene'nin evi de oradaydı.

[İmam Me'mûn'un Muhakemesi]

Bana nakledildiğine göre köprü kapısında (*Bâbülcisr*) iki kişi kavga etti. Biri ileri gelenlerden, diğer sıradan halktandı. İleri gelenlerden (*hassa*) olan sıradan halktan (*amme*) olanı dövdü. Halktan olan bağırdı: "Vah Ömer! Sen gittiğinden beri adalet kalmadı." Adam yakalandı. İbrâhim b. Sindî adamın durumunu rapor etti. Me'mûn onu çağırttı ve sordu: "Sana ne oldu?" Adam da durumu anlattı. Adamın hasmı getirildi. Me'mûn ona dedi ki: "Bu adamı niye dövdün?" Adam dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Bu adam bana çok kötü davrandı. O gün Bâbülcisr'e gitmiştim. Hayvanın gemini tuttu, sonra dedi ki: "Benim hakkımı ve ondan dolayı zararımı karşılamadan seni bırakmam." Bana kötü muamelesine karşı çok sabırlıyım, ona dedim ki: "Ben İshak b. İbrâhim'in evine gitmek istiyorum." Bana dedi ki: "Valahi İshak b. İbrâhim gelse hatta onu görevlendiren gelse yine bırakmam." Bana kaba davrandı, ben de hilafete saldırdığında artık sabredemedim. Böyle söylemesinden dolayı benim onu dövmem onu zayıf düşürdü ve bağırımaya başladı. "Vah Ömer! [44] Sen gittiğinden beri adalet kalmadı," dedi. Me'mûn, adama dedi ki: "Hasmının dediklerine ne diyeceksin?"

Adam cevap verdi: "Bana iftira etti ve boş konuştu." Hasımı dedi ki: "Dediklerine karşı şahitlik edecek bir grubum var, ey Müminlerin Emîri! Eğer Müminlerin Emîri izin verirse onları getiririm." Me'mûn adama dedi ki: "Sen kimlerdensin?" Adam cevap verdi: "Fâmiye¹⁴¹ halkıdanım." Me'mûn ona dedi ki: "Ömer b. Hattâb şöyle diyordu: Komşusu Nabatî olanın paraya ihtiyacı varsa onu satsın. Eğer sen, Ömer gibi muamele

140 Bağdat'ın doğu yakasında büyük bir mahalle olup Tâkı Esmâ olarak da bilinirdi (çev.).

141 Vâsıt'ın Femüssılh yakınındaki köylerinden biri (çev.).

istediysen, onun Fâmiyeliler hakkındaki hükmü budur.” Sonra ona bin dirhem verilmesini emretti ve onu serbest bıraktı.

[Me’mûn’un Kendisini Ayıplayan Zâhidlerden Biriyle Münakaşası]

Bu rivayeti bana nakleden dedi ki: Bu sözü hocalarımızdan birinden duydum. Bizim bildiğimiz bunun tersidir: Zâhidlerden birisi bir kayıkta gidiyordu. Me’mûn’un binasına ve kapılarına baktığında “Eyvah Ömer!” diye bağırdı. Me’mûn bunu duydu ve adamın getirilmesini emretti. Sonra onu çağırdı ve huzuruna geldiğinde şöyle dedi: “Seni söylediğini söylemeye sürükleyen nedir?” Adam dedi ki: “Kisrâların eserlerini ve zorbaların binasını gördüm.” Me’mûn ona dedi ki: “Düşünsene ben bu şehirden ayrılıp Medâin’deki¹⁴² Eyvân-ı Kisrâ’da¹⁴³ otursam beni kınmaya hakkın olur mu?” Dedi ki: “Hayır.” Me’mûn dedi ki: “Sanırım sen harcamadaki aşırılığını ayıpladın.” Adam: “Evet,” dedi. Me’mûn dedi ki: “Eğer ben bu binanın değerini bağışlasaydım, bunu kınar mıydın?” Adam: “Hayır,” dedi. Me’mûn dedi ki: “Bu adam bu bağışladığımla bir bina yapsaydı, sen bana bağırdığın gibi ona da bağırır mıydın?” Adam: “Hayır,” dedi. Me’mûn dedi ki: “Gördüğüm kadarıyla benim dışımdaki bir sebepten değil, ben yaptığım için beni hedef aldın.”

Dedi ki: İshak b. İbrâhim oradaydı. Dedi ki: O dedi ki: “Ey Müminlerin Emîri! Bunun gibilerini, kamçı veya kılıç olmadan tek başına söz yola getirmez.” Dedi ki: “O ikisi, suçunun diyetidir.” Sonra adama dedi ki: “Be adam! Bu, yaptıklarımızın ilki ve sonudur. Ona yaptığımız harcama üç milyona ulaştı. Bir bakıma çeşitli milletlerden düşmanlarımızın gözünü boya-

142 Sâsânîlerin başşehri. Ktesiphon da denir. Bugünkü Bağdat’ın 30 km. kadar güneydoğusunda Dicle Nehrinin her iki yakasına Partlar ve Sâsânîler döneminde karşılıklı kurulan yedi ayrı şehirden meydana gelmiş, bu şehirler taş veya duba köprülerle birbirine bağlanmıştır. Medâin ismi, Arapçada şehri ifade eden *medînenin* çoğulu olup şehirler topluluğu anlamını ifade etmek için kullanılmıştır (çev.).

143 Bağdat yakınlarındaki Arsakî hanedanının başşehri Ktesiphon’da (Medâin) Sâsânî Hükümdarı I. Şahpûr (241-272) tarafından yaptırılan büyük sarayın (Hüsrev Sarayı), İslam âleminde Eyvân-ı Kisrâ veya Tâk-ı Kisrâ, Batı’da Ktesifon Kemerî (*Arc de Ctésiphon*) adıyla bilinen taht eyvanının kalıntısı büyük bir şöhrete sahiptir (çev.).

mak içindir. Gördüğün gibi biz, silah, zırhlar, ordular, birlikler ediniriz. İhtiyaç ânında bizde daha fazlası olacaktır. Ömer'in (ra.) siretinden söz etmene gelince o Nebilerini (sav.) görmüş şerefli bir toplumu yönetirdi; bizse Bezevfer,¹⁴⁴ Fâmiye, Des-tûmisân¹⁴⁵ gibi yerlerin halkını yönetiyoruz. Bunun gibiler aç kalırlarsa seni yerler; doyarlarsa seni ezerler (sana karşı güç kullanırlar); seni yönetirlerse köleleştirirler. Ömer, Pey-gamber'in (sav.) temiz ahlakıyla ahlaklanmış bir kavmi idare ederdi. Onlar şerefli itibarlarını korudular. Rızı olunan fiiller [45] konusunda Cahiliye ve İslam'da onların ataları onlara ne kadar asil davranmışlardı. Biz bu kötü kavimlerden sana zikret-tiklerimizi yönetiyoruz." Sonra ona hediyesinin verilmesini emretti ve şöyle dedi: "Böyle bir şeyi bir daha yapmayasın, yoksa cezama uğrarsın. Öfke, mantıklı görüş bildirenin bu gö-rüşüyle hareket etmek yerine arzusuyla hareket etmesine ve akıl dâhilinde hareket etmeyi bırakmasına sebep olabilir."

[Me'mûn'un Ali b. Ebî Tâlib'i Üstün Sayması]

Tağlibî dedi ki: Yahyâ b. Eksem'in şöyle dediğini işittim. Me'mûn Bağdat'a girdiğinde bana fukahanın¹⁴⁶ ileri gelenle-rini ve Bağdat halkından ilim ehlini toplamamı emretti. Ben de onların ileri gelenlerinden kırk kişi seçtim ve huzuruna getirdim. Me'mûn onlarla oturdu ve bazı mesâili sordu. Ha-dis ve ilmin çeşitlerinden uzun uzun söz etti. Din konusuna dikkat çekmek için düzenlediğimiz bu meclis sonuçlandığın-da Me'mûn dedi ki: "Ey Ebû Muhammed! Bu inceleme mecli-sinden bazı insanlar, düşüncelerini düzeltmeyi ve görüşlerini arındırmayı hoş görmediler. Ali'nin üstün tutulmasının, selef-ten onun dışındakilerin kusurlu olmasıyla mümkün olacağını zannettiler. Vallahi helal olmaz." Veya şöyle dedi: "Haccâc'ın¹⁴⁷ değerini azaltmazken asil selef için nasıl caiz görürüm."

144 Dicle'nin batısında Muvaffaki Nehri üzerinde Vâsıt ve Bağdat yakınlarında Kusan nahiyelerine bağlı büyük bir köydür (çev.).

145 Vâsıt, Basra ve Ahvaz arasında büyük bir küredir. Ahvaz'a daha yakındır (çev.).

146 Din bilgini fıkıh âlimi anlamındaki fakihin çoğuludur (çev.).

147 Haccâc: Ebû Muhammed Haccâc b. Yûsuf b. Hakem Sekaî (ö. 95/714): Zalim lakabıyla meşhur Emevi valisidir. Aynı zamanda ünlü bir hatiptir. Abdullah b. Zübeyr'le savaştı ve onu öldürdü (692). Önce Hicaz, sonra Irak valisi atanan Haccâc 20 yıl bu görevde kaldı (çev.).

[Me'mûn'un Peygamber'in (sav.) Bıraktıklarını Kutsal Sayması ve Sahabenin Hakkını Gözetmesi]

Dedi ki: Bir adam, odun veya ağaç yahut değeri bir dirhemi geçmeyen buna benzer bir şey getirecek ve diyecek ki: “‘Bu Peygamber’indi veya üzerine elini koymuştu yahut ondan içti, ona dokundu.” O bence güvenilir değildi; doğruluğuna delil de yoktu. Ancak ben, niyet ve sevgide aşırılığa gitmişimdir. Bunu kabul ediyorum ve daha az veya daha çok bin dinara onu satın alıyorum. Onu yüzüme, gözüme koyuyorum; onu düşünerek ve dokunarak vesile kılıyorum. Bana veya sevdiklerime hastalık gelmesi hâlinde ondan şifa umuyorum. Onu, kendimi koruduğum gibi koruyorum. Hâlbuki o, bir şey yapamayan bir odundur. Peygamber’in dokunmasının zikredilmesi dışında sevgi göstermeyi gerektiren bir fazileti de yoktur. Durum böyleyken ben onun için malını ve kanını veren, sıkıntılı günlerde ve zor zamanlarda sabreden, aşiretlere, boylara ve akrabalara kafa tutan, aile ve çocuklardan ayrılan, Allah’ın dinini yüceltmek ve davetini açıklamak için yurdunu terk edip gurbete giden sahabesine nasıl hürmeti gözetmem.” (Sözü tamamlandı.)

Ey Münezzeh Allah! Eğer bu, dinde maruf olmasaydı, ahlakta güzel olurdu. Müşriklerden dinine hürmeti gözeten bun-
[46] dan daha aşağı değildir. Cahillerin söylediklerinden Allah’a sığınırım. Sonra bu gruptan insanlar, kendilerine muhalefet edenin ayıbından hoşnut olmadılar. Hatta bir kişiyi kardeşine, akrabalarına üstün tutma konusunda onu bidatle suçladılar. Aziz ve Celil Allah şöyle buyurmuştur: “*Biz nebilerin bir kısmını diğerlerine üstün kıldık*” (İsrâ, 17/55). Sonra bizi üstün olanın, kendisine üstün tutulduğu kişi hakkındaki cehaletinde serbest bıraktı. Bize bu konuda sorumluluk yüklemedi, bize görev de vermedi. Çünkü biz onların nebilikte birleşmelerine şahitlik etmekle birlikte onların adalet ve faziletiyle ilgili hususlarına da şahitlik ettik. Bu öyle bir durumdur ki cahil onu bilmese de biz, onların bidat demedikleri bir günahla suçlanmamalarını dileriz. Biri Peygamber’in (sav.) ashabından birinin görüşünü söyler, diğeri de ondan şüphe eder, çürütmek

ve üstünlüğü konusunda düşünülmesi gereken namus, kan ve mal hakkındaki hükümleri iptal etmek için delil getirir ve böylece de bir şeyi bilen veya görüşü olan, güzel bir bakışa sahip böyle birisi hakkında hataya düşer. Ya da aklı olan, hakkını isteyen inatçı, hevasına tâbi olan kişi inandığı reislikten ve onlardan her birini reisliğin inandığı bir meclis şeklinde edinen bir gruptan onu uzaklaştırır. Belki bu meclis, bidatin bir türüne bir topluluğu davet eder.

Sonra belki de onlardan her biri, bidate çağıran, önderliklerini temin eden faktöre muhalefet eden kişiye düşmanlık eder ve muhalefet edenin kanını heder eder. Bununla birlikte muhalefet eden o kişi, din hususunda söz konusu faktörden daha büyük bir hususta ona muhalefet etmesiyle birlikte bu dinî husus onu önder yapan faktör olmadığından (çok daha önemli bir husus olsa da önderliğine zarar veren bir şey değil) onunla barış yolunu tutar. Bu dinî hususta ona muhalefet ettiği dile getirildiğinde onun aleyhine konuşmaz. Mezhebinde kendisine muhalefet edildiğinde (önderliğine zarar vermediği için) belki de Allah bu hususta bilgisizliği hoş görmüştür ya da selef bu konuda ihtilaf etmekle birlikte birbirlerine karşı düşmanlık içine girmemişlerdir ve düşmanlık yapmama-yı (*velâ*) günah addetmemişlerdir. Belki de muhalifini tekfir eder yahut bidatle suçlar. Müslümanların fitneye düşmesini kollayan müşriklerden biri Müslümanlara isyan amacıyla Allah'ın haram kıldığı bir hususta ona iftira atabilir. İnsanların mallarını gasbetmek ve bunları zorla alıkoymak için fitneye dalanlarla onların istediklerinin arasını ayırır. Aslanın avına kükreyişi gibi fitnenin üzerine kükrüyorlar. Ben bu meclisimizin Allah'ın lütfettiği başarı, destek ve yardımıyla bu toplulukların, dinin razı olduğu ve dine uygun olduğu bir şekilde bir araya gelmelerini sağlamak için tamamlanmasını diliyorum. Şüpheciye onun şüphesi açıklığa kavuşur, görüşü sabitleşir ve isteyerek boyun eğer. İnatçıysa adaletle istemeyerek geri döndürülür."

[47] **[Bişr Merîsî ile Abdülazîz Kinânî¹⁴⁸ Arasında Me'mûn'un Huzurunda Münazara]**

Kelamcı Abdülazîz Mekkî Kinânî bize bildirdi ve dedi ki: Ben ve Bişr Merîsî, Me'mûn'un huzurunda bir araya geldik. Me'mûn bana ve Bişr'e dedi ki: Teşbihin¹⁴⁹ inkârı ve Peygamber'den nakledilen yalan hadislerin reddi üzere bir araya geliniz. Küfür¹⁵⁰ ve iman¹⁵¹ hakkında konuştunuz." Ravi dedi ki: Dedim ki: "Allah seni başarıya ulaştırsın ey Müminlerin Emîri! Eğer benim görüşümü destekliyorsanız bana bildirin." Dedi ki: Ebü'z-Zübeyr (Mekkî)'in,¹⁵² Câbir b. Abdullah'tan¹⁵³ naklederek bildirdiğine göre Resulullah (sav.) dedi ki: "Yahudiler Musa'yı yalanladılar, Hristiyanlar İsa'yı yalanladılar. Ümmetimden bir grup da beni yalanlayacaktır, size benden bilmediğiniz bir söz ulaşırsa onu Allah'ın kitabına arz edin, Allah'ın kitabına uyan bendendir onu ben söylemişimdir, Allah'ın kitabına aykırı olan benden değildir, onu ben söylememişimdir."¹⁵⁴ O hâlde Resulullah (sav.), Allah'ın kitabına aykırı Allah'ın, nebisini (sav.) onunla doğru yola erıştirdiği kitabına (aykırı) sözü nasıl söyler?

Sonra dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Bu insanlar, mecliste ki ortaklarımızdır. Bişr, bozuk olanın bozukluğunun ve sağ-

148 Abdülazîz b. Yahyâ b. Abdilazîz Kinânî Mekkî (ö. 240/854 [?]): İmam Şâfi'nin talebelerinden, kelam âlimi. "Halku'l-Kur'ân" mihnesinden duyduğu rahatsızlığı dile getirmek ve mihneyi savunanlarla Me'mûn'un huzurunda münazara yapmak için Mekke'den Bağdat'a gelmiş, sarayda Bişr Merîsî ile yaptığı münazarayı daha sonra *Kitâbü'l-hayde* adlı eserinde anlatmıştır (çev.).

149 Zâtı, sıfatları ve mâbud oluşu yönünden Allah ile yaratılmışlar arasında benzerlik kurma anlamında terim (çev.).

150 Din adına tebliğ ettiği konularda peygamberi tasdik etmemek, onaylamak anlamında bir terim (çev.).

151 İnanmak, din adına tebliğ ettiği konularda peygamberi doğrulamak anlamında bir terim (çev.).

152 Muhammed b. Müslim b. Tedrüs Esedî: Esedoğullarının mevlasıdır. Dört Abdullah'tan (*Abadile erbaa*), Âişe, Câbir ve Saîd b. Cübeyr'den rivayette bulunmuştur. Doğru sözlüdür. Ancak tedlis yapardı. Tedlis: Ravinin, hocasından işitmediği bir hadisi ondan duymuş gibi nakletmesi anlamında bir terimdir (çev.).

153 Ebû Abdillâh Câbir b. Abdillâh b. Amr b. Harâm Ensârî (ö. 78/697): En çok hadis rivayet eden sahabelerden biri (çev.).

154 *Mu'cemü'l-müfehres li-elfazî'l-Hadîsi'n-Nebevî*, Leiden Brill 1965, 5: 548 vd. (çev.).

lam olanın sıhhatinin bilindiği bir sembol olarak gösterilebilir mi?" Ravi dedi ki: Bîşr dedi ki: "Evet. Muhammed b. Talha b. Musarrif¹⁵⁵ bana naklederek dedi ki: Bana Zübeyd Eyâmî,¹⁵⁶ Mürre Hemdânî'den¹⁵⁷ o da Haşimoğullarından bir adamdan naklederek dedi ki: Resulullah (sav.) şöyle buyurdu: Her kavim kendi düzeninin ilkidir, kendi çıkarını düşünür, kendi kavimleri dışındakilere tepki verir. Bu durumda akıl sahiplerine göre hak, adaletten ayırıdır." Ravi şöyle dedi: Hâşimî, Ali b. Ebî Tâlib -Allah ona rahmet etsin- idi.

(Abdülazîz) Mekki dedi ki: Dedim ki: "Kıyasın doğru olanını çelişik olanından kendisiyle ayırdığın bir şey söyler misin?" Dedi ki: "Bende bundan daha fazla bir şey yok." Ben de dedim ki: "Ey Müminlerin Emîri! Bende var. Otuz sene önce bu meclis için hazırladığım gizli şeylerden biridir." Ravi dedi ki: Bîşr dedi ki: "Senin elindeki bir bilgiyi saklaman doğru değildir." Dedim ki: "İlim ehlinin kendilerini süsledikleri ve onlarla sözlerini güzelleştirdikleri süsleri (*hilye*) vardır. Ama bunun [48] dışındaki hususlarda muhaliflerine karşı delillerini sunmalarıyla birlikte bunları bidat ehline bildirmiyorlar ki onunla bidatlerini süslemesinler." [Ravi] dedi ki: Dedim ki: "İnsanlar ihtilaf ettiler, ihtilaflarından sonra tartıştılar. Tartışmaktaki gayeleri hata bulmak olsaydı içlerinden biri daha başlangıçta yardıma gerek duymadan arkadaşını hatalı bulabilirdi. Fakat onu çürütmek veya tanınacağı bir şeyle onu yaftalamak istedi. Bundan dolayı bu insanlar, bizim meclisteki ortaklarımızdır."

Müminlerin Emîri dedi ki: "Söyle." Dedim ki: "Her çürütücü çürüttüğü şeyle bilinir. İnsanların hakkında konuştuğu tıp, yıldızlar (*nücûm*), fetvalar, Arapça, onlardan birinin dâhil olduğu her söz çelişkilidir." Dedi ki: Buna göre marifet, bir söz-

155 Muhammed b. Talha b. Musarrif Yemânî (ö. 783): Kûfelidir. Doğru sözlüdür. Vehimleri vardı. Yaşının küçüklüğü dolayısıyla babasından semanın inkâr etmişlerdir. Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce kendisinden rivayette bulunmuştur (çev.).

156 Zübeyd b. Hâris b. Amr b. Ka'b (ö. 122/739). Kûfelidir. Sikadır, âbiddir (çev.).

157 Mürre b. Serâhîl Hemdânî (ö. 685): Ebû İsmâîl künyeli Kûfelidir. Sikadır. Âbiddir. Hakkında "Mürre Tayyib" denilen kimsedir (çev.).

dür. Yüce Allah buyurdu ki: *“Onlar içindekini söylüyor.”* (Mücâdele, 58/8) Dedim ki: *“Fi’l* (eylem, iş, yüklem), dilde ‘söz’ olarak da adlandırılır ve adam eliyle de bir söz söyleyebilir.” Örneğin şair şöyle demiştir: [Tavîl’den]

Gözler ona ‘başım gözüm üstüne’ dedi (sözünü söyledi) ve o incinin delindiği gibi açılıverdi.

Onların sözleri döktükleri gözyaşıdır. Aziz ve Celil olan Allah buyurmuştur ki: *“Dediler ki boyun eğerek geldik”* (Fussilet, 41/11), ikisinin sözleri: o ikisinin gelişleridir. Bu da terk edilmiştir.

Ravi dedi ki: Bana zina etmişken şirkinden tövbe eden ve zinaya kalkışan bir müşrikten söz et. Bu kimse küfürden çıkıp imana girmiş değil mi? (Dedim ki) *“Hayır, zina eden (zânî) zani olarak anılmadıkça imandan çıkmaz.”* Dedi ki: *“Vallahi bin sene sonra olsa da o cennete girecektir.”* Dedim ki: *“O zaman bu içinde bulunduğumuz durum nedir; bu bir cevap mı, bir mesele mi?”* Me’mûn bunu yadırgadı/reddetti. Ravi dedi ki: Sonra ona dedim ki: *“Bana imanın mahiyetinden bahset.”* Dedi ki: *“Bir delile dayanarak Allah’ı bilmektir.”* Dedim ki: *“O bir sıfatla mıdır yoksa sıfatlarla mı?”* Dedi ki: *“Sıfat manaları düzenler.”* Dedim ki: *“Bu mana onlardan biriye diğer mana ne oldu?”* Karıştırdı ve bunu bıraktı. Dedi ki: *“Bundan daha basitini söyleyeyim mi? Aziz ve Celil Allah, döneminde İsa’nın davetinin muhataplarına Muhammed’in dönemiyle ilgili so-* [49] *rumluluk yüklemiş midir?”* Dedi ki: *“Allah’ın onu bir resul olarak göndereceğini bilmeleriyle sorumlu tuttu.”* Dedim ki: *“Bizi neyle sorumlu tuttu?”* Dedi ki: *“Onu gönderdiğini bilmemizle.”* Dedim ki: *“Ey Müminlerin Emîri! Bu kelam değil mi?”* Dedi ki: *“Hayır.”* Dedim ki: *“Öyleyse bir şey sormaya niyetlendim.”* Dedi ki: *“Sor.”* Dedim ki: *“Musa’ya ve İsa’ya iman edip Muhammed’in (sav.) gönderileceğini duymayan biriyle ilgili bana bilgi ver; o mümin midir?”* Dedi ki: *“Bu durumda ben ‘o bir mümindir’ demezsem Mürcieden¹⁵⁸ olmam.”* Dedim ki:

158 İslam’ın ilk dönemlerinde ortaya çıkıp ılımlı ve uzlaşmacı fikirleriyle tanınan itikadi ve siyasi fırka. Siyasi ve itikadi bir fırka olarak Mürcie, Hz. Osman ve Ali başta olmak üzere, büyük günah işleyenlerin durumlarını

“Eğer bundan sonra Muhammed’i ışitir ve Muhammed (sav.) ile görüşürse bundan önce onun erişemediği imanını ikrar etme kendisine nasip olmuş olur mu?” Anladı ki onun bir çözüümü yok. Dedi ki: “Ey Müminlerin Emîri! Acil bir şekilde abdest almam gerekiyor.” Me’mûn ona izin verdi.

Mekkî dedi ki: Meclisimdeki hutbeden sonra Me’mûn’a dedim ki: “Bil ki ey Müminlerin Emîri, Allah’ı hatırlatma amacının dışında toplanan her kardeşlik ve birleşen her sebep O’nun nezdinde boştur. Bir zamanlar kardeşlerim benim bu mecliste olmamı temenni ettiler. Ancak sen bu hırsından ve şer dolu fitratından çıkınca senin dışındakilerin saltanata olan düşkünlüğünden ve Allah’ın takdir ettiği ölçülerin dışına çıkan ve böylece nesilleri tükenen, evleri harap, yurtları boş kalan halktan vazgeçtiğin sürece ben senin saltanatının himayesinde olabilirim. Kötülük işlemiyorlar; geçmişteki başka bir kötülükten dolayı özür de dilemiyorlar. İyiliklerini de artırmıyorlar. Çoğunun rehinleri geri alınamadı ve bahtsızlıkları kaçınılmaz oldu. İyi sona ulaşma beklentileri kalmadı. Onların bu ahlaka erişmeleri bekleniyordu. Az isyan eden, çok ayrılan, kendilerine öğüt verilen ve Allah’ın delili üzere başkalarına saygılı ve verilen öğüde uyan kimseler oldular.

Nebi (sav.) dedi ki: “Mutlu kişi başkasından öğüt dinleyen-dir.”¹⁵⁹ Ebü’d-Derdâ¹⁶⁰ çokça şöyle derdi: “Ey Şamlılar! Sizi yemediğiniz şeyleri toplar, oturmadığınız yapıları inşa eder hâlde görmekten şaşkırım. Dikkat edin! Âd kavmine büyük ve küçükbaş hayvanlar verildi. San’â¹⁶¹ ile Şam arası da onlara ihsan edildi. Bütün bunları bugün bir çeyrek dinara kim alır?”

Bil ki ey Müminlerin Emîri, insanlar kıyamet günü dördüncüsü olmayan üç şeyin birinden korkarlar: Yaptıklarındaki noksanlık, işledikleri hata, din hakkında düştükleri şüphe.

Allah’a bırakıp manevi sorumlulukları hakkında görüş bildirmeyen topluluklara verilen ortak bir isimdir (çev.).

159 Hadisin devamı “Mutsuz kişi anasının karnında mutsuz olandır.” İbn Mâce, *Sünen*, thk. Ş. Arnaut, Risâle 2009, 31 (46); Müslim, *Sahîh*, 4: 2037 (çev.).

160 Ebü’d-Derdâ Uveymir b. Kays b. Zeyd Hazrecî (ö. 32/652 [?]): Dimaşk kâdılığı ve Kur’an muallimliği yapan sahabidir (çev.).

161 Güney Arabistan’ın önemli şehirlerinden biridir (çev.).

En büyük hastalık sahibine hakkı bâtil veya bâtili hak zannet-tiren şüphedir. O yolunu şaşırان kimse gibidir. Acele ettikçe yoldan uzaklaşır.”

[50] **[Me'mûn Meclisinde Cesaret ve Cesurların Konuşulması]**

Ubeydullah b. Abdullah b. Hasan b. Ca'fer Hasenî zikre-de-rek dedi ki: Bir gün Me'mûn'un meclisinde cesaret hakkın-da konuş-tular, süvarilerden ve kahramanlardan bahsettiler. Me'mûn dedi ki: "İslam'da Ali b. Ebî Tâlib'den ve Zübeyr b. Avvâm'dan¹⁶² sonra Mühelleb b. Ebû Sufre¹⁶³ ve ailesi gibi ehli beytten cesaretiyle ünlenen olmadı.”

Dâvûd b. Müsavir Abdî'den rivayet edildiğine göre o dedi ki: Vali Adî b. Ertât'ı¹⁶⁴ yenip Basra'yı ele geçiren Yezîd b. Mühelleb'in¹⁶⁵ huzuruna girdiğimiz zaman o dedi ki: Biz onun yanındayken bir bedevi geldi ve dedi ki: "Allah, emîri ıslah etsin -Allah beni sana feda etsin-. Benim üzerimde bir adak var. Eğer Allah senin yüzünü bu sarayda bir emîr olarak bana gösterirse senin başını öpeceğime dair adak adadım." Sonra o dedi ki: "Öpmeyi adayana ne oluyor ki adağını yerine getir-miyor?" Allah için iki orduya helal olsun. Biz onlardan birinin

162 Ebû Abdillâh Zübeyr b. Avvâm b. Huveylid Kureşî Esedî (ö. 36/656): Hz. Peygamber'e ilk iman edenlerden ve cennetle müjdelenen on sahabiden biri (çev.).

163 Ebû Saîd Mühelleb b. Ebî Sufre Zâlim b. Serrâk Atekî Ezdî (ö. 82/702): Emevilerin Horasan valisi, Mühellebîlerin atası. İnsanların en cesuruy-du. Mus'ab b. Zübeyr'in Basra valiliğini yaptı. Ezârika Hâricîlerini yaptığı savaşta yenerek Basra'yı kurtardığı için Mühelleb'in Basrası adı verildi. Mus'ab'ın öldürülmesi üzerine Emevilere biat etmiş ve Abdülmelik b. Mervân tarafından Horasan valiliğine atanmıştır (çev.).

164 Ebû Vâsile Adî b. Ertât Fezârî Dimaşkî (ö. 102/720): Emevi halifesi Ömer b. Abdülazîz'in Basra valisi. Cesur ve akıllı şahsiyetlerdendir. Etkili konu-şan bir hatipti. Yezîd b. Mühelleb'in isyanı sırasında onun oğlu, Muâviye b. Yezîd tarafından Basra'da intikam hissiyle öldürülmüştür (çev.).

165 Ebû Hâlid Yezîd b. Mühelleb b. Ebî Sufre Ezdî (ö. 102/720): Emevi halifesi II. Yezîd'e karşı isyan eden vali ve kumandan. Babası Mühelleb'den sonra Horasan valisi oldu. Abdülmelik b. Mervân döneminde azledildi, tutuk-lanıp işkence gördü. Süleyman b. Abdülmelik tarafından tekrar Horasan valisi atandı. Cürcan'ı fethetti. Ömer b. Abdülazîz tarafından azledilip hap-sedildi. Hapisten kaçınca Basra'yı ele geçirdi. Üzerine gelen Mesleme b. Abdülmelik'le yaptığı savaşta yenildi ve öldürüldü (çev.).

içindeydik ve Ezârika¹⁶⁶ da diğerindeydi. Onların adakları seninki gibi olmadı. Ey Şeyh! Bir gün Harîş b. Hilâl Sa'dî¹⁶⁷ ile azatlısı arasında dururken sen beni görmüştün. Ki o sırada Hâricîlerden üç asker bizim saflarımıza saldırdılar ve onu yarararak karargâhımıza kadar geldiler. Dilediklerini yaptıktan sonra sağ salım geri döndüler. Onlardan biri mızrağının ucunu tutmuş sürüklüyor ve şu şiiri okuyordu:¹⁶⁸ [Tavîl'den]

Hakikaten biz, atlarımızı iki ordu karşı karşıya geldiğinde dönme-ye ve ürküp kaçmaya alıştırmıyoruz!

Atları sapasağlam meskenlerine geri getirmek bizim için marifet değildir; keza tozu dumanı birbirine katması da gariptenecek bir durum değildir!

Bu durumda ben dedim ki: “O gün gibisini görmedim. Onların sayısının ulaşmadığı ordumuz gibilerinin bulunduğu bir ordudan üç kişi geldiler.” Harîş dedi ki: “Benzerini yapmaktan seni alıkoyan nedir ey Ebû Hâlid?” Dedim ki: “Kimlerle?” Dedi ki: “Benimle, seninle ve bu azatlımla.” Üçümüz saldırdık. Onların bizim saflarımıza yaptığını biz de onların saflarına yaptık. Sonra Harîş çıktı ve mızrağının başlığını tutup sürükleyerek dedi ki: [Basî'ten]

Sonunda onların arasından, vuruşmadan dolayı boyunlar ve ayaklar kıpkırmızı olmuş bir şekilde çıkıp geldik.

Asıl anılacak işler bunlardır; suyla karıştırılıp sidiğe dönen iki çanak süt değil!

Bunu misal getirdi. “Öyleyse yapın ve adayın. İhtiyarlar ve zayıflar gibi adamayın.” Sonra dedi ki: “Yaklaş ey Şeyh ve adagını yerine getir.” Şeyh yaklaştı ve başını öptü.”

166 Ezrakıyyenin çoğulu olan Ezârika, Hz. Ali'nin Muâviye ile uzlaşmasını protesto ederek ondan ayrıldıkları ve isyancı bir hareket başlattıkları için Havâric (Hâricîler) diye anılan fırkanın liderlerinden Ebû Râşid Nâfi' b. Ezrak'a (ö. 65/685) uyanları ifade etmek üzere kullanılır (çev.).

167 Harîş b. Hilâl Kurey'ı: Ebû Kudâme. Arapların cesurlarından olup savaş sırasında irticalen okuduğu hamaset konulu şiirleri vardır. Mühelleb ailesine samimiyetle bağlı ve vefalı bir kimseydi (çev.).

168 Bu beyitler Nâbiga Ca'dî'ye aittir. O, Ebû Leylâ Kays b. Abdillâh b. Udes b. Rebîa Nâbiga Ca'dî Âmirî'dir (ö. 65/685 [?]). Hz. Peygamber'i methettiği Râiyye adlı methiyesiyle bilen muhadram şair ve sahabilerdendir. Uzun yaşamış biridir (çev.).

[51] **[Me'mûn'un İrcâ Konusundaki Görüşü]**

Me'mûn'un adamlarından biri bize naklederek dedi ki: İbrâhim b. Reşîd'den işittim. O dedi ki: Me'mûn'un şöyle dediğini işiten adam bildirdi: "İrcâ,¹⁶⁹ kralların âdetidir (*dî-nü'l-mülûk*)."

[Ebû Ömer Hattâbî ve Me'mûn]

Muhammed b. Abdullah¹⁷⁰ bize naklederek dedi ki: Ebû Ömer Hattâbî, Me'mûn'un huzuruna girdi. Ömer b. Hattâb (ra.) hakkında konuştular. Me'mûn dedi ki: "O sadece bizim hakkımızı gasbetti." Ebû Ömer ona dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Gasp ancak sahip olduğunuz bir şeyde olur. Sizin böyle bir hakkınız var mı?" Me'mûn sustu ve o ihtimali kabul etti.

[Me'mûn'a Kızı Hakkında Taziye Ziyareti]

Dedi ki: Me'mûn çok sevdiği kızını kaybetmişti. İnsanlar Me'mûn'un huzurunda toplandılar. Me'mûn huzuruna gireceklere izin verilmesini emretti. Abbâs b. Hasan Alevî,¹⁷¹ Me'mûn'a dedi ki: "Biz sana taziyeciler olarak gelmedik, ancak tâbiler olarak geldik."

Abbâs b. Hasan,¹⁷² Me'mûn'un huzuruna girdi ve ona dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Gıyabında dilim seni övmek için çalışıyor. Ben bunu huzurundayken artırmayı istiyorum. İzin verir misin, söyleyeyim?" Me'mûn: "Söyle," deyip şöyle devam etti: "Söylersin, arkasından ihsan edersin. Görürsün ve güzel söylersin. Yokluğunda da güvenilirsin." Dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Bundan sonra bir şey diyemem. Sen beni öyle metbettin ki ben seni o kadar methedemem."

169 İrcâ: Ertelemek, sonraya bırakmak kökünden türemiş olup Hz. Osman ve Ali başta olmak üzere, büyük günah işleyenlerin durumlarını Allah'a bırakıp manevi sorumlulukları hakkında görüş açıklamayan toplulukların tavrına verilen addır (çev.).

170 Muhammed b. Abdullah b. Âdem b. Sâbit b. Cüşem Abdî: Künyesi Ebû Bekir'dir. İbn Tayfûr'un ravilerindendir (çev.).

171 Abbâs b. Hüseyin olarak da geçer. Hâşimîlerin en ünlülerindendir. İbrâhim b. Mehdî ile aynı tabakada kabul edilir (çev.).

172 Hâşimîlerin en ünlülerindendir (çev.).

[İbrâhim b. Dâvûd'un Me'mûn'un Huzurunda Konuşması]

Ahmed b. İbrâhim b. Dâvûd dedi ki: Babam Me'mûn'un huzuruna girdi, onunla çok şey konuştu. Sonra dili tutuldu. Sakinleşmesi için Me'mûn sustu. Sakinleşince babası yeniden konuşmaya başladı. Dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Bu, Müminlerin Emîri'nin hak ettiği övgü ve duada bir kişinin kusurlu sayılmayacağı bir makamdır. Müminlerin Emîri'nin heybet ve yüceliğinden dolayı o bu makama getirilir." Dedi ki: "Doğru söyledin, ey İbrâhim."

[İsmâil b. Dâvûd'un Me'mûn'la Konuşması]

Ahmed b. İbrâhim dedi ki: Dedem İsmâil b. Dâvûd¹⁷³ hali-fenin meclisinde iyilik ve kötülüklerden bahsettikleri sırada Me'mûn'a dedi ki: "Her cömerdin güzelliklerini silen kötü bir hasleti vardır ki kendisinde bulunduğu takdirde alçakların da kötülüklerini silen iyi bir özelliği bulunur." Me'mûn: "Doğru söyledin, ey İsmâil" dedi.

[Me'mûn ile Muhammed b. Abbâd Arasında]

Me'mûn, Muhammed b. Abbâd Mühellebî'ye¹⁷⁴ dedi ki: "Sende müsriflik olduğunu öğrendim." Dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Mevcut olanı veren kimse Allah katında yer edinir. Ben tutmaya önem veririm. Eşca' Sülemî'nin¹⁷⁵ Ca'fer b. Yahyâ'ya¹⁷⁶ sözünü hatırlarım: [Mütekârib'den]

*Melikler Ca'fer'in davetini ister onun yaptığını yapmadıkları hâlde [52]
İçlerinde serveti en bolu değildir fakat onun iyiliği boldur*

173 Me'mûn'un Bağdat'taki vekiline "Halku'l-Kur'ân" sorgusu için huzuruna gönderilmelerini emrettiği yedi kişiden biridir (çev.).

174 Muhammed b. Abbâd b. Habîb b. Mühelleb b. Ebû Suфра Mühellebî: Basra valisidir. Mansûr b. Mehdî'ye on bin dinar gönderdi, öldüğünde elli bin dinar borcu vardı. Me'mûn kendisine altı milyon dirhem tutarında para yolladı. 216/831'de Basra'da öldü (çev.).

175 Eşca' b. Amr: Süleymoğullarına mensuptur. İleri gelen şairlerdendir. Bermekîlere gönülden bağlı olup onlar hakkında çok şiir söylemiştir. Ca'fer Bermekî'ye kendini adamıştı. 195/810'da öldü (çev.).

176 Ebû'l-Fazl Ca'fer b. Yahyâ b. Hâlid Bermekî (ö. 187/803): Abbasiler döneminin ileri gelen devlet ve kültür adamlarından olup Halife Hârûnür-reşîd'in emriyle idam edilmiştir (çev.).

Onun hedeflerine nasıl ulaşırlar o biriktirmedeği hâlde onlar biriktiriyorlar

Ey Müminlerin Emîri! Sâlih Mürrî'nin¹⁷⁷ şu sözünden sonra insan cimriliğe nasıl yol bulabilir? "Hoşlanmadığın birçok şeye sabretmeden, sevdiğin şeylerin çoğuna ulaşamazsın. Sevdiğin birçok şeye sabretmeden de hoşlanmadığın şeylerden kurtulamazsın." Ravi dedi ki: Me'mûn kendisine yüz bin dirhem verilmesini emretti ve ona dedi ki: "Onu cömertliğin üzere kullan."

[Aklın Meyvesi]

Müellif dedi ki: Mobeز mobezân¹⁷⁸ sordu: O da ona dedi ki: "Aklın meyvesi nedir?" Cevap verdi: Onun cömert meyveleri çoktur:

Onlardandır: Kişinin şükürden nasibini elde etmesi, her nimet sahibini ödüllendirme konusundaki isteğine dair niyetini tamamlaması. Bu noktada gücünün son noktasına ulaşır.

Onlardandır: Dünyada bir hâl üzere sakin durmamak, ondaki hazırlıklar konusunda aşırılığa kaçmamak.

Onlardandır: Sevinci terk etmemek, nimetin zevaline çalışmamak.

Onlardandır: Yerinde olmayan bir işi yapmamak; ancak iyice düşünüp taşındıktan sonra bir ameldeki maksadı terk etmek.

Onlardandır: Bollukta şımarmamak, darlıkta şikâyetçi olmamak.

Onlardandır: Arkadaşıyla arasındaki ilişkinin yöneticinin kınaması noktasına varmaması, düşmanı ile olan ilişkisinin ise onu iyiliklerine ortak edecek ölçüde bir yumuşaklık temelinde gerçekleşmesi.

177 Sâlih b. Beşîr b. Vadi' Mürrî, Ebû Bîşr Basrî: Basra'nın vaizi ve âbididir. Zühd ve takva ehliendir. Hadiste zayıftı. 172/788'de öldü. 176/792'de öldüğü de söylenir (çev.).

178 Mobeز (Mûbez): Farsça bir isim olup Mecûsî kâdisını anlatmak için kullanılır. Mobeز-i mobezân (mûbez-i mûbezân) ise Müslümanların başkâdisi (kâdilkudât) gibidir (çev.).

Onlardandır: Kimseye eziyet etmemek, eza edildiğindeyse cezalandırmada adalet sınırını aşmamak.

Onlardandır: Nerede ve nasıl olursa olsun arzu ve isteğin hak/adaletle birlikte olması.

Onlardandır: Kendisinde olmayanı övenin övgüsünün kişiyi sevindirmemesi, kendisinde bulunmayan bir şeyle kendisini ayıplayanın ayıplamasını dikkate almamak.

Onlardandır: Pişmanlıkla sonuçlanacak bir işi yapmamak.

Onlardandır: Takvayı ve nefsi her lezzetten alıkoymayı tercih etmek.

[İbn Ziba'râ'nın Resulullah İçin Kasidesi]

[53]

Yezîdî¹⁷⁹ dedi ki: Me'mûn bir gün Kureyş'ten bir toplulukla beraber bulunduğu mecliste dedi ki: "Hanginiz Abdullah b. Ziba'râ'nın¹⁸⁰ Resulullah'tan (sav.) özür dilediği beyitlerini ezbere bilir?" Mus'ab b. Abdullah Zübeyrî¹⁸¹ dedi ki: "Ben, ey Müminlerin Emîri!" Me'mûn: "Bize oku," dedi. O da okudu: [Kâmil'den]

Gecenin karanlığı çökmüş, etrafta hiçbir ışık yokken karmakarışık evhamlar ve kaygılar, uyumamı engelledi.

Bana söylediklerim için Ahmed'in beni kınadığı haberi geldi. Bunun üzerine âdeta hummaya yakalanmış biri gibi geceyi geçirdim.

Ey sırtına, hızlı ayaklara sahip koyulduğu yoldan başı çevrilemeyen, gece-gündüz durmadan yol alan yabani eşeğe benzeyen devenin kendisini taşıdığı en hayırlı kişi!

Gerçekten yaptığımdan ötürü senden özür diliyorum; öyle ki beldelede avare avare dolaşıyordum,

179 Ebû Muhammed Yahyâ b. Mübârek b. Mugîre Yezîdî Adevlî (ö. 202/817): Meşhur on dört kıraat imamından biridir. Halife Mehdî'nin dayısı Yezîd b. Mansûr'un çocuklarına mürebbilik yapmış, daha sonra Hârûnürreşîd'in oğlu Abdullah Me'mûn'un hocası olmuştur (çev.).

180 Ebû Sa'd Abdullah b. Ziba'râ b. Kays b. Adî Kureşî Sehmî: Kureyş kabilesinin meşhur şairidir. Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olup sahabiler arasına katılmıştır (çev.).

181 Ebû Abdullah Mus'ab b. Abdullah b. Mus'ab Zübeyrî (ö. 851 veya 848): Zübeyr b. Bekkâr'ın amcasıdır. 773'te Medine'de doğmuştur. İmam Mâlik ve başkalarından ders aldı. Sonraları Bağdat'a gitti. Kendisini nesep ve hadis âlimi olarak görürdü. Şiir yeteneği de vardı. Çağdaşlarına dair bazı mer-siye ve övgü şiirleri *Egânî*'de bulunmaktadır. *Cemhere fî nesebi Kureyş*'in müellifidir (çev.).

Sehm'in ve Mahzûm'un bana en yanlış işi yapmamı emrettiği günlerde,

Helak olmanın araçlarının tellallığını yaptığım ve yoldan sapanların kararı -ki onların kararı da kesindir- beni yönettiği günlerde, Bugünse kalbim, Peygamber Muhammed ile huzur buldu; diğer günlerimse bu huzurdan yanlış ve mahrumdur.

Suçumu bağışla, annem-babam sana feda olsun. Şüphesiz sen rahmet eden, merhamet edilen birisin.

Melik olan Allah'tan, senin üzerinde beyaz bir nur ve mühürlü bir hatem nişanesi vardır.¹⁸²

İlah, peygamberini yücelterek kendisine burhanını -ki İlah'ın burhanı yücedir- bahsetti.

Hâşim'de endamı yükselen bir efendidir, gövdesi ve kökü zirvelere yerleşip sağlamlaşan kişidir o.¹⁸³

Şehadet ederim ki getirdiğin din haktır ve sen de yaratılmışlar (mahlûkât) arasında yücesin.

Beslediğim düşmanlık geri kalıp onu gerektiren şeyler de bitti. Şimdi aramızdaki bağlar ve müsamahalar beni yanına gelmeye çağırdı.¹⁸⁴

Ravi dedi ki: Me'mûn, Mus'ab'a otuz bin dirhem verilmesi-ni emretti ve "Bir Kureysli senin gibi olmalı," dedi.

[Me'mûn'un Oğlu Abbâs'a Öğüdü]

Müellif dedi ki: Bir gün Me'mûn, Abbâs'a öğüt vererek dedi ki: "Oğulcuğum! Allah'ın kendisine bolca nimet verdiği, [54] mülk ve saltanatına ortak ettiği, gücünü genişlettiği kimse-nin devamlı anılan, eciri umulan, sevabı ertelenen hayırlarda yarışması; gayretini yayacağı bir adalete, örteceği bir zulme, yaşatacağı salih bir sünnete, öldüreceği bir bidate, inanacağı ahlaki değerlere, yapacağı bir iyiliğe, görev verip görevden alacağı bir otoriteye, izleyeceği övülmüş bir yola yöneltmesi gerekir."

182 Peygamber'in (sav.) son peygamber olduğunu ikrar etmektedir (çev.).

183 Kök ve gövdeden kasıt, Peygamber'in (sav.) akrabaları ve ashâbı gibi etrafında ona yakın olan kişilerdir (çev.).

184 Beyitlerin sahibi Abdullah b. Zibârâ, Sehm kabilesinden olup şiirlerini Müslümanları hicvetmede istihdam eden İslam dininin en azılı düşmanlarından. Sonraları Allah'ın lütfuyla tövbe edip Müslüman olmuştur (çev.).

[Me'mûn'un Minberlerde Muâviye'ye Lanete Azmetmesi]

Sümâme dedi ki: Me'mûn, Muâviye'ye¹⁸⁵ lanet etmeyi planladı ve bunun, *yevmü'd-dârı*¹⁸⁶ anma gününde okunacak bir metin olarak yazılmasını emretti. İnsanlar korktu. Yahyâ b. Eksem, onu bundan alıkoydu ve şöyle dedi: "Ey Müminlerin Emîri! Halk bunu kaldırmaz, özellikle de Horasan halkı. Sonunun nereye varacağını bilmesen bile onların nefretlerinden emin olamazsın. İnsanları bulundukları hâl üzere bırakman en doğrusudur. Sakın onlara bu fırkalardan birine meylettigini gösterme. Çünkü bu, siyaset bakımından en uygunu, tedbirlerin en isabetlisidir."

Ravi (Sümâme) dedi ki: Me'mûn onun sözüne güvendi. Huzuruna girdiğimde bana dedi ki: "Ey Sümâme! Muâviye konusunda halkı için daha kalıcı ve ülkenin yönetimi için daha iyi olan bir durum bize muhalefet etti." Sonra ona İbn Eksem'in kendisini halk hakkında korkuttuğunu; halkın böyle bir görüşten uzak durduğunu bildirdiğini söyledi.

[Sümâme'nin Me'mûn'a Sıradan Halkın Gerçeğini Anlatması]

Sümâme dedi ki: Ey Müminlerin Emîri! Yahyâ'nın ortaya koyduğu sıradan halkın (*âmmе*) durumu şudur: Sen üzerinde siyah elbise ve elinde bir âsa olan bir adamı onlara göndersen, o kişi değneğiyle sana yirmi bin kişisini gönderir. Allah'a yemin olsun, ey Müminlerin Emîri! İsmi yüce olan Allah onları hayvanlarla bir tutmaya razı olmadı ki onların yolunu hayvanlardan daha sapık olarak kıldı ve şöyle buyurdu. "*Yoksa sen onların çoğunun kulak veren ve aklını kullanan kimseler ol-*

185 Ebû Abdîrrahman Muâviye b. Ebî Süfyân Sahr b. Harb b. Ümeyye Ümevî Kureşî (ö. 60/680): Sahabi, Emevi hilafetinin kurucusu (661-680). Dördüncü râşid halife Hz. Ali'nin halifeligini tanımamaya onunla Sıffin Savaşını yapmıştır. Hakem olayı sonrasında Hz. Ali'nin öldürülmesi üzerine halife seçilen oğlu Hz. Hasan'ı halifeligi kendisine bırakmaya mecbur etmiştir (çev.).

186 Hz. Muhammed'in İslam'a davetin başlangıcında evinde topladığı akrabalarına kendisinden sonra Hz. Ali'nin halife olacağını bildirmesini anlatan kavramdır (çev.).

duğunu mu sanıyorsun. Onlar hayvanlar gibidirler, hatta daha da akılsızdırlar." (Furkân, 25/44) Vallahi ey Müminlerin Emîri! Günler öncesi Huld Caddesine¹⁸⁷ uğradım. Saraya gidiyordum. O sırada adamın biri örtüsünü yaymış, üstüne ilaçları koymuş, ayakta bağııyordu: "Bu ilaç; gözakı (*beyâzu'l-ayn*), örtü, perde, karanlık ve görme zayıflığı içindir." Adamın iki gözünden biri kapalı, diğeriye ona acı veriyordu. İnsanlar üzerine üşüşmüşler ve kendisinden tavsiye istemek için ona koşuşuyorlardı. Bir kenarda hayvanımdan indim ve bu insan kalabalığına daldım. Dedim ki: "Bre! Senin gözlerinin bu gözlerden daha çok bu ilaca ihtiyacı olduğunu görüyorum. Göz ağrısına iyi geldiğini söylüyorsun, niçin kendin için kullanmıyorsun?"

Dedi ki: "Ben on yıldan beri bu işi yapıyorum, yanıma sen-
[55] den daha cahil bir şeyh uğramadı!" Ravi dedi ki: Ben de ona şöyle dedim: "Bu nasıl olabilir?" Dedi ki: "Ey cahil! Gözümün nerede rahatsızlandığını biliyor musun?" "Bilmiyorum," dedim. O dedi ki: "Mısır'da." (Ravi) Dedi ki: Bu topluluğa döndüm. Dediler ki: "Adam doğru söyledi sen cahilsin." Beni kınadılar. (Ravi) dedi ki: Dedim ki: "Hayır Allah'a yemin olsun ki gözünün Mısır'da rahatsızlandığını bilmiyordum." Dedi ki: Onlardan ancak bu delille kurtulabildim. Me'mûn güldü ve dedi ki: "Senin gibi avam biriyle hiç karşılaşmadım." Dedi ki: "Allah'ın seni karşılaştıracığı insan daha kötü övülen ve daha çirkin anılandır." Me'mûn: "Evet," dedi.

Hilmi ve Ahlakı

[2. Kısım]

Me'mûn'un Hilmi, İyi İşleri ve Yüce Ahlakı

[Me'mûn'un Hilm Konusundaki Sözleri]

İbn Ebû Tâhir dedi ki: Bana Me'mûn'un şöyle dediği bildirildi: "Bende öyle tatlı bir hilm var ki kendimi hesaba çekmeye kadar varan bir hilm sahibiyim. Bu konuda bana karşılık verilmiyor."

187 Abbasi başkenti Bağdat'ta adını, Halife Mansûr tarafından yaptırılan Huld Sarayı'ndan alan cadde (çev.).

Hurmacı Kâsım¹⁸⁸ dedi ki: Me'mûn dedi ki: "Bende hilm konusunda bir sıkıntı yoktur. İsterdim ki suçlular benim affetme konusundaki görüşümü bilsinler. O zaman korku onlardan uzaklaşır ve kalpleri bana karşı sevgiyle dolardı."

[Me'mûn'un Hizmetkârına Hilmi]

Abbâs'ın kız kardeşinin oğlu Ca'fer dedi ki: Me'mûn'un hilminden söz edildiğinde o dedi ki: "Allah'a ant olsun ki onun hilmini aralarında kral veya halife bulunmayan bin kişinin hilmine tercih ederim." Sonra anlatmaya başladı ve dedi ki:

Dün huzuruna girdim. Elinde yediği, ateş görmüş yumuşak bir şey vardı. Me'mûn: "Ey köle!" diye bağıyordu. Hepsi sesini duyuyor fakat hiç kimse cevap vermiyordu. Onların yanına gittim, öfkeden ateş püskürüyordum. Oysa onların bir kısmı tavla, bir kısmı satranç oynuyordu. Bazıları da horozları kışkırtmakla uğraşıyordu. "Ey o... çocukları! Müminlerin Emîri'nin sizi çağırdığını duymuyor musunuz?" Birisi dedi ki: "Ben kemiği ölçüp geliyorum." Diğeri: "Onu vurmaya bir hamlem kaldı." Bir başkası: "Git, ben arkandan gelirim." Onlara duyduğum kin ve öfkeden ne diyeceğimi bilemedim.

Dedi ki: Me'mûn bana seslendiği anda ben onların analarına sövüyordum. Geldiğimde o gülüyordu. Dedi ki: "Onlara yumuşak davran, onlar da senin gibi birer insan." Ravi dedi ki: Dedim ki: "Sen parmağınla balı yala." Güldü ve dedi ki: "Senin hizmetçilerine böyle davranmak âdetin midir?" Ravi dedi ki: Dedim ki: "Allah'a yemin olsun ki bana bunu değil hizmetkârlarım oğlum da yapsa onu öldürürdüm." Me'mûn dedi ki: "İşte bu halkın ahlakı, bizim ahlakımız kralların ahlakıdır." Ravi dedi ki: Dedim ki: "Hayır, Allah'a yemin olsun ki bu ne kralların ne de peygamberlerin ahlakıdır."

[Me'mûn'un Zübeyde'nin Huzurunda Yumuşak Huyluluğu]

[56]

Hârûn b. Müslim bana naklederek dedi ki: Ümmü Ca'fer bint Ca'fer b. Mansûr'un mevlası Şükr bana naklederek dedi

188 Kâsım b. Habîb Temmâr: Kûfelidir. Hurma satıcısıdır. İbn Hibbân'a göre *leyyinü'l-hadîs* (rivayetinde gevşek davranan) bir ravidir (çev.).

ki: “Müminlerin Emîri Me’mûn’u yanında Ümmü Ca’fer var-ken işittim. Makaslar istedi.” Dedi ki: “Veya bir makas.” Köle dedi ki: “Makaslar Şemmâsiyye’ye¹⁸⁹ götürüldü.” Sonra dedi ki: “Ey Köle! Bizim için yukarıdaki hayşî/çulu ıslat.” Köle dedi ki: “Hayır.” Dedi ki: “Islatılsın.” Ümmü Ca’fer şöyle dedi: “Süphanallah ey Müminlerin Emîri! Bu da nedir?” İki şey istenip yapılmamasını yadırgadım. Me’mûn dedi ki: “Kötü fiilinden ve çirkin suçundan dolayı cezalandırmaya güç yetirebildiğim kişi. Senin güç yetirebildiğin başarın için yeterlidir. Güç yetirebilirken cezalandırmanın ne anlamı var? Günaha karşı yumuşak davranmak, cezalandırmaktan daha etkilidir.”

[Tasını Çalan Hizmetkâra Me’mûn’un Hilmi]

Ravi dedi ki: Me’mûn’un abdestinden sorumlu bir hizmetkârı vardı, onun taslarını çalardı. Bunun haberi Me’mûn’a ulaştı ve hizmetçiyi azarladı. Bir gün abdest sırasında ona dedi ki: “Yazıklar olsun sana, bu tası niçin çalıyorsun? Eğer onu çaldığında bana getirseydin, satın alırdım. Elindekini sat.” Hizmetçi: “Kaça?” dedi. O da: “İki dinara,” dedi. Me’mûn “Ona iki dinar verin,” dedi. “Şimdi tas güvende mi?” diye sordu. O: “Evet,” dedi.

[Me’mûn’un Hilmi Konusunda Hasan b. Racâ’nın Şiiri]

Ahmed b. Ebû Tâhir dedi ki: Hasan b. Racâ,¹⁹⁰ Me’mûn’a onun hilmini ve affını tasvir eden bir şiir okudu: [Tavîl’den]

Yapılan suçları çokça affedendir; öyle ki çok affetmesinden ötürü insanlardan suç işleyen kimse bilmez,

Zarar Müslümanı kapsamadıkça o zararın kendisine gelip gelmediğini umursamaz (affeder onu)!

Bu konuda başka biri şunu okudu: [Vâfir’den]

189 Şemmâsiyye: Adını bazı Hristiyan din adamlarından almıştır. Yukarı Bağdat’taki Dârurrûm’a bitişiktir. Şehrin kapılarından biri Bâbüşşemmâsiyye (Şemmâsiyye Kapısı) adını buradan alır. Bağdat’ın yukarı tarafında bir sahradır. Sahranın kuzeyinde Dicle yer alır. Burası Rusâfe’den, Hudayriyye Mahallesinden ve Dârurrûm’dan da yüksektedir (çev.)

190 Hasan b. Racâ b. Ebû Dahhâk, Ebû Ali Kâtib Cencerâi Bağdâdî: Kâtip ve şairlerin en belâğlerinden. Me’mûn tarafından Cebel nahiyelerine atandı. (ö. 244/858) (çev.).

Ey Müminlerin Emîri, o kadar suç başışladın ki âdeta insanların hiç suçu yok gibi.

[Bişr Merîsî'nin Me'mûn'la Hikâyesi]

Rüzkân dedi ki: (Kâdı) Bişr b. Velîd,¹⁹¹ Me'mûn'a dedi ki: "Bişr Merîsî seni itham ediyor, eleştiriyor, azarlıyor." Me'mûn: "Ona ne yapayım?" dedi. Sonra Me'mûn bir adamı onun yanına casus olarak yolladı. Adam onun meclisine gitti ve söyledi- [57] ğini dinledi. Adam ona bir gün geldi ve dedi ki: "Onu kıyama kalktığı sırada dinledim. Allah'a hamdûsenadan sonra sözünü şöyle tamamladı: Allah'ım! Zalimlere, Mervân ailesinden zalimlerin çocuklarına, Senin kitabına ve Nebî'nin sünnetine kendi hevalarını tercih etmelerinden dolayı kızdığın kimsele- re lanet et. Allah'ım! Boz beygirin sahibine de lanet et." Sonra Me'mûn dedi ki: "Boz beygirin sahibi benim." Ve sustu. Bişr huzuruna girdiğinde Me'mûn ona hatırını sorduktan sonra şöyle dedi: "Ey Ebû Abdurrahman! Bozun sahibine lanet ne zaman görevin oldu?" Bişr başını önüne eğdi ve bundan sonra bu konuyu açmadı ve değinmedi.

[Zincir (Talk) Çözmeyi Bildiğini İddia Eden Adamın Hikâyesi]

Utbî¹⁹² dedi ki: Sanatkârlardan bir adam bana geldi ve dedi ki: "Müminlerin Emîri'ne benden bahset, ben zinciri huzurunda bir veya birkaç günde çözebilirim." Dedim ki: "Be adam! Alın terinle kazan ve evinde otur. Kendini Müminlerin Emîri'ne gösterme." Dedi ki: "O söylediği şey hususunda sana yalan söylerse karısı haramdır;¹⁹³ malı sadakadır; kölelerinin hepsi de hürdür." Sonra dedi ki: "Ben sizden peşinen bir şey

191 Ebû'l-Velîd Bişr b. Velîd b. Hâlid Kindî Bağdâdî (ö. 238/853): Hanefî fakihî ve Bağdat kâdısı (çev.).

192 Ebû Abdurrahman Muhammed b. Ubeydullah b. Amr Utbî (ö. 842): Basralı ahhârî (tarihçi), şair ve dil ustasıdır. Büyük dedesi Utbe b. Ebû Süfyan'dır. O ve babası iki güzel konuşan edip beyefendidir (seyyid). Utbî babasının olmadığı kadar şairdi. Ancak tarihçilik yönü ağır basar. Çoğu haberleri Ümeyyeoğulları hakkındadır. Bağdat'ta oturdu. Şaraba düşküncü. Utbe hakkında şiir söylerdi (çev.).

193 Kişiye eşi nikâhla helal olduğundan o takdirde karısı boş olmuş olur demek istiyor (çev.).

alacak değilim. Ben bir şey iddia ettim. Siz beni o konuda imtihan ediniz. Eğer durum, benim dediğim gibi olursa bu konuda karar size aittir. Aksi gerçekleşirse de ben evime dönerim.” Bunu Me’mûn’a haber verdim. Me’mûn da Ferezdak’ın¹⁹⁴ beytini misal getirdi:

Senden önce bir gözünü kırpan kimse beni zor durumda bırakıp yormadı, hileleri beni tuzağa düşürmedi ey Ziyâd!

Sonra dedi ki: “Bu adam bize ulaşmayı ve bu hileyi yapmayı planlamış olabilir. Birinin bize bir bilgi arz etmesiyle birlikte ona ihtiyacımız yokmuş izlenimi vermemiz doğru değil. Onu buraya getir.”

Adamı getirdim. Me’mûn onun için hazırlandı. İş aletini getirdim. Me’mûn dedi ki: “Eğer o bu zinciri çözebiliyorsa yedinci gökte olan şeyden dolayı benden daha cahildir.” Me’mûn bana baktı ve dedi ki: “O sana yemin etmedi mi kadınları boşama, köleleri azat etme, bütün malını sadaka verme konusunda.” Dedim ki: “Evet.” Dedi ki: “O zaman bu adam yeminini bozdu.” Me’mûn dinlerken adama dedim ki: “Talak konusunda yemin etmedin mi?” Dedi ki: “Kadınım yok.” Dedim ki: “Azat etme (atak)?” Dedi ki: “Hiç kölem yok.” Dedim ki: “Sahip olduklarını sadaka vermek?” Dedi ki: “Ne bir iğnem ne bir ipliğim var.”

[58] Dedim ki: “Ey Müminlerin Emîri yalan söyledi. Onun yanında bir binek, bir de köle var.” Dedi ki: “Bu bana bağışlandı.” Me’mûn gülümsedi ve şöyle dedi: “Bu adam dirhemleri çözmeye, zinciri çözmekten daha bilgili.” Sonra ona beş bin dirhem verilmesini emretti. Adam çıkınca Utbî’ye dedi ki: “Onu geri çağır.” O da onu çağırdı. Me’mûn dedi ki: “Ona verilecek miktarı bir kat artırın. Her zaman aldatacak birini bulamaz.” Adam dedi ki: “Ey Müminlerin Emîri! Bende bir tür binek var, dünyada onun gibisi yok.” Müminlerin Emîri dedi ki: “Onu dirhemlere ekle; eğer doğru söylediyse kral olursun.”

194 Ebû Firâs Hemmâm b. Gâlib b. Sa’saa Temîmî (ö. 114/732): Emeviler devrinde eski üslubu devam ettiren üç büyük hiciv şairinden biridir. Hakkında “Ferezdak’ın şiiri olmasaydı Arapçanın üçte biri giderdi,” denilmiştir (çev.).

[Hemedan Valisi Kahtabe ve Me'mûn]

Kahtabelerin biri Me'mûn anıldığında şöyle dedi: "Arka-daşımız Kahtabe b. Hasan,¹⁹⁵ Hemedan'ı ve Cebel¹⁹⁶ vilayeti-ne bağlı âmilliklerden birini üstlendi. O da bölgenin haracı-nı dikkatle toplayıp yanında alıkoydu. Tahsildar alıkonulan haracı vermesi için geldiğinde kalktı, namaza durdu. Görevli onu bırakıp gidene kadar rükû ve secdeye devam etti. Durum Me'mûn'a haber verildi. Me'mûn dedi ki: "Ona deyin ki: Mü-minlerin Emîri sana diyor ki sen farzları eda etmedikçe Allah bu nafileleri kabul etmez. Sende bize ait olanı, bize gönder." O onların namazlarını artırmaz. Me'mûn bu durumu anladığı zaman da şöyle hükmetti: "Kahtabe serbest bırakılsın ve bulunduğu hâl üzere kalmasına izin verilsin. Tesbihi, kuşluk namazını ve nafileleri açık bir şekilde terk etmedikçe kendisinden yardım istenmesin."

[Me'mûn'un Adamlarının Durumunu Bilmesi]

İbrâhim b. Mehdî'den bana naklederek dediler ki: Me'mûn bir gün meclisinde bir topluluk¹⁹⁷ bulunduğu hâlde dedi ki: "Karargâhımızda bulunan ve bizdekini ikiyüzlülükle talep edeni bana getirin." Ravi dedi ki: Her biri kendisindekini söyledi; gerek eleştirdikleri bir düşman hakkındaki sözleri, gerekse Halife'yi memnun edecek türden bildiklerini. Onlar bunları söylediklerinde Halife dedi ki: "Hiçbirinizin söylediğinde, isteğime yaklaşanı göremiyorum." Sonra karargâhındaki ikiyüzlüler hakkında konuşmaya başladı. Sonunda: "Val-lahi eğer onlardan biri savaşız bir yıl (*havlen muharremen*) boyunca deve semerinde kalsa da onun bilgisi artmaz," dedi.

Ravi dedi ki: İkiyüzlüler ve halkın onlara davranışından söz edildiğinde, adamlarını yerme konusunda şöyle deme-

195 Abbasi nakib ve kumandanlarından Kahtabe b. Şebîb'in (ö. 749) oğludur. Kardeşi Humeyd b. Kahtabe, Abbasilerin Horasan'daki yetmiş davetçisinden biridir (çev.).

196 Cebel: Cibâl adı verilen bölgelerin tümünü kapsayan bir isimdir. Genelde Irak için kullanılır (çev.).

197 Yahyâ b. Eksem'in seçtiği fakihlerden on kişi cuma günü belirlenen zamanda Me'mûn'un meclisine fıkıh konularında münazara için gelirdi (çev.).

si, ondan ezberlenen sözlerdendi: Humeyd Tûsî'nin tesbihi, Kahtabe'nin namazı, Nûşicânî'nin¹⁹⁸ orucu, Merîsî'nin abdesti, Mâlik b. Şâhî'nin (Şâhek) mescitleri inşası, İbrâhim b. Berîhe'nin minberde ağlaması, Hasan b. Kureyş'in yetimleri toplaması, Müneccâ'nın hikâyeleri, Ali b. Cüneyd'in sadakası, İshak b. İbrâhim'in vakfettiği hayvan, Ebû Recâ'nın kuşluk namazı, Ali b. Hişâm'ın hikâyecileri toplaması. Ravi dedi ki: Sonunda büyük bir topluluğu saydık.

Saraydan çıktığımız zaman ordunun ileri gelenlerinden [59] bir adam bana dedi ki "Allah aşkına söyle, uyruğunu daha iyi bilen ve bundan daha ince bilen bir kral gördün veya duydun mu?" Dedim ki: "Allah'a yemin ederim ki hayır!" Bu sözü ahhbâr¹⁹⁹ ve ilim ehlinde bir adama aktardığımda o dedi ki: "Bunu ne yapacağız. Onun İshak b. İbrâhim'e mektubunu gördüm. Onda fakihlerin her birinin ayıplarını teker teker saydı. Öyle ki ona dair bilgisi, onların evlerinde bulunanlara dair bilgisinden fazlaydı."

Mezâlim Meclisi

[Me'mûn Mezâlim Meclisinde]

Ravi dedi ki: Bir gün Me'mûn mezâlim²⁰⁰ için oturdu. Şikâyetlerden sorumlu (*sâhib-i havâic*) Silm on kûsur adam getirdi, Me'mûn onların mezâlim davalarına baktı. Emir verdi ve ihtiyaçları karşılandı. Bunların arasında Kesker²⁰¹ halkından bir Hristiyan da vardı. O birçok kez Me'mûn'a bağırdı. Adam onun yolunu beklemeye koyuldu. Me'mûn adamı gördüğünde

198 Mus'ab b. Vehb Nûşicânî (çev.).

199 *Ahhbâr*: Haber kelimesinin çoğulu olan ahhbâr, bir kavim, kabile veya şahıs, bir ülke, bölge veya şehir, bir hadise vb. hakkında naklolunan bilgiler, sözler ve rivayetlerdir. *Ahhbârü'l-Arab*, *ahbâru Temîm*, *ahbâru Ebî Temmâm* gibi. *Ahhbârü'l-Arab* denildiği zaman, bundan Arapların eski tarihine dair destan ve menkıbe mahiyetindeki rivayetler anlaşılır (çev.).

200 İslam devletlerinde en yüksek idari-adli yargı ve denetleme kurumu. Me'mûn her cuma iki kez, Suyûtî'ye göre Bağdat'a gittiğinde her gün öğlene kadar mezâlim davalarına bakardı. Sonraki halifeler bu işi vezirlere ve kâdılara bırakmışlardır (çev.).

201 Kesker: Büyük bir küredir. Merkezi Vâsît'tır. Halkı güçle temayüz etmiştir. Ya'kûbî'ye göre Vâsît'ın doğu kısmı olan Kesker'de dihkânların evleri bulunuyordu. Asıl Vâsît ile Kesker birbirine bir köprüyle bağlıydı (çev.).

tanıdığını belli etti. Me'mûn dedi ki: "Onu yere yıkın." Sonra adama yirmi kamçı vuruldu. Me'mûn, Silm'e ona de ki dedi: "Tekrar bana bağırarak mısın?" Adam yere yıkılmışken Silm ona bunu söyledi. Hristiyan dedi ki: "Ona de ki: O sonunda benim derdimle ilgileninceye kadar tekrar tekrar tekrar bağıracağım." Silm onun dediğini Halife'ye nakletti. Halife dedi ki: "O bir mazlum! Ya ölüme ya da ihtiyacını gidermeye azmetmiş." Sonra veziri Ebû Abbâd'a²⁰² dedi ki: "Yaşadığı sürece kıyamet kopmadıkça bu adamın ihtiyacını gider."

[Ahmed b. Hişâm'ın Zulmü Konusunda Me'mûn'un Tavrı]

Arkadaşlarımızdan biri bana naklederek dedi ki: Me'mûn'u Şemmâsiyye'de atına binmiş olarak gördüm. Arkasında Ahmed b. Hişâm bulunuyordu. Fâris halkından bir adam ona bağırdı: "Allah! Allah! Ey Müminlerin Emîri! Ahmed b. Hişâm bana zulmetti ve saldırdı." Me'mûn dedi ki: "Ben dönünceye kadar kapıda bekle." Sonra yola devam etti.

Orayı hızlıca geçince Me'mûn, Ahmed'e döndü ve dedi ki: "Arkadaşın, bu cemaatin başındayken senin ve benim burada durmamız ne kadar da çirkin duruyor! Sen düşmanınin meclisinde oturuyorsun. Sana kulak verildiği gibi ona da kulak veriliyor. Sonra o doğru, sen yalancı oluyorsun. Öyleyse sen onun niteliğinde biri, o da senin niteliğinde biri olsaydı nasıl olacaktı?" "Onu bizim kapımızdan, senin karargâhına çevirecek kişiyi kendisine gönder. Kendiliğinden ona insafı davran. Bizim için harcadığını ona ver. İmamlarına hoş görmediğin şeye bizi bahane etme. Vallahi oğlum Abbâs'a zulmetmen, bana her zaman ulaşamayacak zayıf birine zulmetmenden daha makbuldür. Özellikle yüz yüze görüşmediğim, uzun yolculuğu göze alan, öğlen sıcağına ve uzun mesafeye katlanan kişiye." Dedi ki: Ahmed'i ona gönderdi, o da onu getirdi. Âmi-line ondan alınanların geri verilmesini emreden, onu yeren

202 Ebû Abbâd Sâbit b. Yahyâ b. Yesâr Râzî: Me'mûn dönemi vezirlerindendir. İbnü't-Tıktak'a göre, hesabı iyi bilen, hareketleri çabuk, aceleci, çabuk kızan, ahmak bir kâtipti (çev.).

ve sertçe azarlayan bir mektup yazdı. Adama dört bin dirhem bağışlamasını ve ödemeyi vakit geçirmeden yapmasını emretti. Geldiği gün tekrar görevine gitmesini emretti.

[60] **[Mûsâ b. Hasan'ın Me'mûn'u Yolda Durdurup Şikâyetini İletmesi]**

Bana Ebû Zeyd Hakem b. Mûsâ b. Hasan naklederek dedi ki: Babamı Murabbaatu'l-Hureşî'de²⁰³ Me'mûn'un karşısında ayakta durmuş Muhammed b. Ebü'l-Abbâs Tûsî'yi şikâyet ederken gördüm. Me'mûn, Şemmâsiyye'ye gitmek üzere evinden çıktığında bu mahalleye uğramıştı. Me'mûn, Rub'un²⁰⁴ yanındaki bu mahalleye geldiğinde Ebü'l-Hüseyin -ravinin babası- indi. Me'mûn ona baktı, o da ona yaklaştı. Sonra da şöyle dedi: [Basît'ten]

Mazlum olanın, hakkı için huzurunuza gelmesini emrediyorsunuz; işte gurbette olan birisi haksızlığa uğramış bir şekilde yanınıza geliyor.

Me'mûn onun karşısında durdu ve dedi ki: "Kimden şikâyetçisin?" Dedi ki: "Muhammed b. Ebü'l-Abbâs Tûsî'den." Me'mûn dedi ki: "Ey Amr²⁰⁵ bu ihtiyarın derdini dinle ve ona insafla davran. Olanı bana bildir." İhtiyara binmesini ima etti, o da bindi. Me'mûn geçip gitti. Halk ayakta durmuş Ebü'l-Hüseyin'in girişkenliğine, Halife'nin ona ikramına hayretle bakıyorlardı.

[Ali b. Sâlih'in Ahmaklığı Yüzünden Me'mûn'un Bunalması]

Ravi dedi ki: Kusem b. Ca'fer²⁰⁶ dedi ki: Perşembe günü insanlar konağına gelmişken Me'mûn, Ali b. Sâlih'e dedi ki: İsmâil'i çağır. Dedi ki: Çıktı ve İsmâil b. Ca'fer'i²⁰⁷ içeri getirdi.

203 Hureşî Mahallesi: Doğu Bağdat'ta bir mahalledir. İsmi Bağdat şurta sorumlusu Hureşî'den almıştır (çev.).

204 Bağdat Mansûr tarafından daire şeklinde inşa edilmiş olup bu daire merkezden dört kapıya giden dört ana yolla çeyrek (*rub*) adı verilen dört bölgeye ayrılmıştır. Burada o kastediliyor olmalıdır (çev.).

205 Kâtib Amr b. Mes'ade, Me'mûn'un vezirlerindendir (çev.).

206 O, Kusem b. Ca'fer b. Süleyman'dır (çev.).

207 O, İsmâil b. Ca'fer b. Süleyman b. Ali Abbâsî'dir (çev.).

Me'mûn ise İsmâil b. Mûsâ'yı²⁰⁸ istiyordu. Onu uzaktan gördüğünde -ki İsmâil insanların ona en çok buğzedeniydi- iki elini kaldırıp göğze uzatarak dedi ki: "Allah'ım, İbn Sâlih'in yerine bana itaat edecek başka birini ver; zira o kadar bana sadık ki isteğini isteğime tercih etti."

Dedi ki: İsmâil b. Ca'fer yaklaştığında selam verdi, Me'mûn onun selamını aldı, sonra yaklaştı ve elini öptü. Me'mûn dedi ki: "İhtiyaçlarını söyle." Dedi ki: "Mugîse'deki²⁰⁹ çiftliğim gasbedildi ve bunu kabul etmeye zorlandım." Me'mûn dedi ki: "Onun sana iadesini emrederiz." Sonra dedi ki: "Başka derdin var mı?" Dedi ki: "Müminlerin Emîri bana hac izni versin." Me'mûn dedi ki: "Sana izin verdik." Sonra dedi ki: "Başka ihtiyacın var mı?" Dedi ki: "Babamın vakfı elimden alındı, Ca'fer'in oğulları Kusem ve Kâsım'ın eline geçti." Me'mûn dedi ki: "Peki ne istiyorsun?" Dedi ki: "Bana iade edilsin." Me'mûn dedi ki: "Eğer elimizde imkân varsa sonra senin için yaparız. Babanın vakfına gelince eğer onlar senin yönetim ve gözetiminden memnun olurlarsa onu sana iade ederiz. Aksi takdirde onu elinde bulunduran kimsenin elinde kalmasına karar veririz." Sonra o huzurundan çıktı.

Me'mûn, Ali b. Sâlih'e dedi ki: "Bana ve sana ne oluyor! Allah seni affetsin. O dün Basra'da benim arkadaşımken İsmâil b. Ca'fer için çalıştığımı ve ona önem verdiğimi ne zaman gördün?" Dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Unuttum." Me'mûn dedi ki: "Doğru söyledin. Ömrüme yemin olsun ki koruman gereken senin aklından çıktı ve zihnin hatırlamaması gereken şeyi [61] korudu. Eğer hata ettiysem İsmâil'e onunla ilgili konuştuklarımızı bildirme." Ali, bu sözle Halife'nin İsmâil b. Mûsâ'yı kastettiğini zannetti. İsmâil b. Ca'fer'e hikâyeyi harfi harfine anlattı ve yaydı. Haber Me'mûn'a ulaştı. Bunun üzerine dedi ki: "Ali b. Sâlih, İbn İmrân, İbnü't-Tûsî, Humeyd b. Abdülhamîd, Mansûr b. Nu'mân ve Ruâmiş'e tahammül edecek ahlakı bana bağışlayan Allah'a hamdolsun!"

208 O, İsmâil b. Mûsâ Kâzım b. Ca'fer Sâdık b. Muhammed Bâkır b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib'dir (çev.).

209 Kâdisiye ile Uzeyb arasında bir su kuyusudur (çev.).

[Me'mûn ve Aşçı Ebû Kâmil]

Ravi dedi ki: Bana bildirildiğine göre bir gün Me'mûn yanında Ali b. Hişâm olduğu hâlde aşçı Ebû Kâmil'e dedi ki: "Bize kuzu kelle ayarla, yarınki öğle yemeğimiz olsun." Aşçı: "Evet, ey Müminlerin Emîri!" dedi. Me'mûn, Ali b. Hişâm'a dedi ki: "Kelle yemenin adabına gelince; özellikle kışın yenilmesi, yiyenin onu yemede erken davranması, ona bir şey katmaması ve sonunda da su kullanmaması gerekir. Öğleni kıl ve bize katıl." Ali öğleni kılınca geldi. Me'mûn, Ebû Kâmil'i çağırdı ve dedi ki: "Sofrayı hazırla, kelleleri getir." Ebû Kâmil dedi ki: "Âdem unuttu, ben de unuttum." Me'mûn dedi ki: "Hadi şimdi bize Ca'fer'in yemişinden bakla miktarında bir şeyler getir, ondan yeriz, bunu unutmamanı ümit ediyorum."

[Yemek Verenin Cehaleti]

Ravi dedi ki: İnsanların en cahili ve en ahmağı olan yemek veren (*sâhibu't-ta'âm*) Ebû Tâlib, Me'mûn'un huzuruna girdi. Me'mûn'a şöyle dedi: "Ey babası bize senden daha hayırlı olan, baban arkadaşımızdı ve biz onun tüccarlarıydık. Sen bizim hakkımızı tanımıyor ve başımızı yükseltmiyorsun. Biz senin komşularınız. Biz sana tastamam ödediğimiz hâlde sen bize bir şey satmıyorsun." Ravi dedi ki: Me'mûn kendisine söylenen şey karşısında sustu ve ona tebessümden başka bir şey eklemedi.

[Me'mûn'un Yamalı Elbiseler Giyilmesi Hakkındaki Sözü]

Ravi dedi ki: Ahmed b. Halîl bana naklederek dedi ki: Bana da Kâsım b. Muhammed b. Abbâd²¹⁰ naklederek dedi ki: Babam bana naklederek dedi ki: Me'mûn'un huzuruna girdim, üzerinde yamalı yün bir elbise vardı. O bir keçe üzerinde oturuyordu. Elinde bir sopa vardı. Önündeki ocaktaki ateşi karıştırıyordu. Onun giysisine bakakaldım. Dedi ki: Me'mûn bana dikkatle baktı ve dedi ki: "Ey Muhammed! Sen herhâlde yamaların olduğu yere bakıyorsun." Dedim ki: "Evet, ey Müminlerin Emîri!" Dedi ki: "Şairin sözünü işitmedin mi?: [Basî'ten]

210 O, Kâsım b. Muhammed b. Abbâd Mühellebî'dir. Yukarıda söz edildi (çev.).

Hadi yeni kıyafetlerini giyiver; ben de eskilerimi giyeceğim. Nitekim eskiyi giyemeyene yenisi düşmez.

Ravi dedi ki: Me'mûn'u koşu meydanında gördüm. Bu sırada başka birine ait bir at öne geçti. Bunun üzerine Me'mûn onun üstüne atlayıp yüzüne bir şamar indirdi. Bu sırada Buh-türî'nin²¹¹ ona şöyle dediğini duydum: "Ey Dah, ey Dah!" Bununla aslında acı hissedildiğinde çıkarılan sesi kastediyordu.

Tâhirîler

[3. Bölüm: [Tâhir b. Hüseyin ve Oğullarının Haberleri]

[1. Kısım]: Tâhir b. Hüseyin'in Haberleri

[Muhammed b. Yaktîn, Tâhir'in Âmillerini Tenkit Ediyor]

Ahmed b. Ebû Tâhir dedi ki: Bana Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Ali b. Tâhir²¹² naklederek dedi ki: Bana Kâtib Muhammed b. Îsâ naklederek dedi ki: Abdullah b. Ca'fer Begavî bana naklederek dedi ki: Merv'de Muhammed b. Yaktîn'den²¹³ işittim ki: O, Zü'l-Yemîneyn Tâhir b. Hüseyin'in Horasan'daki muhafızlarının başındaydı. Şöyle diyordu: Emîr Tâhir b. Hüseyin'in bahsettiği şeylerin en şaşırtıcısı kâtip olan Îsâ b. Abdurrahman'ı hâcibliğe, bostancı olan Saîd b. Cüneyd'i de Dîvânülharâc'a atamasıdır. Hâlbuki o kâtiplikten çok ineklerin terbiyesine görevlendirilmeye daha uygundur. Aynı kişinin filan kişiyi görevlendirmesi konusunda, Begavî o şahsın ismine bu şekilde gönderme yapıyor.

Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Ali dedi ki: Ebû Zeyd'i dîvân-ı tevkî' velhatim'e²¹⁴ atadı. Ki o, kâtiplikte az veya çok hiçbir şeyi iyi yapamazdı. Ravi dedi ki: Ona şöyle dedim: "Ey Ebû Ca'fer! Bunu senden Emîr'e aktarayım mı?" O şöyle cevap ver-

211 Ebû Ubâde Velîd b. Ubeyd b. Yahyâ Tâî (ö. 284/897): *Hamâse* adlı eseriyle tanınan Arap şairi (çev.).

212 O, Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Ali b. Tâhir b. Hüseyin'dir. 250/864'te Rey valisi oldu. Ahmed b. Îsâ b. Ali onu oradan çıkardı. O da Kazvin'e gitti (çev.).

213 Bu şahıs, Mansûr b. Mehdî'nin 201/816'da Humeyd Tûsî ile savaşmak için gönderdiği komutandır. Humeyd onu yendi ve ordusunu yok etti. İbn Yaktîn Sarsar Nehrine sığınmış ve orada kalmıştır (çev.).

214 Yazışmalarla ilgili dîvân (çev.).

di: “Neyi aktaracaksın! Bu sadece benim söylediğim bir şey değil ki. Dolayısıyla bana atfedilmesini hoş görmem. Sanıyorum ki benim işittiğimi sen de işittin.” Ben: “Dediğin doğru,” dedim. “Fakat bunu senden nakletmenin ayrı bir yeri var. Öyleyse durumu ona bildirmeme izin ver.”

[Tâhir’in Muhammed b. Yaktîn’e Cevabı]

Ravi dedi ki: Zü'l-Yemîneyn Tâhir öğlen yemeği yediğimizde onunla beraberdi. O resmiyeti bıraktı. Sıradan halkın haberlerine ve iyi giden şakalara daldık. Muhammed’i dinledikten sonraki bir gün ona dedim ki: “Allah, Emîr’i yüceltsin, bende Emîr’in bazı dostlarından ve hizmetkârlarından öğrendiğim güzel bir söz var.” Dedi ki: “O söz nedir ve kimin hakkındadır?” Haberi ona bildirdim. Dedi ki: Ona de ki: O habere şunu eklersin: “Aynı şekilde ben seni Horasan muhafızlığına atadım. Oysa baban, *ebzâri* (baharat-kışniş) satıcısıydı.”

Sonra bana dedi ki: “Bu şeylerin iç yüzünü sana haber vereyim. Îsâ’yı hâcib olarak atamama gelince o, anayurdu Horasan ama Irak’ta yetişmiş-terbiye görmüş bir adamdı. Kâtiplerin kıvraklığı, hünerleri, zekâları ve kavrayışları onda var. Benim nezdimdaki konumuna gelince, o öyle bir konumdur ki her hâlükârda ondan çekinmem. İnsanlarla benim aramda, beni anlayan ve anlatan biri olsun istedim. Birisi geldiğinde gelenin kim olduğunu, aynı şekilde huzuruma gelen kişinin ismini, soyunu ve nereden olduğunu yeterince araştırdıktan sonra bana haber versin istedim. Boş şeylerle uğraşmanın getireceği yorgunluğu üzerimden atacak şekilde benimle muhatap olacak birisini. Yaptığı işleri azaltmadım. Onu hicabete [63] atamam ise abesti. Sonra onu bir işten başka bir işe naklettim. Daha sonra onu artırmam konusuna gelince delilimi bilen ve anlayan kişi açısından bir ayıp sayılmaz.” Ravi dedi ki: Sonra bana dedi ki: “Bütün bunları bir meseleden çıkardın.” Dedim ki: “Evet, Allah, Emîr’i yüceltsin.”

Dedi ki: “Saîd’i (Saîd b. Cüneyd) Dîvânülharâc’a atamama gelince o benim hürmetim ve hizmetim olan bir adamdır. Onu ve beni tanıyanlar nezdinde ismini yüceltmek ve onu bu

dîvânın gelirlerinden faydalandırmak istedim. Bununla birlikte, şunu ilk önce Müminlerin Emîri'nin, akabinde Mûsâ b. Hâkân ve Muhammed b. Yezdâd'ın²¹⁵ bilmesini istedim. Mûsâ bana yardım etmekten vazgeçince ve Müminlerin Emîri, Muhammed b. Yezdâd'ı bana yardım etmesi için gönderdiğinde (Muhammed) bu işten vazgeçince, benim bu ikisine ihtiyacım olmadı. İnsanlar da şunu bilsin ki: Ben, işlerime bakarım, kâtiplerimin yapıp ettiklerine değil! Bunun delili ise Dîvânülharâc'a bir eşek (binek) bıraktım. O eşek, şu anda olduğu gibi oradadır. Eğer Dîvânülharâc'ın bir işinde bu eşeğe ihtiyaçları olsaydı bir an bile orada bırakmazdım; ne var ki ismi (iş) söylediğim gibi yaptım. Böylece onun yerine, Dîvân'da daha iyi ve daha kötüsüyle bana muamele edecek birini vekil tayin ettim. Bu ikincisinden de kurtuldum mu?" "Evet, Allah'a yemin olsun ki Emîr sorunu çözdü," dedim. Bu adam Saîd b. Mûsâ b. Fazl'ın yerine vekil atanan kişidir.

Dedi ki: "Ebû Zeyd'i atamam ise şu sebeptendir: Bu adamla benim aramda çocukluk sevgisi, gençlik döneminden kalma ünsiyet mevcuttur. Önceki zamanlarımda servetimden sevdiğimin en iyisini ona veremedim. Bundan dolayı adının bu Dîvân'da geçmesini istedim; böylece servetimle ona yardımda bulunayım ve bu şekilde onun faydası hemen ortaya çıksın. Zaten bu Dîvân'da çok görev yoktur; onun için kitabette (yazışmalarda) eksikliğinin açığa çıkmaması için kendisini seçtim. Bununla beraber ben, onun ve başkasının yaptıkları işleri gözetliyorum. Bunu da çözdüm mü?" "Evet, vallahi, Allah, Emîr'i güçlü kılsın," dedim.

Ravi dedi ki: Verdiği her cevapta onu beğendim. Ona dedim ki: "Emîr hakkındaki bu şeyi anlatayım mı?" Dedi ki: "Yap. Sıkıntımın azalması ve herkese karşı içimin rahat olması için insanların tamamının, yaptıklarım ve yapmadıklarım konusunda özrümü bilmelerini isterim."

215 Muhammed b. Yezdâd b. Süveyd Mervezî: Künyesi Ebû Abdullah'tır. Abbasi kâtiplerindendir. Me'mûn döneminde çeşitli yüksek görevlerde çalıştıktan sonra Me'mûn'un son veziri oldu. Fasih bir şairdir. Sâmerâ'da 230/844'te öldü (çev.).

[Abbâs b. Abdullah, Tâhir'in Rızasını Kazanmaya Çalışıyor]

Ravi dedi ki: Muhammed b. Îsâ bana naklederek dedi ki: Ahmed b. Hâlid b. Hammâd, babası Hâlid b. Hammâd'dan²¹⁶ bahsederek dedi ki: Zü'l-Yemîneyn, Horasan'a gittiğinde Ab-
[64] bâs b. Abdullah b. Humeyd b. Rezîn'i Semerkand'a atadı ve bu da rahatsızlığa sebep oldu. Mâverâünnehir'in tamamını kendi elinde birleştirmek istedi. Sonra affını istedi. Bu da Zü'l-Yemîneyn'in öfkesini çekti. Onu razı etmek istedi, ama başaramadı. Daha önce onun gönlünü Hâlid b. Hammâd da almak istedi ama kendisi ona karşılık vermedi. Abbâs birkaç ay sonra işini yapmasını istemek için Hâlid'e gitti. Hâlid ona dedi ki: Onun beni alıkoyduğu şeyi tekrar yapacak değilim. Horasan'a geldiğimde bir şikâyetimi reddettiğini ona bildirecek değilim. Abbâs ona dedi ki: "Onun sözünü sana sormuyorum. Ancak ben, Saîd b. Cüneyd'e benim *ruk'amı*²¹⁷ ulaştırmanı istiyorum. Eğer gerekli söz bulursan söylersin." Dedi ki: "Bu konuda sana hayır demem."

[Tâhir, Hâlid b. Hammâd'ın Huzurunda Sırlarını Açıyor]

Hâlid dedi ki: Zü'l-Yemîneyn'in yanına gitmiştim. Gidişimi onun meclisinin sonuna/arkasına denk getirmeye çalışıyordum. Çünkü o, yanına girdiğimde benimle ilgilenirdi. Normalde bana alenen söylenmesi gereken şeyleri orada söylerdi. Göz önünde olduğu için hiçbir zaman ondan önce huzuruna girmem için bana izin vermezdi. İçeri girdim, onu ellerine dayanmış, yan uzanırken buldum. Onun sırtı yere değmek üzereyken ayak seslerini duyduğunda beni fark edebilmek için doğruldu. Sonra ilk hâline geri döndü. Haliya yaklaştığımda oturup doğruldu. Akabinde selama cevap verdi ve hep yaptığı gibi hoş karşıladı. Oturduğum yere yaklaşmamı istedi. Hâl hatır sorduktan sonra dedi ki: "Doğrulmamın, sonra ellerimin

216 Ebü'l-Heysem Hâlid b. Hammâd, Tâhir b. Hüseyin'in yanında ikram gören biriydi. Tâhir, yemeğini onunla paylaşır ve sohbet zamanı onunla otururdu (çev.).

217 *Ruk'a*: Mektup, mesaj, not, kâğıt parçası (çev.).

üzerine dayanarak eski hâlîme dönmemin manasını anladın mı?” Dedim ki: “Evet, Allah, Emîr’i aziz kılsın. Bana protokol uygulamadığını göstermek istedin.” O: “Evet,” dedi. Dedi ki: “Önümüzdeki kitapları ve divitleri alın, yemeği getirin.” Ne zaman ben onun yanına gitsem, mutlaka beni alıkoyardı ve yanında yemek yerdim.

Benim onun yanında oluşum ve yemeğe çağırmasının haberi Saîd’e ulaştığında yanına girdi, yaklaştı ve kolunun yendeki mektubu gösterdi. Zü'l-Yemîneyn ona sıkça yaptığı gibi dedi: “Sendeki bu şey nedir?” O dedi ki: “Abbâs b. Abdullah b. Humeyd b. Rezîn’e giden ruk’a.” Dedi ki: “Bendeki bu neşe ve gönül rahatlığından sonra o yazıya kendi görüşümü kattığımı inkâr edebilir misin? Aynı şekilde sen de o yazı için güzel görüş belirt. Zaten o açıkça söyleyerek asla ayıp bir şey ima etmez.” Saîd geri çekildi ve çıktı. Bize sofraya getirildi. Bugün onunla yemek yeme sırası olanlar içeri girdi. Onunla beraber yemek yiyen adamlarının kendi aralarında bir sıraları vardı. Onun sofraya çağırması onlara bildirildiği zaman sırası olan içeri girerdi. Sırası gelenin çağırılmasına gerek olmadığı için [65] diğerleri giderlerdi. Ancak Zü'l-Yemîneyn, sırası gelmeyen birini çağırmayı isterse onu davet ederdi.

Yemeğe başladığımızda her zaman yaptığım gibi konuşmaya daldığımı fark etmedi. Onun bütün yemeklerinde isteği rahatlamak, can sıkıntısından kurtulmak ve keyif almaktı. Bana dedi ki: “Ey Ebü'l-Heysem! Saîd’e verdiğim cevabı kınadığını sanıyorum.” Ravi dedi ki: Dedim ki: “Evet, vallahi, Allah, Emîr’i ıslah etsin. Bugün buraya gelmemiş olmayı isterdim.”

Bana dedi ki: “Ey Ebü'l-Heysem! Önemli bir işte umutlandım. İki zor durum arasında kaldım. Ben Horasan’dan çıktım. Oranın halkıyım. Ama oranın ne itibarca en üstünü ne de durumu en düzgün olanıyım. Horasan’ın ileri gelen ailelerine de mensup değilim. Onlarla aramda, sosyal ilişki (muaşeret), akrabalık, kız alıp verme ve komşuluk dışında bir nimete de sahip değilim. Bu, bizi kavim arasında aracı yaptı. Kendisi bu konumda olan kimsenin arkadaşı, düşmanı, dostu ve kıska-

nanı olur. Sonra bu makama görevlendirildim. Vali, kendisine vefa göstermememden korktu. Bundan dolayı kederlendi ve huzursuz oldu. Bu makama gelmeden önceki durumumu da biliyordu. İsmimin aralarında gidip gelmesi, o gün onlar ve benim için yeterli değildi. Düşman ve hasetçi sevindi. Beni makamımdan düşmeye götürecek eksikliklerim olmasını temenni ettiler. Sonra bu büyük tehlikeyi göze alarak yola çıktım. Sonra Aziz ve Celil olan Allah beklediğimden daha fazlasını verdi. Bütün övgüler O'nadır."

"Allah'ın bana bahsettiklerinden ve ihsan ettiklerinden sonra benim gayem ancak nimetim, şanım ve şerefimle; bel-deme, evime, kardeşlerime, komşularıma, tanışlarıma bu nimeti elde etmede ortak oldukları gibi bunlarda bana ortak olmaları, düşman ve hasetçinin olabildiğince kin duymaları için dönmekti. Müminlerin Emîri beni Horasan'a atadığında pişman oluncaya kadar bir an bile evde elbisemi çıkarmadım. Ona yakın olan kimselerden bana gelenlere bunu haber vermesi için bu çalışkanlığımı gösterdim. Sultanın ve kardeşlerin (ihvân) hakkı konusunda yapmam gerekeni düşündüm. Bu iki sınıfa gerekli olan şeyleri planladım. Eğer Sultan'a hakkını bol bol veririm, kardeşlerinin hakkını yemiş olurum. Onların hakkını yer ve değerlerini takdir etmede hata edersem derler ki: 'Bu da olmaz olsun, ondan ümit ettiğimiz gün de olmaz olsun. Ümitlerimiz ona bağlı kaldı.' Şayet onların kendilerine verdiği değerden fazla veririm bu idari tedbir olarak doğru olmaz ve Sultan'ın da hakkını yemiş olurum. Bu, onun benim [66] üzerimdeki hakkı için de doğru olmaz ve benden böyle bir şeyi de kabul etmez. Ey Ebü'l-Heysem! Senin bu ikisi arasında her biri için gerekenden kaçmak isteyen hakkında kanaatin nedir? Onun konumu zor bir durumdan başkası olmaz. Bu Abbâs b. Abdullah b. Humeyd sebeplerini reddetmediğim kimselerden biridir. Rezîn²¹⁸ ve Züreyk,²¹⁹ Horasan'a aynı za-

218 Abbâs b. Abdullah b. Humeyd b. Rezîn'in büyük dedesidir. Horasan'da Abbâsi davetinin öncülerindendi. Bunu da Rüzeyk b. Mâhân'la birlikte yürüttüler (çev.).

219 Doğrusu Rüzeyk olmalıdır. İbn Hallikân ve Taberî'de bu şekilde geçmektedir. O, Tâhir b. Hüseyin b. Mus'ab b. Rüzeyk b. Mâhân'ın dedesidir (çev.).

manda geldiler. Bu andan itibaren sevgi ve anlaşma üzere oldular. Onlar arkalarında bugünümüze kadar bize bunu miras bıraktılar. Abbâs'a iyi bir görev verdim ama o öfkeleni ve onun için belirlediğimden fazlasını istedi. Görevinde ancak kendisinden beklendiği kadar çalıştı. Yaptığımdan başkası iyi idareye uygun düşmezdi. O ise memnun edilmeyi ve ihtiyacı olmayı istedi. Kendi işine baksa, talep etse, istediği şey talep ettiğinden daha kolay olurdu. Şu anda bu yönlendirme ve üste çıkma (tahakküm) nedir?"

Ravi dedi ki: Dedim ki: "Allah, Emîr'i ıslah etsin. Bu konumda olmaktan dolayı kedere kapıldım. Emîr'den -Allah ona zeval vermesin- işittiklerimden dolayı mutlu oldum. Benim onu anlatmaya iznim var." Dedi ki: "Zor, ey Ebü'l-Heysem! Senin hakkında düşündüklerimi açığa vuruyorum. Onda gördüğüm özellikler dolayısıyla ona benden bahsetmeni, bu konuşmayı bütün herkese teyit etmeni isterim."

[Tâhir'in Şair Mihzem b. Firz'e Cömertliği]

Abdullah b. Amr, Îsâ b. Muhammed b. Ebû Hâlid'in ailesinden naklederek, o da Abdullah b. Ahmed'den naklederek dedi ki: Mihzem b. Firz, Tâhir b. Hüseyin ile birlikte Horasan'a gitmek üzere yola çıktı. Kış geldiğinde o, adamlarına post (*vebr*) dağıttı ve Mihzem'in payını unuttu. Mihzem onun huzuruna girerek dedi ki: "Ey Emîr! Bir beyit söyledim." "Onu oku," dedi. Mihzem dedi ki: [Tavîl'den]

Kürklerin çok olmasına rağmen Mervüşşâhicân'da kürksüz kalmam tâsa olarak bana kâfidir.

Orada bulunana dedi ki: "Adama cevap verin." Sanki onların dili tutulmuştu. Mihzem dedi ki: Kendimi cevaplamada ben daha evlayım. Emîr dedi ki: "Söyle." Mihzem dedi ki: [Tavîl'den]

Ömrüme yemin olsun ki doğru söyledin, gerçekten çoktur; ancak alicenap olanların yanında en iyi şeydir,

Eğer Abdî isen o zaman kışın, yellenme ile birlikte giyeceğin kürke ihtiyacın yok demektir!²²⁰

220 Beyitte geçen عَبْدِي ism-i mensubu kabileye mi ait yoksa başka bir şeye mi delalet ediyor bilinmemektedir. Abdülkays kabilesine mensup olanlara

Tâhir buna güldü ve dedi ki: “Biz seni unuttuk ki kendin [67] hakkında kötü bir söz söylemek zorunda kalasın, biz de senin payını artıralım.” Sonra ona ipekli ve nakışlı kürkten on elbise verilmesini emretti. Mihzem bunların dokuz tanesini doksan bine sattı, birini alıkoydu.

[Tâhir’in Me’mûn’u Halifelik Görevinden Alması]

Yahyâ b. Hasan bize naklederek dedi ki: Tâhir, Merv minberinde hutbe okumak istiyordu. O, 205/820 ve 206/821 senesinde oraya atandı, 207/822 senesinde orada hutbe okudu. O güne kadar onlara namaz kıldırmadı. Tâhir minbere çıktı, Allah’a hamdetti ve onu övdü. Ancak Me’mûn’a dua etmedi. Horasan berîd sorumlusu Külsûm b. Sâbit b. Ebû Sa’d Ne-haî denilen adamdı. O Muhammed b. İmrân’ın üst akrabası (*mevla min fevk*) idi. Muhammed b. İmrân onu Horasan berîd sorumlusu atadı. Dedi ki: Şöyle dedim: “Me’mûn cömert bir adamdır. Kim ona itaat için öldürülürse valilik için uygun bir halefi varsa onu tayin eder. Benim bir oğlum ve kardeşim var.” Külsûm dedi ki: “Evime girdim ve anladım ki o beni öldürecek. Kefenimi giydim, güzel koku süründüm. Me’mûn’a resmî yazıyla onun kendisini halettiğini yazdım.” Tâhir öldüğünde bu haber eksiksiz yazıldı.

Mahkûm, Zilci (*Sannâce*) Dîzâ Aracılığıyla Tâhir’den Şefaât Diliyor

Ahmed b. Tâhir dedi ki: Tâhir b. Hüseyin Horasan’dayken işler kızıışmadan önce komşularından Dîzâ adlı bir cariyeye âşık oldu. O şaşırtıcı güzelliğiyle tanınırdı. Tâhir sık sık onu ziyaret ederdi. İşler kızııştığında Tâhir, Medînetüsselâm’a gitti.

عبدی denilmektedir. Lakin kitaplarda şiiri söyleyenle ilgili malumat bulunmadığı için kelimeden neyin kastedildiği anlaşılmamaktadır. Tarih kitaplarında عبدی nisbesini taşıyan birçok kişi bulunduğu göz önünde bulundurulduğunda bunun Abdülkays kabilesine mensup olduğu söylenebilir. İbnü’l-Kelbî’ye göre şiiri inşat eden Mihzem b. Firz, Mâlik b. Âmir b. Hâris’ten bir oymak olan Sîku b. Mâlik b. Mürre’denir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbnü’l-Kelbî, *Nesebü Ma’d ve’l-Yemen el-Kebîr*, thk. Nâcî Hasan, Mektebetü Nahda el-Arabiyye, Beyrut 1988, 1: 102; *el-Kâmil*’de ise Firz b. Mühezzim Abdî şeklinde geçmiştir. Bkz. Müberrid, *el-Kâmil*, thk. M. Ahmed Dâlî, Merkez Risâle li’l-Dirâse ve Tahkîk Tûrâs, 2. Baskı, 2013, 3: 207 (çev.).

Dîzâ'nın bir komşusu basit bir suçtan dolayı Tâhir'in hapishanesinde yatıyordu. Hapislik süresi uzamış, kendisine şefaâtçi olacak kimseyi de tanıımıyordu. Hoş bir yazıyı ulaştıracak kimse konusunda da kafası karıştı. Mahkûmla alakalı mektup Tâhir'e ulaştırıldı. Onda o kişinin basit bir suçtan hapsedildiği ve durumuyla ilgilenecek kimsesinin olmadığı yazılıydı. Dîzâ'nın komşusu olduğundan dolayı Tâhir'den şefaât diliyordu. Tâhir, mektubu okuduğunda arka tarafına şöyle yazdı: [Tavîl'den]

Ey Dîzâ'nın komşusu, Tâhir'in hapsedmesinden endişelenme! Bir bilsen efendin Tâhir'in sana ne kadar merhametli olduğunu!

Ey Dîzâ'nın komşusu, sen Tâhir'in hapishanesindesin ve bununla birlikte sen, Dîzâ uğruna özgürsün!

Sonra Tâhir iki beytin altına şöyle yazdı: "Serbest bırakıl-sın, dört bin dirhem verilsin. Allah'ın laneti ona olsun, beni çok kızdırdı."

[Zilci Dîzâ'nın Tâhir'in Gözündeki Değeri]

Ahmed b. Muhammed b. Abdurrahman Mühellebî bana naklederek dedi ki: Dîzâ, Nîşâbur'da sanatında eşsiz kabul edilen bir zil ustasıydı. Nîşâbur'da Dervân Kûş denen yerde oturuyordu. Tâhir kendisine ait bir şiirde onun hakkında şöy- [68] le söyledi: [Tavîl'den]

Keşke bilsem; bundan sonra istediğim yerde mutlu bir şekilde bir gece geçirebilecek miyim?

Atlarım, ahırlarına geri dönecek mi ya da beni ve mürtetleri top-rak bir araya getirecek mi?

Acaba Dîzâ ateş tutuşturulup uykunun haram olduğu zamanda benim neler yaptığımı kim olduğumu bildi mi?

Ravi dedi ki: Başlangıçta Tâhir, asi Hâricîlerle (şurât²²¹) sık sık savaşırdı. Valiliğini yaptığı Bûşenc²²² ve civarını asilere karşı korumak üzere birlikler toplardı.

221 Hâricîlerin beğendikleri ve kendilerini ifade için kullandıkları başka bir isim de "Allah yolunda savaşıp O'nun rızası için canlarını ve mallarını sa-tan ve Allah'ın da bunları cennete karşılık satın aldığı kimseler," anlamın-daki (Tevbe, 9/111) şurâttır (çev.).

222 Herât yakınlarında bir şehirdir. İbn Hallikân'a göre Tâhir b. Hüseyin'in de-desi Mus'ab, Bûşenc ve Herât valiliği yapmıştı (çev.).

Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Ali b. Tâhir dedi ki: Zil ustası (sannâce) Dîzâ, Ziyâd²²³ Meydanı'nda otururdu. Tâhir b. Hüseyin, Dîzâ hakkında şöyle söyledi: [Basît'ten]

Vakti gelmedi mi ey Dîzâ! Beni geceleyin ziyaret etmenin ya da seni ziyaret etmemi benden istemenin!

[Tâhir'in Sarayındaki Cariyelerden Biriyle Hikâyesi]

Bana Tâhir'in hâcibi Kâtib Muhammed b. Abbâs Sa'leb babası Abbâs'tan naklederek dedi ki: Tâhir, bir cariyesine o gün kendisini ziyaret edeceğini bildirdi. Cariye kendi istediği düzenlemeleri yaptı. Tâhir onu murat ederek çıktı. Ama sarayındaki başka bir cariye Tâhir'e kendini gösterdi ve onun aklını başından aldı. Tâhir cariyenin odasına girdi ve günün geri kalanında yanında kaldı. Ertesi gün geldiğinde ilk cariye şöyle yazdı: [Vâfir'den]

Dikkatine ey aslan melik! Elbette senin emrine itaat vardır; yalnız bize de ahde (vefa göstermek) düşüyor.

Ziyaret edilmek için yaratıldık; ancak ihmal edildik. Zaten bundan başka bir şey de olmuyor, vesselam!

[Tâhir b. Hüseyin'in Sırlarından]

Bana Ebû Tâlib Ca'ferî naklederek dedi ki: Bana Muhammed b. Abdullah b. Tâhir dedi ki: "Zü'l-Yemîneyn'i gördün mü?" Dedim ki: "Evet, Allah seni ıslah etsin. Onu, boz ve eşkin giden kesik kuyruklu bir atın üzerinde gördüm." Bunu yadırgadım. "Eşkin giden kesik kuyruklu at mı?!" Muhammed b. Abdullah dedi ki: "Bunun sebebini biliyor musun?" Dedim ki: "Hayır." Dedi ki: "Zü'l-Yemîneyn, Râfî' b. Leys²²⁴ ile savaştığında -ki bu bizim haberlerimizin sırlarındandır- nöbet gününde bineğinin üstünde duruyordu. Binek kuyruğunu salladı ve hayvan onun sağlam gözüne kuyruğundaki çamuru attı. O, gözündekini çıkarmak için bir kenara çekildi. Sonra yerine

223 Nîşâbur'da bir mahalledir. *Kitâbü'l-emsâl* müellifi Ahmed b. Muhammed Meydani ve oğlu Saîd bu mahalleye nispet edilir (çev.).

224 O, Râfî' b. Leys b. Nasr b. Seyyâr'dır. O, Semerkand'da 805'te Hârûnür-reşîd'e isyan etti. Ali b. İsâ b. Mâhân ve sonra da Herseme b. A'yen onunla savaştı. Me'mûn döneminde Tâhir b. Hüseyin'le savaştı. Sonra Me'mûn'dan eman istedi, o da kabul etti (çev.).

döndü. Kendi kendine bundan böyle ancak kesik kuyruklu ata binme kararı aldı.”

[Tâhir, İsyanından Dolayı Esed b. Ebü'l-Esed'in Öldürülmesini Emrediyor]

[69]

Dedi ki: Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Ali b. Tâhir dedi ki: Esed b. Esed dedem Tâhir b. Hüseyin'le birlikte Horasan'a gidenlerdendi. Merv'e geldikleri zaman içlerinden bir grubu Harizm ve Buhara taraflarına yönlendirmesi gerekti. O bölgeye gönderilen komutanla birlikte adı geçenlerle onun adı da geçti. Bunun üzerine verilen sorumluluğu ağırdan aldı, duruma ve ücretlere (*erzâk*) itiraz eden bir mektubu Tâhir'e ilette. Tâhir'in kendisine yazdığı cevapta şu geçiyordu: [Meczû'r-remel'den]

Cahil olma, sen gönderilen birliktesin ey Esed!

Dönüp onun adamlarına saldırdı. Neredeyse bölgeye gönderilen komutanın işini bozacaktı. Onu çağırdı ve dedi ki: “Sanıyorum ki sen Bağdat'tayken bizim işimizi bozmayı planlıyordun.” Arkasından dedem emretti ve huzurunda Esed'in boynu vuruldu.

[Me'mûn'un Meclisinde Ebû Îsâ'nın Tâhir'le Şakalaşması]

Muhammed b. Abdullah b. Tahmân bana naklederek dedi ki: Gâlib Sagdî'nin²²⁵ kardeşi Muhammed b. Saîd bana naklederek dedi ki: Ebû Îsâ²²⁶ ve Tâhir, Me'mûn'la öğlen yemeği yiyorlardı. Ebû Îsâ, hindibayı aldı ve onu sirkeye batırdı. Onu Tâhir'in sağlam gözüne vurdu. Tâhir öfkelenildi. Bu davranış onun gücüne gitti. Ve dedi ki: “Ey Müminlerin Emîri! Bir gözüm gitti, diğeri de adil birinin elinde. Huzurunuzda bana bu

225 Bu isim *Kitâbü'l-evrâk*'ta Ebû Gâlib Muhammed b. Saîd Safedî şeklinde geçmektedir (çev.).

226 O, Hârûnürreşîd'in oğlu Ebû Îsâ Muhammed'dir. (Ahmed veya Sâlih de denilmiştir). Dört yıl Kûfe valiliği yaptı. Çok yakışıklı ve son derece kibardı. Edebiyat ve şiir bilirdi. İnsanlar ondan güzelini görmemişlerdi. O at bineceği zaman insanlar halifeler için oturduklarından daha çok oturur beklerlerdi. Günde birkaç kez sara nöbeti geçirirdi. 206/821'de öldüğünde Me'mûn kabrine indi, oradan ayrılmadı, günlerce yemek yemedi (çev.).

muamele reva görülüyor.” Me’mûn dedi ki: “Ey Ebü’t-Tayyib! Allah’a yemin olsun, bana bundan daha tuhaf davranıyor.” Dedi ki: “Ebû Îsâ, şaka ve alayı sever.”

[Me’mûn’un Tâhir’i Övmesi]

Yahyâ b. Eksem’den nakledildiğine göre Me’mûn şöyle derdi: “Tâhir, çevresindeki hiç kimseyi kayırmaz ve kimsenin tarafını tutmazdı. Dalkavukluk yapmaz, gevşeklik göstermez, ağırdan almazdı. Hiçbir şeyi ihmal etmezdi. Kendisine dayatılan ve güvenilen konularda, zannedilen ve umulandan daha çoğunu yaptı. Halifelere öğüt veren (danışmanlık yapan) ve yaşadığı zamanda ölen ehliyetli kişilerden ve onun yönettiği dönemde tutunduğu yol üzerinde kalan, samimiyetine, zenginliğine ve işçiliğine bağlı olan onun gibi kimse bilmiyor.” Dedi ki: “Bu konuda söylediklerinin doğruluğunu pekiştirip gayret ederek kendisi üzerine yemin ederdi.”

[Mansûr Nemerî ve Attâbî, Tâhir’in Meclisinde]

Dedi ki: Mansûr Nemerî,²²⁷ Tâhir b. Hüseyin’e Külsûm b. Amr Attâbî’yi²²⁸ şikâyet etti. Tâhir, Attâbî’ye adam gönderdi. Tâhir, meclisinde Mansûr’u gizledi. Tâhir, Attâbî’den onu bağışlamasını istedi. Attâbî dedi ki: “Allah, Emîr’i ıslah etsin, bu durum ona müstehaktır.” Mansûr’u çağırdı. Huzura alındı ve Attâbî’ye dedi ki: “Niçin bunu bana müstahak görüyorsun.” Attâbî ona dedi ki: Çünkü ben: [Basî’t’ten]

- [70] *Senin Fazl’la arkadaş olmanı sağladım onu hakkıyla tanımazken; katiyen, onunla arkadaş olmanda da maharetin yok!*

227 Ebü'l-Fazl (Ebü'l-Kâsım) Mansûr b. Seleme b. Zibrikân (Zibrikân b. Seleme) b. Şerîk Nemerî (ö. 190/805 [?]): Arap şairi. Meşhur şair Külsûm b. Amr Attâbî’nin öğrencisi, şiirlerinin ravisi ve yakın dostu oldu. el-Cezîre’den Bağdat’a geldi. Hârûnürreşîd’i övdü ve ihsanına nail oldu. Daha sonra kızan Halife onun katlini emretti, emri uygulamaya gidenler kendisini ölü buldular.

228 Ebû Amr (Ebû Alî) Külsûm b. Amr b. Eyyûb Attâbî Tağlibî (ö. 220/835): Abbasiler devri şair, hatip ve kâtiplerindendir. Şamlı olup Kinnesrîn hal-kındandır. Bağdat’a gelerek Hârûnürreşîd, Me’mûn ve diğer halifelere methiyeler yazdı ve büyük itibar gördü. Önce Bermekîlerle, daha sonra Tâhir b. Hüseyin ve oğlu Abdullah ile arkadaşlık etti. Me’mûn’un yanında da büyük itibarı vardı (çev.).

Benimle bağıını sürdürmede hiçbir vilayet seni raptetmedi ve edep de saçmaladığın şeylerden seni kurtaramadı!

Söylediğin her güzel iyi söz mutlaka bana aittir, bunu yadsıdığın takdirde de intisap ediyorsun!

Tâhir b. Hüseyin aralarını buldu ve ona otuz bin dirhem verilmesini emretti. Dedi ki: Mansûr, Attâbî'nin kalamı (konuşmayı) öğrettiği kimselerdendir.

Tâhir b. Hüseyin'in Kelamı (Konuşması) ve Tevkilerinden

Ahmed b. Ebû Tâhir, Muhammed b. Îsâ Hezevî'nin Ebû Zeyd Muhammed b. Hânî'nin kendisine şöyle naklettiğini bildirdi ve dedi ki: Zü'l-Yemîneyn Tâhir b. Hüseyin şöyle derdi: "Özel işlerinde kimseden yardım isteme. Sadece şu kimseden yardım iste: Nimetini onun nimeti olarak gördüğün kimse, sende bitince onda da biter, sende devam edince onda da devam eder." Sonra Ebû Zeyd'e veya konuştuğu kimseye dönerek dedi ki: "Bu, ancak Allah'ın akılla olgunlaştırdığı kimsenin katında mümkün olur." Sonra Muhammed b. Hânî, Zü'l-Yemîneyn'i takdir ederek dedi ki: "Veya akılla tamamladığı şeyden dolayı mı bilirsin?" Muhammed b. Îsâ Hezevî dedi ki: Ona dedim ki: "Evet. Çünkü edebî bilimler ve fen bilimleri bir adamda toplansa ve onun akli engellense o, eksik ve anormal olur. Edebî bilimlerle birlikte akli bulunduran kimse bundan mahrum bırakılsa o tam ve olgun kimse olur ve onunla dünya ile ahiret işlerini yönetir." "Doğru söyledin," dedi.

[Zü'l-Yemîneyn Tâhir b. Hüseyin'in Kâtib Yahyâ b. Hammâd Nîsâbüri'ye Mektubu]

"Kendine az bakman, seni uzun süre makamlarından mahrum bıraktı. Payından gafil olman, derecenî düşürdü. Nimetin geldiği yeri bilmemen, başkalarını senle nimete ortak kıldı. Huzurlu olma yolunu görmemen seni zorluk yoluna sürükledi. Öyle ki sen güçlü isteğe karşılık olarak şiddetli korkuyu aldın. Yarın ümidine karşılık ebedî ümitsizlik peşine düştün. Öyle ki güven ve saygı meclisinden sonra korku bineğine bindin. Ben senin için en iyi olanın senin için en kötü olan ve içine

düŖeçeğın en yararlı durumun nefesini en çok kısıan Ŗey oldu-
ğunu sana duyduğum yoğun kıskançlıktan dolayı düşünürken
[71] Ŗimdi senin için merhamet yeri oldum. Bir kiŖi Ŗöyle diyor:
[Mütekârib'den]

*Ne yaptığını bilmeyen cahil kiŖiye iyilik yaptığında, o da bu iyiliğın
hakkını vermekten âciz kalırsa,*

*Kendisine yaptığın bu iyiliğe binaen güzel bir söz söylemediğini ve
izzeti zilletten ayıramadığını görürsen;*

*Onu zelil gör! Zira zillet, cahilin cehaletinden kurtulması için bir
dermandır.*

Çok laf ettiğın ve sözü uzattığın mektubunu okudum. Bu yazıda senin için hem umutlandım hem de umutsuzluğa kapıldım. Senin hakkında acımama yol açtı ve kalbim kasvete düŖtü. Giderdiğinden uzak duran ve söylediğiyile zihnini meŖgul eden kiŖi, yalanı ve günahları süsleyip genişletmez. Ömrüme yemin olsun ki benden bizzat görmemi istememiş olsaydın, benim görüşümü almaya bağılı kalmamış olsaydın, ben de bu ikisiyle suçlular hakkında affetme nimetimin devam etmesiyle birlikte menfaatin ferahlığına, eziyet ve acının darlığına ulaşan kimselere yönelmem, hatalı kimseler hakkında affetmede geniş davranmayı gerekli görmem, zelleyi ortadan kaldırarak ayak sürçmelerinden kaçınmam olmasa acı veren cezalarım sana ulaşır, seni bitkin düşüren gücüm seni bırakmazdı. Kötü Ŗeyler işleyerek kendine layık gördüğün bu acizyet, zillet ve cehalet sana ceza ve eksiklik olarak yeter. Kendini böyle etkisiz bir konuma getirirken sana ceza ve eksiklik olarak yeter. Bu nimetten mahrum kalman ceza ve eksiklik olarak sana yeter. Allah bize yeter, sana ihtiyacımız yok. Allah'ın güzel âdeti gereğı senin yerini alacak birisi çıkacaktır. Allah bize yeter ve ne güzel bir dayanaktır. O en kuvvetli yardımcıdır, en doğru yolu gösteren rehberdir.

[Yahyâ b. Hammâd'ın Tâhir'e Mektubu]

Bu, Yahyâ b. Hammâd'ın mektubunun (*kitâb*) bir nüshasıdır. Bu belge (imza, evrak) Tâhir onu hapse atınca kendisini kâtiplik görevine atama isteğinden vazgeçmesi için ona yazdığı bir cevaptır:

“Rahmân rahîm olan Allah’ın adıyla: Allah, Emîr’in selame-tini, cömertliğini devamlı kılsın; bol rızıklar versin; mutluluk-la birlikte ihsanlarını artırsın; şu katlandığım demirlerin ağır-lığından, dertlerin sıkıntısından, gurbet yurdunda yalnızlığın dostluğundan, ailemden ayrı düşmekten, bitmez tükenmez kaygılardan, umudun yerini musibetlerin almasından, Allah, Emîr’i aziz kılsın; bana karşı düşünce ve duygularındaki geç-miş tutumunu hatırlamaktan dolayı sabrım tükendi.

Benim bozgunculuğumla ilgili düşüncenin uygulanmasın-da hızlı davranacağından korktum. Kaygımı kontrol altına alabilmem, içinde bulunduğum durumun değişmesine sebep oldu. Eğer Emîr’in -Allah onu desteklesin- içerlenip bu duru-ma sabretmese ve vicdan sahibi biri olmasa hakkımda yapılan şikâyeti ve durumumun değişmesinin dile getirilmesini kulak [72] ardı etmediğini görürdüm. Bu, Emîr’in -Allah onu desteklesin ve ibadetini kabul etsin- bana olan ikramı, şereflendirmesi ve yakınlaştırmasının sevincinden dolayı içinde bulunduğum şeyin dışındakilerin düzelmesine kadardır.

Ömrüme yemin olsun ki onun beni ve teşekkürümü aşan görüşü bir yana, çektiğim bütün acılar ömrümün tek bir anın-da dahi devam etse onun bana iyilik yaptığı bir andan daha değersizdir. Benim durumum Emîr’e -Allah onu şereflendir-sin- açıklandı, konumum araştırıldı. Eğer bu durumda bir hatam varsa ve gençliğimde/çocukluğumda kendime karşı bilmeden bir suç işlediysem Allah gençliğin/çocukluğun du-rumunu bilerek ondan yükümlülüklerini kaldırmıştır. Benim çocukluktaki durumum da onun durumuna yakındı. Emîr -Allah onu şereflendirsin-, Allah’ın zatı konusundaki küçük günahlarıma (zelle) acımaya, sürçme ve hatalarımdan affı ko-nusunda ecir belirlemeye en layık olandır. Eğer Emîr -Allah onu baki kılsın- beni çağırmayı ve dinlemeyi emrederse ni-metlendirmiş biri olarak inşallah bunu yapsın.

[Tâhir’in Tevkilerinden (Onayları)]

Ravi dedi ki: Tâhir, Nasr b. Şebes’in adamlarından biriyle ilgili şikâyetinde bulunan bir adamın hikâyesiyle ilgili şöyle yaz-dı: “Bâtıl yurdunda adaleti istedin.”

Kendisine yapılan muamele hakkında şikâyetle bulunan kahramanın²²⁹ hikâyesi hakkında şöyle yazdı: “Hoş gör ki sen de hoş görülesin.”

Dedi ki: Bazı işlerinde kefillik isteyen adam hakkında yazdı: “Kefillik fesattır. Yersiz yapılan bir iyilik için bile olsa.”

Kendisinden eman isteyen mektubuna cevap olarak Sindî b. Şâhek’e şöyle yazdı: “Seni görmediğim müddetçe yaşı.”

Huzeyme b. Hâzim’e²³⁰ gönderdiği mektubunda şöyle yazdı: “İşler sonuçlarıyla ürün de devamlılığıyla. Sonuca giden cömertlik kazananı över, düşeni kınar.”

Kûfe haracını ertelemek isteyen Abbâs b. Mûsâ’ya²³¹ yazdı:

*İhtiyaç sahibi geceleri hiçbir şeyi umursamadan uyuyarak geçiren değildir; bilakis endişe pürdikkat içinde olan kişidir ihtiyaç sahibi.*²³²

Haremi evdeyken kumandanlarından birinin evinde konaklamasından şikâyetçi olan adamın hikâyesi hakkında şöyle yazdı: “Onu evinin civarında gördüğün takdirde katletmen helaldir.”

Kardeşinin Me’mûn’a itaat için öldürüldüğünü bildiren adamla ilgili şöyle yazdı: “Allah’a itaat yolunda olanın karşılığı verecek olan Allah’tır.”

Bir günde haledilenin (Muhammed Emîn’in) adamlarından on kişiyi öldürdüğünü bildiren adamın hikâyesi hakkında şöyle yazdı: “Eğer dediğin gibi olsaydın zikrettiğin gibi o bizden korkmazdı.”

229 Kâhya, vekil. Hükümdarın güvenini kazanmış, ona çok yakın görevlidir. Abbasi sarayında bu hizmeti yürüten kadınlara da *kahramane* denilmektedir. 918’de Muktedir’in saray ve haremının yöneticisi Kahramane Semmel, bir süre dîvân-ı mezâlim başkanlığı yapmıştır (çev.).

230 Huzeyme b. Hâzim: Huzeyme b. Hâzim b. Huzeyme Nehşelî (ö. 203/819) Abbasilerin ünlü kumandanlarından biridir (çev.).

231 Abbâs b. Mûsâ b. İsâ b. Mûsâ b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs: Kûfe, Mekke ve Mısır valiliği yaptı. 189/804 yılında insanlara hac yaptırdı. 811-813 arasında da hac işlerini o yönetti (çev.).

232 Beyitte geçen آخر الحاجات ibaresinden kasıt, ‘Sorumluluk sahibi, yükümlü olan’ anlamını taşımaktadır. Yani üzerinde yük olan, bir amacı olan, belli bir görevi olan kişinin hiçbir şeyi umursamadan geceyi geçirmesinin doğru olmadığına vurgu yapılmaktadır (çev.).

Evinin ateşe verildiğini söyleyen adamın hikâyesi hakkında: “Senin hataların yönelimindendir.”

Zü'l-Yemîneyn Tâhir b. Hüseyin'in huzuruna Kâtib Abbâs [73] b. Mûsâ girdi. Onun anlatımı yetersizdi (*rekîk*). Dedi ki: “İbn Mûsâ'nın kardeşi sana selâm söylüyor. Onun durumu hakkında ne diyeceksin?” Dedi ki: “Onun tarafından ekmek yedirilen kâtibiyim.” Tâhir, şöyle yazdı: “Abbâs yeterlilikle alakalı kötü seçiminden dolayı azledilsin.”

Hapisteki adamın hikâyesi hakkında şöyle yazdı: “Hapisteki çıkarılsın, muhtaç bırakılmasın.”

Başka bir hikâye hakkında yazdı: “Serbest bırakılsın ve azat edilsin.”

İhsan isteyeninin hikâyesi hakkında yazdı: “Durumu düzeltilsin.”

Saç ekletmek isteyeninin hikâyesi hakkında: “İhtiyacı karşılansın.”

Himaye isteyeninin hikâyesi hakkında: “Ben onun hamisiyim.”

Eman isteyeninin hikâyesi hakkında: “Malı güvende olsun.”

Kâtilin hikâyesi hakkında yazdı: “Katli geciktirilmesin.”

Şairin hikâyesi hakkında: “Mükâfatı tez verile.”

Hırsızın hikâyesi hakkında: “Hakkında Allah'ın hükmü uygulansın.”

Dedikoducunun hikâyesi hakkında: “Kendisine yüz verilmesin.”

Âmillerine karşı isyan eden grubun hikâyesi hakkında yazdı: “İsyan/fitne ayrılık sebebidir. İsimleri silinsin, terbiyeleri iyi yapılsın, sürgünle izleri silinsin.”

Tâhir b. Hüseyin'in Vefatı ve Oğlu Talha'nın Valiliği

[Tâhir'in Vefatının Sebebi]

Ebû Muhammed Mutahhar b. Tâhir dedi ki: Zü'l-Yemîneyn Tâhir b. Hüseyin'in vefatı humma ve ateş sonucu olmuş ve ya-

tağında ölü bulunmuştur. Denildi ki: Amcaları Ali b. Mus'ab ve Ahmed b. Mus'ab onu ziyaret için gelmişlerdi. Hizmetkâra onu sordular, sabah namazı karanlığı idi. Hizmetkâr dedi ki: "O uykuda, uyanmadı." Onu bir saat beklediler. Tan ağarıp onun namaz için hareket etme vakti epey geçince o ikisi bunu yadırgadı ve hizmetkâra dediler ki: "Onu uyandır." Hizmetkâr dedi ki: "Buna cesaret edemem." O ikisi ona dedi ki: "Bizim için kapıyı vur, içeri girelim, içeri girdiler. Onu başından ayaklarına kadar çekip altına sıkıştırdığı örtüye sarınmış buldular. Onu sarstılar ancak kıpırdamadı. Yüzünü açtılar ve öldüğünü anladılar. Ne zaman öldüğünü bilemediler. Hizmetkârlarından hiç kimse öldüğü zamanı fark etmemişti. Hizmetkâra durumunu ve en son neler yaptığını sordular. O dedi ki: "Akşam ve yatsı namazını kıldı, örtüsüne sarıldı." Hizmetkâr dedi ki: "Onun Farsça şu sözü söylediğini duydum: *"Der merk nîz meridy bâyed."* Açıklaması: "Ölümde bile mert olunmalıdır."

[74] **[Horasan Berîd Sorumlusunun Tâhir'in Me'mûn'u Haletmesi Hakkındaki Konuşması]**

Dedi ki: 207/822 yılında Tâhir b. Hüseyin'in ölüm haberi geldi. Bana Yahyâ b. Hasan b. Abdülhâlik, Ebû Zeyd Hammâd b. Hasan'dan naklederek dedi ki: Bana Ebû Sa'de künyeli Kûlsûm b. Sâbit b. Ebû Sa'd naklederek dedi ki: Ben Horasan berîd sorumlusuydum. Cuma günü minberin karşısında otururdum. Tâhir'in vali atanmasından iki sene sonra 207/822 yılı geldiğinde cuma namazına gittim. Tâhir minbere çıktı. Sonra hutbe okudu. Sıra Halife'nin anılmasına gelince ona dua etmekten kaçındı. Dedi ki: "Allah'ım ümmeti Muhammed'i ıslah et, tıpkı dostlarını ıslah ettiğin gibi. Azgınlık ve haset edene karşı bu ümmetin başına, işini yoluna koyan, kanını bağışlayan, birlik ve bütünlüğünü sağlayan kişiyi getir."

Dedi ki: Kendi kendime dedim ki: "Bu haberi gizlemediğim için ilk öldürülen ben olacağım." Oradan ayrıldım ve ölülerin yıkandığı gibi yıkandım. İçliğimi ve gömleğimi giydim, hırkamı üstüme aldım, siyaha büründüm ve Me'mûn'a durumu yazdım.

Dedi ki: İkinci namazını kıldığımda o beni çağırdı. Göz kapaklarında ve göz pınarlarında bir rahatsızlık oldu ve öldü. Dedi ki: Talha b. Tâhir çıktı ve dedi ki: "Onu geri çağırın, onu geri çağırın." Ben çıktığım sıra geri çağırdılar. Sonra Talha dedi ki: "Olanları yazdın mı"? Dedim ki: "Evet." Dedi ki: "Vefatını da yaz." Talha bana nakit olarak beş yüz bin ve iki yüz elbise verdi. Tâhir'in vefatını ve orduyu Talha'nın yönettiğini yazdım.

[Talha b. Tâhir 'in Horasan Valiliğine Atanması]

Dedi ki: Me'mûn'a sabahleyin Tâhir'in kendisini halettiğini bildiren berîd çantası geldi. Me'mûn, Ahmed b. Ebû Hâlid'i çağırdı ve ona dedi ki: "Sahiplenip güvence verdiğin gibi bizzat git ve onu getir." Ahmed dedi ki: "Bir gece durayım mı?" Me'mûn dedi ki: "Hayır, ömrüme yemin olsun ki ancak hayvanın sırtında geceleyebilirsin." Ancak Ahmed kendisine geceleme izni verilene kadar ısrar etmekten vazgeçmedi. O gece Tâhir'in ölümünü bildiren berîd çantası geldi. Me'mûn, Ahmed b. Ebû Hâlid'i çağırdı ve ona dedi ki: "Tâhir öldü, kimi tavsiye edersin?" Dedi ki: "Oğlu Talha'yı." Me'mûn dedi ki: "Uygundur, Talha'ya vali atandığını mektupla bildir." Ahmed bunu yazdı. Yahyâ b. Hasan'ın bize bildirdiğine göre Talha'nın Horasan valiliği, Me'mûn döneminde Tâhir'in ölümünden sonra yedi yıl sürdü. Sonra o vefat edince Abdullah b. Tâhir, Horasan valiliğine getirildi. Abdullah, o sırada Bâbek²³³ ile savaşı yürütüyordu. Dînever'de²³⁴ karargâh kurdu ve orduyu sevk etti. Talha'nın ölüm haberi Me'mûn'a geldi. Me'mûn, Yahyâ b. Eksem'i Abdullah b. Tâhir'e kardeşi hakkında taziye için gönderdi ve kendisinin Horasan valiliğini tebrik etti. Ali b. Hişâm'ı da Bâbek savaşıyla görevlendirdi.

[Me'mûn'un Tâhir'in Ölümünü Oğlu Abdullah'tan Gizlemesi]

[75]

Yahyâ b. Hasan bana naklederek dedi ki: Tâhir b. Hüseyin, Horasan'da öldüğünde Me'mûn onun ölümünü Abdullah b. Tâhir'den gizledi. Dedi ki: Tâhiroğullarının Tâhir aracılığıyla

233 Bâbek Hürremî (ö. 223/838): Me'mûn ve Mu'tasım zamanında Azerbaycan'da isyan eden ve Abbasi devleti için ciddi bir tehlike oluşturan dinî-siyasi nitelikteki Hürremiyye hareketinin lideridir (çev.).

234 Dînever: Batı İran'da Cibâl bölgesinde tarihî bir şehir (çev.).

Müslüman olan mevlası Abdullah'a şöyle yazdı: "Baban vefat etti, dikkatli ol!" Abdullah da Me'mûn'a Tâhir'in ölümünü gizlemesinden dolayı onu suçlayan bir mektup yazdı. Me'mûn da ona şöyle yazdı: "Bunun bilgisini senden gizlemezdim. Ancak sen bir savaşın tarafıydın ve zayıf düşmenden korktum. Aynı zamanda senin düşünceye dalıp gevşeklik göstermenden korktum. Neticede olan oldu, Allah ona rahmet eylesin."

Dedi ki: Kumandanlar ve ileri gelenler Abdullah'a taziye mektupları yazdılar. Fazl b. Rebî' de ona taziye mektubu gönderdi. Şöyle yazdı: "Müminlerin Emîri, gevşeklik göstermenden endişe ederek babanın ölümünü senden gizledi. Onu hoşnut edeceği şekilde üstlendiğin bu durumu önceledi. Onun bildiği şey senin bu görevi yapıyor olmandır. Karşısında olduğun köpekle ilgili o görevi çabucak yerine getirmen için bunu yeğledi. Ben ona hak veriyorum. Bundan dolayı senin onu yeneceğini biliyorum. Onun da zayıf olduğunun farkındayım." Ebû Zekerıyyâ dedi ki: Yezîd b. Ukkâl bunu bana bildirdi. Dedi ki: "Abdullah, ona zafer haberi veren bir mektup yazdı."

[Me'mûn'un Tâhir'in Ölümüne Sevinmesi]

Sultanın adamlarının ve ordunun ileri gelenlerinden biri bana bildirdi ve dedi ki: Tanıklık ediyorum ki Abbâs'ın yanındaydım. O bana yakındı ve ikramda bulunurdu. Bana naklettiğine göre o, Me'mûn'un meclisindeydi. Tâhir'in ölüm haberi Me'mûn'a geldi. İki elini ağzına götürerek dedi ki: "Onu önce öldürüp bizi sonraya bırakan Allah'a şükürler olsun." Me'mûn'un bundan sonra yaptığı uzun konuşmayı, yazdığımız bu kitaba güzellik katacak olsa bile bilerek buraya almadık.

[Tâhir'in Ölümünden Sonra Horasan Ordusunun İsyan Etmesi]

Ahbâriler ve tarihçilerin bildirdiğine göre Tâhir, Horasan'da öldüğü zaman ordu ayaklandı ve onun hazinelerinin bir bölümünü, silahlarını ve mallarını yağmaladı. Askerlerin sorumluluğunu hadım Selâm Ebreş²³⁵ üstlenmiş ve onlara altı

235 O, Hârûnürreşîd'in uşağıdır. Halife onu Bermekîlerin cezalandırılmasında olduğu gibi, tehlikeli işlerde görevlendirirdi (çev.).

aylık maaş vermişti. Böylece ordudakiler hoşnut oldular ve sakinleştiler. Me'mûn, onun yerine o sırada Rakka'da bulunan Abdullah'ı atadı. Daha önce Me'mûn onu Şam'ı da birleştirerek oranın (Rakka'nın) valiliğine atamıştı. Horasan'a atama emrini, Abdullah'a ulaştırdı. Babasının görevini de ona verdi. Kardeşi Talha'yı Horasan valiliğine atadı. Bağdat'a İshak b. İbrâhim'i Abdullah'ın vekili olarak atadı.

[Fiyatların Pahalanması]

Dediler ki: 207/822'de Bağdat, Kûfe ve Basra'da gıda fiyatları pahalandı. Buğdayın Hârûnî kafîzi²³⁶ kırk dirheme, mülcem kafîzi²³⁷ elli dirheme ulaşmıştı.

[Vezir Ahmed b. Yûsuf'un Abdullah b. Tâhir'e Taziyede Bulunması]

Kâtib Kâsım b. Saîd bana bildirerek dedi ki: Tâhir b. Hüseyin Horasan'da vefat ettiğinde Abdullah b. Tâhir, Nasr b. Şebes'le savaşmaktaydı. Me'mûn, Abdullah b. Tâhir'e taziyelerini bildiren bir mektup yazdı. Dedi ki: Ahmed b. Yûsuf b. [76] Kâsım b. Sabîh²³⁸ kendi adına taziyelerini bildiren bir mektup gönderdi. Şöyle ki:

Şüphesiz Zü'l-Yemîneyn'in vefatıyla ağır bir kayıp oluştu. Allah'tan başka sığınılacak, dönülecek ve yardım istenecek kimse yoktur. Biz Allah'a aitiz ve Allah'ın emrine uyararak, itatine sarılarak, indirdiği emrine teslim olarak, desteğini, rahmetini ve hidayetini umarak O'nun huzurunda eğiliriz. Biz başımıza gelenin karşılığını Allah'tan bekleriz. Acı veren bu tür ani haberleri kalpler daha önce de almıştır. Bu tür felaketlerin farkındalığının ecrimizi azaltmasından korkarız. Yüce Allah'ın kitabında sabredenlere vadettiği teselliler zikredildi. (Başka türlü düşünürdük.) Allah'ın bu ağır kaybı telafi

236 Kafiz: Sekiz mekkukluk ölçü birimidir. Halife Hârûnürreşîd'e nispet edilen kafiz (çev.).

237 Sekiz mekkukluk ortasında bir direk olan kafiz ölçeğidir. Irak mekkuku 7,5 litre olduğuna göre mülcem kafîzi 60 litreye denktir. Çev.)

238 Ahmed b. Yûsuf b. Kâsım b. Sabîh: Mevalidendir. Erdemli bir kâtip, şair, edip, hükümdarlığın araçlarını ve saltanatın adabını bilen biriydi. Ahmed b. Ebû Hâlid'den sonra Me'mûn tarafından vezirliğe getirildi (çev.).

etmesini dileriz. Bu mükâfat öncelikle Müminlerin Emîri'nin, sonra da senin kaybını telafi eder. Senin ecrini artırır, ahiretini güzelleştirir. Zü'l-Yemîneyn seni halef bırakır. Müminlerin Emîri ve bütün Müslümanların temennisiyle onun yerine sizin ömrünüz uzar.

İhtiyaç duyulan taziye ve teselliye gelince sen, üstün görüşün, yücelik ve bereket durumundaki geniş aklınla günlerin getirdiği tehlikeler ve gönderilen belalarla ilgili hatırlama kusur ve düşünme vesveselerinden uzak değilsin. Senin bu lütuf sayesinde musibetlere hazırlanman müyesser oldu. Bu yüzden Allah'ın izniyle onunla birlikte korku, aşırılık ve sabırsızlık yoktur. Ancak her sabırsız kişinin ulaşacağı nokta kalıcı olmayan bir tesellidir. Allah'ın hoşnutluğunu isteyen kimse için en hayırlısı, bazı zorluk ânlarında ve ani felaketlerde karşılık istemek için Allah'a yalvarmaktır. İyi düşünüldüğünde zeki kişi için en iyi konum, bir şeye düşar olmaktan kaçınamayacağını bildiğinde o şeyi aralarında bir ayrılık ve ileride bir durum farklılığını gerektirecek tarzda kendisinden uzaklaştırmamasıdır.

Musibetin büyüklüğünü göstermek ve bana çöken yalnızlıktan sonra sana yakın olarak rahatlamak ve taziyede bulunmak için bir elçi ve mektup göndermek yerine -mesafe izin verseydi- bizzat sana gelmek istiyordum. Onun güzel görüşlüğü, varken yaptığı büyük iyilik, yokken de bana anlattıklarını bildiğim için Zü'l-Yemîneyn'i kaybetmenin beni etkilediğinin farkındayım. Allah onu en yüce makama ulaştırsın. Yakın dostluğun ve samimi nasihatın dolayısıyla sen onun hakkının, vârisisin. Sadece Allah'a şükretmeyi, sana gerekeni yapmayı isterim. Allah'ın seni sınadığını ve sana ilham ettiği sevdiklerine karşı teselli ve sabır içeren bir mektup yazmamı emretmeyi düşünüyorsan inşallah bunu yaparsın.

[77] 2. Kısım: Abdullah b. Tâhir b. Hüseyin'in Haberleri

Muhammed b. Heysem bana naklederek dedi ki: Abdullah durumu sağlamlaşıp gücü artınca Nasr b. Şebes'le savaşmak üzere yola çıktığında onun ordularını yendi. Me'mûn bunun

üzerine Nasr'ı itaate, isyanı ve kendisine muhalefeti bırakmaya çağıran bir mektup yazdı. Nasr kabul etmedi. Dedi ki: Abdullah bunu ona yazdı. Me'mûn'un Nasr'a mektubunu Amr b. Mes'ade yazmıştı:

[Me'mûn'un Nasr b. Şebes'e Mektubu]

İmdi! Ey Nasr b. Şebes! Sen itaatin ne olduğunu ve insana nasıl bir izzet getirdiğini, gölgesinin nasıl serin, otlağının ne kadar tatlı olduğunu çok iyi bilirsin. İtaatin olmadığı yerde de nasıl bir pişmanlık ve hüsrânın geldiğini de. Eğer Yüce Allah'ın sana bahşettiği mühlet uzarsa ki sadece kendi aleyhine olan delilleri arzu edip onların peşinde koşanlara Allah (cc.) bir mühlet verir ve böylece onlar verdikleri zarar kadar ve müstahak oldukları oranda kendi aile çevrelerine bir ibret olurlar. Hatırlatmak ve gözünü açmak için sana bu mektubu yazdım ki zihninin bir köşesinde yeri olsun. Çünkü doğru doğrudur, yanlış da yanlış. Sözün önemini anlamak için kimden çıktığına ve kime hitap ettiğine bakmak yeterlidir. Müminlerin Emîri'nin görevlileri arasında hiç kimse benim kadar sana karşı malın, dinin ve canın hususunda daha samimi yaklaşmamış ve hataların karşısında seni kurtarmak, ölüm çukurundan çıkarmak için daha arzulu olmamıştır. Hangi başın ya da sonun ortasındasın ya da iktidara, hükümranlığa sahipsin ki ey Nasr, Müminlerin Emîri'ne böyle cüretkâr bir tutum içindesin. Onun mallarını gasbediyorsun. Onun emri dışında valiler atıyorsun. Sonra da emin bir şekilde, huzur, sükûnet içinde, rahatça gece yatağında yatacağını düşünüyorsun. Gizliyi ve açığı bilene yemin olsun ki şayet itaate dönmez ve boyun eğip itaat etmezsen çok vahim bir son seni bekliyor. Her şeyi bırakıp önce seninle ilgileneceğim. Şayet şeytanın boynuzları kesilmezse yeryüzünde büyük bir fitne ve bozgunculuk çıkar. Bu itibarla yanımdaki devlet güçleriyle o aşağılık adamlarını; ülkenin en yakın ve en uzak yerlerinden başına üşüşenleri, ayaktakımını, serserileri, yıkıcı insanlardan senin gölgene girenleri, şerrinden dolayı ülkesinin dışladığı, aşiretinin sürgün ettiği ama senin başına toplanan kimseleri, bütün bu serseri arkadaşlarını ezip geçeceğimden hiç kuşkun olmasın. Uyarandan sorumluluk kalkar. Vesselam.

[Nasr b. Şebes'in Abdullah b. Tâhir'den Eman Dilemesi]

Dedi ki: Abdullah b. Tâhir beş sene boyunca Nasr b. Şebes'le savaşmaya devam etti. Nasr sonunda eman diledi. Abdullah, Me'mûn'a onu kuşatıp sıkıştırdığını bildiren bir mektup yazdı. Kuşkusuz o, eman dilemiş²³⁹ ve korunma talep etmişti. Me'mûn onun için eman mektubu yazılmasını emretti. Bir nüshası aşağıdadır.

[78] [Aman Mektubunun Metni]

İmdi! Hak ile af dilemek, Allah'ın zaferle yan yana olan delilidir. Adaleti savunmak da Allah'ın kendisiyle şerefe ulaşılan çağrısıdır. Hak ile af dilemeye, destek kapılarının açılması ve Allah'ın imkân sebeplerinin dilenmesi için adaleti savunmaya devam edenlere Allah sonunda kapılarını açar; O açanların en hayırlısıdır, güç ve imkân verir, O imkân verenlerin en hayırlısıdır. Sen diline doladığın bu üç şeyden biri olmaya çalışmıyorsun: Dini isteyen, dünyaya meyleden veya zulümle zafer kazanmayı isteyen bir sorumsuz. Sen bu yaptığını din gayretiyle yapıyorsan ben de bunu Müminlerin Emîri'ne söylerim. O da bunu kabul etmeyi ganimet bilir. Ömrüme ant olsun ki bu gerçekse onun en büyük amacı ve en uzak hedefi sadece gereği gibi hakka yönelmek ve gereğince adaletle yok olmaktır. Eğer sen sadece dünyayı istiyorsan Müminlerin Emîri bununla ilgili hedefine ve kendisiyle dünyayı hak ettiğin konuma seni ulaştırır. Eğer sen onu hak ettiysen ve onun bunu yapması mümkünse sana bunu sağlar. Ömrüme yemin olsun ki ne kadar büyük olsa da hak edilenin yaratılmasını engellemeyi uygun görmez. Eğer sorumsuz olursan Allah Müminlerin Emîri'ne senin verdiğin sıkıntıyı gidermeye kadir. Allah senin yolunu izleyen toplumun sıkıntısını kaldırdığı gibi bunu da peşinen yapacaktır. Ki onlar desteği daha güçlü, orduları daha kalabalık, sayı, topluluk ve yardım/zafer bakımından senden daha güçlü bir toplumdur. Zaten onların başına hüsra uğrayanların çarpılışları ve zalimler için zorunlu olan şey

239 Eman dilemek: Önce direnirken zor karşısında boyun eğip canının bağışlanmasını dilemek (çev.).

geldi. Müminlerin Emîri mektubunu “Biricik ve ortağı olmayan Allah’tan başka ilah yoktur, Muhammed de O’nun kulu ve elçisidir,” şهادetiyle bitirir. Dini hakkında sana güvence verir, geçmiş günahlarının ve önceki suçlarının bağışlanması hususunda teminat verir. Allah’ın izniyle eğer vazgeçer ve gelirsen o, şeref ve yücelik konaklarında hak ettiğin ağırlamayı sağlayacaktır. Vesselam.

[Me’mûn’un İşlerdeki Gevşeklikten Hoşlanmaması]

Ebû İshak Ahmed b. İshak dedi ki: Bişr Selmânî bana nakleterek dedi ki: Ahmed b. Ebû Hâlid’in şöyle dediğini duydum: “Me’mûn bize bir işi yapmamız emrini verdiğinde o konuda herhangi birimizin kusurunu hoş karşılamazdı.”

[Me’mûn, Ca’fer b. Muhammed’i Nasr’a Elçi Olarak Gönderiyor]

Dedi ki: Rakkalı Ca’fer b. Muhammed Âmirî bana nakleterek dedi ki: Me’mûn, Sümâme b. Eşres’e dedi ki: “Bana el-Cezîre halkından akıllı, ifadesi güçlü, bilgili, Nasr b. Şebes’e gönderdiklerimi ulaştıracak bir adam gösteremez misin?” Sümâme dedi ki: “Elbette gösteririm ey Müminlerin Emîri! Âmiroğullarından Ca’fer b. Muhammed denilen adam.” Me’mûn ona dedi ki: “Onu bana getirin.” Ca’fer dedi ki: Sümâme beni getirdi, Me’mûn’un huzuruna aldı. Me’mûn benimle epey konuştu. Sonra bunları Nasr b. Şebes’e bildirmemi emretti. [79]

Ca’fer dedi ki: Serûc’a bağlı Kefer Azzûn’da²⁴⁰ bulunan Nasr’ın yanına gittim. Me’mûn’un mesajını ona ilettim. Kabul etti, ancak onun halısına basmaması gibi bazı şartlar ileri sürdü. Me’mûn’a geldim ve olan biteni anlattım. Dedi ki: “Allah’a yemin olsun bunu asla kabul etmem. Huzura gelip halıma basana dek şu gömleğimi satmak zorunda kalacağımı bilsem dahi onu bu isteğine karşılık vermem, o niçin benden kaçıyor?” Dedi ki: Dedim ki: “Suçlu oluşundan ve daha önce yaptıklarından dolayı.” Me’mûn dedi ki: “Onun suçunun benim için Fazl b. Rebî’ ve İsâ b. Ebû Hâlid’in suçlarından daha

240 el-Cezîre bölgesinde Serûc (Suruç) yakınında bir yerdir. Nasr’ın sığındığı yerlerden biridir (çev.).

ağır olduğunu mu sanıyorsun? Fazl'ın bana ne yaptığını biliyor musun? Fazl, kumandanlarımı, mallarımı, askerlerimi, silahlarımı ve babamın bana vasiyet ettiklerinin tamamını alıp Muhammed Emîn'e götürdü. Beni Merv'de yapayalnız, tek başıma bıraktı ve bana ihanet etti. Kardeşimi bana karşı kışkırttı ve bu yüzden ona olanlar oldu. Bu benim için her şeyden daha ağırdı. Îsâ b. Ebû Hâlid'in bana ne yaptığını biliyor musun? Halifemi benim ve atalarımın şehrinden sürüp çıkardı. Haraç ve fey gelirlerimi götürdü, evimi/yurdumu harap edip yerime İbrâhim'i halife olarak oturttu ve onu benim isimle çağırdı."

Ca'fer dedi ki: Dedim ki: "Ey Müminlerin Emîri! Konuşma müsaade var mı, konuşayım?" O da: "Konuş," dedi. Dedim ki: Fazl b. Rebî', sizin mevlanız ve yetiştirdiğiniz kişidir. Onun öncülerinin durumu onların durumu gibidir. Sonuçta bu bütün yönleriyle onların ahlakını alacaktır. Bu da seni tekrar ona döndürecektir. Îsâ b. Ebû Hâlid senin yakın devlet adamlarındandır. Onun geçmişi de kendisinden öncekilerin durumu gibidir. Sonuçta bu bütün yönleriyle onların ahlakını alacaktır. Bu da seni tekrar ona döndürecektir. Onun asla hiçbir nüfuzu olmadı ki ona dayansın. Yahut ondan önce geçen seleflerinin/atalarının da gücü yoktu. Onlar sadece Ümeyyeoğullarının askerlerindendi." Me'mûn dedi ki: "Eğer onun durumu dediğin gibiyse bize öfke ve kin duyması uzak bir ihtimal? Fakat yine de halıma basmadıkça onu bırakacak değilim."

Ca'fer dedi ki: Nasr'a geldim ve bu durumu bildirdim. Nasr: "Süvarilerine haykırdı onlar hemen çevresinde toplandılar." Sonra dedi ki: "Ona yazıklar olsun! Kanadının altındaki dört yüz kurbağaya güç yetiremeyen, -Zutları kastediyor-²⁴¹ yanımdaki Arapların haykırışına güç yetirmeye çalışıyor."

[Nasr'ın Teslim Oluşu ve Bağdat'a Girişi]

Ahmed b. Ebû Tâhir dedi ki: Bana bildirildiğine göre Abdullah b. Tâhir, Nasr'ın üzerine yürüyüp etrafını kuşattı. Eline düş-

²⁴¹ Anayurtları Kuzeybatı Hindistan olan bir kavim olup Me'mûn döneminde Basra, Vâsıt ve Kesker civarında Abbasi devletine isyan hâlindeydiler. Mu'tasım döneminde teslim olan Zutlar, Bizans sınır bölgesine Aynizerbâ'ya gönderilmiş ve orada ağır kayıplar vermişlerdir (çev.).

sün diye gücünü tüketti. Sonunda Nasr, Abdullâh'tan eman diledi, o da bunu kabul etti. Nasr 209/824 senesinde karargâhından Rakka'ya doğru yola çıktı. Abdullâh b. Tâhir'in huzuruna vardı. Abdullâh onu Me'mûn'a gönderdi. Onun Bağdat'a girişi 210 Safer ayının Salı günü (825 Mayıs) idi. Nasr, Medînetü Ebû Ca'fer'e (Eski Bağdat) gönderilerek muhafızlarına teslim edildi.

[Nasr b. Şebes'e Göre Me'mûn'un Askerlerinin En Cesuru]

[80]

Bana söylendiğine göre Me'mûn, Ebû İshak Mu'tasım ve ismini unuttuğum komutanlardan bir başkası, komutan, asker ve mevalinin cesurlarından söz ederken anlaşmazlığa düştüler. Me'mûn dedi ki: "Bu dünyada Horasan halkının Acemlerinden daha cesur, daha güçlü saldıran ve düşmana daha ağır darbe vuran kimse yoktur."

Sonra Ebû İshak dedi ki: "İnsanlar arasında siyah saçlı Türklerden (*sûdu'r-ruûs*) daha cesur ve daha sağlam duran yoktur. Cesur, dik duran, düşman karşısında sebat eden Türklerden daha cesuru yoktur. Her millettten düşmanın karşısında yer almaları, onlara insaflı davranmaları, onların düşmanlarının ülkelerini fethetmeleri, kimsenin onlara aynı şeyi yapamaması bakımından Türkler sana yeter.

Komutan dedi ki: "Bu dünyada Ebnâ-yı Horasan (Horasan'ın evlatları) olan melezlerden (*müvelledûn*) daha cesur olanı bilmiyorum. Onlardan daha çok yok edici ve daha cesur olanı yoktur. Onlar Türkleri boyunduruk altına alanlardır. Onların ataları devleti yönettiler. Müminlerin Emîri ile savaşa tutuştular. Hilafet onlarla ayakta kaldı."

Me'mûn dedi ki: "Bu anlaşmazlığımızı nasıl çözeceğiz? Nasr b. Şebes burada. Onu getirtelim ve bizim askerimizden ve komutanımızdan karşılaştığının en cesurunu soralım." Me'mûn, Nasr'ın getirilmesini emretti ve ona anlaşmazlığa düştükleri konuyu sordu.

Nasr dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Doğrusu bunların tümünü kullanan ilk grupla karşılaştım. Türkler, ok atarlar; ok-

ları bitirince elleriyle devam ederken Acemler kılıçla devam ederler, bir anda hepsi cesaretle öne atılırlar. Ebnâya gelince onların benzerini görmedim. Yorulmazlar, bıkmazlar, mağlup edilmezler, şiddetli soğukta eski örtüler içinde zırhsız, zırhlı, yeleksiz, kalkansız savaşırılar. Onlar yorulmadan, bıkmadan bazen kılıçla, bazen mızrakla, bazen okla nehirlerdeki buz gibi soğuğa, ateş gibi öğlen sıcağına dalarlar.” Komutan dedi ki: “Aramızda hakem olarak sen bize yetersin.”

[81] **Abdullah b. Tâhir’in Ubeydullah b. Serî’ye Gönderilmesi**

Ebû Hassân Ziyâdî, Hâşimî,²⁴² Harizmî²⁴³ ve bütün tarihçiler dedi ki: 210/825 senesinde Nasr b. Şebes’i Bağdat’a gönderdiğinde Me’mûn, Abdullah b. Tâhir’e Mısır’a gitmesini yazdı. O sırada İbnü’s-Serî²⁴⁴ ile Me’mûn’un arasında anlaşmazlık vardı. İbnü’s-Serî, Abdullah’ın oraya girmesine engel oldu. Abdülâh, Me’mûn’a mektup yazdı ve olanları bildirdi. Halife, Abdullah’a İbnü’s-Serî vazgeçmezse onunla savaşmasını emretti. Olaylar bu şekilde cereyan ederken sonunda İbnü’s-Serî eman diledi.

[Me’mûn’un Kardeşlerinden Birinin Abdullah b. Tâhir’e İftirası]

Harrânî²⁴⁵ bana naklederek dedi ki: Abdullah b. Tâhir’in mezâlim sorumlusu (*sâhibu mezâlim*) olan Atâ bize naklederek dedi ki: Müminlerin Emîri’nin kardeşlerinden bir adam dedi ki: “Ey Müminlerin Emîri! Abdullah b. Tâhir, Ebû Tâlib’in çocuklarına sevgi gösteriyor. Onun babası ve dedesi de böyle yapmıştı.” Ravi dedi ki: Me’mûn bunu reddetti ve uygun görmedi. Sonra bunun gibi bir söz tekrar geldi. Me’mûn onun için bir casus görevlendirdi ve sonra ona dedi ki: “Fatihler veya zâhidlerden oluşan bir toplulukla Mısır’a git. Onların ileri

242 O, Ebû İshak b. Süleyman Hâşimî’dir (çev.).

243 O, Muhammed b. Mûsâ Harizmî’dir. Astronom ve tarihçi (çev.).

244 Mısır valisidir. Emîn-Me’mûn arasındaki iç savaşın yarattığı iktidar boşluğu yüzünden vergileri Bağdat’a göndermeyerek bağımsız hareket etmeye başlamıştır (çev.).

245 O, Ahmed b. Yûnus Harrânî’dir. Tabiptir (çev.).

gelenlerinden bir grubu Kâsım b. İbrâhim b. Tabâtabâ'ya²⁴⁶ katılmaya çağır. Onun menkıbelerini, ilmini, faziletini anlat. Sonra Abdullah b. Tâhir'in yakın adamlarından birine git. Onu Abdullah'a getir ve Abdullah'ı ona itaate çağır ve davetini kabul etmesi için teşvik et. Sonra Abdullah'ın gerçek niyetini tam olarak araştıır ve ondan duyduklarını bize getir."

Ravi dedi ki: Adam kendisine söylenen şeyi ve emredileni yaptı. O ansızın reisler ve önemli kişilerden bir grubu çağırdı. Bir gün Abdullah'ın kapısına oturdu. O, barış yaptıktan ve eman verdikten sonra Ubeydullah b. Serî'ye gitmişti. Döndüğünde adam ona yöneldi, elbisesinin yeninden bir mektup çıkardı ve onu Abdullah'a gönderdi. Ravi dedi ki: Onu eline aldı. Ravi dedi ki: İçeri girmesinin üzerinden çok geçmeden hâcib çıktı ve adamı Abdullah'ın huzuruna aldı. Abdullah, bir kilimin üzerinde oturuyordu, altında başka bir şey yoktu. Ayaklarını uzatmıştı, terlikleri ayağındaydı. Ona dedi ki: "Sözünün bütününden mektubunda ne olduğunu anladım. Söyleyeceğini söyle." Adam dedi ki: "Senin emanın benim üzerimde, Allah'ın zimmeti de seninle mi?" Dedi ki: "O senindir." Ravi dedi ki: İsteddiği şeyi ona gösterdi. Onu Kâsım'a katılmaya çağırdı. Ona Kâsım'ın faziletlerini, ilmini, zühdünü bildirdi. Sonra Abdullah ona dedi ki: "Bana insaf eder misin?" Adam: "Evet," dedi. Abdullah dedi ki: "Kulların Allah'a şükretmesi gerekir mi?" Adam: "Evet," dedi. Abdullah dedi ki: "İnsanların ihsan, minnet ve lütuf hâlinde birbirlerine şükretmeleri gerekir mi?" Adam: "Evet," dedi. Abdullah dedi ki: "Ben gördüğün bu durumdayken sen bana geliyorsun. Doğuda ve batıda geçerli bir mührüm (*hatem*) var. Doğru ve batı arasında benim emrime itaat edilir, sözüm tutulur. Ben sağıma, soluma, önüme, arkama, nereme dönersen döneyim bana lütfeden bir adamın nimetini, üzerimdeki boynumu mühürleyen minnetini, lütfunu ve cömertliğini gösterdiği iyiliklerini görürüm. Oysa sen, beni bu nimete ve bu ihsana karşı nankörlük etmeye çağırıyorsun ve diyorsun

246 Ebû Muhammed Kâsım b. İbrâhim b. İsmâil b. İbrâhim Hasenî Alevî Ressî (ö. 246/860): On yedinci Zeydî imamı, kelam ve fıkıh âlimidir (çev.).

ki kendisi bu hususta ilk ve son olana ihanet et. Sen, benim ona olan bağlılığımı bozmaya, kanını dökmeye çalışmamı istiyorsun. Düşünsene! Şayet beni açıkça cennete çağırırsan bile, nereden bileceğim ona ihanet edip ihsanını, cömertliğini yok sayıp biatimi bozmamdan Yüce Allah hoşnut olur mu?" Adam sustu.

Abdullah ona dedi ki: "Durumunun bilgisi bana ulaştı. Allah'a yemin olsun, ben senin canından endişe ediyorum. Bu ülkeden git. En Büyük Sultan'a senin bilgin ulaşırsa bu durumda sana güvence veremem. Sen kendi sırtında ve başkalarının sırtında yük olan bir suçlu oldun." Onun yanında bir şey elde etmekten ümit kesen adam, Me'mûn'un yanına gitti ve durumu ona bildirdi. Me'mûn habere sevindi ve dedi ki: "İşte bu kendi elimle ektiğim, kendi ahlakımla eğittiğim ve kendi tohumumla aşıladığım toprak." Me'mûn bu konuda hiç kimseye bir şey söylemedi. Bu yüzden Abdullah b. Tâhir, Me'mûn ölünceye kadar durumu anlayamadı.

[Abdullah b. Tâhir'in Bir Şiiri]

Arkadaşlarımızdan biri dedi ki: Abdullah b. Tâhir, Mısır'da Ubeydullah b. Serî'yi kuşattığı zaman şöyle dedi: [Mec-zû'r-remel'den]

Ayrılığımın yaklaştığını görünce alelacele gözyaşını akıtmaya başladı,

Kuşağımı da cilalanmış Yemen kılıcıyla değiştiriverdim,

Sabah akşam durmadan yola devam ettim,

Hâlimi bilmeksizin bitap olduğumu ve mutmain olmadığımı iddia etti,

Beni diline dolamayı bırak! Ben başarıya ulaşma yolunu tutmuşum,

Ben Me'mûn'un kölesiyim, kanadının gölgesinin altında.

Allah günün birinde esenlik verirse işte o zaman rahatlığa ermek yakındır.

[83] *Eğer ölürsem de feryat edip bağırarak,*

'Mısır'da maktul birisi var' de ve sövmeyi de bir yana bırak!

[Abdullah b. Tâhir, İbnü's-Serî'nin Hediyelerini Reddediyor]

Ahmed b. Muhammed Sevâbî bana İbn Zü'l-Kalemeyn'den naklederek dedi ki: Ubeydullah b. Serî, Abdullah b. Tâhir'e Mısır'a geldiğinde oraya girişi sırasında onunla arasını bulmak için erkek kadın bin hizmetkârı ona gönderdi. Her birinin elinde ipek kese içinde bin dinar vardı. Onları geceleyin de gönderdi. Abdullah bu hediyeleri kabul etmedi ve ona şu mektubu gönderdi: Eğer hediyeni gece kabul edecek olsaydım, gündüz de kabul ederdim. "... *Hediyenizle kendiniz sevinin. Onların yanına dönün; karşı koyamayacakları bir orduyla gelir, onları zelil ve boyun eğmiş olarak oradan çıkarırız.*" (Neml, 27/36-37). Ravi dedi ki: O zaman İbnü's-Serî, Abdullah'tan eman diledi ve huzuruna çıktı.

[Ubeydullah b. Serî'nin Mısır'dan Bağdat'a Gidişi]

Ahmed b. Ebû Tâhir dedi ki: Ubeydullah b. Serî, 25 Receb 211 (826) tarihinde²⁴⁷ Perşembe günü Abdullah b. Tâhir'in yanına gitti. Receb'in 23'ünde Bağdat'a getirilen Ubeydullah b. Serî, Eski Bağdat'ta (*Medînetü Ebû Ca'fer*) misafir edildi. Abdullah b. Tâhir, Mısır'ın ve Şam'ın geri kalanının valisi olarak Mısır'da kaldı.

[Me'mûn'un Abdullah b. Tâhir'e Mektubu]

Tâhir b. Hâlid b. Nizâr Gassânî bize aktararak dedi ki: Me'mûn, Abdullah b. Tâhir Mısır'ı fethettiğinde ona gönderdiği bir mektubun altına şu şiiri yazdı: [Meczûu'l-vâfir'den]

Kardeşimsin sen ve yaptıkları güzel şeyler için kendisine teşekkür ettiğim dostumsun,

Sen neyi seviyorsan, bugün artık ben de onu seviyorum,

Sen neyden hoşlanmıyorsan, artık ben de ondan hoşlanmam,

Allah seni muhafaza etsin, Allah seni muhafaza etsin, Allah seni muhafaza etsin!

247 Bu Taberî'de Safer ayının 25'i Cumartesi günü olarak geçmektedir. (Taberî, *Tarih*, 8: 615) Bu daha doğru olmalıdır. Çünkü aynı yılın 25 Receb'inde teslim olan bir şahsın 23 Receb'de Bağdat'a gelmesi mümkün değildir. O günün ulaşım araçlarıyla Mısır'dan Bağdat'a bir ayda gelinebilmektedir (çev.).

[Ahmed b. Yûsuf'un Mısır'ın Fethi Dolayısıyla İbn Tâhir'i Kutlama Mektubu]

Abdullah b. Ahmed b. Yûsuf²⁴⁸'un bana naklettiğine göre onun babası, Abdullah b. Tâhir'e Ubeydullah b. Serî'nin Mısır'dan çıkışı esnasında bu fetih dolayısıyla onu tebrik eden bir mektup yazdı:

- [84] "Allah, Emîr'i yüce kılsın, Allah'ın sana nasip ettiği fetih ve İbnü's-Serî'nin sana geldiği haberi bana ulaştı. Bütün övgüler, dinine yardım eden; dostunu ve Halife'sini kullarından üstün tutan; O'ndan, O'nun hakkından ve O'na itaat etme isteğinden ayrılan kişiyi zelil kılan Allah'a mahsustur. Allah'tan onu nimetlerle desteklemesini, şirk ülkelerinin fethini müyesser kılmasını dileriz. Senin yüzünü görmek için ayrıldığım zamandan beri sana lütfettiklerinden dolayı Allah'a hamdolsun. Biz ve bizimle birlikte olanlar senin savaşında ve barışındaki tarzını yâd ediyoruz. Her ikisine ait durumlarda başardığın sertlik ve yumuşaklıktan dolayı şaşkınlığımız artıyor. Senin gibi bir ordu kumandanı tanımıyoruz; uyruğuna senin kadar adalet göstereni bilmiyoruz; güçlüyken affının kızgınlık ve öfkeye yol açtığı kimseyi senin gibi affedeni tanımıyoruz; babalığının kendine verdiği güce güvenerek öne atılan şerefli bir kimseyi az görmüşüzdür. Kendisine nasip, yeterlilik, otorite ve makam verilen kimse, önündekine üstün gelmedikçe ebediyen affedilmez. Yine güzel yaşantısından dolayı başarıyı hak eden bir lider tanımıyoruz. Senin hak ettiğinin peşine düşülmesi nasıl bir ayıptır! Bizden biri, felaket ve zor durumlarda mahvolacak bir kimseyi senin üzerine göndermez ki Allah'ın lütfu ve onu artırmasıyla zaafa düşesin. İmamının, senin ve bütün Müslümanların efendisinin ipine sarılmaya devam etmenden dolayı sana bahşettiği nimetleri Allah huzurla yedirsın; senin ve bizim ömrümüzü O'nun bekasıyla uzatsın. Sen hâlâ o nimetlerle ve soylu, yüce kabul ettiğimiz kişilerle birlikte olduğunu biliyorsun. Allah avam ve havasın gözünde senin yüceliğini ve itibarını artırsın. Senden kendileri için beklenti içinde oldukları gibi seni

musibet ve felaketlere hazırlıyorlar. Allah'ın sana nimetini ve başarısını nasip ettiği gibi, sevgisine de eriştirmesini dilerim. Bolluk içinde iyilik yaptın ve bu seni azdırmadı, sadece tevazu ve itaatini artırdı. Sana bağışladığı, sınıadığı ve emanet ettikleri için bütün övgüler Allah'a mahsustur. Vesselam ..."

[Hüdeyr b. Sabih'in İbn Tâhir'e Bir Şaire İhsanda Bulunmasını İsteyen Mektubu]

Ravi dedi ki: Hüdeyr b. Sabih, Abdullah b. Tâhir 'e kendisini öven bir şaire ihsanda bulunmasını isteyen bir mektup yazdı:

Ey Emîr canım sana feda olsun! Zamanın zorluklarından korunan ve nimetlerinden faydalanan olarak Allah, senin ömrünü uzatsın. Ey Emîr! Sen yağan gök, bulanık olmayan deniz, çorak toprağın canlandığı bol yağışsın. Sen kavmin bakışlarının son noktası ve boyun büktükleri kimsesin. Sen onların ziyaretçilerine ikram eden, övenlerine ihsanda bulunan, gelirlerini veren bir baba gibi oldun. Darlık ondan uzaklaştı ve sıkıntı onu terk etti. Eğer sen, ağır ağır ilerleyip açık bir farkla öne geçtiysen, kimsenin ulaşamayacağı ve senin amacına yö- [85] nelemeyeceği şekilde gittiysen, senin yurdunda oturup senin cömertliğine samimi ve ihsanla hareket eden bir el açtığın gibi aynı şekilde senin atalarının kendilerine bağlıları vardı ve halklarını kendilerine yönlendirenleri vardı.

Ey Emîr! Sana, şanına yaraşır şeylerle geliyorum. Senin şimdiye kadar elde ettiğin en büyük şeyin, senin yaptığın bir iyilik olmasını istiyorum. Karşılığını verip ecrini aldığın nimet, hakkındaki iyi zannı doğruladığın nimet, yaptığı iyiliklerde ve musibete uğrayanlara yardımlarında yanında bulunmayı isteyeceğin bir arkadaş. Onun lütfundan bir şeyler istiyor. Bu, Emîr'in yardım edeceğini bildiğim konulardandır.

Bu kişi Emîr'e kendisini ulaştıran bir şiir hediye etti ve bu şiirle ona ulaşmaya çalıştı. Bu kişi buna vesile olmamı ve başlatmamı benden istedi. Yine bu şiirde söylenen hususlara en layık kişiler Emîr'in en yakınları ve ailesinden en yakın akrabalarıdır. Allah bunları Emîr'in kendisiyle savaştığı oku, övündüğü gücü, dayandığı aslı ve sığındığı sığınağı kılmıştır.

Emîr bu kişinin hediyesinde, ondan dinlemekte ve şiirin konusunda aradığı şeyi buldu.

Ravi dedi ki: Abdullah b. Tâhir, onun kendisine yönlendirdiği şairi çağırdı, onu dinledi. Şaire güzel bir hediye verip ona gönderdi.

[İbn Tâhir'in Zâhid Muhammed b. Yûsuf'la Hikâyesi]

Abdullah b. Amr dedi ki: Bana Ebû Muhammed Abbâs b. Abdullah b. Ebû Îsâ Turkufî²⁴⁹ naklederek dedi ki: Bana Ebü'n-Nühâ naklederek dedi ki: Abdullah b. Tâhir, Muhammed b. Yûsuf Faryâbî'ye²⁵⁰ geldiğinde ben de oradaydım. O sırada Abdullah, Mısır'a doğru yola çıkıyordu. Muhammed b. Yûsuf da yolu millerce mesafe uzaklıktaki Kaysariye'de bulunuyordu. Abdullah yayaları ve atlıları arasındaydı. Sancaktarı gelerek kapının önünde durdu. Sonra Abdullah b. Tâhir gelerek ayakta durdu. Muhammed b. Yûsuf'un bir oğlu çıkarak Abdullah'a selam verdi. Abdullah ona dedi ki: "Şeyhi görmek istedim." Ravi dedi ki: Huzuruna girdiğinde beraberinde Muhammed b. Yûsuf'un damadı ve görevli iki kişi daha vardı. Ravi dedi ki: Ona dedik ki: "Emîr Abdullah b. Tâhir kapıda." Durumunu abarttık. Dedi ki: "Ben onun yanına çıkmam." Biz ona ısrar ettik, fakat o çıkmadı. Ravi dedi ki: "Biz ona ne diyelim." Ravi dedi ki: Onun canı sıkıldı. Sonra dedi ki: "Abdullah'a, o, yatalaktır," deyin. Ona geri döndük ve dedik ki: "O çok yaşlı bir yatalak." Abdullah dedi ki: "Biz buraya geldik, ne olursa olsun huzuruna girmek istiyoruz." Biz Şeyh'e döndük ve bunu söyledik. Şeyh dedi ki: "Ben ona izin vermiyorum." Biz onun yanında dururken ben ona izin vermesini istedim ve dedik ki: "Kendisine ne cevap verelim?" O da: "Altına kaçırıyor, deyin," dedi. Ravi dedi ki: O kibirle yüz çevirdi ve dedi ki: "Biz kendi vatanımızda bu, yün içindeki kimselerden daha zâhidiz." Sonra bir şey demeden ve yüzünü çevirmeden geçip gitti.

249 Ebû Muhammed Abbâs b. Abdullah b. Ebû Îsâ Turkufî (ö. 267/880): Kendisi sika ravilerden ve âbidlerdendir. Muhammed b. Yûsuf Firyâbî ve onun tabakasındakilerden ilim almıştır (çev.).

250 Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Vâkıd Firyâbî (ö. 212/827): Hadis hafızı ve sika ravilerdendir. Fakih ve müfessir olarak da bilinen Firyâbî üstün ahlaki ve ibadete düşkünlüğüyle tanınmaktadır (çev.).

[İbn Tâhir'in İbnü'l-Mübârek'in Vefat Tarihi Hakkındaki Sorusu]

Abdullah b. Amr bana naklederek dedi ki: Abdullah b. Hâris b. Mâlik b. Rezîn Mervezî Adevî Temîmî bana naklederek dedi ki: Bana Abdân b. Keyle b. Abdullah b. Osman b. Cebele b. Ebû Revâd haber vererek dedi ki: Abdullah b. Tâhir, bana Abdullah b. Mübârek'in²⁵¹ ölümünü sordu. Ona dedim ki: "181/797 yılında." Abdullah b. Tâhir dedi ki: "Benim doğumum."²⁵²

[Tâhir b. Hüseyin ve Oğlu Abdullah'ın Cömertliği]

Ravi dedi ki: Hârûn b. Abdullah b. Meymûn Huzâî bana naklederek dedi ki: Rakka halkından Muhammed b. Ebû Şeyh bize naklederek dedi ki: Bana Ahmed b. Yezîd b. Esed Sülemî²⁵³ naklederek dedi ki: "Rakka'da Tâhir b. Hüseyin'in komutanlarından biri olarak yanındaydım. Benim onun yanında ayrıcalığım vardı ve sağında oturuyordum. Bir gün atına binmiş olarak yanımıza geldi. Biz onunla yürürken o şu şiiri misal getiriyordu: [Tavîl'den]

İşte evim önünüzde, hadi yıkıverin onu! Nitekim o, işin akıbetinden korkmayan alicenap birinin mirasıdır.

Bir işe yeltendi mi kararlılığını gözlerinin önüne dikiverir ve işin akıbetini dile getirmeyi bir tarafa bırakır,

Allah'ın üzerimdeki kaderini de tahakkuk ettirerek üzerimdeki yüz karasını kılıçla tekzip edeceğim!

O, Râfika'nın²⁵⁴ etrafını dolaşmaya çıktı. Sonra dönüp meclisinde oturdu. Sonra büyüklü küçüklü içinde armağanlar olan iki milyon yedi yüz bin olarak sayılan kâğıtlara baktı. Bi-

251 Ebû Abdîrrahman Abdullah b. Mübârek b. Vâzih Hanzalî Mervezî (ö. 181/797): Tebeu't-tâbiînin ileri gelenlerinden, muhaddis, hafız, zâhid ve fakih (çev.).

252 Abdullah b. Tâhir'in doğumu 181/797'dedir. DîA'da ise muhtemel doğum tarihi 182/798 olarak verilmiştir (çev.).

253 Tâhir b. Hüseyin'in kumandanlarından, meclisinde ağırladığı kimselerdendir (çev.).

254 Râfika: Abbasi halifesi Mansûr'un 772'de Rakka'nın 200 metre kuzeybatısında dairevi şehir Bağdat'ın biçiminde inşa ettirdiği, halifeliği sırasında Hârûnürreşîd'in 13 yıl yazlık başkent olarak kullanması dolayısıyla ülkenin Bağdat'tan sonra en büyük şehri hâline gelen ve sonraları Rakka'ya bitişerek adı unutulmuş şehirdir (çev.).

tirdiğinde bana konuşmamı isteyerek baktı. Dedim ki: “Allah, Emîr’i ıslah etsin! Bu meclisten daha asilini, daha iyisini görmedim.” Ona dua ettim ve dedim ki: “Fakat israf.” O da dedi ki: “İsraf şereftendir.” İçinde şu ifade olan ayeti kastettim: “*Harcadıkları zaman israf etmezler*” (Furkân, 25/67), sonra diğerini getirdim: “*Çünkü o israf edenleri sevmez*” (En’âm, 6/141). Tâhir dedi ki: “Allah doğru söyledi. Biz dediğimizden başkasını söylemedik.” Bunun üzerinden çok geçmeden aynı sarayda oğlu Abdullah b. Tâhir’le bir araya geldik. Yanımıza ata binmiş olarak geldi ve şu şiiri misal getiriyordu: [Basît’ten]

- [87] *Ey İbn Leylâ gibi yiğit olmak isteyen kişi! İşte İbn Leylâ yiğit olman için sana meydanı boş bıraktı,
Kendisinde olan üç özelliğe bakıp onları örnek al: Birisi tarafından ona hiç sövüldü mü ya da birisine sövdü mü ya da cimri oldu mu?*

Sonra o Râfika’nın etrafında dolaştı ve geri döndü. Meclisine oturdu. Biz hazır bulunduk. Büyüklü küçüklü kâğıtlar getirildi. O onları imzalamaya başladı. Ben de sayıyordum. Onun armağanlarının miktarı üç milyon yedi yüz bine ulaştı. Bu miktar babasının armağan ettiğiinden bir milyon fazlaydı. Sonra konuşmamı isteyerek bana döndü. Ona güzel işleri için dua ettim, sonra şöyle diyerek buna devam ettim: “Fakat o israftır.” Dedi ki: “İsraf şereftendir, israf şereftendir.” Onu tekrarladı. Dedim ki:” Zü’l-Yemîneyn (Tâhir b. Hüseyin)’in huzurunda da aynı hatayı yapmışım. Ona konuşmayı naklettim, gülmekten kendini alamadı.”

[Attâbî’nin İran (Acem) Kitaplarındaki Meânî ve Belagat Hakkındaki Görüşü]

Bana Ebü’l-Hasan Ahmed b. Muhammed Mühellebî naklederek dedi ki: Bana Yahyâ b. Hasan b. Ali b. Muâz b. Müslim naklederek dedi ki: Ben Rakka’da bir göl kıyısında Muhammed b. Tâhir b. Hüseyin’in huzurundaydım. Bir kölemi çağırıp onunla Farsça konuştum. Orada bulunan Attâbî konuşmamıza katıldı ve benimle Farsça konuştu. Ona dedim ki: “Ey Ebû Amr! Niçin böyle anlaşılmaz konuşuyorsun?” Ravi dedi ki:

Bana dedi ki: “Ülkenize üç defa geldim, Merv kütüphanesindeki İran kitaplarını yazdım. Bu kitaplar buraya Yazdicerd’le birlikte gelmişti, hâlâ yerindedir.” O dedi ki: “O kitaplardan ihtiyacım olanı yazdım sonra Nîşâbur’a geldim. On fersahlık yolu giderek Zevder isimli bir köye ulaştım. Faydalanamadığım bir kitabı hatırladım. Sonra Merv’e geri döndüm ve orada aylarca kaldım.” Ravi dedi ki: Dedim ki: “Ey Ebû Amr! “Niçin İran kitaplarından yazma gereği duydun?” Bana dedi ki: “Meânî²⁵⁵ ve belagat²⁵⁶ yalnızca İran kitaplarında vardır. Dil bizim, meânî onlarındır.” Sonra benimle Farsça müzakere ve konuşmaya epey devam etti.

[Bedevinin İbn Tâhir’in Huzurundaki Feraseti]

Dedi ki: Abdülgaaffâr b. Muhammed Nesâî bana naklederek dedi ki: Bana Ahmed b. Hafs b. Ömer (b. Ebü’s-Şemmâs), Ebü’s-Semrâ’dan²⁵⁷ naklederek dedi ki: Emîr Abdullah b. Tâhir’le birlikte Mısır’a gitmek üzere yola çıkmıştık. Remle²⁵⁸ ile Dımaşk²⁵⁹ arasındaydık. Aniden bir bedevi önümüze çıktı. Eşyası kır bir devenin üzerinde olan yaşlı adam bize selam verdi. Selamını aldık. Ebü’s-Semrâ dedi ki: Ben, İshak b. İbrâhim Râfîkî,²⁶⁰ İshak b. Ebû Rib’î²⁶¹ Emîr’le birlikte yolculuk yapıyorduk. O gün biz Emîr’in hayvanından daha güzeline binmiştik, kıyafetlerimiz onunkinden daha güzeldi. Ebü’s-Semrâ [88] dedi ki: “Bedevi yüzlerimize bakmaya başladı.” Ravi dedi ki: Dedim ki: “Ey ihtiyar, bize çok ısrarcı baktın, tanıdın mı yoksa

255 Belagatin sözün yerinde olma şartlarını inceleyen dalı (çev.).

256 Edebiyat kaideleri ve edebî sanatlarla ilgili meânî, beyân ve bedîi içine alan ilim dalı (çev.).

257 Abdullah b. Tâhir’in nedimi ve yakın dostudur (çev.).

258 Remle: Süleyman b. Abdülmelik tarafından Kudüs’e 45 km uzaklıkta kurulan ve Filistin’in idare merkezi kabul edilen büyük bir şehirdir. Arazinin kumlu yapısından dolayı bu adı almıştır (çev.).

259 Dımaşk: Orta Çağ’da Şam vilayetinin merkezi, Yâkût’un görüşüne göre yer-yüzünün cennetidir. İmarının güzelliği, meyvelerinin ve sularının bolluğu bunun sebebidir (çev.).

260 İshak b. İbrâhim Râfîkî: Abdullah b. Tâhir’in veziridir. Kurnazlık ve dehasıyla ünlüdür. Ancak korkaklık, cimrilikle ve hediye düşkünlüğüyle de nitelenmiştir (çev.).

261 İshak b. Ebû Rib’î: Abdullah b. Tâhir’in kâtibidir. Mesleğinde maharetli ve haraç işlerinde bilgiliydi (çev.).

yadırgadığın bir şey mi var?” Dedi ki: “Hayır vallahi. Sizi ilk defa görüyorum, üzerinizde gördüğüm bir kötülükten dolayı sizi kınamıyorum. Ancak ben, insanlar hakkında kavrayışı iyi ve onları iyi tanıyan biriyim.” Ravi dedi ki: İshak b. Ebû Rib'î'yi gösterdim ve dedim ki: “Bunun hakkında ne dersin?” dedi ki: [Tavîl'den]

Bir kâtip görüyorum, kendisinden kitabetin dehası olduğu belli oluyor, zaten Irak'ın disiplini de aydınlatıcıdır.

Öyle davranışları var ki onun haracı kısımlara ayırmayı bildiğini, basiretli birisi olduğunu izhar ediyor.

Ravi dedi ki: İshak b. İbrâhim Râfikî'ye baktı ve dedi ki: [Tavîl'den]

Dindar biri gözüküyor, hediyeleri sever, insanları ha bire aldatır, Korkak ve cimri olduğundan şüphe ederim; ancak bir hasleti onun vezir olduğunu haber veriyor.

Sonra bana baktı ve şöyle dedi: [Tavîl'den]

Bu ise Emîr'in nedimidir²⁶² ve samimi yakınıdır. Onun yakınında olduğu zaman kendisi mutlu olmaktadır,

Şiir ve ilim ravisi zannederim kendisini ancak kendisi bazen nedim, bazen de sohbet arkadaşı olur.

Sonra Emîr'e baktı ve şöyle dedi: [Tavîl'den]

İşte bu da iyiliği umulan Emîr'dir. Gördüğüm kişiler arasında benzeri yoktur,

Vardır üstünde güzel bir kıyafet, heybet ve başarıyı müjdeleyen bir yüz,

İslam kendisiyle daha kudretli hâle geldi. Böylece iyilik yaşadı, kötülük ise yok oldu.

Bilmiş olun ki! Allah'ın kulu İbn Tâhir, iyi davranan bir babadır, emîrdir bize!

Ravi dedi ki: Yaşlı adamın sözleri Abdullah'ın çok hoşuna gitti ve etkilendi. Ona beş yüz dinar verilmesini emretti. Yaşlı adama da kendisine eşlik etmesini emretti.

262 *Nedim*: Nüktedan kişiliği, bilgisi ve çeşitli marifetleriyle hükümdara ve ileri gelenlere eşlik eden özel sohbet ve eğlence arkadaşıdır (çev.).

[Batîn'in Abdullah b. Tâhir'i Öven Şiiri]

Dedi ki: Hasan b. Yahyâ b. Abdurrahman b. Osman b. Sa'd Fihri bana naklederek dedi ki: Humuslu şair Batîn b. Ümeyye²⁶³ ile karşılaştık. Biz Selemye²⁶⁴ ve Humus²⁶⁵ arasında Abdullah b. Tâhir'le birlikteydik. O yolda durdu ve Abdullah b. [89] Tâhir'e dedi ki: [Hafîf'ten]

*Hoş geldin, sefa getirdin cömerdin oğlu Tâhir b. Hüseyin,
Hoş geldin, sefa getirdin iki davette iki gurrenin sahibinin oğlu,
Hoş geldin, hoş geldin istekte bulunanların köpüğü taşıdığında iyiliği deniz olan kişi,
Me'mûn -Allah kendisini muvaffak kılsın- siz sağ kaldıkça hiçbir şeyi umursamaz.
Sen batı, o doğudur. İki taraftan herhangi bir yarık oldu mu hemen oraya konuverirsiniz.
Kıdemde Züreyk, Mus'ab ve Hüseyin'in torunları olmanız dolayısıyla yaraşır size,
Haiz olduğunuz saygınlık, ins ve cinsten daha yüce olmanız.*

Dedi ki: "Anasından ayrılan sen kimsin?" Dedi ki: "Ben Humuslu şair Batîn." Dedi ki: "Bin ey köle. Bakayım kaç beyit söyleyeceksin." Dedi ki: Yedi beyit söyledi. Abdullah b. Tâhir, yedi bin dirhem veya yedi yüz dinar verilmesini emretti. Sonra Mısır ve İskenderiye'ye girinceye kadar Abdullah'ın yanında kaldı. Sonunda yerdeki bir menfez o ve bineğiyle birlikte çöktü. O menfezde İskenderiye'de can verdi.

[İbn Tâhir'in Şairleri İmtihan Etmesi]

Mes'ûd b. İsâ b. İsmâil Abdî bana naklederek dedi ki: Mûsâ b. Ubeydullah Temîmî bana haber vererek dedi ki: Bir grup şair Abdullah b. Tâhir'e geldi. İbn Tâhir, onların kapısında olduğunu öğrenince kendisi de bir edip olan hizmetçisine dedi ki: "Bu topluluğun yanına git ve onlara de ki: İçinizden kim

263 İsmi Batîn b. Ümeyye olup Humuslu şairlerdendir. Hâricî şairlerden kabul edilir (çev.).

264 Selemye: Hama'ya bağlı nahiyelerden biri olup Hama'ya iki günlük uzaklıktadır (çev.).

265 Humus: Haleb ile Dımaşk arasında yolun yarısında (*nısfu't-tarîk*) yer alır (çev.).

Külsûm b. Amr'ın Hârûnürreşîd hakkında söylediği gibi bir şiir söyleyebilir?" [Basît'ten]

Aslında bütün övgüleri aştın; ne var ki lisanlarımız gönüllerin sakladığını dile getiriyor,

Gönüldeki kararlılığı fikirlerden istihraç eder, o fikirlerle Allah arasındaki irtibat sapasağlamdır,

Daha önce Cenâb-ı Hak, seni takdis ederek ve tertemiz yaparak sana vahiy hitap etmişken sana övgüde bulunan birisi ne diyebilir ki?

İçinizden kim bunun benzerini söyleyebilir. Söylemeyen gitsin. [Dedi ki: Dördü hariç şairlerin hepsi onun huzuruna girdi.]

[90] Elçisi ikinci kez onların yanına geldi ve dedi ki: "Kim, bu beyte onun kafiyesinin harfleriyle bir beyit ilave eder?" Beyit şudur: [Remel'den]

Onların fıraklarına surad (iri başlı) kuş ve karga ötmedi; sadece kaya kuşu öttü.

Musul halkından bir adam dedi ki: [Remel'den]

Ninova'nın hisarlarında ikamet eden bir adamın yanlarına gelmesini beklediler biraz.

Elçiye dedi ki: "Ona de ki: Bir şey yapmadın, peki onun elinde başka bir şey var mı?" Ebü's-Sînâ Kaysî dedi ki: [Remel'den]

Denizin derinliklerinde su yüzüne çıkan Nabatlı biri. Suda boğulunca ah! vah! diye bağırıverdi.

İbn Tâhir şairi beğendi ve ona elli dinar verilmesini emretti.

Ravi dedi ki: Abdullah b. Tâhir, bunların dışındaki şairleri de imtihan etti ve dedi ki: [Serî'den]

Bir ibibik kuşu, köyde Benî Minkar'a ait temiz bir suyun ortasında gagalıyor.

Sizden kim içinde beş kâf ve beş ra bulunan buna benzeyen bir beyitle cevap verir? Şairlerden biri dedi ki: [Serî'den]

Minkar, ibibik kuşuyla birlikte gagalayan yusufçuk kuşuna sevindi ve ona ısınıp alıştı.

Abdullah, şairi beğendi ve ödüllendirdi.

[İbn Tâhir'in Cariyesinin Me'mûn'un Huzurunda Şarkı Söylemesi]

Muhammed b. Heysem b. Adî bana naklederek dedi ki: Hasan b. Burâk'ın bana naklettiğine göre, Abdullah b. Tâhir, Me'mûn'a bir şarkıcı cariye hediye etti. O, cariyeye Abdullah'ın bir şiirini okumasını emretti. Me'mûn'un meclisinde oturduğunda cariye Abdullah'ın kendisine emrettiği gibi okumaya başladı: [Meczûu'r-remel'den]

Kılıcımı kınına sok ve de ki: 'çok sürdü ey kılıç!'

Şarkı da garbı da fetheyledin, güzergâhları da güvenli hâle getirdin.

Bitirdiğinde Me'mûn ona dedi ki: Sesini titretme,²⁶⁶ benim sana dediğimi söyle: [Hecez'den]:

Elde ettiklerini bizim sayemizde elde ettin; hadi bırak artık fuzuli şeyleri,

*Sen var ya sen, biz muharebe meydanında olmasaydık; bir fitil bile olamazdın!*²⁶⁷

Sonra dedi ki: Sonra ona dön ve bunu oku, daha sonra eğer [91] isterse sana cevap versin.

[Me'mûn'un Meclisinde Cariyenin Güzel Davranışı]

İbn Ebû Tâhir dedi ki: Abdullah b. Tâhir, beş bin dinara Mârika²⁶⁸ mezhebine mensup bir cariye satın aldı ve onu Me'mûn'a hediye etti. Huzuruna getirildiğinde Me'mûn cariyeye dedi ki: "Şarkı söyle ey cariye!" Cariye ayakta şarkı söyledi. Me'mûn cariyeye dedi ki: "Neden ayakta şarkı söyledin, oturmana engel olan nedir?" Cariye dedi ki: "Ey efendim! Bana şarkı söylememi emrettin, oturmamı emretmedin. Ben

266 Buradaki ifadeyi bağlam ve ortama daha uygun olacağı kanısıyla لا تقطعي şeklinde *tı* şeddeli olarak okumanın daha doğru olacağı kanısındayız. Öbür türlü okunursa sözünü bölme anlamındadır (çev.).

267 Beyitte geçen ve "saplama, batırma, mızrakla yaralama, kesici aletle saplama" gibi anlamlara karşılık gelen شَكَّ kelimesi varit olmuştur. Burada شَكَّ kelimesi kullanılarak aslında gücün kendisinde olduğunu ve Abdullah b. Tâhir'in kendileri olmadan bir şey yapamadığını ifade etmek istemiştir (çev.).

268 Mârika: Muhalifleri tarafından Hâricîler hakkında kullanılmış diğer bir isim de "dinden çıkmış" anlamındaki mârıkadır (çev.).

de senin emrine uyarak şarkı söyledim. Senin iznin olmadan oturmayı edepsizlik olarak gördüm ve hoşlanmadım!" Me'mûn onun bu davranışını beğendi ve kendisine mal bağışladı.

[Abdullah'ın Ebü's-Semrâ'yı Azarlaması]

Ebü's-Semrâ'dan zikredildiğine göre o dedi ki: "Bir gün Ebü'l-Abbâs Abdullah b. Tâhir'in (ra.) yanındaydım ve meclisinde benden başka kimse yoktu. Meclise Ebü'l-Hüseyin İshak b. İbrâhim girdiğinde ben ona yakındım. Ebü'l-Abbâs onu yakınına çağırdı ve ona gizli bir şey söyledi. İshak da kılıcına dayanarak onun söylediğine kulak verdi. Yerimde sabit durarak yüzümü döndürdüm. Aralarındaki gizli konuşma uzadı. Şaşırdım kaldım; bulunduğum konumda oturayım mı, yoksa kalkayım mı, bilemedim. Sonunda bu konuşma sona erdi. İshak yerine döndü. Ebü'l-Abbâs bana baktı ve dedi ki: "Ey Ebü's-Semrâ!" [Basît'ten]

İki sırdaş, konuştuklarını huzurunda fısıldaşıp senden gizliyorlarsa kulağını dediklerinden uzak tut ki dediklerini duymayasın!

Yanında aralarında fısıldaştıkları için (onlara şüpheli gözlerle bakarak) kendilerini töhmet altında da bırakma!

Ebü's-Semrâ dedi ki: Ondan daha cömerdini, terbiye konusunda ondan daha yumuşak davrananını görmedim. Emîrler hakkındaki hatalı isteklerimi bana bırakarak beni eşitleri azarlar gibi azarladı.

[İranlılardan İki Hikmet]

Kâtib Muhammed b. İsâ b. Abdurrahman'dan naklen denildi ki: Ebü'l-Abbâs Abdullah b. Tâhir'in huzuruna girdiğinde yanında İranlılardan bir ihtiyar vardı. İhtiyar ona bir konuyu açıklarken dedi ki: "Rivayet ettiğim iki kelime İran hikmetleri arasında söylenir." Ebü'l-Abbâs ona dedi ki: "O ikisi nedir?" O da dedi ki: "İranlılar şöyle der: Özgürü yabanileştirme; eğer onu yabanileştirirsen onunla bağlantı kuramazsın." Yine derler ki: "Şer işlediğin için seni Allah'a şikâyet ediyorum. Eğer seni bunu yaparken görürsem, O'nu da sana karşılığını veriyor olarak görürüm."

[Şairlerin Afeti Cimrilik]

[92]

Muhammed b. İsbâ bize naklederek dedi ki: Ebü'l-Abbâs Abdullah b. Tâhir bana dedi ki: "Şairin afeti cimriliktir." Ravi dedi ki: Ona dedim ki: "Allah, Emîr'i aziz kılsın. Şairin cimrilığının miktarı nedir?" Emîr dedi ki: "Onlardan biri elli beyit şiir söyler. Cimrilik ederek söylemediği bir beyitle hepsini bozar."

[İshak b. İbrâhim'in Bağdat'ı Vekâleten Yönetmesi]

Tâhiroğulları ailesinden birinin bana naklettiğine göre Ebü'l-Abbâs Abdullah b. Tâhir, Nasr b. Şebes'le savaşmak üzere Şam civarına doğru yola çıkmak istediğinde Me'mûn ona Bağdat'ta yerine kimi vekil bırakacağını sordu. Abdullah cevap verdi: "Allah, Emîr'i aziz kılsın. Yaktînî'yi bırakacağım." Me'mûn ona dedi ki: "Bu görevi ailenin dışına çıkarma." Abdullah dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Ailemde Müminlerin Emîri'nin hizmetinde olmaya uygun ve benim hoşnut olabileceğim kimse yok." Me'mûn ona dedi ki: "Yerine İshak b. İbrâhim'i bırak." Abdullah dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Ben ondan razı değilim." Veya buna benzer bir şey söyledi. Me'mûn ona dedi ki: "Yerine onu bırak. Onu senin için destekleriz." Abdullah, Şam'dan dönüp Bağdat'a geldiği günlerde Me'mûn ona dedi ki: "Ey Ebü'l-Abbâs! Sen gittikten sonra İshak'ı desteklememizi nasıl buldun?"

[Me'mûn'un Abdullah b. Tâhir'i Nitelemesi]

Dedi ki: Me'mûn bir gün adamlarına dedi ki: "Ailesini destekleyecek kadar yetenekli, dürüstlük ve şeref bakımından da çağının insanların önüne geçen, yaratılışı güzel ve tarafdarlığı cömert bir adam tanıyor musunuz?" Bir topluluk, bir grup insanı anlattı ve övdü. Me'mûn dedi ki: "Ben onları kastetmedim." Sâhibü'l-Musallâ Ali b. Sâlih dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Bu nitelikler konusunda Ömer b. Hattâb (Allah ona rahmet eylesin) kadar olgun başka kimse bilmiyorum." Me'mûn dedi ki: "Allah'ım beni affet! Biz ne Kureys'i ne de onun ahlaki özelliklerini kastettik." Topluluğun hepsi birden sustu. Me'mûn dedi ki: "İşte Abdullah b. Tâhir. Onu Mısır'ı ve zengin mallarını yönetmekle görevlendirdim. Anlatılmaz

miktarda çok malı Ubeydullah b. Serî ona teslim etti. O ne bir dinara ne de bir dirheme el sürdü. Mısır'dan çıkarken yanında on bin dinar, üç at ve iki eşek vardı. Fakat o benim elimle eğit-tiğim, ahlakımla yetiştirdiğim biridir. Onu anlatan beyitleri size okuyayım. Sonra şu şiiri misal getirdi: [Tavîl'den]

*Takvalı olmakla beraber hoşgörülüdür, cengâver olmakla bera-ber eli açıktır, bulut yağmur yağdırmadığında kendisi cömert, bol bol verendir.*²⁶⁹

Bütün insanların kalplerinin atıp çarptığı yerde kendisi soğuk-kanlı bir kalbe sahiptir.

Kendisine verilen görevlerin üstesinden geliyor; eğer başkası o gö-revleri üstlenseydi aniden ölür ya da altından kalkamayıp eriyip giderdi.

[93] *Öyle bir yiğit ki yapmacık olmadan hayırsever biridir; kimsenin eğitimi olmaksızın eğitimlidir.*

[Abdullah b. Tâhir'in Mansûr b. Talha'ya Öğüdü]

Arkadaşlarımızdan biri bana naklederek dedi ki: Abdullah b. Tâhir'in Mansûr b. Talha'ya öğüt verdiğini ve ona imamet konusunda konuşmayı yasakladığını duydum. O diyordu ki: Başımızın tüyleri Abbasoğulları sayesinde bitti.²⁷⁰ Bu sorumluluğun verildiği kimseler şayet bunların yerinde olsaydı, insanların merhameti onların üzerinde olurdu. Çünkü insanların alışkanlığı bu yöndedir."

[3. Kısım]

Talha b. Tâhir b. Hüseyin'in Hikâyelerinden

[Talha b. Tâhir Av Yolculuğunda]

Ahmed b. Ebû Tâhir dedi ki: Ebû Müslim Abdurrahman b. Hamza b. Afif bana naklederek dedi ki: Babam bana nakle-derek dedi ki: "Talha b. Tâhir'le beraber ava çıktık. Dolaştık, bir şey vuramadık. Yanımızda Ebü's-Suhayl vardı. Ahmed b.

269 Beyitte Abdullah b. Tâhir'in cömertliğine ve elinin çok açık olmasına vurgu yapmak için bulut ifadesine yer verilmiştir. Zira bulutların oluşmasıyla bol yağışın olacağı malum olduğu için beyitte bulutun yağmuru gelmediğinde de kendisinin çok cömert, eli açık olduğu vurgulanmaktadır (çev.).

270 Abbasoğulları sayesinde hayat bulduk, kendimize geldik demek istiyor (çev.).

Ebû Nasr satranç oynuyordu. Ravi dedi ki: Bana dönüp dedi ki: “Böyle bir gün gördün mü?” Ravi dedi ki: Dedim ki: “Ak- lıma bu konuda beyitler geldi ve okumaya başladım:” [Mec- zû’r-remel’den]

Nasıl av bulalım ey millet! Hayır, nasıl yani nasıl?!

Boşa mızrak ve kılıç sallayan iki bahtı kapalı kişiyle mi av yaka- layalım!

Yabani hayvanların hepsi kışın ve yazın bu av alanımızı doldursa, Biz de bu bahtı kapalı iki kişiyle beraber ava çıksak, küçücük bir ceylancık bile avlayamayız!²⁷¹

[Talha’nın Kartalı Çocuk Avında]

(İbn Afîf) dedi ki: Babam bana naklederek dedi ki: Talha’y- la birlikte ava çıktık, yanımızda kartal vardı. Bir kadının ya- nından geçtik. Pars gibi şişman bir çocuğu yıkıyordu. Sonra avlanmaya koyulduk. Kadından uzaklaşmıştık ki kartal ser- best kaldı ve onu gönderdik. Kadına doğru hücumla geçti. Ravi dedi ki: Dedim ki: “Vallahi çocuk gitti.” Sonra dedi ki: “Onu takip ettik ve onun kadından çocuğu kapıp havaya kaldırdı- ğını gördük. Ona davul çaldık. O da onu ağzından ölü hâlde bıraktı.” Talha bana dedi ki: “Ne yapmamı öneriyorsun?” Ben dedim ki: “Kadına diyetini vermelisin.” Talha kadına çocuğun diyetini verdi.

[Talha’nın Şarkıcı Cariyeye Cömertliği]

[94]

Ebü’l-Abbâs Muhammed b. Ali b. Tâhir bize naklederek dedi ki: Abbâs b. Ca’fer Eş’asî Huzâî’nin Yemâmeli -dindar bir kimse olan- cariyesi bana naklederek dedi ki: Amcan Talha, Fazl b. Abbâs’ı ziyaret ediyordu. Babasının cariyelerinden bir grup onun huzuruna çıktı. Talha’ya Irak’tan gelen bir şarkıcı cariyeden söz ettim. Onun getirilmesi emretti. O, efendisiyle birlikte getirildi. Cariye huzura alındı ve efendisi de evin dı- şında oturdu. Kendisine ud verildi ve ona şarkı söyle denildi. Cariye şarkı söylemeye başladı: [Müctes’ten]

271 İbn Tayfûr, kasidenin sonunda şöyle dedi: “Bahtı kapalı iki kişi Ebû’s-Su- hayl ve Ahmed b. Ebî Nasr’dır.”

*Sana olan özlemim taptazedir, her gün artmaktadır,
Gözler de bulutların (yağmur akıtması) gibi ha bire gözyaşı akıyor.*

Cariye ağlıyor ve gözyaşları udunun üzerine akıyordu. Talha ona dedi ki: "Vah vah, neyin var, niye ağlıyorsun?" Cariye dedi ki: "Çünkü o efendisini seviyor, efendisi de onu seviyor." Dedi ki: "Peki seni niye satıyor?" Cariye dedi ki: "İhtiyaçtan." Talha, cariyenin satın alınmasını emretti. O, on iki bin dirheme satın alındı ve efendisine mal verildi. Talha, bahsedilen konunun sorulmasını emretti. Efendisi cariyenin sözünü onayladı. Talha, cariyenin ona teslim edilmesini ve paranın da ona bırakılmasını emretti.

[Talha'nın İshak Mevsilî'ye Hediyesi (Atâ')]

Ahmed b. Yahyâ Râzî bana naklederek dedi ki: Muhammed b. Müsennâ'nın²⁷² Haccâc b. Kuteybe b. Müslim'den²⁷³ naklen şöyle dediğini duydum: [İshak] dedi ki: Talha b. Tâhir bir gün bana elçi gönderdi. O Hâricîlerle savaştan (*vakatü şurât*) dönmüştü ve yüzünden yaralanmıştı. Köle dedi ki: "Davetini kabul et." Ravi dedi ki: "Ne yapıyor," dedim. Köle dedi ki: "İçiyor." Ona yöneldim. Huzura kabul edildim. O oturuyordu. Yarasını sardı ve başını Mekke kalensüvesiyle örttü. Ona dedim ki: "Süphanallah ey Emîr! Niye bunu giydin?" Dedi ki: "Bunun dışındakilerden sıkıldığım için." Sonra dedi ki: "Allah aşkına bana şarkı söyle." [Basî'ten]

Şüphesiz ben, dağları yine o dağlarla adlandırır, vadilerin isimlerini de yine o vadinin ismiyle isimlendiririm,

Bunu kasıtlı yaparım ki laf taşıyanlar onu başka bir (güzel) şarkıcı kadın zannetsinler ve benim onu kastetmediğimi düşünsünler!

Dedi ki: "Aferin sana! Tekrar et. Ben de karanlık çökene kadar tekrarlamaya devam ettim." Hizmetkârına dedi ki: "Eli-

272 Ebû Mûsâ Muhammed b. Müsennâ b. Ubeyd Anezî (ö. 252/866): Hadis hafızı. Sika olarak nitelenmiştir. Bağdat'ı ziyaret etti ve orada hadis nakletti. Zemin diye bilinirdi. Basra'da öldü (çev.).

273 Ebû Hafs Kuteybe b. Müslim b. Amr Bâhilî (ö. 96/715): Emevilerin önce Rey daha sonra Horasan valisi, Mâverâünnehir fatihi. 715'te azledilmiş ve Fergana'da katledilmiştir. Haccâc onun oğullarından biridir (çev.).

mizde ne kadar para var?" Hizmetkâr da: "On binlik yedi kese." Talha dedi ki: "Onu yanında götür." Onun yanından çıktığımda beni bir grup köle takip etti, para istiyorlardı. Ben de parayı aralarında paylaştırdım. Haber kendisine ulaştırıldı. Sanki [95] bundan dolayı bana kızmıştı. Üç gün bana haber göndermedi. Ben de bir gece oturdum. Kalemî kâğıdı alıp şiir söylemeye başladım: [Münserih'ten]

Cömertliğin bana lütufta bulunmayı öğretti, böylece ben de bana verdiklerinden hiçbir şey bırakmadım yanımda,

Tam tamına bir ay oldu, hiç mi bu ay içinde cömert davranmadın?! Senin cömertliğe dayanan kudretin gibi bir kudretim yok ki!

Bir günde hediyelerin hepsini dağıtıverir, bir yılda elde ettiğini bir saatte harcayıverirsin.

Rabbim, başışladıklarına mukabil sana mükâfat vermeseydi bu infakın nereden geldiğine akıl erdiremezdim.

Dördüncü gün olduğunda haber gönderip beni çağırttı. Konağına vardım, içeri girip selam verdim. Bakışlarını bana çevirerek: "Ona iki rıtlı içirin," dedi. Bana iki rıtlı içirdiler. Sonra dedi ki: "Bana şarkı söyle." Bu beyitleri ona söyledim. Bana "Yaklaş," dedi. Yaklaştım. Sonra bana: "Otur," dedi, oturdum. Bana dedi ki: "Nağmeyi tekrarla." Ben tekrar ettim, o da onu anladı. Şiirin manasını anladığı zaman, hizmetkârına dedi ki: "Bana Muhammed'i getir," Muhammed Tâhirî'yi²⁷⁴ kastederek. Sonra ona dedi ki: "Elinde day'a (ضَيْعَة)²⁷⁵ gelirinden ne kadar var?" O da: "Sekiz yüz bin," dedi. "Derhal onu bana getirin," dedi. Seksen adet on binlik kese, yani sekiz yüz bin getirildi. Dedi ki: "Köle getirin." Sonra seksen köle getirildi. Dedi ki: "Malı verin." Sonra bana dedi ki: "Ey Ebû Muhammed! Parayı ve köleleri al, onlara bir şey vermene gerek yok."

Talha b. Tâhir 'in Vefatı

[Talha'nın Ölüm Sebebi ve Ebû's-Suhayl'in Ona Ağdı]

Ahmed b. Ebû Tâhir dedi ki: Arkadaşlarımızdan biri bana bildirip dedi ki: Me'mûn, Talha'nın kâtibi Ali b. Yahyâ'ya elçi

274 Talha b. Tâhir'in beytûlmâl sorumlusudur (çev.).

275 Day'a: Emeviler ve Abbasiler döneminde hazine arazisinden bazı şahıslara tahsis edilen çiftlik niteliğindeki arazi (çev.).

gönderdi. Onu istedi, o da onu ona gönderdi. Ona refakat ederek çıktı. Geri döndüğünde bu tuzlu balık (*rubeyşâ*) katılmış bol yağlı yemekten (*mubarkat*) yedi ve karnından şikâyet ederek dedi ki: “Karnımda bir ağrı hissediyorum.” Ravi dedi ki: “Sonra sabah olduğunda da ağrısı devam etti. Pazar günü olduğunda öldü.” Ravi ona sordu: “Horasan’da rubeyşâ bulunur mu? O da: “Kurutulmuş olarak Irak’tan gelir,” dedi. Ravi dedi ki: Talha, Belh’te vefat etmiştir. Ebü’s-Suhayl uzun bir şii-riyle ona ağıt yaktı. Orada diyordu ki: [Kâmil’den]

Belh’te bulunan kabirleri ziyaret edip selam ver onlara; gerçekten kabirler, ziyaret edilmeyi hak ediyor.

[96] *Çorak bir arazide yatan, insanların yöneticisi olan kişinin kabrine özlemini gidermek için ziyarette bulun!*

Ey Talha’nın kabri! Soylu, alicenap kişilerin efendisi olan birisi ya-tıyor senin içinde!

Öyle bir topluluktandır ki bilekleri kılıçları sular; su içmek için kolları sıvamazlar.

[Abdullah b. Tâhir’in Ebû Îsâ b. Reşîd’e Cömertliği]

(Ahmed b. Ebû Tâhir) dedi ki: Abdullah b. Tâhir, Me’mûn’un önünde sarı bineğin üzerinde elinde mızrakla yürüyordu. Ebû Îsâ b. Reşîd, tören alayının gerisinde kalıp Abdullah b. Tâhir ile birlikte yürürken ona dedi ki: “Benim, sarı bir beygirim vardı; sanki senin bu beygirine benziyor.” Dedi ki: “Öyleyse benim sarı beygirimin hâli perişan.”

Me’mûn Dönemiyle İlgili Abdullah b. Tâhir’den Nakledilenler

[Me’mûn’un Havanın Cisim Olduğunu İspatlaması]

Ahmed b. Ebû Tâhir dedi ki: Abdullah b. Tâhir’den naklen bize denildiğine göre o dedi ki: Me’mûn’un şöyle dediğini işittim: “Hava cisimdir.” Böylece o, onun cisim olmadığını söyleyenlere karşı çıkıyordu. Abdullah dedi ki: Me’mûn bize bu konudaki delilini gösterdi. Emzikli bir cam sürahi getirtti. Parmağını emziğin üzerine koydu. Sürahiye su doldurdu; sürahi ağzına kadar doldu ve emzik kısmına hiçbir şey girmedi. Emzikten parmağını kaldırdığında oraya su doldu. Sonra fış-

kırıp çıktı. Böylece Me'mûn, emzikte havanın sıkışıp kaldığını ve sıkışıp kalanın da cisim olduğunu ispatladı.

[Me'mûn'un Hadisi Şerifi Yorumlaması]

Süleyman b. Yahyâ b. Muâz²⁷⁶ bana Abdullah b. Tâhir'den naklederek şöyle dedi: Me'mûn'dan nakledildiğine göre, o dedi ki: “إذا لم تستح فافعل ما شئت”²⁷⁷ hadisinin açıklaması şöyledir: “Kendisinden utanılmayacak bir şey yapacaksan, dilediğini yap.”

[Me'mûn'un Velîd b. Yezîd Hakkındaki Sözü]

Dedi ki: Süleyman b. Yahyâ b. Muâz, Abdullah b. Tâhir'den naklen Me'mûn'un şöyle dediğini bana bildirdi: Velîd b. Yezîd,²⁷⁸ Şurâa b. Yezîd'e²⁷⁹ gönderildi. Huzuruna girdiğinde, üzerinde uzun bir kalensüve ve taylasan vardı. Velîd hâcibine dedi ki: “Bu o mu?” Hâcib: “Evet, ey Müminlerin Emîri!” Dedi ki: “Biz seni Kitap ve Sünnet hakkında soru sormak için çağırmadık.” Şurâa cevap verdi: “Eğer Müminlerin Emîri, o ikisi hakkında bana sorsaydı, benim o ikisini bilmediğimi görürdü.” Velîd buna sevindi ve ona dedi ki: “Otur, sana içecek hakkında soracağım.”

Dedi ki: “Müminlerin Emîri hangi içeceği sorar?” O da: [97] “*Sevîk*²⁸⁰ hakkında,” dedi. Dedi ki: “Bu cenazelere ve kadınlara mahsustur. Akıllı biri bununla meşgul olmaz.”

Dedi ki: “Süt hakkında bana bilgi ver”? Şurâa dedi ki: “Anam beni göğsünden o kadar çok emzirdi ki ondan tekrar süt istemeye utanırım.”

Dedi ki: “Bana sudan bahset.” Dedi ki: “Her sıradan varlık eşekle katır bile sana onda ortak olur.”

276 Abbasoğullarının kumandanlarından biridir (çev.).

277 Hatîb Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 6: 113.

278 II. Velîd (b. II. Yezîd): Yaklaşık bir yıl iki ay iktidarda kaldıktan sonra öldürülen Emevi halifesi (743-744). Velîd, o kadar şarap içti ki şarap onu alıp götürdü. Böylece tahtından edildi ve öldürüldü. Öldürüldüğü gün köşkü sarıldığında şunu diyen kendisiydi: Saltanatınızı alın ve bana Selmâ'yı, şarabı ve şarkıcı kızları çağırın ve bir kadeh verin. *İkdü'l-ferîd*, 6: 356 (çev.).

279 Mes'ûdî, bu şairden “işret âlemlerinin yıldızı, hoş sohbetleriyle ünlü Şurâa b. Zendebed” diye söz eder. Velîd'le aralarındaki bu konuşmanın farklı bir anlatımı için bkz. Mes'ûdî, *Muruc*, çev. A. Batur, İstanbul 2017, 353 vd. (çev.).

280 Üzüm asmasından elde edilen içki (çev.).

Ona dedi ki: “Bana hurma şirasından bahset!” Dedi ki: “İçimi hızlı ve çabuk akan sıvıdır.”

Dedi ki: “Kuru üzüm şırası hakkında ne dersin?” Dedi ki: “Onun girmesi çabuk, çıkışı zordur.”

Dedi ki: “Bana şaraptan haber ver.” Dedi ki: “O ruhumun arkadaşısıdır.”

Velîd ona dedi ki: “İçenler için en hayırlı yiyecek hangisidir?” O dedi ki: “Tatlı onlar için en iyisidir, ama onlar ekşiye daha yatkındır.”

Dedi ki: “Onlar için meclislerin en hayırlısı hangisidir?” Dedi ki: “Ben güneşin sıcağından ve gölgenin soğuğundan rahatsız olmayana şaşarım. Bu kimse gökyüzünde arkadaşını nasıl seçer?”

Velîd ona dedi ki: “Sen benim arkadaşımsın.” Sonra da ona *zübbü fir'avûn* denilen bir kadeh getirtti ve dedi ki: “Ondan ancak insanların en özeline içirilir.” Sonra da ona o kadehten içirdi.

Me'mûn'un Otoritesi

[4. Bölüm]

[Me'mûn'un Otoritesine Karşı Çıkanlarla İlgili Tutumu, Boran'la Evlenmesi ve Ahmed b. Ebû Hâlid'i Vezir Ataması]

1. Kısım: İbn Âîşe ve Me'mûn Döneminde Öldürülmesiyle İlgili Haberler

[İbrâhim b. Âîşe ve Adamlarının Öldürülmesi]

Ahmed b. Ebû Tâhir dedi ki: İbrâhim b. Âîşe,²⁸¹ Mâlik b. Şâhî ve bu ikisinin adamları 6 Safer 210 tarihinde (825 Mayıs/Haziran) yakalandı. Me'mûn bunların hapsedilmelerini emretti. İbn Âîşe ve Muhammed b. İbrâhim Ifrîkî ve adamları

281 Abbâs b. Abdülmuttalib'in soyundandır. Tam ismi İbrâhim b. Muhammed b. Abdülvehhâb b. İbrâhim İmam Ebû'l-Abbâs Seffâh ve Mansûr'un kardeşi. Mes'ûdî ve İbnü'l-Esîr'e göre, İbn Âîşe, İslam'da asılan ilk Abbâsî'dir. Daha sonra indirilmiş, kefenlenmiş ve cenaze namazı kılınarak defnedilmiştir (çev.).

rının öldürölmeleri Cemâziyelâhir'in 16. günü Salı gecesiydi. Aynı gün (salı günü) asıldılar. Bağvârî,²⁸² Receb ayının 29. gecesi onlarla birlikte asıldı. Onların hapsedilmelerinin sebebi İbrâhim b. Mehdî lehine propaganda yapmalarıydı.

[İbn Âişe ve İbn Şâhî'ye İşkence Yapılmasının Sebebi]

İbn Şebâne dedi ki: Halife Me'mûn, İbrâhim b. Âişe'yi evinin kapısında güneşte üç gün bekletti. Salı günü kırbaçlarla onu dövdü. Onu Mutbık'ta²⁸³ hapsedti. Sonra Mâlik b. Şâhî ve [98] adamlarını da dövdü. Bunlar Me'mûn'a onlarla beraber bu işe kalkışan komutanların ve başkalarının isimlerini yazdılar. Me'mûn onlara itibar etmedi. Onlar ordu Nasr b. Şebes'i karşılamaya çıktığında köprüyü kesme konusunda sözleşmişlerdi. Sonra onlar ihbar edildiler ve yakalandılar. Nasr, tek başına şehre girdi ve kimse onu karşılamadı.

[Me'mûn'un Ayyâş b. Heysem'i Tehdit Etmesi]

Muhammed b. Abdullah b. Amr Belhî bana naklederek dedi ki: Bana Fazl b. Rebî'in dayısı Yahyâ b. Hasan b. Abdülhâlik naklederek dedi ki: Müseyyeb ailesinin mevlası Muhammed b. İshak b. Cerîr bana naklederek dedi ki: Ayyâş b. Heysem dedi ki: Mutbık gecelerinden birinde, topluluğun ortasına geldim. Me'mûn beni gördü ve dedi ki: "Ey asker satıcısı, ey İsâ b. Ebû Hâlid'in arkadaşı! Biraz bekle! Doğruluğundan emin değilim. Eğer seni öldürmezsem Allah beni kahretsin." Ondan saklandım. Dedi ki: Sonra dedim ki: "O beni görmezse bu hatırlamasını çabuklaştırır. Ben ona göründüm. Tâklardan (kemerlerden) çıkmıştı. Bana baktı ve dedi ki: "Yaklaş." Yaklaştım. Dedi ki: "Kim bir yeminle ant içerse, ondan başkasını ondan daha hayırlı görürse daha hayırlı olanı getirsin. Kefaret versin. Kefaret senin katlinden daha uygundur. Sözünden dönme."

[İbn Âişe ve Adamlarının Öldürölme Sebebi]

İbn Şebâne dedi ki: 210/825 senesinde İbrâhim b. Âişe ve onunla beraber hapsedilenler öldüröldü. Aralarında Bağ-

282 Taberî'de Ferec Bağvârî şeklinde geçmektedir (çev.).

283 Bağdat hapsedhanelerinin en zorlu olanıydı. Yeraltına yapılan bu zindanda suçlular en ağır işkencelerle karşılaşırđı (çev.).

dat'ın ayaktakımından (*şüttâr*) Ebû Mismâr isimli bir adamla Ammâr isimli başka bir adam vardı. Hapsedildikten sonra öldürülmelerinin sebebine gelince, Mutbık Hapishanesinde bulunanlar, isyan çıkarmak ve hapishanede tünel kazmak istediklerini bildirdiler. Bu olaydan bir gün önce hapishane-nin kapısının arkasına içeriden engel koydular. Yanlarına hiç kimsenin girmesine izin vermediler. Gece olduğunda, onların isyanlarını ve seslerini duyduklarında ve bu haber Müminle-rin Emîri'ne ulaştığında o, atına binip onların yanına gitti, bu dördünü çağırdı ve boyunlarını vurdurdu. Ertesi gün sabah erkenden onları aşağı köprüye astırdı. Bu olay, Muhammed b. Heysem b. Şebâne'nin bildirdiğine göre çarşamba gecesi Cemâziyelâhîr'in 16. gecesi olmuştur. Ertesi gün İbrâhim b. Âişe indirildi, kefenlendi, cenaze namazı kılınıp Kureyş Me-zarlığına²⁸⁴ defnedildi. İfrîkî de indirilip doğu yakasındaki Hayzûrân Mezarlığına²⁸⁵ defnedildi. Diğerleri olduğu gibi bı-rakıldı.

[İbn Âişe ve Adamları Çarşıları Yakmak İçin Kışkırtıyor]

Belirtildiğine göre İbn Âişe ve adamları attarlar, kuyum-cular, kürkçüler, bakırcılar çarşılarını yakanları, yol gözcüleri [99] ve bazı halkı kışkırtanları (*reyyabîn*) azmettirdiler. Bu olay cemâziyelevvelin son gecesi olan cumartesi gecesi oldu. Bun-dan önce veya daha sonra Bağlılar (Bagiyyîn) Mahallesindeki oduncuları yaktılar. Kimileri bu olay Receb'in 4. günü Cuma gecesinde, bazıları da daha önce oldu dediler.

[İbn Âişe'nin Öldürüldüğü Gece]

Kâsım b. Saîd dedi ki: Fazl b. Mervân'ın²⁸⁶ şöyle dediğini işittim: "Halife Me'mûn'un İbn Âişe'yi öldürmek için atına bi-nip yola çıktığı gece Ebû İshak Mu'tasım-Billâh hasta idi. Ravi

284 Bağdat kurulduğunda Halife Mansûr tarafından 766'da kurulan meşhur mezarlık. Etrafında kalabalık bir mahallenin bulunduğu mezarlıkta İmam Mûsâ Kâzım'ın kabri de bulunmaktadır (çev.).

285 Bağdat'ın doğu yakasında yer alan ve Halife Mehdî'nin eşi ve Hâdî ve Hârûnürreşîd'in annesi Hayzûrân'a nispet edilen mezarlıktır. Burası Ebû Hanîfe'nin kabri de orada olduğundan İmam Azâm Camii Mezarlığı diye anılmaktadır (çev.).

286 Mu'tasım-Billâh'ın kâtibidir (çev.).

dedi ki: Me'mûn, Ebû İshak'a haber göndererek dedi ki: "Bana kâtibin Fazl'ı yolla. Bütün komutan ve askerlerin de yanında olsun." Fazl dedi ki: "Atıma bindim ve hepsi de yanımdaydı." Dedim ki: "Bu gece en çok ihtiyacım olan şey mum." O gece Ebû İshak'ın kasasında yedi yüz adet mum vardı. Yayalardan her birine on mum taşıma görevi verdim. Sonra şehre²⁸⁷ girdik. İnsanların kalabalığından Me'mûn'a ulaşamadım. Ona dedim ki: "Bana bildirildiğine göre ona ilk ulaşan kişi kumandan Humeyd'di." Dedi ki: "Hayır. Önce İshak b. İbrâhim geldi. O da izdihamdan ulaşamadı. Ve İshak içkiciydi. O gece Umeyr Bâzgîsî²⁸⁸ de onun yanında içiyordu. Me'mûn da o gece içiyordu ancak yeterince içmemiştii.

Ravi dedi ki: Şehirde onun yolunun üzerinde durdum. İbn Âişe öldürüldükten sonra dönüp benim bulunduğum yere geldiği zaman bineğimden indim. Dedi ki: "Bu kim?" Dedim ki: "Fazl! Allah beni Müminlerin Emîri'nin uğrunda feda et-sin." Dedi ki: "Komutanlar ve asker seninle birlikte binip geldi mi?" "Evet," dedim. "Yanında mum var mı?" dedi. Ben: "Evet," dedim. Bunun üzerine yakınimdakilerden bazılarına şu emri verdim: "Piyadelerden üç yüz asker, her biri elinde mum olduğu hâlde Horasan Kapısının önünde ayakta dursun." Onlar da böyle yaptılar. Bu iş tamamlandığında Me'mûn dedi ki: "Bu ne?" Dedim ki: "Müminlerin Emîri'nin benden istediği mum." Dedi ki: "Allah senden razı olsun."

Ravi dedi ki: Sonra bana dedi ki: "Beraberindekilerin tamamını burada bırak." Ravi dedi ki: Onların arasında Afşîn²⁸⁹ ve Eşnâs²⁹⁰ vardı. Onlara bulundukları yerde, şehirde bineklerinin üzerinde kalmalarını, ok ve yaylarını hazır tutup hare-

287 Burada eski Bağdat kastediliyor olmalıdır (çev.).

288 Umeyr b. Velîd Bâzgîsî (çev.).

289 Haydar b. Kâvûs: Abbasi halifeleri Me'mûn ve Mu'tasım'ın meşhur Türk kumandanı. O, Uşrusene meliklerinin soyundan gelmektedir. İhanet ve devlete karşı isyan suçlamasıyla yargılandığı da bir ceza verilmedi. Af talebini kabul etmeyen Mu'tasım'ın zindanında öldü. (ö. 226/841) (çev.).

290 Abbasilerin Türk kumandanlarından biridir. Me'mûn ve Mu'tasım dönemlerinde orduda büyük hizmetlerde bulunmuş, Mu'tasım tarafından baş-kumandanlık, hâciblik, Mısır, Suriye ve el-Cezîre valiliklerine getirilmiştir. Mısır'ın ilk Türk valisidir. 844'ta ölmüştür (çev.).

ket eden bir şey olursa vurmalarını emretti. Dedi ki: “Onlara bu şekilde emrettim.” Sonra Me’mûn dedi ki: “Kardeşime git ve ona selam söyle. Ve ona de ki: “Allah senin düşmanını, onun durumunu ve işlerini kahretsin.” Bundan önce de şehirde kalmamı emretmişti. Sonra da: “Bu, senin dışındakiler için geçerli,” dedi. O sırada bana yanımdakilerle beraber orada hazır beklememi emretti.

[100] Dedi ki: Sonra erkenden Ebû İshak’a gitti ve durumu bildirdi. Sonra ona dedi ki: Fazl bizim kendisinden beklediğimizi yaptı. Ebû İshak bundan böyle kasasında beş bin mumdan aşağısını bulundurmadi.

Kâsım b. Saîd dedi ki: Fazl’a dedim ki: “Bize bildirildiğine göre o gece İbn Âişe, Me’mûn’un yüzüne karşı sövmüş, bu da öldürülmesine sebep olmuş, öyle mi?” Dedi ki: “Hayır, tek kelime bile etmedi.”

[Me’mûn’un Köprü Sorumlusu (Sâhibü’l-Cisr) Ayyâş b. Kâsım’a Sövmesi]

Dedi ki: İbrâhim b. Âişe, Ifrîkî ve adamlarının öldürüldüğü gece Me’mûn, Mutbık’a doğru atıyla giderken döndü ve karşısına ansızın Abdurrahman b. İshak²⁹¹ çıktı. Ona dedi ki: “Allah seni hayırla mükâfatlandırırsın. Vallahi sen sevinen, utanan, iyi, kötü, darlık, bolluk içinsin, çok karanlık şişkin bağırsaklar gibi değilsin. Ne eski bir hürmet ne de yeni bir hizmetle irtibatın var. Fitnedeyken becerikli olan ve barış durumunda risk alan kimselerin en iyisisin.”

Ravi dedi ki: Köprü sorumlusu (sâhibü’l-cisr) Ayyâş b. Kâsım birden ortaya çıktı. Ona dedi ki: “Ey pis kokulunun oğlu! Hâkim, boyun vurmak için geliyor. Emniyet müdürü (sâhibü’ş-şurta) fâsıklarla arkadaşlık etmekle meşgul.” Dedi ki: Ayyâş’ın dili tutuldu. Me’mûn dedi ki: “Az evvel bahsettiğimiz şey de buydu.” Dedi ki: Ben dedim ki: “Ey Müminlerin Emîri!

291 Bağdat kâdisıdır. Halku’l-Kur’ân mihnesi sırasında İshak b. İbrâhim tarafından sorgulanan fakihlerdendir. Me’mûn, Mu’tasım ve Vâsık dönemlerinde yaşadı. Halife Vâsık döneminde 845’te Ahmed b. Nasr Huzâî’nin katline fetva vermiştir (çev.).

Hareketi ağırlaşmış bir yaşlı.” Dedi ki: “Böyle söyleme! Vallahi bugün İbnü’l-A’lâ ile yemek yedi, onunla içti ve koklaştı.” Abdurrahman b. İshak ondan yüz çevirdi ve dedi ki: “Müminlerin Emîri, uyruğunu ve adamlarını bizden daha iyi bilir.”

[Me’mûn’un Kelbü’l-Cennet Lakaplı Ca’ferî’ye Armağanı]

Dedi ki: Kelbü’l-Cennet lakaplı Ca’ferî onu karşıladı. Beraberinde sarındığı bir örtü (*lihâf*) ve bakkalın odunundan (*hatabü’l-bakkâl*) aldığı bir sopası vardı. Me’mûn: “Bu nedir?” dedi. Dedi ki: “Ey Efendim! Bana bu örtümden başka bir şeyi getirmedi. Bunu kendime zırh yaptım. Bakkalın odunundan bulduğum bu sopayı da ondan çaldım.” Me’mûn dedi ki: “Aferin sana! Kendini feda ettin, imamına (önderine) koştun.” Me’mûn ona yirmi bin dirhem verilmesini emretti.

[Me’mûn’un Müslim b. Velîd’in Şiirini Misal Getirmesi]

Yahyâ b. Hasan bize naklederek dedi ki: Dedikoducu İbn Mes’ûd dedi ki: Me’mûn, İbn Âişe ve adamlarını öldürdüğünde Müslim b. Velîd’in²⁹² şiiriyle misal getirdi ve dedi ki: [Tavîl’den]

Ben, ocağında alev alev yanan ateşim! Ateşi tutuşturanlardansan hadi bakalım tutuştur!

İbrâhim b. Mehdî

[2. Kısım]

[101]

İbrâhim b. Mehdî Meselesi ve Me’mûn’un Bağdat’a Girdikten Sonra Onu Yenmesi ve Affetmesi

[Me’mûn ve İbrâhim b. Mehdî’nin Annesi Şekle]

Ahmed b. Hârûn, Me’mûn’un kâtibi Ebû Abbâd’ın çocuğunun öğretmeni Ebû Ya’kûb’dan naklederek dedi ki: Me’mûn, Bağdat’a girdiği, İbrâhim’in de ondan gizlendiği sırada İbrâ-

292 Ebû’l-Velîd Müslim b. Velîd Ensârî (ö. 823) Abbasi dönemi Arap şairidir. Hakkında Halife Hârûnürreşîd Sariulgavânî (güzellerin kurbanı) ifadesini kullandığından bu lakapla anılmıştır. Me’mûn tarafından Cürcân berîd sorumlusu olarak atanmış ve bu görevdeyken ölmüştür (çev.).

him b. Mehdî'nin annesi Şekle'ye²⁹³ İbrâhim'i sormak ve yerini göstermezse onu tehdit edip uyarmak için haber gönderdi. Me'mûn'a şöyle haber gönderdi. "Ey Müminlerin Emîri! Ben, senin annelerinden biriyim. Oğlum seninle ilgili Aziz ve Celil olan Allah'a isyan etmişse bile, sen benimle ilgili Allah'a isyan etme." Me'mûn, Şekle'ye yumuşak davranıp ondan uzak durdu. Bundan sonra kendisinden herhangi bir istekte bulunmadı.

Onun bana naklettiğine göre, İbrâhim b. Mehdî'nin kuşatılması ve getirilmesi işi uzadığında kendisini yenmesinden korktu. Sonra Müminlerin Emîri'ne şöyle yazdı: "İntikam sahibi kısısta serbest bırakılmıştır; affetmek takvaya daha yakındır. Kendisine yapılan iyiliklerle gururlanan kişi zamanın musibetlerinin başına gelmesini sağlar. Allah her günahkârı senin altında tuttuğu gibi, seni her günahkârın üstünde tuttu. Eğer cezalandırırsan senin hakkındır; affedersen de lütfundandır." Dedi ki: Me'mûn mektubunun altına şu notu düştü. "Kudret öfkeyi giderir; pişmanlık tövbedir. İkisinin arasındaki de Allah'ın affıdır. O da onun istediğinden daha fazladır."

[Yakalanmasından Sonra İbrâhim'in Me'mûn'la Konuşması]

İshak b. İbrâhim Nehaî bize naklederek dedi ki: Yakalandıktan sonra İbrâhim b. Mehdî, Me'mûn'un huzuruna girdiğinde şöyle dedi: "Günahım, özrün kapatacağından daha büyüktür. Müminlerin Emîri'nin affetmesi, günahın onun için tehlikesinden daha yücedir." Me'mûn dedi ki: "Yeter sus! Biz seni öldürürsek de affedersek de Allah için yaparız."

[Me'mûn'un İbrâhim'i Yakalaması]

Ebû Hassân Ziyâdî dedi ki: Me'mûn'un İbrâhim b. Mehdî'yi yakalaması, 13 Rebîülâhîr 210 Pazar gecesine (3 Ağustos [102] 825) rastlar. Bekçiler, geceleyin onu iki kadınla birlikte peçeli olarak dolaşırken yakalayıp köprü sorumlusuna götürdüler. Aynı gece Me'mûn'un sarayının kapısına götürüldü. Pazar

293 Şekle (Şikle): İbrâhim b. Mehdî'nin annesidir. Deylem asıllı bir cariye olup Tâif'te yetişmiş, fasih Arapça öğrenmiş ve şiir söylemiştir. Akıllı ve zeki bir kadındı (çev.).

günü sabah Me'mûn'un sarayında Haşimoğulları, komutanlar ve askerlerin görmesi için oturtuldu. İnsanların onu görmeleri ve nasıl yakalandığını öğrenmeleri için örtündüğü peçeyi boynuna, sarındığı çarşafı da göğsüne astılar. Perşembe günü olduğunda Müminlerin Emîri, onu veziri Ahmed b. Ebû Hâlid'in evine gönderdi. Onu orada hapsetti. Me'mûn'un, karargâhında bulunan Hasan b. Sehl'e gitmesine kadar hapis kaldı. Orada Hasan'ın kızı Boran için bir saray yaptırdı. Femüssilh'ta²⁹⁴ Hasan'ın inşa ettiği şehre İbrâhim'i götürdü. Bir topluluk dedi ki: Hasan, Me'mûn'la İbrâhim hakkında konuştu. Me'mûn hoşnut olarak onu serbest bıraktı. Onu kendi hâline bıraktı. Onu Ahmed b. Ebû Hâlid'in yanına gönderdi. Ona muhafız olarak da İbn Yahyâ b. Muâz²⁹⁵ ile Hâlid b. Yezîd b. Mezyed'i²⁹⁶ verdi. Ne var ki o tek değildi, yanında annesi ve ailesi vardı. Binip Müminlerin Emîri'nin sarayına gitti, bunlar da yanında onu koruyordu.

[İbrâhim'in Me'mûn'un Huzurunda Şarkı Söylemesi]

Müneccim Hâris (b. Nasr'ın) bana naklettiğine göre Me'mûn, Boran'la zifafa girmeden önce ondan üç ihtiyacını söylemesini istedi. Onun isteklerinden biri, İbrâhim b. Mehdî idi. Me'mûn ondan razı olup onu serbest bıraktı. Hâris, İbrâhim'in Me'mûn'un yanına girdiğinde şöyle dediğini bize nakletti: "Ey Müminlerin Emîri! Mazeretimi dinlemeyi uygun görürsen ki aslında benim mazur görülecek bir tarafım yok. Fakat affedilmem konusunda ikrar, benim delilimdir. Ben ise günahımı ikrar etmedim." Me'mûn: "Söyle," dedi. O şöyle söyledi: [Kâmil'den]

294 Vâsıt'ın yukarısında büyük bir nehirdir. Onun kıyısında Me'mûn'un veziri Hasan b. Sehl'in konağı bulunmaktaydı. Me'mûn oraya eşi Boran için bir saray yaptırdı. Yâkût döneminde saray harap durumdaydı (çev.).

295 Ahmed b. Yahyâ b. Muâz olmalıdır. Babası Hârûnürreşîd'in önde gelen askerlerindendi. Me'mûn onu el-Cezîre'ye atamıştı. Anlaşıldığı kadarıyla Me'mûn ona kritik görevler veriyordu (çev.).

296 Hâlid b. Yezîd b. Mezyed b. Zâide: Yezîd Ermeniye valisiyken 788'de Hârûnürreşîd tarafından azledilmiştir. Hâlid, Me'mûn döneminde Musul ve Diyâr-ı Rebîa valiliği yaptı. Vâsık döneminde büyük bir ordunun başında Ermeniye seferine çıkmış ancak yolda hastalanıp 844'te ölmüştür (çev.).

Ey Resul'den sonra ümidini yitirmiş ya da bir şeyi arzulayan kişilerin kendisiyle hızlı yol aldığı kişi!

Takva üzere Allah'a ibadet edenlerin en hayırseveri ve en isabetli hüküm veren kişi!

Tepelerdeki balsın sana itaat edildikçe öfkelenirildin mi kişinin boğazına giren zıkkımsın!

Uyanık, pürdikkat, düşmandan korkmayan, gecenin getirdiği uyuklamaya karşı da uyanıktır!

İnsanların kalpleri onun korkusuyla dolup taşı; o ise onları alçak-gönüllülükle himaye edip durur.

Babam, annem ve ikisinin çocuklarını, sana gelebilecek her türlü güçlüğe ve vaki olacak her türlü töhmete feda ederim!

[103] *Bana ayarlayıp kucak açtığın yer ne kadar da yumuşak, çözüm arayan için fikri ne kadar da eminliktir.*

Aslında iffetli kadınların ve takvanın kardeşi, kanaat eden yoksula merhametli bir baba olmak için yaratıldın!

Faziletleri taksim eden Allah, onları yedinci İmam için Âdem'in sulbuna (omurgasına) tevdi etti.

Gönülleri elinde bulunduran Allah, insanların gönüllerini sana meyletti, samimiyetin de her durumu içerd.

Mazeretlerim işe yaramadığı vakit canım sana feda olsun; kapsayıcı hoşgörünün faziletine binaen sana sığınıyorum.

Erdemliğine ümit bağlayarak sana sığınıyorum -ki erdemler boldur sende- seni, yüksek bir şana taşıdı bu erdemler.

Olağanüstü ihsanlardan en cömert gönüllerin bile vermekte zorlandığı şeylerin en iyisini bol bol verdin,

Normalde benzerleri affedilmeyecek kişiyi, araya aracı koymadan affediverdin,

Ceza vermekten kaçınma dışında (aracı koymadan) boyun eğen, teslim olan kişiyi altüst ettiğin zaman affediverdin,

Kaya kuşunun yavruları gibi olan çocukları ve okçunun yayı gibi çok üzgün kadınların hasretini bağışladın,

Akrabalık bağından ötürü bana da şefkat gösterdin, cismin güçsüz düşmesinden sonra aksağın kemiğinin dayanıksız olması gibi,²⁹⁷

297 Beyitte geçen *وهي* kelimesi yerine kaynaklarda "işin bilincine varmak, dinlemek, toplayıp kaba koymak, toplamak" gibi anlamlara karşılık gelen *وغي* fiili kullanılmıştır. Burada sibaktan da hareket edilerek "gücsüz olmak, dayanıksız ve kırılgan olmak" anlamında *وهي* fiilinin kullanılmasının daha yerinde olacağı düşünülmektedir. Bu beyitle İbrâhim b. Mehdî diyor ki:

Allah, dediklerime şahittir; gerçek dediklerim ve yaptıklarım, hak dine tâbi namaz kılan kişinin elinden gelenleridir.

Bir yandan kışkırtıcılar vesileleri bana sağlarken sana isyan etmem, sadece ve sadece itaat eden kişinin niyetiyleydi,

İftira ise dilin bozukluğundandır; dinleyenin, sövmesine kadar götürür,

Yemin olsun -ki bu söylediğim şeye delil getirmiyorum- üzüntüden boyun eğenin yalvarmasından başka!

Talihsizliğin kapanları tutuverse işte o zaman yok olmanın eşiğine yuvarlanıveririm,

Aslında suçumu bağışlayacak kimse görmüyordum, onun için hangi ölümün beni beklediğini düşünüp durdum,

Elimden tam uçup gidecekken hayatı bana iade etti güçlü, alçak-gönüllü İmam'ın bağışlaması,

Seni yönetici kılan Allah, uzun müddet seni yaşatıversin, düşmanı- nı da keskin bir kılıçla atardamarından vuruversin!

Arzularım harekete geçtiğinde nefsimin hatırlamasına gönül ver- [104] mediği o kadar iyiliğin var ki!

Beni bağışlayarak o iyilikleri bana ihsan ettin; bunun üzerine ben de en cömert iyilikseverin bu iyiliğine minnettar oldum,

Bana karşı tavır takındığında yaptığın az iyilikler hariç! Tabi onlar da benim gözümde zayı olmayan bol iyiliklerdir.

Sen bana cömert davranacaksan bunu hakkıyla yap; yok eğer menedersen hakkaniyetle meneden ol!

Me'mûn ona dedi ki: Ben sana Yûsuf'un kardeşlerine dediğini diyorum. "Bugün kınanacak değilsiniz. Allah sizi affeder. O, merhametlilerin en merhametlisidir." (Yûsuf, 12/92)

[İbrâhim'in Me'mûn'un Huzurunda Şarkı Söylemesi]

İbrâhim bir gün, Me'mûn yemek yerken şiirinden bir güfteyi ona söyledi: [Tavîl'den]

Dünyadan firak eyledim, o da benden firak eyledi; zaman beni ondan ayırıverdi ve onu benden alıp götürdü,

Canıma ağlasam kıymetli bir cana ağlamış olurum; karşılığını ahirette beklesem gönül rızası olmadan beklemiş olurum.

"Aksağın, bedeninin zayıf düşmesinden sonra kemiklerinin güçsüzleşip hareket edemez duruma geldiği gibi ben de o durumda olduğum hâlde sen, bana şefkat ve merhamet kanadını açıverdin." (çev.)

Ravi dedi ki: Onu işitince Me'mûn şöyle dedi: "Ey İbrâhim! Müminlerin Emîri'nin sayesinde kendinden geçme. Korkularından kurtul. Allah seni bu zilletten kurtarmıştır. Ancak kötü bir suçla suçlanmamış adil bir şahidin bildirmesi dışında. Böyle bir şeyin senden olmamasını da temenni ediyorum, inşallah."

[Çiftliklerinin (Day'a) İadesini Emrettikten Sonra İbrâhim'in Me'mûn'la Konuşması]

Yahyâ b. Hasan b. Abdülhâlik, Ebû Muhammed Yezîdî'den²⁹⁸ naklederek bize dedi ki: Me'mûn, çiftliklerinin kendisine iadesini emrettiğinde İbrâhim b. Mehdî dedi ki: Onun meclisinde bunu ona okudu: [Basî'ten]

Senden bana gelen iyilik, yaptıklarımдан ötürü benim senden özür dileme yolunu açtı. Zira ne kınadın ne de azarladın.

Benim hakkımdaki bilgin, katında şüpheli olmayan adil bir şahidim oldu,

Cimri davranmayarak malımı iade ettin, malımı iade etmeden önce canımı bağışlayıverdin,

Hakkımdaki suçlamalardan ve mükâfat olarak verdiğin iki hayattan beraat ettim: ölümden ve fakirlikten kurtulma.

[105] [İbrâhim b. Mehdî ve İshak Mevsilî Arasında]

Hammâd b. İshak²⁹⁹ babasından naklederek dedi ki: İbrâhim b. Mehdî benden haberdar olduğu vakit bana elçi gönderdi ve birçok kez evine giderken benden gelmemi istedi. Ben-se ona gidişimi Me'mûn'un öğrenmesi korkusundan ağırdan alıyordum. Sonra ona gittiğimde yaptığım kabalıktan dolayı beni azarladı. Ben de Me'mûn'u gerekçe gösterdim. Dedi ki: "Be adam! Me'mûn benden razıdır. Benim seninle mutlu olmamı veya benden hoşnut olmanı ister. Beni ayıplamaktan da rahatsız olmaz. Allah'a hamdolsun, sen bu ikisi arasında-

²⁹⁸ Ebû Muhammed Yahyâ b. Mübârek b. Mugîre Yezîdî Adevî (ö. 202/817) Mehdî'nin dayısı Yezîd b. Mansûr ile arkadaşlık yaptığından ve çocuğunu eğittiğinden ona nispetle Yezîdî lakabını almıştır. Sonra Hârûnürreşîd ile bağlantı kurmuş ve Me'mûn'un hocası olmuştur. Kiraat imamlarından olmasının yanında nahiv ve lûgat alanlarında derin bilgiye sahipti (çev.).

²⁹⁹ Hammâd b. İshak b. İbrâhim Mevsilî (çev.).

sın.” Ravi dedi ki: O benim cevap vermemi engelledi. Bunu Me’mûn’a bildirdim, onun da hoşuna gitti.

[İbrâhim ile İshak Arasında Haberleşme]

İshak dedi ki: Bir gün bir hastalığa tutuldum. Bunu üzerine İbrâhim bana şu mektubu yazdı: “Seni ziyaret etmek istiyorum.” Buna binaen ben de ona: “Görmekten mutluluk duyacağın bir vaziyette beni görmek konusunda sana ısrar etmeyeceğim,” dedim. Benim bu mektubum, kendisine ağır geldi. O sırada da yanında Muhammed b. Vâdîh vardı. Bunun üzerine İbrâhim, beni ona şikâyet etti. Vâdîh da: “Bu haddi aşana cevap vermen, onu görüp kendisine ‘Vallahi, bir milyon dirhem bana verilmesiyle senin sağlığına kavuşman arasında seçim yapmak durumunda bırakılsaydım, kesinlikle senin sağlığına kavuşmanı tercih ederdim,’ demenden daha iyidir,” dedi. Bunun üzerine Vâdîh, İbrâhim’in mektubunu getirdi. Ben de ona: “Allah onu baki kılsın, umarım doğru söylüyorsun, zira ola ki ben ölürsem, benim gibi şahitliğini isteyip senin için yalan söyleyecek birini bulamazsın,” dedim.

[Me’mûn’un Huzurunda İbrâhim ile İshak Arasındaki Rekabet]

Hammâd babasından naklederek dedi ki: Bir gün Me’mûn’un huzuruna girdiğimde yanında Ebû İshak Mu’tasım ve İbrâhim b. Mehdî vardı. Me’mûn’un sağında dokuz, solunda dokuz şarkıcı vardı ve hep birlikte tek ses hâlinde şarkı söylüyorlardı. Oturup rahatlamaya başlayıp ortama alıştıgımda Me’mûn dedi ki: “Nasıl duyuyorsun ey İshak?” “Hata duyuyorum ey Müminlerin Emîri,” dedim. Me’mûn, İbrâhim’e dedi ki: “Duymuyor musun?” (İbrâhim) Dedi ki: “Ey Müminlerin Emîri uyduruyor. Müminlerin Emîri’nin hakkı için burada hata yok. Fakat o, başkasının iyi yapamadığı şeyi kendisinin iyi yaptığı izlenimini vermek istiyor.” İshak dedi ki: Dedim ki: “Müminlerin Emîri izin verirse hata ettiği yeri söylerim ve kabul eder.” Dedi ki: Me’mûn dedi ki: “Sana izin verdim, yap.” Dedi ki: İbrâhim’e döndüm ve dedim ki: “Şunu iyi bil ki hatanın farkına bu şekilde varamazsın; işin bir kısmını

sana gösteriyorum zannetmiyorum ama umulur ki hatanın nerede olduğunu anlarsın.” Sonra Me’mûn’un sağındaki dokuz şarkıcıya: “Şarkı söylemeyi bırakın,” dedim. Onlar da bıraktılar. İbrâhim’e dedim ki: “Anla şimdi, işte hata burada.” İbrâhim anlamaya başladı ve dedi ki: “Burada hata yok.” Ravi dedi ki: Dedim ki: “Bu işin geri kalanının çoğunu sana gösteriyorum.” Daha sonra o dokuz şarkıcı cariyelerden beşine şarkı söylememelerini söyledim. Bunun üzerine durdular ve [106] bu şekilde şarkı söyleyen sadece dört cariyeye kaldı.” İbrâhim’e dedim ki: “Anla işte hata burada.” İbrâhim düşünmeye başladı ve dedi ki: “Hatayı bilmiyorum.” İshak dedi ki: “O zaman işin tamamını sana gösteriyorum,” deyip şarkı söyleyen bütün cariyelere susmalarını emretti. Daha sonra onlardan birisine şarkı söylemesini emretti, o da tek başına söylemeye başladı. Dedi ki: “Ey İbrâhim ne diyorsun?” İbrâhim dedi ki: “Evet, işte hata burada,” dedi ve bunu ikrar etti. Me’mûn ona dedi ki: “Ey İbrâhim! İshak yetmiş küsur telden anlattı. Sen sadece birisiyle anladın. Onun bu işteki konumuna ne zaman erişeceksin?”

[Tâhir b. Hüseyin’in Kâtibi Me’mûn’un Meclisinde]

Ebû Bekir b. Husayn bana naklederek dedi ki: Bana Muhammed b. İbrâhim naklederek dedi ki: İbrâhim b. Mehdî bir gün Me’mûn’un yanında şarkı söyledi. Güzel söyledi. Me’mûn’un meclisinde Tâhir b. Hüseyin’in kâtiplerinden Ebû Zeyd künyeli bir adam vardı. Onu bazı işleri için göndermişti. Ebû Zeyd neşelendi, İbrâhim’in elbisesinin eteğini tuttu ve öptü. Ravi dedi ki: Me’mûn ona yaptığını beğenmeyen bir bakışla baktı. Ebû Zeyd, Me’mûn’a dedi ki: “Neye bakıyorsun? Allah’a yemin olsun ki öldürülecek olsam da yine öperdim.” Ravi dedi ki: Me’mûn gülümsedi ve dedi ki: “Her şeyi bıraktın da sana bir anlık bakmama mı takıldın?”³⁰⁰

300 Elimizdeki nüshada ظرنا kelimesi bulunmaktadır. Bu kelimenin nokta ve hareketlerini ihmal ettiğimizde ظرنا okunuşuyla birlikte ظرنا و طرفنا şeklinde de okumanın mümkün olduğu görülür. Ebû Zeyd’in ona bakmasına tepki göstermesi bakımından Me’mûn’un bakmayla ilgili cevap verme ihtimali diğerinden daha güçlü olduğundan biz bu anlamı öncelidik (çev.).

[Kızının Ölümü Üzerine İbrâhim'in Me'mûn'a Taziye Bulunması]

Ravi dedi ki: Me'mûn'un kızı öldü. Me'mûn ona aşırı dercede düşkündü. İnsanların karşısına taziye için oturdu ve gelecek hiç kimsenin engellenmemesini ve her gelenin konuşmasının yazılmasını emretti. Ravi dedi ki: Huzura girenler arasında İbrâhim b. Mehdî de girdi. Dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Savdığın her musibet bir ölümle sonuçlanır. Böylece düşmanlardan intikam almış olursun. Senin için Allah'ın resulünde güzel bir örnek vardır. O kızı Rukıyye hakkında başsağlığı dilendiğinde şöyle demişti: "Bitkilerin ölümü bereket vesilesidir."³⁰¹ Me'mûn ona yüz bin dirhem verilmesini ve onun taziyesinden sonra bir şey yazılmamasını emretti.

[Me'mûn'un İbrâhim'i Affetmesi]

İshak Mevsilî dedi ki: İbrâhim b. Mehdî affedildikten sonra Me'mûn'un huzuruna girdi. Me'mûn'un meclisinde Ebû İshak Mu'tasım ve Abbâs b. Me'mûn vardı. İbrâhim oturduğunda Me'mûn ona dedi ki: "Ey İbrâhim! Ben az evvel Ebû İshak ve Abbâs ile senin durumunu görüştüm. O ikisi senin öldürülmeni tavsiye ettiler. O ikisinin bu sözleri hakkında ne dersin?" İbrâhim dedi ki: "Hilafet gibi önemli bir konuda sana nasihat etmemeleri ve doğruyu göstermemeleri uygun olmazdı. Yani siyasetin an'aneleri neyi gerektiriyorsa onu yaptılar. Ancak Müminlerin Emîri, zaferi ancak Allah'ın sana alıştırdığı üzere elde edebilirsin. Bu alışkanlık ise yapılan hataları affetmektir." Me'mûn dedi ki: "Doğru söyledin ey amcam! Yaklaş!" İbrâhim ona yaklaştı ve elini öptü. Me'mûn da onu kucakladı.

[İbrâhim'in Me'mûn'dan Şair Di'bil'in Dilini Kesmesini İstemesi]

[107]

Kusem b. Ca'fer b. Süleyman dedi ki: Bana Ebû Abbâd³⁰² naklederek dedi ki: Biz Me'mûn'un meclisinde oturuyorduk.

301 İbn Abdülber Nemerî, *İstiab*, 4: 1843; Safedî, *Vâfi bi'l-Vefeyât*, 14: 95; Hatîb Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 5: 271: "ذَفْنُ الْبَنَاتِ مِنَ الْمَكْرَمَاتِ" "Kızların defni bereket vesilesidir," şeklinde geçmektedir (çev.).

302 Ebû Abbâd Sâbit b. Yahyâ b. Yesâr Râzî: Me'mûn'un veziridir (çev.).

Hicivci şair Di'bil b. Ali'den³⁰³ bahsedilince İbrâhim b. Mehdî ayağa kalktı ve dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Allah beni sana kurban etsin. Onun dilini kes, boynunu vur. Allah onun kanı konusunda seni serbest bırakmıştır." Me'mûn dedi ki: "Neden ki? Yoksa beni mi hicvetti? Allah'a yemin olsun ki böyle yapsaydı, Allah onun kanını beni hicvetmesinden dolayı mübah kılmazdı." İbrâhim dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Onun dilini kes, boynunu vur. Allah onun kanını sana mübah kılmıştır." Me'mûn da ilk sözünü tekrarladı. Meclistekilerden biri dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! O, İbrâhim'i hicvetti." Me'mûn dedi ki: "Ne demiş, söyleyin." O, onu okudu: [Kâmil'den]

Nasıl oluyor, olamaz, olmadı da! Fâsık birisinin, fâsıktan hilafet makamını miras aldığı!

İbrâhim bu makamı üstlenecekse iyi bilinmelidir ki ondan sonra bu görev Muhârik'e³⁰⁴ de yaraşır!

Ondan sonra As'as'a,³⁰⁵ As'as'tan sonra da dinden sapana hayli hayli yaraşır!

Ravi dedi ki: Me'mûn onun sözünü kesti ve dedi ki: "İbrâhim hakkında konuştuğun yeter. Bunlar ne onun ne de senin için sabredilebilecek şeyler."

[İbrâhim'in İshak'a Çocuğunun Sünneti Dolayısıyla Hediyesi]

Hammâd b. İshak bana naklederek dedi ki: İbrâhim b. Mehdî, çocuğunu sünnet ettiren İshak b. İbrâhim'e mektup yazdı. Sultanın adamlarının tamamı ona hediye verdi. İbrâhim b.

303 Ebû Alî (Ebû Ca'fer) Di'bil b. Ali b. Rezîn Huzâî (ö. 246/860) Ağır hicivle-riyle tanınan Kûfe asıllı Arap şairi. Hârûnürreşîd, Me'mûn, Mu'tasım, Vâsık hicvettiği halifelerdir (çev.).

304 Muhârik: Ebü'l-Mühennâ b. Yahyâ Cezzâr: Şarkıcılık sanatında çağının efendisiydi. Ses bakımından insanların en güzeldi. Hârûnürreşîd ona hayranlık duyardı. Hatta bir defasında tahta onunla birlikte oturmuş ve kendisine otuz bin dirhem bağışlamıştır. Daha sonra Me'mûn'la görüştü ve onunla Dımaşk'ı ziyaret etti. 845'te Sâmerâ'da öldü (çev.).

305 Dönemin meşhur şarkıcılarından biridir. Muhammed b. Yahyâ b. Muâz'ın siyahi kölesidir. Şarkıcılık yeteneğini fark eden efendisi onun eğitim alarak meşhur bir şarkıcı olmasını sağlamıştır. Künyesi Ebû Düleyce'dir (çev.).

Mehdî ona bir torba tuz ve bir kap *üşnan*³⁰⁶ gönderdi.³⁰⁷ Ve ona şöyle yazdı: “Aslında ben senin hoşnutluğunu kazanmak için benden öncekiler gibi en pahalı şeyleri sana sunmak isterdim. Ama bu basit hediye beni bundan alıkoydu. Adımız geçmeksizin iyilik defterinin dürülmesini hoş karşılamadım. Sana uğur ve bereketi nedeniyle kendisiyle başlanılan ve güzelliği ve dahi paklığı nedeniyle kendisiyle sonlandırılanı gönderdim.” Ravi dedi ki: Me’mûn ondan gelen bu hediyeyi beğendi. Bunu duyan herkes onu zarif buldu. Me’mûn bunu anlattı ve şöyle dedi: “Vallahi amcam İbrâhim’den başkası bu işi bu kadar güzel yapamaz.”

[Me’mûn’un Affetmekten Hoşlanması]

Yahyâ b. Hasan b. Abdülhâlik bize naklederek dedi ki: İsmâîl b. A’lem bana naklederek dedi ki: “Biz İbrâhim b. Mehdî’nin evden eve gizlendiği zaman elbiselerini elli yük hâlinde taşıyorduk.” Ravi dedi ki: Yakalandığı gece olduğunda yakalanmaması için elimden geleni yaptım. Bana dedi ki: “Ya beni bırakırsın, yoksa karnımı yararım.” Onu kışkırtmak istemedim. Dışarı çıktı ve yakalandı. Ravi dedi ki: İbrâhim’in yakalanması 209/824 yılında oldu. Me’mûn, İbrâhim’i affettiği [108] sırada ona demişti ki: “Eğer ebeveyninin, senin suçunu bağışlama hakkı olmasaydı, sen sorumluluğunla emeline ulaşırdın.” Sonra İbrâhim ona dedi ki: “Eğer suçum sabitse kanım helal olur. Müminlerin Emîri’nin hilmi ve lütfu da onun affını getirir. Bu ikisinden sonra bana düşen, suçunu ikrar etmenin şefaatine sığınmaktır. Babalık hakkı babadan sonradır.” Ravi dedi ki: Me’mûn, İbrâhim’i affettiğinde dedi ki: “Suçlular benim aftan hoşlandığımı bilselerdi ne beni överlerdi ne de günahlarından tövbe ederlerdi.” İbrâhim ya taklit ederek ya da icat ederek dedi ki: [Vâfir’den]

Ey Müminlerin Emîri sen öyle bir affettin ki sanki insanlar günahsız gibi oldular.

306 Deniz yosunu, çöven, çöven otu. Araplar yemeğe başlamadan önce tuz tadarlar ve üşnanle de ellerini temizlerlerdi (çev.).

307 Suyûtî’ye göre, bu hediyeler ve mektup Boran’la evliliği münasebetiyle fakir bir adam tarafından Halife Me’mûn’a gönderilmiştir. *Târîhu’l-hulefâ*, çev. Onur Özatağ, 333 (çev.).

[Muhammed b. Abdülmelik'in Me'mûn'u İbrâhim'i Öldürmeye Teşvik Eden Şiiri]

Ebû Abdurrahman Semerkandî arkadaşlarından birinden naklederek dedi ki: Me'mûn, İbrâhim'i ele geçirdiğinde Muhammed b. Abdülmelik,³⁰⁸ Me'mûn'a onu öldürmeye teşvik eden sözler söyledi. Me'mûn da ona okudu ve dedi ki: "Allah'a yemin olsun ki onu üzmem, aksine affederim." [Tavîl'den]

Görmez misin; bir şey, başka bir şeyin illeti olur. Ateş işte, çakmak sayesinde tutuşuverir,

Biz olayları öyle tecrübe edip gördük. Önceleri olan şeyler, seni sonraki şeylere yönlendirir,

Hüseyin'i, elinde avucunda bir teminat ve anlaşma olmadan Muhammed olduğunda görüverdik,

Verilen hükmü, ona kendisini toprağın içinde debelendirecek bir darbeyle icra ediverseydi,

O zaman askerlerin ona yapacakları bir şey kalmaz ve askerlerden onun hakkında alacağın haberle yetinirdin;

Ordusundan genç ve delikanlı otuz bin kişi öldürdükten sonra onu da öldürdüler.

Daha önce yaptığı iyilikler mukabilinde kendisine yardım etmediler, o gün de onu nefretleri dolayısıyla öldürmediler,

Ne var ki apaçık bir ihanet, yavan düşler ve gayelerden uzak bir düşünce taşıyorlardı,

İbrâhim hakkındaki düşüncem ise onun mevkii günün birinde eski perişan günleri gibi şeylere gebe olacak!

Hatırlayıver ey Müminlerin Emîri mevkiini ve şakayla ciddiyet hâllerinde verdiği yeminleri!

Evet, kendisine kul köle olduğum kişiye yemin olsun, halife ile kölenin yeminleri ne kadar da kötüdür!

[109] *Kıçıyla minberin ahşabını salladığında Leylâ'yı ya da Meyye'yi ya da Hind'i anarak teganni eder,*

Allah'a yemin olsun ki tövbe, onu çekip huzuruna getirmede ne senin katındaki yakınlığım ne de muhabbetim,

308 Muhammed b. Abdülmelik b. Ebân b. Hamza Zeyyât (ö. 847): Babası yağ tüccarıydı. Edebiyat öğrendi, güzel şiir söyledi, kâtiplikte ustalaştı, Mu'tasım ve Vâsık'ın vezirliğini yaptı. Akranlarından kimsenin yapamayacağı şekilde vezirlik görevini yaptı. Mütevekkil halife olunca, önce onun istediği kişilere işkence etmek için yaptırdığı tandıra atılmasını, ardından öldürülmesini emretti (çev.).

Sadece kalbin samimiyeti, Allah'ın rızasına yakındır, bu yakınlık ne yok olur ne de sönüverir.

İstemeye istemeye sana geldi, pişmanlığı kendisini sana sürüklüyor,

Ondan önce hilafet sevdalılarını sorsan, onun gibi bu makam için çaba sarfedeni bulamazsın,

Onu affetmekle yetinmeyip ona arka da çıktın; gerçekten de amcanın koruyup arka çıkması daha evladır.

Kıt fikir sahibi -ki bazen fikir, sahibini helak edebiliyor- bir Hâricî'nin sana isyan etmesiyle,

Atalarının senin atalarınla izzetinefiste birleştiği hilafet evinden birisinin sana isyan etmesi asla bir değildir!

Mevlası, senin mevlan; ordun onun ordusu. Hiç demirci, iki keskin kılıcı bir kına sokabilir mi!?

Hâl buyken insanların kendisine biat ettiği, Necd'e kadar yığın yığın insanların biatinde bir araya geldiği kişiyle,

Hilafetin onanması, kulağını kapatan ve iki taraf arasından uzak-tan bağırان kişi nasıl bir olabilir ki!?

Hilafeti kendisine ait olduğunu iddia eden hiç kimse yoktur ki o makamdan ayrıldığında mezarda kaybolup gitmesin!

Bayram günü geldi, etrafında hızlı koşan atların hareketliliği ve heyecanı vardı,

Ondan önce de ellerinde kılıç yaya olarak gelen kişiler vardı, kılıç ve elbiseye bürünerek ona tâbi oldular.

Ev halkından beni endişelendiren bir şey gördüm; ona şiddetli bir muhabbet beslediklerini gördüm.

Diyorlar ki: "Felaketlerin peşini bırakmadığı kişiden, sıkıntılara sabreden, dayanıklı olan bu kişiden uzaklaşma!"

Bizim uğruna kendini feda etti ve çok az kişinin kendini feda edeceği yerde malımız mülkümüz uğruna canını hiçe saydı.

İşte o vakit veliaht olan Ali b. Mûsâ, insanlara en iyisini verdi.

Aramızda ondan başka zillate boyun eğmeyen birileri de olsaydı! [110] Ne var ki kabullenmeyle reddetme arasında gidip geldiler!

Bu Nâbitiyye³⁰⁹ fırkası ise bâtinen ve alenen onun, hidayet imamı olduğunu iddia ediyor.

309 Nâbitiyye: Mutezile kelimcilerinin, inanç konularında akli istidlale başvurmadıkları gerekçesiyle bazı âlimler için kullandıkları küçültücü isim (çev.).

‘Sünnidir o’ diyorlar. Kel (soyu adi olan), siyah, cimri birisiyle sünnet nasıl kaim olacak ki?!

Onun ahdinde yemeğin ucuz olmasını bereketli, uğurlu ve talihli olduğuna delil olarak gösterdiler.

Bir gün pahalılık gördüler mi onun ahdine şiddetli bir özlem duyarlar!

[Abdullah Tâlibî'yle İbrâhim Arasında Yazışmalar]

Abdullah b. Abbâs b. Hüseyin b. Ubeydullah b. Abbâs b. Ali b. Ebî Tâlib, İbrâhim b. Mehdî'ye şöyle yazdı: “Nasıl yapacağımı bilmiyorum. Gelmiyorum, sonra özlüyorum. Sonra görüşüyoruz, rahatlamıyorum. Sonra benim rahatlamak için istediğim buluşma ayrılık acısıyla zorluğun yenilenmesinden dolayı yeniden sıkıntıya dönüşüyor.” İbrâhim b. Mehdî ona şöyle yazdı: “Ben sana özlemi öğreten kişiyim. Çünkü ben sana bundan şikâyet ettim. Senden dolayı bunu canlandırdım.”

[“Sen Kendinle İlgili Zayıf Görüşlüsün,” Diyene İbrâhim’in Cevabı]

Ebû Eyyûb Süleyman b. Ca’fer Rakkî bana naklederek dedi ki: İbrâhim b. Mehdî başkalarıyla ilgili görüş sahibi ama kendisi konusunda zayıf görüşlüydü. Bu kendisine söylenerek görüşü soruldu. O da dedi ki: “Bunu kınamayın. Ben başkasının işine sağlıklı, doğru bir bakış açısıyla yaklaşıyorum. Kendi işime ise arzuma uygun bir tavırla bakıyorum.”

[İbrâhim’in Benî Hâşim Mertebesinde Bırakılması]

Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib (Allah’ın salatı onların üzerine olsun) bize naklederek dedi ki: “Sâhibü’l-Musallâ Ali b. Sâlih bana naklederek dedi ki: Me’mûn, İbrâhim b. Mehdî’yi Haşimoğulları (*Benî Hâşim*) mertebesinden uzaklaştırmak istediğinde bana dedi ki: “Onu muhafızlarla beraber oturtalım.” Ravi dedi ki: Ona dedim ki: “Bu sana yaraşmaz.” Dedi ki: “Sen bana bunun yaraşmayacağını mı söylüyorsun? Hayır, asıl benim onun boynunu vurmam gerekir.” Ravi dedi ki: Dedim ki: “Onun boynunu vurabilirsin ama sen bunu istemedin. Ben de sana ‘Her istediğini yapamazsın,’ diye bir şey söylemedim. Fakat atalarının yaptığın-

dan sapmak sana yakışmaz. Halife Mansûr falana kızdı. Ancak onu ehli beytinden ayırmadı. (Halife) Mehdî de Abdüssamed b. Ali'ye³¹⁰ kızdı. O da bunu yapmadı. Sana da onların yaptıklarından başkasını yapmak yaraşmaz." Me'mûn dedi ki: "Doğru söyledin. Bana yaraşan onların yaptıklarını yapmaktır." Ravi dedi ki: "Me'mûn, İbrâhim'in Abbasoğulları ile oturtulmasını emretti."

[Me'mûn'un İbrâhim'e Aşkını Sorması]

[111]

Muhammed b. Abbâs³¹¹ bana naklederek dedi ki: Bir gün İbrâhim b. Mehdî, Me'mûn'un huzuruna girdi. Me'mûn ona dikkatli baktı ve dedi ki: "Ey İbrâhim! Hiç âşık oldun mu?" İbrâhim b. Mehdî dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Bu konuda sana cevap vermekten seni tenzih ediyorum." Dedi ki: "Allah aşkına doğruyu söyle!" "Sana yemin ediyorum hiç âşktan yoksun kalmadım," cevabını verdi. Me'mûn: "Yemin ederim yalan söylüyorsun ey Ebû İshak,"³¹² dedi. [Recez'den]

Âşık, simasından belli olur; zira yüzü sarı ve solgun olur.

Âdeta kurbanlık için kendisine yem verilmiş besili bir hayvanı andıran kişinin siması gibi değildir!

[Me'mûn'un Huzurunda İbrâhim'in Hasan b. Sehl'e Cevabı]

Ali b. Muhammed bana naklederek dedi ki: Arkadaşlarımızın şöyle dediklerini işittim: İbrâhim b. Mehdî ve Hasan b. Sehl bir gece Me'mûn'un yanında bir araya geldi. Hasan, İbrâhim'den bir beste yapmasını, kendisinin şarkı bilen bir şarkıcı olduğunu göstermesini istedi ve dedi ki: "Ey Ebû İshak! Araplar en iyi şarkıyı hangi nameyle söyler?" İbrâhim anladı ve dedi ki:

"Kalkıp yürüdüğünde üzerindeki ziynetlerin çıkardığı sesi duyar-sın." Yani sen biraz kuruntu yapıyorsun.

310 Abdüssamed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs (ö. 801) Abbasoğullarının şeyhidir. Mansûr'un amcalarının sonuncusudur. Babasından ve dedesi İbn Abbâs'tan rivayette bulundu. Basra ve Dimaşk valiliği (emîrliği) yaptı (çev.).

311 Muhammed b. Abbâs Sa'leb: Yazar (kâtib) (çev.).

312 Ebû İshak, İbrâhim b. Mehdî'nin künyesidir (çev.).

[İbrâhim'in Evindeki Musiki Meclisi]

Ahmed b. Ebû Tâhir dedi ki: Ebû Mûsâ Hârûn b. Muhammed b. İsmâil b. Mûsâ Hâdî naklederek dedi ki: Babam bana naklederek dedi ki: Bir gün Müminlerin Emîri Me'mûn'un köşkünden çıktık. İbrâhim b. Mehdî bana dedi ki: "Benimle birlikte evime gel, sana layıkıyla bir et yedireyim, layıkıyla bir içki içireyim, layıkıyla şarkı dinleteyim." Ona dedim ki: "Bunu kaçırmam." Geçtik ve evine girdik. Bir de ne göreyim. Etler asılmış, tuz dövülmüş, ızgaralar yakılmış. Aşçılarına emretti. Eti dilimleyip kebab yaptılar, yedik. Sonra şarap testileri çıkarıldı. Yerlerine konuldu ve bol bol verildi. Biz de içtik. Sonra Muhârik, Ulviye ve İshak b. İbrâhim Mevsilî çağrıldı. Sonra kendilerine şöyle denildi: "Yediklerimizden yiyin ve bize katılın. Bir halkın şarkısı zurnasız, davulsuz olmaz. Bu et olması gerektiği gibi, şarap olması gerektiği gibi." Sonra bana döndü ve dedi ki: "Sana gereken kişi Mansûr b. Abdullah Hareşî'dir." Ona haber gönderildi, Mansûr geldi. Bizim yediklerimizden yedi. Bulunduğumuz ortama katıldı. Sonra Mansûr coştı ve şarkı söylemeye başladı: [Hafîf'ten]

Ona olan ihtiyacımı anladı ve kendini esirgedi. Benim kendisine âşık olduğumu gördü ve çılgına döndü.

Hazır bulunanların hepsi onu takdir etti. Sonra şunu söyledi: [Hafîf'ten]

[112] *Kadehler nasıl bir parıltı döndürüyor ama! Kaynağı elma olan şarap fiçilerinin parıltısı.*

Topluluk onu beğendi ve takdir ettiler. Şarkının kimin olduğunu sordular. Onu söylediği birçok şarkıyla birlikte Ma'bed'e³¹³ ve İbn Şüreyh'e nispet etmeye başladı. Hepsini önceki şarkıcılara nispet etti. İbrâhim b. Mehdî: "Ben bunu bilmiyorum," diyor. Orada hazır bulunanlara döndü ve dedi ki: "Onu kime nispet ettiğini biliyor musunuz?" Orada bulunanlar

313 Ebû Abbâd Ma'bed b. Vehb Yaktînî (ö. 126/744): Emeviler devrinde yaşayan mûsikîşinas. İshak Mevsilî'ye göre, İbn Süreyc, İbn Muhriz ve Mâlik b. Ebû's-Semh ile birlikte dönemin en ünlü dört sanatkârından biri olan Ma'bed b. Vehb aynı zamanda Medineli sanatçıların üstadı ve önderiydi (çev.).

da bildiklerini kabul etmediler. Sonra İbrâhim b. Mehdî ona dedi ki: "Ey genç! Bu şarkının kime ait olduğunu bizim için doğrula." O: "Bana ait, ben yaptım, ey Emîr!" dedi. Muhârik ve Ulviye ona dönüp dediler ki: "Şarkıyı kendine nispet edinceye kadar insanların en güzel şarkı söyleyeniydin." İbrâhim onlara dedi ki: "Dediğiniz gibi değil. Önceden onu ezberlemiş ve biz onu unuttuysak şüphesiz o bizden daha iyi bilendir. Bu onun becerisidir. Bu becerisiyle başkasına da ihtiyacı yoktur."

[Ahmed b. Yûsuf'un İbrâhim'e Mektubu]

Ahmed b. Yûsuf (Kâsım),³¹⁴ İbrâhim b. Mehdî'ye şöyle yazdı: "Sana gönderdiğimiz hediye az gördüğün bilgisi ulaştı bana. Aramızda var olan samimiyet ve muhabbet, sana yaptığımız iyilik konusunda rahat davranmamızı kolaylaştırıyor. Onun için samimiyetten dolayı utanmayan bir kişinin hediyesini, aldığı hediye ganimet bilmeyen bir kişiye gönderdik."

[Me'mûn Bir Dostluk Gecesi Yaşatıyor ve Amcası İbrâhim'e İkramda Bulunuyor]

Abdullah b. Rebî'³¹⁵ dedi ki: Ahmed b. Mâlik bana naklederek dedi ki: Abbâs b. Ali Râita bana naklederek dedi ki: Müminlerin Emîri Me'mûn gece beni çağırttı. Oraya vardığımda, kendisi Dicle'nin kıyısında mehtaplı bir gecede oturuyordu. Kendisine selam verdim, bana dedi ki: "Ey Abbâs!" "Buyur, ey Müminlerin Emîri!" dedim. Dedi ki: "Ay ve suyun duruluğu ne kadar güzel, ne dersin." Ravi dedi ki: Dedim ki: "Evet, ey Müminlerin Emîri! Allah onu ancak seninle güzelleştirmiştir." Me'mûn dedi ki: "Bu neyle uygun olur ve tamamlanır?" Ravi dedi ki: Dedim ki: "Bir rıtl halis şarap, Muhârik veya İbrâhim b. Mehdî'nin söylediği güzel bir şarkının nağmesi." Me'mûn dedi ki: "Haklısın, sanki içimi okudun." Sonra Muhârik, İbrâhim b. Mehdî, oğlu Abbâs ve Ebû İshak Mu'tasım'ı çağırttı. İçlerinden her biri huzuruna girdiğinde ona, bana dediğini diyordu. O kişi de benim dediğimi veya benzerini söylüyordu. Sonra Me'mûn başını aşçıya doğru kaldırıp: "Uşak! Bunlara

314 Ahmed b. Yûsuf b. Kâsım b. Sabih: Me'mûn'un vezirlerindendir (çev.).

315 Abdullah b. Rebî' b. Sa'd b. Zürâre: Müellifin ravilerindendir (çev.).

hafif bir yemek getiriver,” dedi. Bunun üzerine biraz *bezmâ-verd*³¹⁶ getirildi. Biz de ondan biraz yedik. Sonra “Şarap getirin!” dedi. Sonra bize rıtl, rıtl getirildi. İbrâhim’e dedi ki: “Ey amcam! Bana şarkı söyle.” O da kendisine ait şiir ve şarkılardan söyledi. Dedi ki: [Kâmil’den]

[113] *Ey Resul’den sonra ümidini yitirmiş ya da bir şeyi arzulayan kişilerin kendisiyle hızlı yol aldığı kişi!*

Takva üzere Allah’a ibadet edenlerin en hayırseveri ve en iyi kesin hüküm veren kişi!

Faziletleri taksim eden Allah, onları yedinci İmam için Âdem’in sulbuna (omurgasına) tevdi etti.

Me’mûn dedi ki: “Vallahi güzel söyledin ey amcam. Onlar seni öldürmemi önerdiler. Sana olan şefkat beni bundan alıkoydu. Allah’ın huzurundaki konumumdan korkuyorum.” İbrâhim dedi ki: “Ey Müminlerin Emîri! Allah’ın sana verdiği lütfu ve affı aşmadın. O ikisi ise Vallahi sana benimle ilgili halis nasihatte bulundular.” Ravi dedi ki: Me’mûn şöyle dedi: “Vallahi bu, kızgınlığı gideren, isyanı ortadan kaldıran, iyiliği artıran iyi ve saf sözdür. Ey uşak! Yüz bin dirhem getir.” Sonra o para onun evine gönderildi. Sonra müezzîn geldi, ezan okudu. Me’mûn dedi ki: “Gidin.” Onlar da gittiler. Ebû İshak, İbrâhim’in elini tuttu ve evine gideceğine dair yemin ettirdi. O da evine gitti. Me’mûn, İbrâhim’e elli bin dirhemle bir yük hayvanı verilmesini ve hilat giydirilmesini emretti.”

[Mehdî’nin Kızı Esmâ’nın Kardeşi İbrâhim’in Şarkılarına Düşkünlüğü]

Mansûr b. Mehdî’nin azatlısı Enyer bana naklederek dedi ki: “Esmâ bint Mehdî bana dedi ki: Kardeşim İbrâhim’e dedim ki: “Ey kardeşim! Senin şarkılarından birini dinlemeyi çok is-

316 Farsça kökenli bileşik isim olan bu kelime o dönem Bağdat’ında yüksek tabakanın gözde yemeğinin adıdır. Fırında pişirilmiş et ve iyi cins beyaz ekmeğin özünden oluşan bir yemektir. Fırında pişirilmiş soğuk etin üzerine gül suyu, nane yaprakları, sirke ve tuzlanmış limon eklenir ayrıca ceviz içi de konurdu. Rostu dilimlenir, sirke içinde yumuşatılır ve içine beyaz ekmeğe doldurulur ve bir saat fırında bırakılırdı. Etten kesilen şeritler üst üste konup üzerine nane yaprakları eklenerek servis edilirdi. M. M. Ahsen, *Abbassiler Döneminde Sosyal Hayat*, çev. M. Emin Şen, Ankara 2019, 101 (çev.).

tiyorum.” İbrâhim dedi ki: “Öyleyse Allah’a yemin olsun kardeşim, onun gibisini asla ve asla duymayacaksın. Sonra o, yeminini ağırlaştırarak ‘İblis karşıma çıkıp bana çalmayı (*nakr*) ve söylemeyi (*nağam*) öğretmedikçe,’ dedi.” Sonra benimle tokalaştı ve dedi ki: “Git, sen bendensin, ben de sendenim.”

Me’mûn-Boran Evliliği

[3. Kısım]

Me’mûn’un Hasan b. Sehl’in Kızı Boran’la Evliliği

Ahmed b. Ebû Tâhir dedi ki: Tarihçilerin bildirdiğine göre Me’mûn’un, Hasan’ın kızı Boran’la evlenmesi 210/825-826 senesinin Ramazanına rastlar. O, Hasan b. Sehl’in Femüs-silh’taki karargâhına vardığında yanında İbrâhim b. Mehdî’yi de getirmişti. Yolda Mutbık Hapishanesinde İbrâhim b. Âişe ile beraber asılmış olanlara uğradı. İndirilmelerini emretti. Onlar aşağı köprüde asılı bulunuyordu. Onların indirilmeleri 26 Cemâziyelevvel Salı günü gecesı (14 Eylül 825) gerçekleşti. Ertesi gün olan çarşamba olduğunda yukarıda İbn Âişe’nin [114] haberlerinde zikrettiğimiz gibi İbrâhim b. Âişe’nin indirilmesini emretti. Sonra onun naaşı kefenlenip namazı kılındıktan sonra Kureyş Mezarlığına defnedildi.

[Me’mûn’un Hasan b. Sehl’e Misafir Olması ve Boran’la Evlenmesi]

Hasan b. Sehl’in adamlarından olan Müneccim Hâris b. Nasr bana naklederek dedi ki: Me’mûn, Boran’la evlenmek için Hasan b. Sehl’e gittiğinde Bağdat’tan bir kayığa bindi ve Hasan b. Sehl’in kapısına kadar gitti. Oğlu Abbâs babasından önce öğleyin oraya varmıştı. Hasan onu karargâhın dışında karşıladı. Burası Dicle’nin kıyısında satın alıp kendisi için köşk yaptırdığı bir yerdi. Ravi dedi ki: “Abbâs onu gördüğünde inmek için ayağını büktü. Hasan ona inmemesi konusunda yemin verdirdi. Birbirlerinin hizasına geldiklerinde Hasan inmek için ayağını büktü. Abbâs ona dedi ki: “Müminlerin Emîri’nin hakkı için inme.” Hasan onunla attayken kucaklaştı. Onun hayvanının kendisinin önüne geçirilmesini emretti. Birlikte Hasan’ın konağına gir-

diler. Me'mûn yatsı vaktinde oraya geldi. Bu da 210/825-826 senesinin Ramazan ayında oldu. Me'mûn, Hasan ve Abbâs iftar ettiler. Dînâr b. Abdullah³¹⁷ ayakta bekliyordu. İftarı bitirdiler ve ellerini yıkadılar. Me'mûn şarap istedi. Kendisine altın bir kadeh getirildi. Şarabı ona döküp içti. Sonra içinde şarap olan kadehi Hasan'a uzattı. Hasan ağırdan aldı. Çünkü daha önce hiç içmemişti. Dînâr b. Abdullah, Hasan'a göz kırptı. Hasan dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Onu senin iznin ve emrinle mi içiyorum?" Me'mûn da ona dedi ki: "Eğer emrim olmasaydı, elimi sana uzatmazdım." Hasan kadehi aldı ve içti.

İkinci gece olduğunda o, Muhammed b. Hasan b. Sehl ile Abbâse bint Fazl Zü'r-Riyâseteyn'i³¹⁸ evlendirdi. Üçünce gece Boran'ın yanına girdi. Yanında Hamdûne³¹⁹, Ümmü Ca'fer Zübeyde³²⁰ ve ninesi vardı. Me'mûn, Boran'la birlikte oturunca ninesi altın bir tepsideki bin inciye Boran'ın başının üzerine serpti. Me'mûn incilerin toplanmasını emretti ve incilerin sayısını sordu. Boran'ın ninesi: "Bin tane," dedi. Bunun üzerine Me'mûn sayılmasını emretti, on tane eksik çıktı. Me'mûn dedi ki: "İçinizden onları kim aldıysa geri versin." Dediler ki: Hüseyin Zecle. Kendisine onları geri vermesi emredildi. Hüseyin dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Bunlar almamız için saçıldı." Me'mûn dedi ki: "Onları geri ver. Sana onların bedelini ödeyeceğim." Hüseyin incileri geri verdi. Me'mûn incileri bir kaptı topladı ve Boran'ın kucağına koydu. Me'mûn, Boran'a dedi ki: "Bu senin armağanın, ihtiyaçlarını iste." Boran sustu.

Ninesi ona dedi ki: "Efendinle konuş ve ihtiyaçlarını ondan iste. Çünkü o sana emretmiştir." Boran, Me'mûn'dan İbrâhim [115] b. Mehdî'den hoşnut olmasını istedi. O da: "Tamam yaptım," dedi. Sonra Ümmü Ca'fer'e hac izni vermesini istedi. Me'mûn ona hac için izin verdi. Ümmü Ca'fer ona Emevi gömleği³²¹ giy-

317 Komutanlardan biridir. Hasan b. Sehl rahatsızlandığında Me'mûn onu ordu komutanlığına atamıştı. Mu'tasım ise 839'da Dimaşk emîrliğine atadı (çev.).

318 Zü'r-Riyâseteyn, Abbasi veziri Fazl b. Sehl'in unvanıdır (çev.).

319 Hârûnürreşîd'in kızıdır (çev.).

320 Hârûnürreşîd'in sevgili eşi ve Halife Emîn'in annesidir (çev.).

321 İbnü'l-Esîr, "inciyle süslenmiş Emevi gömleği" şeklinde söz etmektedir (çev.).

dirdi. Me'mûn o gece Boran'la zifafa girdi. O gece altın bir kap içinde kırk *men*³²² ağırlığında amber mumu yakıldı. Me'mûn bunu kınadı ve "Bu israftır," dedi.

Ertesi gün olduğunda İbrâhim b. Mehdî'yi çağırdı. O da Dicle'nin kıyısından yürüyerek geldi. Üzerinde astarlı kalın bir dış kıyafet ve başında bir sarık olduğu hâlde Me'mûn'un huzuruna girdi. Me'mûn'un önündeki perde kaldırılınca İbrâhim kendini yere attı. Me'mûn bağırdı: "Ey amca! Sana korku yok." İbrâhim, Me'mûn'un huzuruna girdi ve hilafet selamıyla ona selam verdi. Elini öptü ve onun için bir şiir okudu. Me'mûn hilat istedi ve ona ikinci bir hilat giydirildi. Ona binek getirilmesini istedi ve kılıç kuşattı. Me'mûn dışarı çıktı, halkı selamladı. İbrâhim yerine gönderildi.

[Hasan b. Sehl'in Komutanlara Hilat Giydirmesi]

Hâris (b. Nasr) dedi ki: Me'mûn orada on yedi gün kaldı. Bu süre içerisinde onun ve beraberindekilerin bütün ihtiyaçları karşılandı. Ravi dedi ki: Hasan b. Sehl komutanlarına mertebelerine göre hilat giydirdi. Hepsine binekler ve armağanlar verdi. Bu düğün için yapılan harcamaların toplamı elli milyon dirhemdi. Ravi dedi ki: Me'mûn oradan ayrılırken Gassân b. Abbâd'a Fâris bölgesi gelirinden Hasan'a on milyon dinar vermesini emretti. Silh'ı³²³ da ona iktâ olarak verdi. Gassân b. Abbâd'ın yanında hazır olan para Hasan'ın bulunduğu yere taşındı. Hasan oturdu ve o parayı komutanlarına, yakınlarına, maiyetine ve hizmetkârlarına dağıttı. Ravi dedi ki: Me'mûn ayrıldığı anda Hasan onu uğurladı, sonra da Femüssilh'a döndü.

[Hasan b. Sehl Arazileri Komutanlarına Dağıtıyor]

Fazl b. Ca'fer b. Fazl bana naklederek dedi ki: Bana Ahmed b. Hasan b. Sehl naklederek dedi ki: Ailemizin bahsettiğine göre, Hasan b. Sehl üzerine çiftliklerinin adlarını yazdığı kâğıtları komutanları ve Haşimoğullarının üzerine saçtı. Kimin

322 *Men*: Ağırlık ölçü birimidir. 1 menn=2 Bağdat rıtlı, yani 401,78 gram idi (çev.).

323 Vâsıt'ın yukarısında bir kûredir. Dicle'den ayrılan doğu tarafına doğru bir akarsuyu vardır. Burası Femüssilh olarak adlandırılır. Abdülhak Bağdâdî, *Merâsidü'l-ittılâ'*, (çev. H. İ. Gökbörü), TTK, Ankara 2019, 2: 342 (çev.).

elindeki kâğıtta hangi çiftliğin adı yazıyorsa oraya gönderilip kendisine teslim edildi.

[Hasan b. Sehl'in Boran'ın Düğünü Münasebetiyle Yaptığı Harcamanın Miktarı]

Kâtib Ebü'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Abdüla'lâ dedi ki: Hasan b. Sehl bir gün bana Ümmü Ca'fer hakkında bir şeylerden bahsetti, onun akıl ve kavrayışının üstünlüğünü anlattı. Sonra dedi ki: Me'mûn, Boran'la evlenmek için gittiği Femüssılh'ta bir gün ona (Ümmü Ca'fer) ve Hamdûne bint Gadîd'e düğüne kendisinin ne kadar harcadığını sordu. Hamdûne: "Yirmi beş milyon harcandı," dedi. Ümmü Ca'fer dedi ki: "Öyle değil, otuz [116] beş ilâ otuz yedi milyon dirhem arasında harcandı."

Ravi dedi ki: Onun için iki amber mumu hazırlamıştık. Gece oraya girdiğinde o iki amber mumu yakıldı. Dumanları çoğalınca Me'mûn dedi ki: "Onları kaldırın. Çünkü duman bizi rahatsız etti. Mum getirin." Ravi dedi ki: Ümmü Ca'fer o gün Sılh'ı bağışladı. Ravi dedi ki: Bu olay Sılh'ın benim mülkûme geçmesinin sebebidir. O daha önce zaten benimdi. Bir gün Humeyd Tûsî yanıma geldi ve Zü'r-Riyâseteyn'i övdüğü dört beyti bana okuttu. Ben de ona dedim ki: "Senin için onu Zü'r-Riyâseteyn'e³²⁴ ulaştıralım. Onun katından mükâfatın gelene kadar Sılh'ı peşin olarak sana iktâ edeyim." Onu, kendisine iktâ ettim. Sonra Me'mûn orayı Ümmü Ca'fer'e verdi. Ümmü Ca'fer de Boran'a çeyiz hediyesi olarak verdi.

[Hasan b. Sehl'in Kötümserliği]

Ali b. Hüseyin bana naklederek dedi ki: Güneş doğuncaya kadar Hasan b. Sehl'in perdeleri açılmaz ve mumları söndürülmezdi. Mumlara baktığı zaman iyice incelerdi. Uğursuzluğa eğilimliydi. Huzuruna girildiğinde: "Biz neşeli ve hayırlı haberlerle geldik," denilmesinden hoşlanır, yanında bir cenazeden veya birinin ölümünden söz edilmesinden hoşlanmazdı. Ravi dedi ki: Bir gün huzuruna girdiğimde biri ona şöyle dedi: "Ali b. Hüseyin, oğlu Hasan'ı bugün kâtipler arasına kattı." Ravi

324 Abbasi Halifesi Me'mûn'un vezirlerinden Fazl b. Sehl'e halife tarafından verilen unvandır (çev.).

dedi ki: Beni çağırđı ve gittim. Sonra evimde Hasan tarafından hibe edilmiş yirmi bin dirhem ve yirmi bin dirhem değerde bir belge (*kitâb*) buldum. Ravi dedi ki: Kendisi bana elli bin dinar paha biçilen Basra'daki bir arazisini de bağışlamıştı. Boğa Kebîr³²⁵ onu benden aldı ve kendi arazisine kattı.

[Me'mûn'un İbn Sehl'in Yanında İkamet Süresi]

Ebû Hassân Ziyâdî dedi ki: Me'mûn, Hasan b. Sehl'in yanına gittiğinde Boran'la zifafa girdikten sonra orada günlerce kaldı. Me'mûn'un bu ziyareti gidip dönmesi ve kalması dâhil kırk gün sürdü. Me'mûn'un Bağdat'a dönüşü, 19 Şevval Perşembe (2 Şubat 826 Cuma) günü olmuştur. Muhammed b. Mûsâ Harizmî dedi ki: "Me'mûn, Hasan b. Sehl'e gitmek üzere 8 Ramazan'da Femüssılh'a gitti. Dönüşü de 21 Şevval 210 (4 Şubat 826) tarihinde olmuştur.

[Muhammed b. Humeyd Tûsî'nin Mekke'ye Gidiş]

Ahmed b. Ebû Tâhir dedi ki: Me'mûn, Hasan'ın yanından dönüşünde Bağdat'a geldiğinde Muhammed b. Humeyd Tûsî'yi³²⁶ Arafat'taki vakfenin dağınık yapılmasından hoşlanmadığı için imama destek olması için Mekke'ye gönderdi. O da Mekke'ye gitti ve verilen emri uyguladı. Hoşlanmadığı bir şey olmadı ve salimen geri döndü. 210/826 senesinde hac sorumlusu Mekke valisi Sâlih b. Abbâs b. Muhammed b. Ali b. [117] Abdullah b. Abbâs'tı. Muhammed b. Humeyd ona, insanlara hac yaptırmasını yazdı.

[Sehl Ailesinin Konakları]

Muhammed b. Hüseyin Vâsîti bize naklederek dedi ki: Hasan b. Sehl ondan önce de Fazl yalnızca şehirlerin uç taraflarında ikamet ederlerdi. Bu durum kendisine sorulduğunda Hasan b. Sehl şöyle demiştir: "Yerleşim yerlerinin uç yerleri, toplumun ileri gelenlerinin evlerinin bulunduğu yerlerdir.

325 Ebû Mûsâ Türkî künyeli bu kişi, vezir Hasan b. Sehl'in memluklerindendi. Sonraları Halife Mûtevekkil'in büyük kumandanlarından biri olmuştur. (ö. 864) (çev.)

326 Abbasi emîr ve kumandanlarındandır. Bâbek Hürremî ile savaşan ordunun kumandanlığını yaptı. 214/829-830'da öldürüldü (çev.).

Onlar istedikleri şeyi güçleriyle elde eder; kendilerinden bir şey istemek isteyenler de yanlarına gider.”

[Sehl Ailesinin Yahyâ Bermekî'ye Vefası]

Kâtib Ebû'l-Hasan Ali b. Hüseyin dedi ki: Hasan b. Sehl bana naklederek dedi ki: Yahyâ b. Hâlid'in son günlerinde bir cariyesi vardı. Cariyesi, Yahyâ b. Hâlid'in başına gelen talihsiz olaydan günler önce onun çocuğunu doğurdu. Ravi dedi ki: Cariye o hapisteyken kendisine şöyle yazdı: “Çocuklarının anneleri ve çocukların sen iktidarda olduğun günlerde nimetlerinden birazını elde ettiler. Kadın ve çocuğu muhtaç durumdadılar. Ne ona ne de çocuğuna bir şey bırakmadın.” Ravi dedi ki: Yahyâ, kadının mektubuna şu notu düştü: “Senin için Fazl b. Sehl'i bıraktım.”

Ravi dedi ki: Ben bir gün Zü'r-Riyâseteyn'in huzurunda oturuyordum. Kendisine bir mektup geldi. Onu okudu ve ağladı. Sonra bana atıp şöyle dedi: “Ey Ebû Muhammed! Bu yazıyı tanıyor musun?” Dedim ki: “Evet, bu Ebû Ali Yahyâ b. Hâlid'in yazısı. Demek ki cariye el yazısını bire bir uygulamış.” Ravi dedi ki: “Fazl, vekilini çağırdı ve ona elindeki nakdi getirmesini emretti; bana da elimdekini getirmemi emretti.” Ravi dedi ki: O gün ikimiz de elimizde olanı topladık. On sekiz bin dinarı bulmuştuk, çoğu benimdi. Sonra bu para cariyeye gönderildi.

[Hasan b. Sehl'in Kitaplarını Kalkanın İçine Koymasının Sebebi]

Ali b. Hüseyin dedi ki: “Hasan b. Sehl'in elinde, içinde kitaplar olan bir kalkan gördüm. Bunun sebebini sordum. Şöyle dedi: “Onları sana getirdim. Kenâbiz'i³²⁷ fethettiğimizde, melikin yatağını aldık. İçinde yastık, minder ve bunun içindekileri bir kılıfın içinde bulduk. Kendisi örtünün altında ihtiyacı olan şeylere her elini uzattığında biz bunun yerine bu gördüğün kalkanı koyduk. İçinde kitaplar ve bu önümüzdekiler var. Biz de gerektiğinde bunları kullanıyoruz.”

327 Kuhistan'ın köylerinden biridir (çev.).

[Hasan b. Sehl'in Yıldız Bilgisi]

Abbâs b. Meymûn b. Tâi' bana naklederek dedi ki: Ali b. İsmâil b. Mütemmim bana naklederek dedi ki: Hasan b. Sehl'e dedim ki: "Allah seni ıslah etsin. Sen ilminden yararlanılan bir adamsın. O hâlde yıldızları gördüğünüz zaman bana onlardan haber veriniz." "Hiç rastladınız mı?" Dedi ki: "Bir şeyi görmüyoruz ki onu önemseyip açıklayalım. Bu konuyu açıklamak bizim için epey zor olacak. Çok isabet ettik, çokça tecrübe ettik. Bu konuyu benden başka kimseye sorma."

Ahmed b. Ebû Hâlid'in Vezirliği

[4. Kısım]

Ahmed b. Ebû Hâlid'in Me'mûn'la Temas Kurması ve Me'mûn'un Onu Fazl b. Sehl'den Sonra Vezir Ataması

[Me'mûn'un Vezirliği Sümâme'ye Teklif Etmesi]

Ahmed b. Ebû Tâhir dedi ki: Bana Sümâme'den naklettiklerine göre o dedi ki: Fazl b. Sehl öldürüldüğünde Me'mûn bana haber gönderdi. Kendisini evimde beklemek dışında onun yanından ayrılmazdım. Gece yarısı elçisi gelir, ben de ona giderim. Fazl b. Sehl'in yerine beni vezirlik için düşünmesi beni endişelendirdi. Beni gördüğünde bu konuda bana ısrar etti, ben de mazeret beyan ettim. Bana dedi ki: "Ben şu şu nedenlerle seni istedim." Dedim ki: "Ey Müminlerin Emîri! Ben bunu yapamam. Daha doğrusu Müminlerin Emîri'nin nezdindeki konumumun kaybolmasından ve itibarımın zayıflamasından endişe ediyorum. Vezirlik ve bu hizmeti üstlenenlerden, durumu aynı kalan ve konumunu devam ettiren kimseyi görmedim." Me'mûn ona dedi ki: "Ey Sümâme! Bu hususta istediğim gibi iyi bir adam öner bana." Dedim ki: "Ahmed b. Ebû Hâlid Ahval bu hizmeti Müminlerin Emîri istediği sürece devam ettirir. Allah onu ve bu işe uygun gördüğü kişiyi görevin meşakkatlerine ve çekemeyenlerine karşı güçlendirsin." Sümâme dedi ki: "Me'mûn, Ahmed'i çağırdı. Görevin gereklerini yerine getirmesini istedi. O bu görevde konumunu sağlamlaştırıp saygınlık kazanınca Me'mûn onu oradan uzaklaştırmaktan kaçındı."

[Me'mûn'un Ahmed b. Ebû Hâlid'i vezir ataması]

Ahmed b. Ebû Tâhir dedi ki: Kâtib Ali b. Hüseyin b. Abdü'lâ dedi ki: Me'mûn bir gün Ahmed b. Ebû Hâlid'e dedi ki: "Aslında ben, Zü'r-Riyâseteyn'den sonra kimseyi vezir atamamaya karar vermiştim. Ancak seni vezir atamayı uygun gördüm." O dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Benimle halk³²⁸ arasında dostumun düşünüp benim için istediği; düşmanımın da 'O, hedefine ulaştı,' demeyeceği bir yer bırak. Hedefe ulaştıktan sonra ancak çöküş³²⁹ vardır." Me'mûn bunu beğendi ve onu vezir atadı.

[Ahmed b. Ebû Hâlid'in Aslı ve Adesiyye Yemeğini Sevmesi]

Ali b. Muhammed dedi ki: Ahmed b. Ebû Hâlid, Me'mûn'un Şamlı kâtibiydi ve Benî Âmir³³⁰ b. Lüey'in mevlasıydı. Babası Ebû Hâlid Ahval de, Mehdî'nin kâtibi olan Ubeydullah'ın kâtibiydi. Ahmed b. Ebû Hâlid, İbnü'l-Amrakî ve Ahmed b. Yûsuf [119] kardeşirler. Ahmed, o ikisinin yemeklerini getirirdi. O, Şam halkının mercimeği sevmesinden dolayı *adesiyyeyi*³³¹ severdi.

Ebû'l-Hasan dedi ki: Yolculuğundan dönünceye kadar babamın Bağdat'taki meclisinde (makamında) oturdum. Geciktiğinde bana emir verirdi. Kardeşleri ona geldiler. Yemek istediler, kendilerine yemek çıkarmamı istediler. Ahmed b. Ebû Hâlid dışında yemek isteyen kimse olmadı. O, babamın Türk aşçısına derdi ki: "Adesiyye yemeği var mı?" O da: "Evet," derdi. Ona o yemekten getirilirdi. Ahmed ondan on kişilik yiyip elini yıkardı. Babamı beklerdi. Babam geldiği zaman onunla birlikte hiçbir şey yememiş gibi tekrar yerdi.

[Me'mûn'un Cömertliği ve Valilerine İyi Davranması]

Muhammed b. Îsâ bana naklederek dedi ki: Ebû Zeyd bana dedi ki: Ahmed b. Ebû Hâlid Ahval, Horasan'da bana

328 *Fahrî*, 222'de (Beyrut 1997) halk (*amme*) olarak geçtiğinden bu çeviriyi uygun gördük. Asıl metinde *gaye* kelimesi bulunmaktadır (çev.).

329 *Fahrî*'de "Hedeflerden sonra afetler vardır," şeklinde geçmektedir. *Age*., 222.

330 Benî Âmir: Adnânîlerden Kureyş kabilesine bağlı Lüey b. Gâlib'in bir koludur (*batn*) (çev.).

331 Bir tür mercimek yemeğidir (çev.).

Me'mûn'un cömertliği, fazileti, dayanıklılığı ve güzelliğiyle ilgili olarak naklettiğine göre o, bir gün Me'mûn'un yanında Ali b. Hişâm ve onun kardeşleri Ahmed ve Hüseyin varken şöyle dediğini işitti: Amr b. Mes'ade'den söz etti. Onun yavaşlamasını istedi ve dedi ki: "Amr zannediyor mu ki ben onunla ilgili haberleri, vergi olarak ona gelenleri, onun insanlara davranışını bilmiyorum? Evet, vallahi sonra onu bana bir şey kalmayacak şekilde gönderdi." O kalktı, biz de çıktık. Hemen Amr'a gittim ve olanları haber verdim. Ona süratle benim hakkımda anlatacağı hikâyeyi unutturdum. Amr, Me'mûn'a gitti. Me'mûn, onun yazışmalar, mezâlim ve vezirlikle ilgili önemli bir konuda onay almak için geldiğini zannetti ve ona izin verdi.

Amr'ın bana haber verdiğine göre o, Me'mûn'un huzuruna girdiğinde kılıcını önüne koydu ve dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Ben gazabından Allah'a sığınırım. Senin öfkenden de sana sığınırım. Ben Müminlerin Emîri'ne en az şikâyet edilenim veya bazı konuşmaların ortaya çıkartmak için kışkırttığı bir kini gizleyeceği kadar önemli biri değilim." Bana dedi ki: "Olay nedir?" Habercinin ismini vermeden, bana ulaşan haberi ona söyledim. Me'mûn dedi ki: "Olay sana aktarıldığı gibi olmadı. Haberin tafsilatı sana anlattığım gibidir. Ancak benden çıkan şey, "onunla kavga ettik (*tuharabnahu*)" anlamında değildi. Bende senin sevdiğinden başka bir şey yok. İçini ferah tut, olumlu düşün." İçimdeki bazı düşüncelerin dağılması ve hakkımda içi rahat olsun ve iyi düşünsün diye sözü tekrarladım. Sonra yaklaştı beni aldı ve kendine çekti. Elini öptüm, beni kucaklamak için kendine çekti. Ben kendisine teşekkür ettim. Yüzünde bana yaptığından dolayı utanma ve mahcubiyet ifadesi belirdi.

Ahmed dedi ki: Ertesi gün erkenden Me'mûn'un huzuruna [120] çıktığımda bana dedi ki: "Ey Ahmed! Meclisimde güven (*haz-me*) yok mu?" Dedim ki: "Ey Müminlerin Emîri güven meclisinden ayrılanın yaptığıyla ilgilidir." Me'mûn dedi ki: "Aranızdaki bu muameleye razı olduğunuzu sanmıyorum." Ravi dedi ki: Dedim ki: "Hangi muamele ey Müminlerin Emîri! Bu, bilmediğim bir söz." Me'mûn dedi ki: "Evet, dün meclisteyken

Amr hakkında konuştuklarımızı duymadın mı? Haşimoğullarından orada bulunanlardan biri gidip bunu ona bildirdi. Üzerine düşen desteği vermek üzere Amr'a gitti. Elimden geldiğince onu rahatlattım. Ondan utandığımı veya mahcubiyetimi açığa vuran bir özürle özür dilemeye koyuldum. Bir insan konuştuğu bir sözden dolayı ancak böyle gözlerinde, dudaklarında ve yüzünde beliren ifadeyle özür dileyebilir. En azından onu ikna edecek şeyleri verdim. Beni onun aleyhinde konuşmaya sürükleyen sadece içimdeki alçak duygulardı. Dil onu düşünmeden ve hoşlanılmayacağını hesaba katmadan konuşmuştur."

Dedim ki: "Ey Müminlerin Emîri! Amr'a bunu Haşimoğullarından biri değil, ben haber verdim." O da: "Sen mi?" dedi. "Evet, ben," dedim. Dedi ki: "Seni böyle yapmaya ne sürükledi?" Dedim ki: "Sana duyduğum minnet. Samimiyet ve muhabbet, ancak dostlarına ve maiyetinde çalışanlara nimetin tamamlanırsa sağlanır. Biliyorum ki Müminlerin Emîri düşmanlarla ve uzaktakilerle arasının iyi olmasını ister, peki dostları ve yakındakiler özellikle de Amr gibi hizmet etmeye yakınlığı, çalışmayla ilgili tavrı dolayısıyla Müminlerin Emîri'nin (Allah ömrünü uzun eylesin) hakkında olumlu düşündüğü bir kimse için ne düşünür?! Müminlerin Emîri'nden onun hakkında hoşlanmadığı bir şey duydum. Arayı düzeltmesi, efendisi ve mevlasının kendisiyle ilgili beklentisini karşılaması, onun hakkındaki aşırılığı telafi etmesi, benzer bir fesada kalkışmaması, ortaya çıkan zorluğu gidermesi için ona durumu haber verdim. Benim bu yaptığımda bir kusur varsa veya bir sırrı yaydıysam, saltanata iftira ya da tedbir eksikliği gibi, bu durum düzelmiştir. Eğer durum benim zannettiğim gibi değilse bunun günahı benim üzerime kalır."

Bana uzun uzun baktı ve sonra dedi ki: "Nasıl söyledin?" Ben ona tekrarlardım. Sonra dedi ki: "Tekrar söyle." Üçüncü kez tekrarlardım. Dedi ki: "Vallahi, aferin ey Ahmed! Bana haber verdiğin bu şey milyon kere, milyon kere, milyon sevimlidir." Me'mûn, başparmağını, orta parmağını ve serçe parmağını birleştirdi ve dedi ki: "İlk milyon benden kötü zannı kal-

dırdığın için deyip orta parmağını serbest bıraktı. Öteki milyon kendin hakkında bana dürüst olduğun için deyip yüzük parmağını serbest bıraktı. Son milyon da bana güzel cevabın için deyip serçe parmağını serbest bıraktı.” Sonra bana mal verilmesini emretti.

Ahmed b. Ebû Hâlid’in İştahı

[121]

Ebû Abbâd dedi ki: Me’mûn, kendini Ahmed b. Ebû Hâlid’le yarıştırmak dedi ki: “Sanmıyorum ki Allah bu dünyada Me’mûn’dan daha soylu ve daha cömert birini yaratmış olsun.” Dedim ki: “Bu nasıl oluyor?” Dedi ki: “Adamın kişiliğini, yani Ahmed b. Ebû Hâlid’i ve iştahını tanıdı. Onu bir mektupla veya bir ihtiyaç için bir adama yönlendirdiğinde şöyle derdi: “Ona kahvaltı ver, elbiseni çıkar ve onun yanında sakın ol. Bitirip kalktığı anda getirdiğin şeyin cevabını bir ruk’aya/kâğıda yaz ve bana ulaştırması için Feth’e ver.”

[Ahmed b. Ebû Hâlid’in Açlığı Sebebiyle Mektupları Yanlış Okuması]

Arkadaşlarımızdan biri bana naklederek dedi ki: “Me’mûn bir gün Ahmed b. Ebû Hâlid’e dedi ki: “Yarın erkenden gel de sendeki şikâyet dosyalarını alayım. Çünkü onlar çoğalmıştır. Sahiplerinin işlerini bitirelim. Beklemekten dolayı sabırları tükenmiştir.” Ahmed erkenden geldi. Me’mûn onu oturttu. Ahmed dosyaları Me’mûn’a göstermeye başladı; o da haklarında karar veriyordu. Yezîdîlerin bir adamın şikâyetine geldiklerinde, “Filan Yezîdî denen adama,” ifadesini aç olduğu için yanlış okuyarak “Seridî (tiritçi),” dedi. Me’mûn güldü ve dedi ki: “Ey köle! Ebû’l-Abbâs’a büyük bir tabak tirit getir; çünkü o aç sabahlamıştır.” Ahmed mahcup oldu ve dedi ki: “Ben aç değilim, ey Müminlerin Emîri! Bu şikâyetin sahibi ahmaktır ve nisbesine üç nokta koymuştur.” Me’mûn dedi ki: “Bunu boş ver. Açlık sana daha zararlıdır. Çünkü sana tiridi hatırlattı.” Ona kemiği ve yağı bol büyük bir tabak tirit getirdiler. Ahmed de mahcup oldu.

Me’mûn dedi ki: “Günahım boynuna ben tabağa bakmaya fırsat bulamadan o dilekçeleri bıraktı ve tiride yöneldi.”

Me'mûn ona bakarken tiridi bitirene kadar yedi. Bitirdiğinde ibrik-leğen istedi ve elini yıkadı. Sonra şikâyetlere döndü ve sırada Humus'lu birinin dilekçesi vardı. Ahmed şöyle dedi: "Falan tatlıcı." Me'mûn güldü ve dedi ki: "Ey köle! İçinde *habîs*³³² bulunan büyük bir kâse getir. Ebû'l-Abbâs'ın gıdası tükenmiştir." Ahmed mahcup oldu ve dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Bu şikâyetin sahibi ahmaktır. *Mim* harfini açık olarak yazmıştır ve o da iki diş gibi görünmektedir." Me'mûn dedi ki: "Boş ver bunu. Onun ve arkadaşının ahmaklığı olmasa açlıktan ölecektin." Ona bir kâse tatlı getirdiler ve Ahmed utandı. Me'mûn ona dedi ki: "Yemeğe elini uzatmazsan günahım boy-nuna." Ahmed döndü ve tatlıya yumuldu. Elini yıkadı ve sonra şikâyetlere döndü. Artık sonuna kadar tek bir harfi bile yanlış okumadı.

[Ahmed b. Ebû Hâlid'in Öğlen Yemeği İçin Bir Milyon Ödeniyor]

Ahmed b. Ebû Tâhir dedi ki: Dînâr b. Abdullah, Cebel vi-
layetinden döndüğünde Halife Me'mûn ona kızgındı. Affede-
ne kadar onu Medâin'de savaş gemisinde³³³ bekletti. Dedi ki:
[122] Me'mûn ona vezir Ahmed b. Ebû Hâlid'i gönderdi ve dedi ki:
"Ona de ki: 'Şöyle yaptın, böyle yaptın.' Sana vereceği cevabı
öğren." Me'mûn, Ahmed ayrıldıktan sonra Dînâr'a gönderi-
len mesajı ve konuşmaları dinleyen adamı Yâsir'e³³⁴ dedi ki:
"Onun Dînâr'a söylediğini ve ona verilen cevabı dinle. Orada
olan biteni bana bildir. Eğer Dînâr ona öğlen yemeği yedirirse
Ahmed, Dînâr'ın memnun kaldığı şeyle döner. Eğer ona yedir-
mezse Dînâr'ın sevmediği şeyle döner."

Ravi dedi ki: Ahmed yola çıktığında Dînâr'ın vekili onun
efendisine gitmek istediğini öğrendi ve bir elçi göndererek
onun gelişini haber verdi. Dînâr, kâhyasına dedi ki: "Ahmed,
kendisine ruh üflenenden daha iştahlıdır. Sudan çıkışını bek-
le." Ona de ki: "Öğlen yemeğinde senin için ne hazırlanır?" Ah-

332 Habîs: Yağ ve hurmayla yapılan bir tatlı çeşidi (çev.).

333 Harrâka: Denizde düşmana ateş topları fırlatabilen bir cins savaş gemisi-
dir. Günümüzün torpido botu (çev.).

334 Dârülhilâfe'de hilatlerden sorumlu görevlidir (çev.).

med savaş gemisine çıkınca kâhya bunu sordu. Ahmed dedi ki: "Kesker piliçleri, yağlı ekmek ve nar suyu." Ravi dedi ki: "Ona yirmi tane piliç kesti ve kızarttı. Bir saatten daha az bir sürede yağlı ekmek pişirdi. Sonra ona geldi ve dedi ki: "Yemeğimiz hazır." Ahmed dedi ki: "Hadi getir. Bir köpekten daha açım." Yemeği önüne getirdi. Piliçlere bir girişti, geriye çıplak kemikten başka bir şey kalmadı. Sıcak, soğuk, tatlı ve ekşi önünde tatmadık bir şey bırakmadı. Ahmed yemeği bitirdiğinde aşçı onun için bir tabakta nar gibi kızarttığı beş balığı getirdi. Ahmed kâhyaya bağırdı. "Ey kötü kokan kadının çocuğu! Bunu hepsinden önce getirmen gerekirdi." Kâhya dedi ki: "Vallahi doğru." Sonra getirdi ve Ahmed hiçbir şey tatmamış gibi ondan da yedi.

Sonra Ahmed, Dînâr'a dedi ki: Müminlerin Emîri sana diyor ki: "Dîvân'da senin yazınla tahsil edilmiş mallar ve kâtibinin beyanıyla kabul edilen mallar var." Ravi dedi ki: Dînâr dedi ki: "Benden size gelen yedi milyonu bilirim; ondan ötesini bilmem." Dedi ki: "İnkâr etmediğin bu malı getir." Dînâr: "Onu üç taksitte veririm," dedi. Ahmed: "Bunda hemfikiriz," dedi. Yemeği yiyip midesi ağırlaştığında gitmeye hazırlanan Ahmed dedi ki: "Bana tekrar cevap ver." Dînâr dedi ki: "Evet, sizin bende altı milyonunuz var." Yâsir dedi ki: "Yedi milyondur. İşte bu Ebü'l-Abbâs." Ona sordu: "Ey Ebü'l-Abbâs! Az önce sizin bende yedi milyonunuz var demedin mi?" Dedi ki: "Onun ne dediğini hatırlamıyorum. Fakat söyle: Şimdi senin sözünü ezberlesin." Dînâr dedi ki: "Ben yalnızca altı milyon dedim."

Ahmed döndü, ancak Yâsir ondan önce dönerek Me'mûn'un huzuruna çıktı ve olayı olduğu gibi anlattı. Ahmed, Me'mûn'un huzuruna girdiğinde Dînâr'ın söylediklerini haber verdi ve toptan ödeyeceği miktarla bitirdi ve dedi ki: "Beş milyon ödemeyi kabul etti." Me'mûn güldü ve dedi ki: "Bir milyon öğlen [123] yemeği için. Bunun nereye gittiğini anladık. Ancak diğer bir milyonu niye kestir?" Sonra altı milyonu aldı ve dedi ki: "Ben ömrümde bir adama bir milyonluk öğlen yemeği verildiğini duymadım, ancak Dînâr'ın bize sattığı öğlen yemeği hariç." Bir adamdan duyduğuma göre Ahmed, kendisine hediye edi-

len bir *falûzec*³³⁵ sofrası için bir adama çok değerli bir vilayetin valiliğini vermişti.

[Me'mûn'un Ahmed b. Ebû Hâlid'in Sofrası İçin Her Gün Bin Dirhem Tahsis Etmesi]

Ravi dedi ki: Arkadaşlarımızdan birinin bana naklettiğine göre, Ahvaz³³⁶ vilayeti halkından bir grup başlarındaki âmiliden³³⁷ şikâyet ettiler. Bunun üzerine azledildi ve Bağdat'a³³⁸ döndü. Halk onun hakkında konuştu. Onların haberi Me'mûn'a iletilti. Onları ve hasımlarını getirtti. Ahmed b. Ebû Hâlid'e onların davasına bakmasını emretti. Âmilin hasımlarından biri dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Allah beni sana feda etsin. Ahmed b. Ebû Hâlid'e bizim davamızı sonuçlandırıncaya kadar bu fâcirden hediye almamasını emret. Vallahi onun yemeğinden bir lavaş ekmek ve falûzecinden bir kâse yerse sayesinde bizim delilimizi geçersiz sayar ve yine sayesinde hakkımızı da boşa çıkarır." Me'mûn dedi ki: "Çarşamba günü gelin davanıza kendim bakayım." Çevresindekilerin sofrasında gözü kalmasın diye İbn Ebû Hâlid'in sofrası için her gün bin dirhem ayrıldı.

[Dî'bil'in Ahmed b. Ebû Hâlid'i Hicvetmesi]

Ahmed b. Ebû Tâhir dedi ki: Me'mûn'a iletilen mezâlim davalarına bakması için Müminlerin Emîri'nin Ahmed b. Ebû Hâlid'e bol yiyecek tahsisatı ayırması, onun köpek karakterinde olduğunu gösterir. Ve dedi ki: "Köpek, kırıntı ve lokma için evi korur. Ahmed b. Ebû Hâlid de bir öğün yemek için mazlumu öldürür, zalimi kayırır." Ravi dedi ki: "Me'mûn onun sofrası için her gün bin dinar ayırdı. Ancak o buna rağmen,

335 Falûzec: Badem, şeker, gül suyu ve diğer malzemelerle yapılan bir tür tatlıdır. Buğday özü, su ve balla yapıldığı da belirtilmektedir. İsmi Farsçadan Arapçaya geçmiştir (çev.).

336 Güneybatı İran'da Hûzistan eyaletinin merkezi. Emeviler ve Abbasiler devrinde önemini koruyan Ahvaz, Abbasiler döneminde şeker sanayiinin önemli bir merkezi olarak Asya'nın büyük bir kısmının şeker ihtiyacını karşılamaktaydı (çev.).

337 Âmil: Vali veya daha çok vergi memuru anlamında kullanılmıştır (çev.).

338 Arapça metinde Bağdat'ın resmî adı olan "Medînetüsselâm" şeklinde geçmektedir (çev.).

başka insanların yemeğine göz dikti ve gözleri kendine gelecek hediye bekler oldu.” Di’bil onun hakkında dedi ki: [Mütekârib’den]

Halife’ye İbn Ebû Hâlid’e çok yemek verdiği için teşekkür ederiz Böylece onun Müslümanlara eziyet etmesini önledi. Ona evinde lokma ayırdı.

Görevlerini paylaştırdı ve sonra da onun işini kendisi üstlendi.

Yine o, Ebû Abbâd’la Amr b. Mes’ade’den söz edip Ahmed b. Ebû Hâlid’in oburluğunu anlatarak ve hicvederek [Kâmil’den] şöyle dedi:

Gelenlere köpek gibi yemek isteyerek koşar

[124]

Senin, ihtiyaçları gideren küstah bir kâtibinin sandığı olmasaydı.

Erkenden emzirme zamanında süt dolu koşmazdı ve tatlı patates kızartmazdı

Ya da soyu Abbasoğullarının kâtiplik makamında olan soylu İbn Mes’ade gibi

İnsanların evinde yemek yiyen köpek gibi yemek isteyerek misafirlerine koşar.

Ravi dedi ki: “Bununla birlikte üzgün bir yüz ifadesiyle ve asık suratla seçkinler ve sıradan halktan gelen gidenin yüzüne dik dik bakardı. Ancak yaptığı karşılaşmasından daha güzeldi. Onun huyunu bilen ve yağcılığına tahammül eden kişi ona fayda verir, sunar ve kazandırır. Bu daha önce geçtiği üzere o ve ondan önce Fazl b. Rebî’e ve o ikisinden önce de Har-rânî’ye yöneltlen suçlamalardı.”

[Muhammed Tûsî ile İbn Ebû Hâlid’in Me’mûn’un Huzurunda Çekişmesi]

Arkadaşlarımızdan biri bana naklederek dedi ki: Ahmed b. Ebû Hâlid ile Muhammed b. Fazl b. Süleyman Tûsî arasında bir konuşma geçti ve Me’mûn’un huzurunda ikisinin arasında bir münakaşa cereyan etti. İbnü’t-Tûsî sivri dilli ve küfürbaz biriydi. Dedi ki: “Ey Müminlerin Emîri! Allah’a yemin olsun ki Zül-Yemîneyn Tâhir b. Hüseyin, bana onun kendisini ziyaret edip nedimi olmak istediğini nakletti.” Dedi ki: “O ihtiyaç

gidermek/def'-i hacet için gitti ve Zü'l-Yemîneyn dönmesini uzun süre bekledi. Peşi sıra onun çıktığını zikretti. Bir de ne görsün, kölelerinden biri onun arkasında, Zü'l-Yemîneyn de işte oradaydı. Ne ölü gibi görebilirim ne de olmayan kişi hakkında kasıtlı yalan söylerim." Me'mûn, Zü'l-Yemîneyn'in getirilmesini emretti, o da geldi. Me'mûn, ona konuyu sorduğunda zayıf bir şekilde inkâr etti, güçlü bir müdafaa da yapmadı. Ravi dedi ki: Bundan böyle Me'mûn'un yanında konumu zayıfladı. Yahyâ b. Eksem ona *emvâlî'l-haşriyyeden*³³⁹ üç yüz bin dirhem götürmeye hazırlandı. O bu sırada Basra halkının valisiydi. Bundan önce de Hasan b. Sehl bir miktar ulaştırmıştı. Durumu, asaleti, anlayışı ve kendini koruması hakkında konuştu. Me'mûn da onun seçilmesi ve atanması konusunda bir şey yapmadı.

[125] **Ahmed b. Ebû Hâlid'in Vefatı [ve Hakkında Bazı Haberler]**

[Me'mûn, Ahmed'in Cenazesine Katılıyor ve Ona Ağlıyor]

Ahmed b. Ebû Hâlid Ahval vefat ettiğinde Me'mûn onun cenazesinde bulundu ve cenaze namazını kıldı. Kabrine indirildiğinde onun için rahmet diledi ve şöyle dedi: "Allah'a yemin olsun ki sen şöyle diyenin dediği gibisin: [Tavîl'den]:

Eğer toplumda gayret eden ve kollarını sıvayan kişiler olursa o da gayretli biri olur. Eğer o toplulukta boş biri olursa o da boş biri olur.

Ahmed b. Ebû Hâlid'in vefatı 211/826 senesinin Zilkade ayında idi.

339 Emvâl-i Haşriyye: Mirasçı bırakmadan ölen kimselerin mallarıdır. Bu mallar Abbasiler döneminde savâfî statüsüne alınarak hazineye devredildiğinden, bu yolla da devletin eline büyük miktarlar geçmeye başladı. Yalnız bu sahipsiz kalmış mallar için Dîvânü mevârisi'l-haşriyye adıyla müstakil bir dîvân kurulmuştu. Mütevekkil-Alellâh döneminde Basra civarındaki haşriyyelerden yılda 300.000 dinar gelir sağlanması bunların da yaygın olduğunu göstermektedir. *Sâfiyenin* çoğulu olan *savâfî* ise "ganimetten beytûlmâle ayrılan ve tasarruf hakkı devlet başkanına ait olan sahipsiz topraklar" demektir (çev.).

[Sümâme ve İbn Ebû Hâlid Arasında]

Abdülvehhâb b. Eşres³⁴⁰ bana naklederek dedi ki: Bir gün Me'mûn'un huzurunda Ahmed b. Ebû Hâlid Ahval, Sümâme'ye dedi ki: "Ey Sümâme! Senin dışında sarayda olan herkesin bir anlamı var. Müminlerin Emîri'nin sarayında senin bir anlamın yok." Sümâme ona dedi ki: "Benim bu saraydaki anlamım ve bana duyulan ihtiyaç açıktır." Ahmed dedi ki: "Neye göre o, ihtiyaç olur?" Sümâme dedi ki: "Ben de senin hakkında görüş bildiririm, sen konumuna uygun musun değil misin?" Ravi dedi ki: Ahmed'in şaşkınlıktan ağzı açık kaldı ve ona cevap veremedi.

[Me'mûn'un Medâin'e Giderken İbn Ebû Hâlid'e Atâ Vermesi]

Muhammed b. Mûsâ b. İbrâhim bana naklederek dedi ki: Me'mûn, Medâin'e gitmek istedi. Rusâfe'de Ahmed b. Ebû Hâlid'i, Muharrim'de³⁴¹ de Amr b. Mes'ade'yi yerine vekil bıraktı. Ravi dedi ki: Ahmed b. Ebû Hâlid, Me'mûn'a dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Sen gidiyorsun ve gözleri, senin lütfunu bekleyen, hakkında büyük emelleri olan *ahrâr* (soylular) ve *eşrâfî*³⁴² kapında bırakıyorsun. Sen gittiğinde onların ümitleri kesilir. Onlara para verilmesini emredersen ve bu da sen gittikten sonra dağıtılsa onlar yokluğunu hissetmezler. Onlar seninle ilgili beklentilerini kaybetmemiş olurlar." Ravi dedi ki: Sonra Me'mûn şöyle dedi: "Bu konuda sen miktar belirle." Ahmed dedi ki: "Müminlerin Emîri uygun gördüğünü emretsin." Me'mûn dedi ki: "Ben onlara bir milyon dirhem takdir ettim. Bunu aralarında liyakatlerine göre dağıtırsın." Ravi dedi ki: Ahmed b. Ebû Hâlid ona şöyle dedi: "Ey Müminlerin Emîri! Müminlerin Emîri'nin beytûlmâlinden getirmek istediğim miktar bende var. Onlara bundan vereyim mi?" Me'mûn: "Evet," dedi.

Ravi dedi ki: Me'mûn, Medâin'e gitti. Muharrim'de Amr ve Rusâfe'de de Ahmed b. Ebû Hâlid makamda oturdu. İbn

340 Sümâme b. Eşres'in kardeşidir (çev.).

341 Bağdat'ta Rusâfe ile Muallâ Nehri arasında bir mahalledir. Muharrim b. Yezîd b. Şüreyh'e nispet edilir (çev.).

342 Eşrâf: Haşimoğulları için kullanılan bir kavramdır (çev.).

Ebû Hâlid, ahrâr ve eşrâftan Halife'nin kapısında olup ondan umarak bekleyenleri hatırlamaya başladı ve sonra her birisi için bir miktar para belirledi. O parayı bir keseye koydu ve üzerine verilecek kişinin ismini yazdı. En son bu işleme Amr b. Mes'ade'nin adamlarını da dâhil etti. Onların isimlerini de yazdıktan sonra dedi ki: "İnsanları çağır." İçeriye her giren adama şöyle deniliyordu: "Müminlerin Emîri! Seni andı ve sana bir miktar ödenmesini emretti." Ravi dedi ki: "Sonra onu [126] çağırıyor ve ödemeyi yapıyordu. O gün huzuruna giren herkes mutlu bir şekilde ayrıldı." Amr'ın adamlarına da haber verildi. Onlar da gelip armağanlarını aldılar. Bu yüzden Ahmed'in kapısındaki insanlar çoğaldı. Amr'ın kapısında ihtiyaç duyduğu kâtipleri dışında kimse kalmadı. Ravi dedi ki: Ona bundan bir ya da iki gün sonra Mervân b. Ebû Hafsa'nın³⁴³ ailesinden bir adam geldi. Huzuruna girdi ve ona şu şiiri okudu: [Basît'ten]

*İmama de ki: Benim inandığım en hayırlı söz, kralların başıdır/
aklıdır ve ayaktakımı baş gibi olmaz.*

*Hârûn, onun kabri ve Allah'ın nebisinin amcası olan Abbâs'ın kab-
rinden himaye istiyorum ki,*

*Bağdat'tan Yemâme'ye ümitsizlikle yaptığımız yolculuklar bize
geri gelmesin...*

Ravi dedi ki: Ahmed dedi ki: "Eyvah ey köle! Bu paradan sende ne kadar kaldı?" Köle: "On bin dirhem" dedi. (Ahmed) Dedi ki: "Onu, ona ver." Dedi ki: "Ona verdim."

[Sâlih Edham'la İbn Ebû Hâlid Arasında]

Ravi dedi ki: Cerîr Nasrânî'nin naklettiğine göre, Ahmed b. Ebû Hâlid, komşusu Sâlih Edham hakkında Me'mûn'la konuştu. Allah'ın kendisine bol nimet verdiğini, daha sonra da fakirleştğini Me'mûn'a bildirdi. Me'mûn ona dört yüz bin dirhem verilmesini emretti. Sonra Ahmed adama şaka yaparak dedi ki: "Müminlerin Emîri'yle senin durumunu konuştum. Elinde senin ihtiyacını karşılayacak bir şey yok." Sâlih dedi ki: "Çünkü

343 Ebû's-Sımt (Ebû'l-Heyzâm/Ebû'l-Hendâm) Mervân b. Süleyman b. Yahyâ b. Ebû Hafsa Yezîd (ö. 182/798); Mervân b. Hakem'in mevlasıdır. Yemâme-lidir. Bağdat'a gelmiş, Mehdi ve Hârûnürreşîd'e methiyelerde bulunmuş ünlü Arap şairidir (çev.).

sen onunla niyetin zayıf olarak konuştun. Söz niyetin gücüne göre çıkar. Cevap da sözün gücüne göredir.” Ravi dedi ki: Ahmed dedi ki: “Senden mal kaçırmadım. O benimle ona haber verdiğim bir miktar üzere anlaşmayı kabul etti. İnşallah dediğini yapar ya da o miktarı ben sana kendi malımdan veririm.” (Sâlih) dedi ki: “Senin malınla ilgili olarak (konuşacak olursam) ona ihtiyacım yok. Bunda bir şey olduğunu söyleyemem.” Ahmed dedi ki: “Yüz bine ne dersin?” Sâlih dedi ki: “Uygun bir rakam.” Ahmed: “Eğer iki yüz olursa ne dersin?” Dedi ki: “O en uygunudur; onunla borç ödenir, cömertçe harcanır ve biraz da biriktirilir.” Ahmed dedi ki: “Ama o sana dört yüz bin verilmesini emretti.” Sâlih dedi ki: “Ey insanlar! Şu dünyada bundan daha zararlı bir adam var mı? Böyle bir haberi biliyorsun ve bana bu eziyeti ediyorsun.” Sonra dua etti ve teşekkür etti.

[Me'mûn'un Hasan b. Kahtabe'ye Armağanı]

Ahmed b. Ebû Tâhir dedi ki: Bana haber verildiğine göre, Me'mûn bir gün Ahmed'e dedi ki: “Kıyamet kopsa ne yapardın?” Dedi ki: “Ebû Saîd Hasan b. Kahtabe'yi ziyaret eder, hakkını öderdim. Çünkü o muhtaç durumda.” Me'mûn dedi [127] ki: “Ona bir şey bağışlamamı mı istiyorsun?” Ahmed: “Bütün dostlarına bağışta bulunmanı isterim.” Me'mûn dedi ki: “Ona yüz bin ver.” Ahmed: “Onu şimdi beytûlmâlden alıp götürüyüm mi?” Me'mûn: “Evet,” dedi. Ahmed dedi ki: “Ey Müminlerin Emîri! Allah seni taraftarların ve dostların hakkında hayırla mükâfatlandırsın.” Sonra Ahmed verilen meblağı ona götürdü ve durumu bildirdi.

[İbn Ebû Hâlid'in Muhammed b. Hasan'a Cömertliği]

Arkadaşlarımızdan birinin naklettiğine göre, Muhammed b. Hasan b. Mus'ab,³⁴⁴ Cebel vilayetine atandığında yola çıkmadan önce Ahmed b. Ebû Hâlid'e geldi. Ahmed ona dedi ki: “Senin için Müminlerin Emîri'nin malından üç yüz bin dirhem

344 Muhammed b. Hasan b. Mus'ab (Mus'abî): İshak b. İbrâhim Mus'abî'nin akrabasıdır. Ediplerden ve ezgi bilenlerdendir. Horasan'da yetişti, Irak'a geldi. İshak b. İbrâhim arkadaşları arasında ona ikramda bulunur ve saygı gösterirdi. İshak b. İbrâhim Mevsilî ile birlikte şarkı konusunda haberleri vardı (çev.).

ayırdım ve yola çıkmam için onu onayladım.” Ahmed, vekili Yezîd b. Ferec’e dedi ki: “Hazine sorumlusuna git. Parayı ona verene kadar yanlarından ayrılma. Benim malımdan da yüz elli bin dirhem ver. Müminlerin Emîri’nin verdiğinin yarısından fazlasını ödemem yakışık almaz. Allah onun ömrünü uzatsın.” Muhammed b. Hasan hediye için özür beyan etti. O da dedi ki: “Eğer hediye kabul etmezsen, irtibatı keserim ve asla seninle konuşmam.” Yezîd, Ahmed b. Ebû Hâlid’e gizlice dedi ki: “Bugün para elimizde, bunun için özür bildiriliyor.” Ahmed dedi ki: “Allah’a yemin olsun ki ona yüz bin dirhemi bir kerede derhal vermen gerekir.”

[İbn Ebû Hâlid’in İbrâhim b. Mehdî’nin Affı Konusundaki Delili]

Ravi dedi ki: Me’mûn, İbrâhim b. Mehdî’yi yendikten sonra Ahmed b. Ebû Hâlid ve Gassân b. Abbâd’a dedi ki: “Onun hakkında ne yapmamı önerirsiniz?” Gassân: “Onu öldür,” dedi. Ahmed b. Ebû Hâlid’se: “Onu affet,” dedi. Gassân ona dedi ki: “Böyle bir şey yapan başka birini gördün mü?” Ahmed de ona dedi ki: “Affetmek doğru mu yoksa yanlış mı?” Gassân: “Doğru,” dedi. Bunun üzerine Ahmed b. Ebû Hâlid dedi ki: “Müminlerin Emîri, doğruyu yapma konusunda insanların en üstünüdür ve kimse onu geçemez.” Me’mûn, İbrâhim’i affetti. Ahmed, Me’mûn’a dedi ki: “Gassân onu öldürmen yolunda görüş bildirdi, çünkü o Zü’r-Riyâseteyn’in ailesiyle savaştı.”

[Onun Kendisine Hediye Edilen Yemekler Konusundaki Sözü ve Askere Cömertliği]

Bana haber verildiğine göre Ahmed b. Ebû Hâlid şöyle dedi: “Bana hediye olarak yiyecek gönderildiğinde vallahi ne yapacağımı bilemiyorum. Onu bana bir arkadaşım hediye ettiği için kabul etmemeye utanıyorum.” Bana ulaştığına göre, Ahmed b. Ebû Hâlid askerlerinden bazılarına otuz bin vermiştir. Bunlar Abdullah b. Mâlik’in oğulları Abbâs³⁴⁵ ve Hâşim’dir. Onun cömertliğinden dolayı onlara yapılan ödeme dîvânında yer almadı.

345 Abbâs b. Abdullah b. Mâlik: Me’mûn’un Rey âmilidir (çev.).

[İbn Ebû Hâlid'in Talha b. Tâhir'e Bağıışı]

[128]

Cerîr b. İbrâhim b. Abbâs bana naklederek dedi ki: Ahmed b. Ebû Hâlid beni Talha b. Tâhir'e göndererek dedi ki: Ona de ki: "Senin Sevâd'da³⁴⁶ bir çiftliğin yok. Sana gönderdiğim bu bir milyon dirhemle bir çiftlik al. Vallahi eğer onu almazsan sana kızarım, eğer onu alırsan beni mutlu edersin." Talha bunu kabul etmedi. Bunun üzerine [Cerîr b.] İbrâhim dedi ki: "Bu ikisinden daha yüce gönüllüsünü görmedim. Veren olarak Ahmed b. Ebû Hâlid, dürüstlük olarak da Talha."

Ahmed b. Yûsuf**[5. Bölüm]****[Me'mûn'un Âmilleriyle İlişkisi ve Dımaşk'a Gittikten Sonra Oradaki Haberleri]****[1. Kısım]: Ahmed b. Yûsuf'un Me'mûn'la Görüşmesi**

Ahmed b. Ebû Tâhir dedi ki: Ahmed b. Ebû Hâlid, Müminlerin Emîri'ne Ahmed b. Yûsuf'u çok överdi. Onu sohbet arkadaşı olarak yanında götürürdü. Tâhir b. Hüseyin de onu ister ve konumunu süslerdi. İbrâhim b. Mehdî geldiğinde de onu överdi. Me'mûn, Ahmed b. Ebû Hâlid'e onu getirmesini emretti. Sohbeta başladıklarında Ahmed b. Ebû Hâlid, gözüyle Ahmed b. Yûsuf'a konuşmasını işaret etti.

[Me'mûn'un Ahmed b. Yûsuf'un Sözüünü Beğenmesi]

Ahmed b. Yûsuf dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Allah, dindekileri koruman için seni seçti. Bol nimetleri ve paylaştığı üstünlüklerle seni halifeliliğine getirdi. İşlerinin dayanaklarını ve başarının yollarını sana bağışlayarak karşılaştığın her zorluğun kolaylaşmasını ve mücadele ettiğin her isyankâra galip gelmeyi sağlayacak şeyi sana gösterdi. Gelişen, artan ve başında bir kopukluk olmayan ve sonu da kesilmeyen bir övgüyle Allah'a hamdolsun. Ey Müminlerin Emîri! Allah'tan sana olan nimetlerini tamamlamasını, iyiliklerini artırmasını,

346 Sevâd: İslam tarihinde Aşağı Irak bölgesine verilen ad. Basra, Kûfe, Vâsıt, Bağdat, Sâmerâ gibi önemli şehirlerin burada gelişmiş olması bölgenin kültürel ve coğrafi zenginliğiyle doğrudan ilgilidir (çev.).

koruyup gözetmen için görevlendirdikleri konusunda yeterli kılmasını, sana bahşettiği yetenekleri güçlendirmesini, düşmanın toprağında seni güçlendirmesini Allah'tan dilerim. Öyle ki İslam topraklarını seninle korusun; seninle taraftarlarını güçlü kılsın. Şirk muhafızlarını sana mübah kılsın; dostluk konusundaki ayrılıkları senin için gidersin. Dikkafahların ve sapkınların işini seninle bitirsin. Kuşkusuz O duaları işiten ve dilediğini yapandır.”

Me'mûn ona dedi ki: “Aferin! Konuşan ve susan olarak Allah seni mübarek kılsın.” Onu deneyip sınadıktan sonra dedi ki: “Şu Ahmed b. Yûsuf'a hayret! Kendini gizlemeyi nasıl başardı.”

[Ahmed b. Yûsuf'un Kâtiplik Sanatındaki Ustalığı]

Ebû't-Tîb b. Abdullah b. Ahmed b. Yûsuf bana naklederek dedi ki: “Ebû Ca'fer Ahmed b. Yûsuf, Me'mûn'un huzuruna girdikten sonra onun dîvânüssır kâtipliği, Horasan berîd sorumluluğu ve Basra zekât gelirlerini (*sadakâtü'l-Basra*) toplama görevlerini yürütüyordu. Me'mûn, Basra sadakalarının [129] yarısını ona yedi yıl erzak (*tuğmeten*) olarak tahsis etti. Basra valiliğinden önce onu Ahvaz'a atamıştı. Sonra oradan alındı. O sırada Amr b. Mes'ade dîvânürresâil³⁴⁷ görevini yürütüyordu. Me'mûn, Ahmed'in mesleğindeki hünerini bildiği için yayılması veya okunması gereken bir mektuba ihtiyaç duyulduğunda Ahmed'e yazmasını emreder, Ahmed de perşembe (*hamîsîn*) mektubuna benzer mektup yazardı. Aynı şekilde Kâbe'yi andıran evi de yıktırdı. Diğer mektupları da aynı şekilde belîğdir.

[Me'mûn'un Ahmed b. Yûsuf'un Hattını Beğenmesi]

Ahmed b. Ebû Tâhir dedi ki: Ahmed b. Yûsuf bir gün Me'mûn'un yanına girdi. Me'mûn ona emir verdi, o da huzurunda yazdı. Me'mûn ona yazdırıyordu. Ravi dedi ki: Ahmed b. Yûsuf'un konuşması gibi yazısı da gerçekten çok hoştu. Me'mûn onun yazısına baktı ve dedi ki: “Ey Ahmed! Senin gibi yazabilmeyi ne çok isterdim. Bana düşen, bir milyon dirhem

347 Dîvânürresâil: Abbasi devletinin resmi yazışmalarını yürüten dîvândır (çev.).

bağışlamaktır (*sadakatü*).” Ravi dedi ki: Ahmed b. Yûsuf şöyle dedi: “Allah sana sıkıntı vermesin, ey Müminlerin Emîri! Allah eğer yarattıklarından birinin güzel yazı yazmasını isteseydi bunu Nebî’sine (sav.) öğretirdi.” Ravi dedi ki: Me’mûn dedi ki: “Ey Ahmed! Benim içimi rahatlattın.” Me’mûn ona beş yüz bin dirhem verilmesini emretti.

[Ahmed’in Ramazan Ayında Lambaların Yakılmasının Faziletine Dair Yazısı]

O³⁴⁸, Kâtib Ahmed b. Yûsuf b. Kâsım’dan naklederek bana dedi ki: “Me’mûn bana, bütün âmillere halkın ramazan ayında daha çok kandil yakmasını isteyen bir yazı yazmamı ve onlara bunun faziletini anlatmamı emretti. Bu konuda ne yazacağımı, ne diyeceğimi bilmiyordum. Çünkü benden önce bunu yapan yoktu ki onun tarzını veya yolunu benimseyeyim. Gün ortasında öğlen uykusuna yattım. Uykumda biri bana geldi ve dedi ki: “Dedi ki: Kuşkusuz bunda yolda kalana yakınlık, çok çalışanları (*müctehidîn*) aydınlatma, şüphe konularını giderme ve Allah’ın evlerini karanlığın ıssızlığından koruma vardır.” Sonra bütün bu sözleri ve bu manadaki başka şeyleri yazdım.”

[Ahmed ve Sadaka Ehli Arasında]

Ravi dedi ki: Ahmed b. Yûsuf, Me’mûn’un huzuruna girdi ve ona dedi ki: “Ey Müminlerin Emîri! Yüce Allah haklarında şu ayeti indirene kadar sadaka ehli/sadakaya muhtaç olanlar Allah Resulü’nden razı olmadı: “*İçlerinden sadakalar konusunda sana dil uzatanlar da var. Kendilerine ondan bir pay verilirse hoşnut olurlar; eğer kendilerine ondan bir pay verilmezse hemen kızarlar.*” (Tevbe, 9/58) Peki benden nasıl razı olacaklar?”

[Me’mûn’un Cariyesi Mûnise]

Kâtib Ahmed b. Kâsım bana naklederek dedi ki: Ahmed b. Yûsuf’un mevlası uşak (*hâdim*) Nasr bana naklederek dedi ki:

348 Müellif burada ravinin ismini zikretmemiştir. Ancak Sûlî’ye (*Kitâbü’l-ev-râk*, 1: 231) göre o, İbrâhim b. Abbâs b. Ahmed b. Yûsuf’tur (çev.).

“Ahmed b. Yûsuf, Müminlerin Emîri’nin cariyesi Mûnise’yi ev-
[130] lat edindi. Mûnise ile Me’mûn arasında bazı olaylar geçti.”

Dedi ki: Me’mûn bir gün Şemmâsiyye’ye gitti ve onu arka-
da bıraktı. Cariyenin elçisi ondan yardım istemek için Ahmed
b. Yûsuf’a geldi. Ahmed beni cariyeye gönderdi. Haberi öğ-
rendim, sonra dönüp onu Ahmed’e ulaştırdım. Ravi dedi ki:
Ahmed dedi ki: “Bineğimi getirin.” Sonra gitti ve Şemmâsiyye-
ye’de Müminlerin Emîri’ne yetiştirdi. Hâcibe dedi ki: “Mümin-
lerin Emîri’ne bildir. Ahmed b. Yûsuf kapıda ve o bir elçidir.”
Me’mûn izin verince içeri girdi. Me’mûn, Ahmed’e mesaj ne-
dir diye sordu. Ahmed şunu okumaya koyuldu: [Kâmil’den]

Kızgınlığın gizli saklıydı; ama bugün aşikâr görülür oldu.

*-Mutlulukları kursaklarında kalsın- Düşmanlar, benim yerimde
durmadığımı görünce muratlarına nail oldular,*

*Var say hata yaptım! Şu da var ki hayırsever, hataları affeden,
haksızlığa uğrayana el uzatan biri görülmen senin huyundandır!*

Me’mûn dedi ki: “Mesajı anladım. Gönüllü elçi ol, ey Yâsir!
Onunla beraber git.” Dedi ki: Mesajı götürdüm. Yâsir mesajı
ona götürdü.

[Ahmed b. Yûsuf’un Gassân b. Abbâd Hakkındaki Görüşü]

Ahmed b. Ebû Tâhir dedi ki: Me’mûn bir gün adamları-
na dedi ki: “Bana Gassân b. Abbâd’dan bahsedin. Çünkü ona
önemli bir görev vereceğim.” Onu Sind³⁴⁹ valiliğine atamaya
karar vermişti. Ravi dedi ki: Bîşr b. Dâvûd b. Yezîd,³⁵⁰ onun
muhafezet ettiğini, fey³⁵¹ ve haraç³⁵² gelirini ele geçirdiğini
söyledi. Mecliste hazır bulunanlar onun hakkında konuştu-
lar ve onu abartılı şekilde övdüler. Me’mûn, o sırada susan Ah-
med b. Yûsuf’a baktı. Ona dedi ki: “Sen ne dersin ey Ahmed!”
Ahmed dedi ki: “Ey Müminlerin Emîri! Bu, iyilikleri kötülükle-

349 Yâkût’a göre, Hindistan, Kirman ve Sicistan arasında kalan ülkenin adıdır.
Mu’cemü’l-büldân, 3: 303. Sind, Hindistan alt kıtasında tarihî bir bölge ve
günümüzde Pakistan’da bir eyaletin adıdır (çev.).

350 Bîşr b. Dâvûd b. Yezîd Mühellebî: Me’mûn’un Sind valisidir (çev.).

351 Fey: İslam devletinin gayrimüslim tebaadan aldığı cizye, haraç ve ticaret
malları vergilerinin ortak adıdır (çev.).

352 Haraç: Toprak vergisidir (çev.).

rinden fazla olan bir adam! Bir işi yapmaya girişti mi ne kadar korksan da mutlaka onlardan hakkını alır. O özür dileyceği bir işe girmez. Çünkü o günlerini Fazl'ın günleri arasında tak-sim etti. Her bir huya bir zaman ayırdı. Onun yaptığı işlere bakarsan hangi hâlinin daha şaşırtıcı olduğunu anlayamaz-sın. Bazen akli ona yol gösterir, bazen de edebiyatla kazandığı. [Me'mûn ona] dedi ki: "Onun hakkındaki olumsuz bakışına rağmen onu övdün." Ahmed dedi ki: "Benim buradaki konu-mum şairin şu şiirinde dediği gibidir: [Vâfir'den]

Ayırt etmeden hem dostum hem de düşmanım olduğun zaman-larda seni hakkıyla methetmem, bana yaptığın iyiliklerin hakkını verdi,

Şu da bir gerçek ki beni bir göreve atadığından senin arzun, arzu-ma baskın gelmektedir.

Me'mûn onun sözünü beğendi ve edebini takdir etti.

[Ahmed b. Yûsuf'un Taziyedeki Sözü]

[131]

Ravi dedi ki: Ahmed b. Yûsuf, Rebî³⁵³ ailesinden daha önce kendisiyle irtibatı olan bir adamın çocuğu için taziye verdi. Dedi ki: "Allah ecrinizi artırsın, sıkıntınızı gidersin ve kaybı-nıza da rahmetiyle muamele eylesin. Bu musibetinizin ardın-dan sizi sözünüzün bir olacağı, durumunuzun düzeleceği ve topluluğunuzun dağılmayacağı bir hâle getirsin."

[Ahmed b. Yûsuf'a Hile]

Ahmed b. Ebû Tâhir dedi: Ahmed b. Yûsuf, Me'mûn'un huzuruna gelip onu etkisi altına aldığı anda Mu'tasım kıskan-dı ve ona her türlü hileyi çevirdi. Ancak onu kötülemek için bir yol bulamadı. Me'mûn, Ahmed b. Yûsuf'la seher vakti gö-rüşüyordu. Mu'tasım ve adamlarıysa kuşluk vakti geliyordu. Me'mûn'un yakın çevresinin daha etkili olması Mu'tasım'ı üzüyordu. Mu'tasım, yakın adamı olan Muhammed b. Halîl b. Hişâm'a bu durumdan şikâyet etti. O da: "Ben ona bir tuzak ku-racağım," dedi. Ravi dedi ki: Muhammed b. Halîl, Me'mûn'un

353 Onlar Rebî' b. Yûnus'un ailesidir. Abbasoğullarının hâcibliği görevini üst-lenirlerdi. Rebî' b. Yûnus, Fazl b. Rebî', Abbâs b. Fazl ailenin bu görevi üst-lenen mensuplarından (çev.).

başında duran bir hizmetçiye tuzak hazırlattı ve ona dedi ki: “Eğer Me’mûn, Ahmed b. Yûsuf’a özel bir ikramda bulunur veya buna benzer bir durum olursa, yanında da başka kimse olmazsa bana haber ver.” O, buna karşılık kendisine iyi bir ödül garanti etti. Me’mûn her zaman yaptığı gibi bir sabah erkenden Ahmed b. Yûsuf’u çağırttı, yanında da kimse yoktu. Altında buhurluk, üzerinde de beyaz amber vardı. Me’mûn, Ahmed içeri girdiğinde buhurluğun onun altına konulmasını emretti. Buhurluk onun kullanabileceği kadar sıcaktı. Müminlerin Emîri böyle yapmakla Ahmed’e ikramda bulunmak ve sevgisini göstermek istedi. Hizmetçiye dedi ki: “Buhurluğu benim altımdan al, Ahmed’in altına koy.”

Muhammed b. Halîl geldiğinde hizmetçi, bunu ona haber verir. Me’mûn, Muhammed b. Halîl’e bir ayrıcalık tanımıştı. Zaman zaman onu çağırır ve şöyle derdi: “Halk ne diyor, insanlar ne hakkında konuşuyor?” O da bunları Me’mûn’a bildirirdi. Buhurlanma gününden birkaç gün sonra onu çağırıp dedi ki: “İnsanlar ne diyor?” Hizmetçi dedi ki: “Ey efendim! Birkaç gece önce seninle ilgili bir şey oldu. Kendisinden duyman daha münasiptir.” Me’mûn dedi ki: “Bana bildirmen gerek.” O dedi ki: “Bir gün dışarı çıktım ve bir subaşına (*meşraa*) uğradım. Suyun aktığı yerdeydim ve bir sakanın (sucu) diğeline şöyle dediğini duydum. “Nedimlerin bu adam hakkında söyledikleri gibi bir şey hiç duymamıştım.” Diğeri ona dedi ki: “Kimi kastediyorsun? O: “Müminlerin Emîri’ni.” Diğeri: “Konu nedir?” dedi. O dedi ki: “Ahmed b. Yûsuf’un onun yanından çıkarken uşağına (*gulâm*) şöyle dediğini duydum: ‘Me’mûn’dan daha cimri ve daha tuhafını görmedim. Bugün Me’mûn buhurlanırken huzuruna girdim. Bana yeni bir buhur parçası istemeye güç yetiremedi de altındaki buhurun artanını kullanmam için bana verdi.’” Me’mûn durumu anladı ve kendi kendine dedi ki: “Vallahi bugün hakkında nasıl olduğunu söyleyecekleri bir kimse gelmedi.” Ahmed b. Yûsuf’u kendinden uzaklaştırdı ve onu günlerce huzuruna almadı. Muhammed b. Halîl, Mu’tasım’a durumu haber verdi. Böylece ona verdiği, Me’mûn’u ondan ayırma sözünü tutmuş oldu.

Ebû Dülef

[2. Kısım]: Ebû Dülef³⁵⁴ Kâsım b. Îsâ b. İdrîs'in Haberleri

[Yûsuf ailesinin Mevlası Zarîf'in Ebû Dülef'le Kıssası]

Ahmed b. Ebû Tâhir dedi ki: Ahmed b. Yûsuf dedi ki: Nahiyci olan bizim mevlamız Zarîf³⁵⁵ bana naklederek dedi ki: "Efendim Kâsım b. Yûsuf³⁵⁶ beni bir mektupla o sırada Bağdat'ta bulunan Ebû Dülef Kâsım b. Îsâ'ya gönderdi." Dedi ki: "Huzuruna girdiğimde yanında Ali b. Hişâm ve Müminlerin Emîri'nin komutanlarından bir grup vardı. Müminlerin Emîri de onların önünde satranç oynuyordu. Beni kendine yaklaştırdı, bana sordu ve mektubu alarak oturmamı emretti." Ravi dedi ki: Ali b. Hişâm yahut orada bulunanlardan birisi dedi ki: "Bu köleyi mi yakınına alıp oturttun?" Me'mûn ona şöyle dedi: "O ediptir, şairdir. O, (Allah'ın) kulunun kölesidir/kulu olan kişinin kölesidir." Ravi dedi ki: Sonra dediler ki: "Eğer şairse beyitlerle hangimizin kendisine daha sevimli olduğunu söylesin." (Me'mûn) dedi ki: "Bu iş ondadır." Ravi dedi ki: Ben de şöyle dedim: "Kurban olayım sana, aklıma şimdi gelen bir şeyi söylemememe izin veriyor musun?" (Me'mûn) dedi ki: "Onu söyle." O onu okudu: [Meczûu'l-vâfir'den]

Ebû Dülef, Arapların yiğididir, cengâveridir, savaş meydanlarında!

Beyaz gümüşü, en iyi şeyleri, altını hibe edendir,

Şan ve şeref sahibi olmanızla birlikte ikinizi de sevmekteyim!

Dedi ki: Mektubun cevabını yazdı. Meclistekiler utandı. Dönüp cevabı efendime götürdüm. Onu okuduğunda bana

354 Ebû Dülef Kâsım b. Îsâ b. İdrîs b. Ma'kıl İclî (ö. 225/839 [?]): Dülefi hanedanının kurucusu, kumandan, mûsikîşinas, şair ve edip. Yazdığı kitaplar günümüze gelmemiştir. Cömertliği, cesareti ve kahramanlığıyla ünlenmiştir (çev.).

355 Yûsuf ailesinin mevlası olup edip ve şairdir. Edebiyattaki konumu ve yeteneği sayesinde Ebû Dülef tarafından azat edilmiştir (çev.).

356 Kâsım b. Yûsuf b. Sabîh: Me'mûn'un veziri Ahmed b. Yûsuf'un kardeşidir. Şiir konusunda yetenekliydi. Bunun için şöyle denildi: Yûsuf'un oğulları sözün düzyazısını ve nazmını bölüşmüşlerdir. Ahmed düzyazıda, Kâsım ise nazımda öne çıkmıştır. Ahmed vezir olurken Kâsım, Sevâd haraç sorumluluğunu üstlenmiştir (çev.).

dedi ki: “İlk önce sen mi konuştun yoksa onlar mı?” Ben: “Hayır,” dedim. Dedi ki: “Bana mecliste olanları doğruca anlat.” Ona olanların hepsini anlattım. Beni, çocuğumu ve eşimi azat etti. Oturduğum evi bana bağışladı. Bana beş yüz dirhem verilmesini emretti. Yanından çıktığımda kardeşlerim ve arkadaşlarım beni tebrik etmek için kapıdaydılar. Bir de baktı ki Ebû Dülef’in elçisi ve onun vekillerinden birisi geliverdi. Bana durumumu sordu, ben de bildirdim. Bir kese çıkardı ve onu bana teslim etti. Dedi ki: “Ebû Dülef beni gönderdi ve dedi ki: “Onu gördüğünde eğer köleyse satın al; hürse bu dinarları kendisine ver.””

[133] **[Ebû Dülef ve Cariyesi]**

Mes’ûd b. İsmâil Abdî bana naklederek dedi ki: Mûsâ b. Ubeydullah Temîmî bana naklederek dedi ki: Ebû Dülef, Me’mûn döneminde Bağdat’ta oturuyordu. Onun Bağdat’tan satın aldığı bir cariyesi vardı. Ebû Dülef, Kerec’i³⁵⁷ özledi. Cariyeye kendisiyle birlikte Kerec’e gideceğini söyledi. Cariye kabul etmedi ve dedi ki: “Bağdat benim vatanım.” Ebû Dülef yola çıkmaya karar verince [Haffî’ten] şu misali getirdi:

Esen kal ey Kerh’in ceylanı! Bulunduğun yerde kalmayı tercih ettin; benim için de ayrılma vakti gelmiştir.

Şunu unutma; ayrılma imkânı varken asil kişinin yüz karası bir beldede ikamet etmesi imkânsızdır!

Öyle bir yer ki ne haksızlığa karşı kılıç kalkar ne de silah kuşanmış yiğidin yapacağı bir şey vardır!

Öyle bir belde ki insanların şerefli, insanların en adisinin bile itibarını zedeleyecek derece alaşağı olur!

357 Metinde Bağdat’ın Şîilerin oturduğu bir semti olan Kerh’in ismi geçmektedir. Ancak Ebû Dülef’in özlediği vatanı Kerec’dir. Çünkü cariyesi Bağdat’tan ayrılmak istemediğini söylüyor. Kerh’e gitmek için Bağdat’tan ayrılmasına gerek yoktur. Kerec: Dağlık bir bölge olan Cibâl şehirlerinden Hemedan yakınlarında; Hemedan ile İsfahan arasında yer alan bir şehirdir. Her birine yedi fersah uzaklıktadır. Hârûnürreşîd tarafından Cibâl valiliğine getirilen Ebû Dülef, Kerec kalesini şehir hâline getirdiğinden buraya Kerecü Ebû Dülef adı verilmiştir. Müstakil bir şehir olmakla birlikte mahalleleri yoktur. Binaları hükümdar binaları olup büyük köşklere ibarettir. Tarım ve hayvancılık yapılır ancak doğal güzellikleri veya gezinti yerleri yoktur (çev.).

Abdullah b. Nûh'un Ebû Dülef'in Cömertliği Hakkındaki Sözü

Ahmed b. Kâsım İclî³⁵⁸ bana naklederek dedi ki: Abdullah b. Nûh bana naklederek dedi ki: Ebû Dülef İclî, Me'mûn döneminde Bağdat'a geldi. Gençlerimizden birisi bana geldi ve dedi ki: "Ona git, çünkü benim mali durumum kötü. Belki zenginleştirerek beni rahatlatır. Onun hakkında beyitler hazırladım." Ona geldi ve görüşmek istedi. Ravi dedi ki: "Huzuruna girdiğinde nesebini bildirerek selam verdi. Sonra şiirini okumak için izin istedi. Kendisine izin verilince [Kâmil'den] dedi ki:

Hakkında söylenilen 'ümidini yitirmiş, malı elinden gitmiş kişiler için ne güzel sığınak' sözüne güvenerek sana geldim,

Hakkında, 'İstenileni verir, böylece malı çalınan kişinin malı aramasına ihtiyaç bırakmaz. Kendisinden yardım istenildiğinde güler yüzlüdür,' derler.

Ben de senin yardımlarınla zenginlik elde edeceğimi ve yanında geniş, refah bir mevkii haiz olacağımı umut ediyorum.

Umut ettiğim şeylerden birkaçıyla evime dönssem bile Allah, sıkıntıları gidermiş demektir.

Tabi ilk önce zamana ve getirdiği sıkıntılara, sevenin sevilenin getirdiği sıkıntılara sabrettiği gibi sabretmek gerek!

Bana dedi ki: "Ne kadarı seni zengin eder?" Dedim ki: "Ben aklını yitirmiş ve hasta biriyim, lütfuna muhtacım." Sonra ailemden yanında bulunanlara hakkımda sorular sordu ve beni tanıdı. Daha sonra bana beş bin dirhem verilmesini emretti. Vekiline de bana bir ev almasını yazdı. Ravi dedi ki: "O, umduğundan fazlasıyla döndü."

[Ebû Dülef ile Cuayferân Arasında]

Dedi ki: Ali b. Yûsuf bana naklederek dedi ki: Bir gün Bağdat'ta Ebû Dülef'in yanındaydım. Hâcib geldi ve dedi ki: "Vesveseci Cuayferân³⁵⁹ kapıda." Ravi dedi ki: O da şöyle dedi: "Akıllılar ve arkadaşlar arasında bizi vesveseciden alıkoyan

358 O, Kâtib Ahmed b. Kâsım b. Yûsuf İclî'dir (çev.).

359 O, Cuayferân b. Ali b. Esfar Enbarî'dir. Sâmerââ sakinlerindendir. Bağdat'ta yetişmiştir. Babasının ölümünden ve kendisini mirasından mahrum etmesinden sonra vesveseye kapıldı. Akıllı yerine geldiğinde iyi şiir söylerdi. Safedî, şiirlerinden bazılarını eserinde aktarmıştır (çev.).

var.” Dedi ki: Şöyle dedim: “Sana kurban olayım, böyle yapma. Onun dili var.” Dedi ki: “Öyleyse ona izin ver.” O, içeri alındı. Huzuruna girdiğinde dedi ki: [Serî’den]

Ey görüldüğünde ümmetin en cömerdi; gözden ırak olduğunda da insanların en değerlisi olan!

İnsanlara seni sorduğumda, ümmetin en takdire layık olanı oluverdin!³⁶⁰

Hepsi: ‘O, Kâsım’dır, gururlu atalarına çekmiştir,’ dediler,

Şayet Rableri dışında birilerine ibadet edecek olsalardı, ümmette kendisine ibadet edilen biri olurdu!

Dedi ki: Ona bir elbise verilmesini emretti. Elbise ona giydirildi. Ona yüz dirhem verilmesini emretti. Cuayferân ona dedi ki: “Kurban olayım sana, kâhyaya bana onun beş dirhemini vermesini emret.” Ona her gittiğimde, bitene kadar istediğim dirhemleri bana verirdi. “Evet,” dedi. Ne zaman istediysen, ölüm bizi ayırıncaya kadar verdi. Ravi dedi ki: Cuayferân başını önüne eğip ağladı ve yere kapandı. Dedim ki: “Ne oldu?” Ravi dedi ki: Bana döndü ve şöyle dedi: [Muhallau’l-basît’ten]

Bu gördüklerimiz ölüp gidecektir, zaten her şeyin sonu vardır.

Lakin şu var ki bir şey ölümsüz olsaydı; gerçekten iyiliksever, cömert kişi ölümsüz olurdu!

O gitti. Ravi dedi ki: Ebû Dülef bana dedi ki: “Ey Ebû Hasan! Sen arkadaşını bizden daha iyi bilirdin.”

[Şairlerin Ebû Dülef’in Huzuruna Girmesi ve Onlara Şiirle Delil Getirmesi]

Ahmed b. Yahyâ Ebû Ali Râzî bana naklederek şöyle dedi: Ebû Temmâm Tâî’nin³⁶¹ şöyle dediğini duydum: “Ben ve Ebû

360 Burada şair, edebî yönünü kullanarak aslında ilk okunuşta izhar olmayan bir manaya vurgu yapmıştır. Zira أضحى في الأمة مخمورًا beytinde şair, şiiri inşat ettiği kişiyi dolaylı olarak övmektedir. İnsanlara onu sorunca övgüye layık biri oluverdiğini söyleyerek insanların kendisinden razı olduğunu, onun adını duyduklarında iyiliklerinden bahsettiklerini, cömertliğini dile getirdiklerini, dolayısıyla kendisini övdüklerini belîğ bir ifadeyle vurgulamıştır (çev.).

361 Ebû Temmâm Habîb b. Evs b. Hâris Tâî (ö. 231/846): Söze başlama, şiirinin saflığı ve üslubunun güzelliğinde çağında benzersiz Arap şairidir. Hamâse adlı eseriyle tanınır (çev.).

Di'bil, şairlerden birisi sanırım Umâre,³⁶² Ebû Dülef'in huzuruna girdik. O, cariyesiyle satranç oynuyordu. Bizi görünce dedi ki: "Bu konuda bir şiir söyleyin: [Haff' ten]

Nice günleri içkiyle değil; aksine kaleleri evirip çevirerek oynadığım satrançla geçirdim.

Sonra dedi ki: "Hediye verin." Birbirimize bakakaldık. Sonra dedi ki: "Niye söylemiyorsunuz?" [Haff' ten]

Kâsım'ın cennet bostanında, yastık ve serilmiş uzun halıların üzerinde oturmuş vaziyette,

Geyiklerden bir ceylanı da gözümüze kestirdik, eti kemik iliğini (beyni) ezer geçer,

Ona bir tuzak kuruverdik, tuzakla beraber kapanlar hazırladık, Beş uykusuz geceden sonra, fışkırdayan bir nehrin ortasında onu avladık!

Şair (Ebû Temmâm Tâî) dedi ki: "Onun yanından kalktık." Dedi ki: "Nereye? Yerinizde durun ki hediyeleriniz yazılsın." Biz de dedik ki: "Bize hediye vermene gerek yok. Bugün senin katından bize inen bizim için yeterli." Sonra o, bize iki kat hediye verilmesini emretti.

Ebû Dülef Başkanlığında İclogullarının Edebî Bir Münazarası

Muhammed b. Ferhân Kulzumî bana naklederek dedi ki: Ebû Cüşem Muhammed b. Merzubân bana naklederek dedi ki: "Ben Kâsım b. İsâ Ebû Dülef'in bir meclisine katıldım. Benzerini ne gördüm ne de duydum. Bu mecliste İclogullarının hepsi büyük, küçük ve edipleriyle toplanmıştı. Kâsım b. İsâ, onlara: "Arapların söylediği en kahramanca beyit hangisidir," diye sordu. İçlerinden biri dedi ki: Antere'nin sözüdür: [Kâmil'den]

Eğer beni kalkan yaparak mızraklardan korunuyorlarsa sıkıntı yok, yerimde dururum; ancak sıkıntı şu ki ileriye atılıp savaşmıyorum!

362 Umâre b. Akîl b. Bilâl b. Cerîr b. Atiyye: Yemâme'den gelmiş fasih bir şairdir. Me'mûn'u ve önde gelen komutanlarını övmüştür. Halk onun şiirini yazmıştır. Şiirinde tek bir hata bulamamışlardır. Vâsık döneminde 853'te vefat etmiştir (çev.).

Kâsım b. İlsâ oğullarından biri şöyle diyen bir şairin³⁶³ sözünü söyledi: [Tavîl'den]

Eğer sonu olmayan savaş, ileriye atılıp ölümüne savaşmayı gerektiriyorsa asla yerimde durmayı sevmem!

Bir diğeri dedi ki: Amr b. İtnâbe'nin³⁶⁴ sözü: [Vâfir'den]

İffetim, yiğitliğim, övgüyü kârlı bir kazanç görmem,

Nefse zor gelse de malımı infak etmem, açığöz kişinin kafasını uçurtmam,

Savaş meydanında ne zaman ürküp tedirgin olsa nefsim, 'Yerinde duruver, ya yaptığın şeylerden dolayı övülür ya da şerefle ölüp rahatlırsın,' demem (Beni geri durmaktan alıkoydu),

Bütün bunları, asil davranışlar kazanmak ve tiksindirici şeylere alıştırmamak için yapıyorum.

[136] Bir başkası dedi ki: Abbâs b. Mirdâs Sülemî'nin³⁶⁵ sözü: [Vâfir'den]

Süvari birliğine saldırıyorum. Umurumda değil! Ya ölürüm ya da kalır.

Müzeyne'den³⁶⁶ bir adam da [Mütekârib'den] şöyle diyordu:

Benî Kuhâfe'yi³⁶⁷ imdada çağırdım, hemen geldiler. Bunun üzerine, 'Geri dönün, artık yolumuza devam etmek kolaylaştı,' dedim.

Sonunda iki yüz kadar beyit söylediler. Yanında Ebû Temmâm Tâî³⁶⁸ de bulunuyordu. O dedi ki: "Vallahi bu, gidenlerin ve kalanların en iyi şiiridir: O şöyledir: [Tavîl'den]

363 Beyit, Ebû Zeyd Kays b. Hâtîm'e aittir. O, Evs kabilesinden İbn Adî'dir. Cahiliye döneminde Evs'in şairi ve cesurlarından biriydi. Şiiri mükemmeldir. (ö. 623) (çev.)

364 İbnü'l-İtnâbe, Amr b. Âmir b. Zide Menât Ka'bî Hazrecî: Cahiliye şairi ve süvarisidir. Hazrec'in en şerefliisidir. Annesi İtnâbe bint Şihâb'a nispetiyle meşhur olmuştur. Evs kabilesiyle yaptığı savaşlarda Hazrec kabilesinin başında bulunmuştur (çev.).

365 Ebû'l-Heysem Abbâs b. Mirdâs b. Ebî Âmir Sülemî: Kahramanlık şiirleriyle tanınan sahâbi. Mudar kabilesine mensuptur. 639'da ölmüştür (çev.).

366 Müzeyne (Benî Müzeyne): Adnânîlere mensup bir Arap kabilesi. Muallaka şairi Zühayr b. Ebû Sülâm ile *Kasîdetü'l-bürde*'siyle tanınan oğlu muhadram şair Ka'b b. Zühayr ve muhadram şair Ma'n b. Evs, Müzeyne kabilesine mensuptur (çev.).

367 Kuhâfe oğulları: Kahtânîlerden Benî Şehrân b. Has'am'ın bir boyudur. Onlar Benî Kuhâfe b. Âmir b. Rebîa'dır (çev.).

368 Ebû Temmâm Habîb b. Evs b. Hâris Tâî (ö. 231/846): *Hamâse* adlı eseriyle tanınan Arap şairi (çev.).

Bir ayağını ölüm bataklığına sabitledi ve ona, 'Ayak tabanının altında dirilme!' dedi,

Övgüyle dolup taşmış bir şekilde erkenden geliverdi, eli avucu ödülle dolup taşmadan geri dönmedi,

Ölümünden kaçış kolaydı aslında; ancak haramlardan uzak durmak, iyilik ve sağlam duruşu kendisini ölümden koruyuverdi.

[Ebû Dülef'in Meclisinde Ebû Temmâm'la Basralı Şair Arasında]

Mes'ûd b. Îsâ b. İsmâil Abdî bana naklederek dedi ki: Ebû Temmâm'ın kölesi Sâlih bana haber vererek dedi ki: Basra ahalisinden Temîmli bir şair Ebû Dülef'in huzuruna geldi ve Ebû Temmâm'la atıştı. O, Temîm'i oyuna getirmek için Ebû Dülef'e hitaben güzel bir şiir söyledi. O şöyledir: [Tavîl'den]

Bir gün Lüceym ve civarındaki soylu, iffetli kadınların evlatları Benî Hısın'a³⁶⁹ gem vurulursa,

Bilinsin ki ölüm keskin kılıçlar, mızraklar akrabalarının yanı sıra savaş gününde onların akrabaları olurur!

Eğer Temîm³⁷⁰ kabilesi, hünelerinden ötürü gurur duyacaksa,

O zaman unutmayın ki siz de Zikâr Savaşında kılıçlarınızla, Hâcib'in yayını rehin alanların tahtını salladınız!³⁷¹

Neredeyse o gün, evlerinizin avluları bile yerinden oynayıp heyecandan ötürü size katılacaktı!

[Abdullah b. Tâhir'in Şair Ali b. Cebele'yi Sevmemesi]

Ahmed b. Kâsım bana naklederek dedi ki: Mevlam Nâdir bana naklederek dedi ki: Ali b. Cebele,³⁷² Abdullah b. Tâhir'e gitmek üzere yola çıktı. Horasan'a kadar yayılan güzel şiirle-

369 Kinâne'ye bağlı Adfoğullarının bir boyudur (çev.).

370 Adnânîlere mensup bir Arap kabilesi. Tam künyesi Temîm b. Mürr b. Üdd b. Tâbiha'dır (çev.).

371 Zikâr/Zûkâr Savaşı, Eyyâmü'l-Arab olarak bilinen savaşlardan biridir. Bu savaş, Arap kabilelerin kendi aralarındaki savaşlardan olmayıp Acemlerle yani Farslılarla yaptıkları savaş olarak kayıtlara geçmiştir. Bekir b. Vâil kabilelerinin bir araya toplanıp yekvücut olduğu bu savaşta, Farslılar elim bir hezimete uğramıştır (çev.).

372 Ali b. Cebele'nin lakabı *akevvektir* (şişman ve kısa). Bağdat halkının Horasanlı taraftarlarının soyundandır. Sözü tatlı, manaları hoş, yetenekli bir şairdir. Güzel davranışları överdi. Onun şiirleri Ebû Dülef ve Ebû Gânim Humeyd b. Abdülhamîd'in övgüsünde etkin bir şekilde kullanıldı (çev.).

riyle onu övdü. Yanına vardığında Abdullah ona dedi ki: “Ey Ali! Ebû Dülef hakkında şöyle söyleyen sen değil misin?” [Medîd’den]

[137] *Açıkçası dünya, Ebû Dülef’tir; onun savaşmasıyla şehre dönmesi arasındadır!*

Ebû Dülef, göçüp gitse dünya da hemen onun izinden göçüp gidecektir.

Dedi ki: “Evet.” O da dedi ki: “Seni bize getiren ve yönettiğin dünyadan vazgeçiren nedir? Geldiğin gibi dön.” O, Ebû Dülef’e uğradı ve ona haberi bildirdi. Ebû Dülef, Ali’ye bol ih-san ve ikramda bulundu. Sonra Ali yola devam etti. Nâdir dedi ki: Onu Kâsım b. Yûsuf’un yanında gördüm. Ona durumunu sordular. O dedi ki: [Tavîl’den]

Ebû Dülef’le karşılaştığında onurlu, eli açık, cömert, hoşgörülü, gerçek bir reis görürsün,

Hayırsever Ebû Dülef, en soylu, en yardımsever ve onların en cömertleridir,

Aynı şekilde savaş meydanında da en metanetli ve keskin kılıçla en çok vuruşup çarpışandır,

Cesur, dayanıklının gerisin geriye kaçtığı savaşa kendisi ona en iyi atılanıdır.

Daha önce bana iyiliklerde bulundun, yine dönüp o iyilik gibi yeni bir iyilikte bulundun,

Öyle iyilikler ki art ardadır; bir tanesi geçip gittiğinde yeni bir iyilik onu takip ediyor,

Bu davranışları, babasının ve dedesinden kendisine mirastır, zaten her insan alıştığı şeyi yapar!

Başkasını, yapacağından geri durması dolayısıyla yakınacak değilim; ancak şu var ki övgü, daha soylu ve cömert olanadır!

[Ali b. Cebele, Fazl b. Abbâs’ın Meclisinde]

Hârûn b. Ubeydullah b. Meymûn bana naklederek dedi ki: Babam bana naklederek dedi ki: Fazl b. Abbâs b. Ca’fer’in yanında idim. Onun yanında da şişman ve kısa (*akevvek*) Ali b. Cebele vardı. Ona, Ebû Dülef hakkında söylediği kasidesini okudu: [Medîd’den]

Eğlenme onun arzularından olmasına rağmen doğru olmayan şeylere karşı kendisi koruyup onlardan yüz çevirdi, Açıkçası dünya, Ebû Dülef'tir; onun savaşmasıyla şehre dönmesi arasındadır!

Ebû Dülef, göçüp gitse dünya da hemen onun izinden göçüp gidecektir.

Ali b. Cebele dedi ki: "Ey Ebû Ca'fer, İmruülkays³⁷³ dedi ki: [138] [Medîd'den]

Benî Süal'den³⁷⁴ nice keskin nişancı (ok fırlatıcısı) ellerini av için pusuya yattığı yerden çıkarıverir,

Avladığını yemez o, kendisine bir şey bırakmaz; kabilesinden sayılmayasıcı!³⁷⁵

Ben dedim ki: [Medîd'den]

Öyle kan ki cinsel ilişkiyle onu akıttım; aslında hiçbir akıl kârı onun akıtılmasını kabul etmezdi,³⁷⁶

Kan akmaya, kendisi de neferlerini uğruma feda etmeye devam ededurdu.

[Ebû Dülef'in Abbâs b. Hasan Alevî'ye Adağı]

Abdullah b. Amr dedi ki: Muhammed b. Ali bana naklederek dedi ki: Muhammed b. Abdullah b. Hüseyin Ebî Tâlib Ca'ferî³⁷⁷ bana naklederek dedi ki: Me'mûn döneminde bir topluluğun Abdullah b. Abbâs b. Hasan tarafından Ebû Dülef'e yazılan bir mektubu almak için birbirleriyle kıyasıya mücadele ettik-

373 Ebû Vehb (Ebû'l-Hâris/Ebû Zeyd) Hunduc b. Hucr b. Hâris Âkilü'l-Mürâr (ö. 540 dolayları): Cahiliye devrinin tanınmış Arap şairidir (çev.).

374 Kahtânîlerden Tay kabilesinin bir boyudur. Onlar Benî Süal b. Ömer b. Gavs b. Tay'dır (çev.).

375 Beddua formatında gelen bir taaccüb cümlesidir. Şair, methettiği kişinin oku iyi fırlattığını, fırlatılan okun ava sağlam bir şekilde saplandığını belirttikten, avladığı hayvanı cömertliği dolayısıyla yemeyip etrafındakilerine dağıttığını ifade ettikten sonra şaşkınlık babında "Allah, onun canını alsın da kabilesinin fertlerinden sayılmasın," demiştir. Beytin bu bölümüyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, thk. N. Hüseyin Zerkûr, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 3. Baskı, Beyrut 2010, 2: 331 (çev.).

376 Kızlık zarından ilişki sırasında çıkan kana vurgu yapmıştır. Beytin açıklaması için bkz. Emel Mühyiddin Kürdî, *Devru'n-nisâ fî'l-Hilâfeti'l-Abbâsiyye*, Dârü'l-Yâzûrî İlmiyye, Ammân 2016, 168 (çev.).

377 O, Ebû Tâlib Ca'ferî'dir. Künyesi Muhammed b. Abdullah b. Hüseyin b. Abdullah b. İsmâil b. Abdullah b. Ca'fer b. Ebî Tâlib'dir. Yoksul bir şairdir. Kûfe'de oturdu (çev.).

lerini gördüm. Dedi ki: “Bu adamın bizim için malından bir adak adaması gerekir. Biz onun koruduklarının en iyileriyiz. Fakat bu, benim her sene ona yazdığım bir mektup. Kurada kimin ismi çıkarsa mektup onundur, diyerek sahibinin ismini yazıyorum.” Arkadaşlarımızdan birinin bana söylediğine göre Ebû Dülef, kendisine bu yazı ulaştığında, her sene yüz bin dirhemi ziyaretıyla ilgilenen kişilere, yüz bin dirhemi de getirene vermek için gönderirdi.

Ravi dedi ki: Abbâs b. Hasan için bunu temin etmesinin sebebine gelince İshak Mevsilî dedi ki: “Ebû Dülef bana naklederek dedi ki: Hârûnürreşîd’in huzuruna girdiğimde bana dedi ki: “Toprağın ne durumda/nasıl?” Dedi ki: Dedim ki: “Harap ve viran. Kürtler ve Araplar ona el koydu.” Ravi dedi ki: Ona birisi dedi ki: “Bu, dağın musibetidir ey Müminlerin Emîri! Bu musibetin, dağı etkilediğini gördüm.” Dedim ki: “Ey Müminlerin Emîri! Eğer sana doğru söylediyse ben dağı ıslah edecek kişiyim.” Ravi dedi ki: Bana dedi ki: “Bu nasıl olacak?” Ben dedim ki: “Sen aleyhimdeyken ben onun iddia ettiği gibi bozulmasına (*fesâd*) sebep olurum. Sen yanımda olduğunda onun düzelmesine (*salâh*) sebep olamam.”

Çıktığımda yanındaki bir ihtiyar ona dedi ki: “Ey Müminlerin Emîri! Onun gayreti, gerçekten kendisini çok uzak hedeflere ulaştırıyor.” Yaşlı adamı sordum. Bana Abbâs b. Hasan Alevî³⁷⁸ olduğu söylendi. Dedi ki: Şükreder bir vaziyette onunla karşılaştım ve dedim ki: “Söz veriyorum Allah’a, artık birisi için bana yazılı istekte bulunursan muhakkak o kişinin ihtiyacını karşılayacağım.”

[Ebû Dülef’le Âmillerinden Biri Arasında]

Dedi ki: Muhammed b. Ahmed b. Rezîn dedi ki: Ebû Dülef’in kardeşi Hüseyin b. Ali b. Ebû Seleme bana naklederek dedi ki: [139] Ebû Dülef’in âmillerinden biri bir kusur etti. Ebû Dülef, onu azledip bağlayarak hapsedecek bir adamı ona gönderdi. O da

378 Abbâs b. Hasan b. Ubeydullah b. Abbâs b. Ali b. Ebî Tâlib, Ebû'l-Fazl Alevî'dir. Hârûnürreşîd döneminde Bağdat'a geldi. Sonra Me'mûn'a arkadaş oldu. Etkili ve düzgün şiir söyleyen bir şairdi. Öyle ki onun için Ebû Tâlib ailesinin en iyi şairi denilmiştir (çev.).

hapishaneden Ebû Dülef'e dikkafalılık edip lafı uzattığı, derin bir mektup yazdı. Ebû Dülef ona şöyle yazdı: [Serî'den]

*Ey mektuplarında yazılarını uzatan, işlerindeyse geri duran,
Cehaletinden ötürü belirsizliğe dalan ve apaçık şeyi terk eden kişi!
Ona prangaları vuran kişi yürütmedi; bilakis prangaları akraba-
ları yapıverdi!*

Gereksiz yere lafı (yazıyı) uzatması, kendisine prangalar vurdurttu. Öyle ki artık prangalar, ayaklarından hiç çıkmayacak!

*Vallahi ya gereksiz yere mektuplarını uzatmayı terk eder ya da
ilelebet prangalı kalacak!*

Yahyâ b. Eksem

[3. Kısım]: Yahyâ b. Eksem'in Me'mûn'la Görüşmesi ve Halifenin Onu Vezir atamasının Sebebi

[Yahyâ b. Eksem'in Me'mûn'la Görüşmesi]

Dedi ki: Ahmed b. Sâlih Edham bana naklederek dedi ki: "Yahyâ b. Eksem'e olanın sebebini biliyor musun?" Dedim ki: "Hayır, bilmeyi çok isterim." Dedi ki: "Yahyâ b. Hakan,³⁷⁹ onu Hasan b. Sehl'e götürdü, onu övdü ve gözünde konumunu öyle yüceltti ki sonunda onu Basra kâdılığına³⁸⁰ atadı. Sonra Me'mûn onu vezir edindi.³⁸¹ Yahyâ onu etkisi altına aldı."

[Yahyâ b. Eksem'le Sümâme b. Eşres Arasında Münazara]

Abdullah b. Ebû Mervân Fârisî bana naklederek dedi ki: Sümâme, Yahyâ b. Eksem'in iki kere Basra kâdılığı yapmasına sebep olmuştur. Basra'da cezaya çarptırmasını emrettiği hademededen de kurtulmasına sebep olan kişidir. Husyelerine kamışla vurarak ona işkence ettiği söylenir. Sonra Basra'dan azledildi ve kalması için ona ev bakan Sümâme'ye misafir oldu. O sırada Ahmed b. Ebû Hâlid Ahval öldü. Onun yerini alacak kişiye ihtiyaç duyuldu. Ravi dedi ki: Me'mûn, Sümâme'ye hizmetine ihtiyaç duyulduğunu bildirdi. Sümâme kaçındı ve ma-

379 Horasanlı Yahyâ b. Hakan, Ezd'in mevlasıdır. Mütevekkil'in veziri Ubeydullah'ın babasıdır (çev.).

380 Yahyâ b. Eksem 21 yaşında bir gençken 817'de Basra kâdılığına atandı. Basrahılar onu küçümsedi ve sınamadan geçirdiler (çev.).

381 Halife Me'mûn'un Yahyâ b. Eksem'i vezir atadığına dair kayıt bulunmamaktadır (çev.).

zeret gösterdi. Me'mûn bundan rahatsız oldu. Dedi ki: "Öyleyse hizmet için uygun bir adam istiyorum."

Sümâme şöyle dedi: "İçimden Yahyâ'yı düşündüm. Yahyâ ile görüşmeden bunu Me'mûn'a belli etmedim. Ondan ihanet etmemesi, konumu güzel ve durumu iyi olduğunda beni unut-
[140] maması konusunda söz aldım." Ravi dedi ki: Yahyâ şöyle dedi: "Ey Ebû Ma'n!³⁸² Ben senin terbiyenin eseriyim ve amcanın oğluyum." Sümâme'nin uşağı Sirâc'ın bana haber verdiğine göre Yahyâ, Sümâme'ye yakın olmak ve onun nezdinde bir konum edinmek istedi. İ'tizal görüşünü öğrenmeye başladı. Dedi ki: Yahyâ'nın durumu iyi olduğunda onunla Sümâme arasında kötü şeyler oldu, Me'mûn'un yanında ayrılımlar ve tartışmalar yaşandı. Bu olaylar, nakledilen ve yazılan kelimeler ve cedel meclislerinde oldu. Yahyâ bir gün dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Bana, bir adamın ümmetin iki harfte ihtilaf ettiği konuyu açıklığa kavuşturduğunu iddia ettiği haberi ulaştı." Sümâme ona dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Bu sadece benim başıma geldi. Benim onun sözüyle ilgili bir şarkım (*gînâ*) var. Evet, ben, ümmetin iki harfle ilgili ihtilaf ettiği şeyi açıklığa kavuştururum. Ancak seçkinlerin onu anlaması için üçüncü bir harf ekledim."

Me'mûn dedi ki: "Öyleyse söyle, seni onun dışında görmüyorum." Dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Kulların fiilleri boş değildir. İnsanların bu hususta ihtilaf ettiği şey, fiillerin Allah'tan olması, kulların bu fiillerde bir etkisinin olmamasıdır. Veya bir kısmı Allah'tan, bir kısmı kullardandır. Bu fiillerin hepsinin Allah'tan olduğu iddia edilirse kulların küfür fiilinde dahil olmamış olur ve her çirkin fiil Allah'a nispet edilmiş olur. Onların hem Allah'tan hem de kullardan olduğu iddia edilirse o zaman yaratılmışlar, her kötü eylemlerde ve küfürde Allah'ın ortakları olurlar. Eğer onların kullardan olduğu Allah'ın bunlarda bir müdahalesi olmadığı iddia edilirse durum benim dediğime gelir." Ravi dedi ki: Yahyâ hiçbir cevap veremedi.

382 Ebû Ma'n Sümâme b. Eşres Nümeyrî Basrî Bağdâdî (ö. 213/828): Bağdat Mutezilesinin önemli şahsiyetlerinden biridir (çev.).

[Me'mûn'un, Nebiz İçen Kâdıya İzin Vermeyeceğine Dair Görüşü]

Ahmed b. Ebû Tâhir dedi ki: Me'mûn, su katmadan içen Yahyâ b. Eksem'i huzuruna getirtti. Me'mûn diyor ki: "Eğer Yahyâ içmek isterse ben ona izin vermem." Muhtemelen Me'mûn'un önüne üzüm peltesi (*matbûh*) olan bir tabak konuldu, Yahyâ onunla birlikte yedi. Bundan sonra Me'mûn ona şöyle dedi: "Tabaktaki üzüm peltesidir, kâdının nebiz içmesine izin vermem."

Yahyâ b. Eksem dedi ki: "Her kâdıya kendisini ataman konusunda ne istediğini açıkla. Sonra onu gizlemesini emret, sonra da ilk olarak ne yapacağına bak. Onların yanına muhbir koy." Me'mûn ona dedi ki: "Seni başkâdı atıyorum." Diğerine onu atamada ne istediğini söyledi. Yahyâ'nın haberi hariç bu haberin hepsi yayıldı. İnsanların, onun Basra'ya kâdı olarak gitmek istediğini konuştuklarını duydu. Yahyâ bunu konuşanları azarladı. Me'mûn ona dedi ki: "Bu nasıl yayıldı, ben Basra'ya gitmek için gemiler kiralanmasını emretmişim." Yahyâ dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Bir şeyin gizli tutulması ancak başka bir şeyin yayılmasıyla olur; yoksa insanlar bu gizli tutulan şeyi fark ederler." Me'mûn: "Doğru söyledin," dedi ve onu övdü. [141]

Kâdı Abdurrahman b. İshak'ın Haberleri, İşe Başlaması ve Sultan'la Görüşmesi

Ahmed b. Ebû Tâhir dedi ki: Ebû'l-Basîr dedi ki: Abdurrahman b. İshak³⁸³ sık sık Veled-i Semâ'a yemeklerini yemek için giderdi. O bir gün onlara geldi ve yanlarında yemek yedi. Onun başlığını aldılar, birbirlerine attılar, sonra onu parçaladılar. Bu durum onu kızdırdı ve şikâyet etmek için onların babası-

383 Abdurrahman b. İshak b. İbrâhim b. Seleme: Benî Dabbe'nin mevlasıdır. Doğu Bağdat kâdılığı yapmıştır. Kendisi rey ashabındandır. Rahat yaşardı. Mal toplamaya düşkündü. Cehm b. Safvân'ın görüşünü benimsemişti. Medâinî'den nakledildiğine göre o, fıkihtan bir şey anlamadığı hâlde Rakka kâdısı atanmıştı. Daha sonra Bağdat'a gelince Me'mûn onu Batı yakası kâdılığına atamıştı. 842'deki azline kadar bu görevde kaldı. Bu Abdullah b. Tâhir sayesinde olmuştu. Vekî, *Ahbârü'l-kudât*, 1947, 3: 283 (çev.).

na gitti. Babalarının yanında bir topluluk gördü. Bu yüzden topluluğun yanında onları babalarına şikâyet etmeye çekindi. Onların oradan kalkmalarını bekledi. Bu sırada, Zü'l-Yemîneyn Tâhir b. Hüseyin'in, orduda görev yapıp askerin davalarına bakacak bir kâdıya ihtiyaç duyduğunu bildiren mektubu geldi. Ona dedi ki: "Ey Abdurrahman! Bu göreve gitmek senin için uygun mu?" Abdurrahman: "Evet," dedi. Abdurrahman göreve gitti. Tâhir, onu ordusuna kâdı atadı. Bu görevi sürdürdü ve kâdılar arasına katıldı. Babası geldi ve ona dedi ki: "Beni Emîr'e götür." Abdurrahman babasının onu rezil etmesinden korktu ve vazgeçmesi için ona para verdi.

Ravi dedi ki: Babası bizimle otururken erkeklik organını çıkarırdı. Biz de şöyle derdik: "Yazıklar olsun, bu ne?" O: "Ondan bir kâdı çıktı," derdi. Ebü'l-Basîr dedi ki: "İşhak'tan, Ebû Abdurrahman b. İşhak'tan ben sorumluydum. Ona Ebû İşhak Vudûcî denirdi. O yanına tavla zarlarını aldığı hâlde Gassân b. Ebü's-Semrâ'ya gitti. Zar atıp tavla oynuyorlardı.

Bizans Seferi

[142] **[4. Kısım]**

Me'mûn'un Bizanslılarla Savaşmak İçin Şam'a Gidişi

[Dımaşk'a vardığında İbrâhim b. Îsâ'nın Me'mûn'la Konuşması]

Ahmed b. Ebû Tâhir dedi ki: 215/830 senesi girdiğinde Me'mûn Sugûr'a³⁸⁴ gitmeye karar verdi. Bana Muhammed b. Heysem b. Adî naklederek dedi ki: Bana İbrâhim b. Îsâ b. Bureyhe b. Mansûr naklederek dedi ki: Me'mûn, Dımaşk'a gitmek istediğinde ben onun için bir konuşma hazırladım. Orada iki üç gün kaldım. Onun huzuruna varınca şöyle dedim: "Allah, Müminlerin Emîri'nin izzetini (gücünü) en güzel şekilde devam ettirsin ve yüce gönüllülüğünü en güzel şekilde

384 *Sugûr*, daha ziyade Anadolu'nun güneyindeki Arap-Bizans sınır bölgesini anlatır. Tarsus'tan başlayarak Amonos dağlarından geçerek Şam, el-Cezîre boyunca uzanır. İstahrî, Sugûr şehirlerini Malatya, Hades, Maraş, Hârûniye, Kenîsetüssevdâ, Aynizerbe, Misis, Adana ve Tarsus şeklinde sıralayarak Sugûrüşşâm ile Sugûrülcezîre'yi birbirinden Lükâm (Amanos) Dağının ayırdığını söyler (çev.).

sürdürsün! Her kötü durumda beni ona feda etsin! Allah'ın kendisine bahşettiği nimeti idrak eden kişinin, müminlerin görüşüyle -Allah kendisine destek çıksın- bu nimet dolayısıyla O'na sabah-akşam çokça teşekkür etmesi gerekir. Onu bu iyiliğe alıştırmayı dolayısıyla da kendisine bahşedilen nimetlerin devamını ve Allah'a şükretmekle fazlasını istemeye layıktır. Müminlerin bu konuda halifeye teşekkür etmeleri, Allah'ın kendisine verdiği nimetleri devam ettirmesine vesile oldu. Müminlerin Emîri'nin -Allah onu aziz kılsın-, onun hizmetinde olmaktan, hizmetinde iyi olmaktan kaçınmadığını bilmesini isterim. Nitekim -Allah ona arka çıksın- o, yolculuğun zahmetinden, yer değiştirmenin vereceği yorgunluktan çekiniyordu. Bu konuda onu teselli etmeye ve kendimi ona adamaya en evla kişi, Allah'ın onun ne istediğinin farkına varmayı bana bahşetmesi, ona itaat etmem ve Allah'ın yerine getirmesini istediği hakları bilmem dolayısıyla benim. -Allah onu yüceltsin- eğer Müminlerin Emîri, kendisine hizmet etmekle beni yüceltmeyi uygun görüyorsa kabul eder. Tâbi var olmakla beraber fiil de olacaktır.”

O düşünmeden söze başlayarak bana dedi ki: “Müminlerin Emîri, bu konuda bir karar vermiş değil. Eğer senin aileden birini arkadaş edinmek isterse senden başlar. Bu konuda onun katında senin önceliğin var. Hele de Müminlerin Emîri'nin gösterdiği tevazuu sen kendin göstermişsen, eğer o bundan vazgeçerse konumundan rahatsız olmadan yardım et. Fakat sana ihtiyaç var.” Dedi ki: “Vallahi onun başlaması, benim düşünmemden daha iyidir.”

[Me'mûn'un Bizans'la Savaşmaya Gitmesi ve Kızını İmam Muhammed Cevâd (as.) ile Evlendirmesi]

Dedi ki: Müminlerin Emîri, Şemmâsiyye'den Beradân'a³⁸⁵ doğru yola çıktı. Mart'ın 24'ü Perşembe gününe tekabül eden 215/830 yılı Muharrem ayının bitimine 6 gün kala öğle na-

385 Beradân: Bağdat'ın yukarısında yedi fersah mesafede Sariyfûn/Sarîfîn yakınlarında Hâs nahiyesinden bir köydür. Yâkût, Düceyl'in nahiyesinden olduğunu söyler. Bilinen bir su kaynağı vardır (çev.).

mazından sonra yola çıktı. Tîkrî³⁸⁶'e gelene kadar yola devam etti.

O vakit safer ayının cuma gecesi Medine'den gelen Muhammed b. Ali b. Mûsâ b. Ca'fer b. Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib,³⁸⁷ Bağdat'tan yola çıktı. Müminlerin Emîri'yle Tîkrît'te karşılaştı. Me'mûn, onu mükâfatlandırdı ve Müminlerin Emîri'nin kızı olan karısıyla zifafa girmesini emretti. Ahmed b. Yûsuf'un Dicle kıyısındaki evinde zifafa girildi ve orada bir süre kaldı. Hac mevsimi geldiğinde ailesi ve yakınlarıyla birlikte oradan çıkıp Mekke'ye geldi. Sonra da Medine'deki evine gidip orada yerleşti.

[Me'mûn'un Kurre Kalesini Fethetmesi]

Dedi ki: Me'mûn, Tîkrît'ten yola çıkıp Musul'a gitti. Sonra Musul'dan yola çıkıp Nusaybin'e gitti. Sonra Nusaybin'den yola çıkıp Harran'a gitti. Sonra Harran'dan yola çıkıp Urfa'ya gitti. Sonra Menbic'e³⁸⁸ gitti. Sonra Menbic'ten yola çıkıp Dâbık'a³⁸⁹ gitti. Sonra Antakya'ya gitti. Sonra Masîsa'ya³⁹⁰ varana kadar yola devam etti. Sonra oradan yola çıkıp Tarsus'a gitti. Sonra cemâziyelevvelin ortasında Tarsus'tan yola çıkıp Bizans topraklarına girdi. O sırada Abbâs b. Me'mûn Malatya'dan yola çıktı. Müminlerin Emîri, Kurre Kalesini kuşatıp fethetti. Sonra

386 Tîkrît: İsmi Tekrît olarak okunur ancak halk Tîkrît dediğinden öyle kalmıştır. Irak'ta ünlü tarihî bir şehir. Bağdat ile Musul arasında Dicle Nehrinin batı (sağ) sahilinde Cebelihamrîn eteklerinde yer alır. Bağdat'a otuz fersaktır. Günümüzde Bağdat'a 140 km mesafededir (çev.).

387 O Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî Rızâ b. Mûsâ Kâzım b. Ca'fer Sâdık'tır (ö. 220/835). İmamiyye Şiasına göre dokuzuncu imamdır. Halife Me'mûn onu kızıyla evlendirdi ve Medine'ye yerleştirdi (çev.).

388 Menbic: Kuzey Suriye'de tarihî bir şehir. Türkiye'den kaynağını alarak Fırat'a kavuşan Sacur çayının güneyinde Haleb'i Urfa'ya bağlayan önemli bir ticaret yolunun üstündedir (çev.).

389 Dâbık: Haleb yakınlarında Azaz nahiyesine bağlı bir köydür. Haleb'e dört fersah uzaklıktadır. Emevi Halifesi Süleyman b. Abdülmelik'in kabri buradadır. Yakınında meşhur çayırılık bulunmaktadır. Daha sonra burada Mercidabık Savaşı cereyan etmiştir (çev.).

390 Masîsa: Ceyhan Nehrinin sağ kıyısında Adana'ya 27 km. uzaklıkta kurulan şehrin adı Eski Çağ kaynaklarında Mopsuestia, Bizans ve Haçlı kaynaklarında Mopsuesta, Mamistra (*Mampsista*, *Mamista*, *Malmistra*) şeklinde geçer. Şehir Süryânîcede *Masista*, Arapçada *Massîsa* (Masîsa), Türkçede Misis olarak adlandırılır (çev.).

yıkılmasını emretti. Bu olay 215/830 Cemâziyelevvel'in (Haziran-Temmuz) bitmesine dört gün kala pazar günü oldu.

[Dicle'nin Suyunun Artması]

Me'mûn için Bağdat'ta Rum beldeleri (Anadolu) için 10 Receb Cuma günü fetihname okundu. Bundan sonra Me'mûn Receb'in bitmesine 13 gün kala Rum beldelerinden Kurra'yı fethetmek için geldi. Zilhiccenin başlarında çarşamba günü Dicle'nin suyu yükseldi. Öyle ki sular Sarât³⁹¹ tarafındaki değirmen evlerinin üzerine geldi. Bu durum böyle bir artmanın olmadığı bir zamanda gerçekleşti. Bu yüzden Bağdat'taki köprüler parçalandı/ayrıldı. Sonra sular biraz daha arttı ve sonra azaldı.

[Me'mûn'un Esir Kadınlarla İlgili Tavrı ve Rum Manuel'in Zulmü]

Dedi ki: Me'mûn Kurre (Kure) Kalesini fethettiğinde içindekileri ganimet olarak aldı. Esir kadınları elli altı bin dinara satın aldı. Sonra onları serbest bıraktı ve kendilerine birer dinar verdi. Oğlu Abbâs, ramazan ayında Derbi'l-Hades'e³⁹² doğru yola çıktı. Onun arkasından Bağdat'a gelen ve birlikte Rum toprağına girdiği Rum Manuel³⁹³ ona ihanet etti. Abbâs yola çıktığında fethettiği kalelere onu vekil bıraktı. Onun yanından ayrılınca Manuel kendisine ihanet etti ve Müminlerin Emîri'nin geride bıraktığı Müslümanları da bulunduğu yerden çıkardı. Yanında bulunan silahlara da el koydu ve Rum (Bizans) kralıyla anlaşma yaptı. Müminlerin Emîri Bizans topraklarından çıktığında Tarsus'ta üç gün kaldı. Sonra Dımaşk'a gitmek üzere oradan ayrıldı. Me'mûn, 215/830-831 senesinin bitimine kadar Dımaşk'ta kaldı.

[Me'mûn'un Bizans Topraklarına Dönmesi ve Yirmi Kadar Kaleyi Fethetmesi]

216 (831-832) yılında Me'mûn, Bizans İmparatoru'nun [Theophilos] Tarsus ve Masîsa (Misis) halkından 1.600 kişiyi [144]

391 Bağdat'ta iki nehirdir: Sarâtü'l-Kübrâ ve Sarâtü's-Sugrâ. Çev.)

392 Derbi'l-Hades: Sugûrda Malatya, Samsat ve Maraş arasında sağlam bir kaledir. Toprağının kırmızı olmasından dolayı kırmızı (*hamrâ*) denir (çev.).

393 Bizans ordusunun komutanıdır (çev.).

öldürdüğü haberini aldı. Onların lideri, Abdullah Merverûzî adlı bir kişiydi. Me'mûn bunu öğrendiğinde 216 yılının Cemâziyelevvel ayının son on birinde yola çıkıp Bizans toprağına girdi. Orada şaban ayının ortasına, yani 24 Eylül'de kadar kaldı. Onun gerek zorla, gerek sulhla Matâmir³⁹⁴ hariç yirmi küsur kaleyi fethettiği, yaşlı erkek ve kadınları serbest bıraktığı zikredilir.

[Me'mûn'un Mısır'a Gitmek Üzere Yola Çıkışı]

Bu yıl şaban ayında Mısırlılar Halife Me'mûn'un kardeşi Ebû İshak (Mu'tasım)'ın âmillerine saldırarak bazılarını öldürdüler. Me'mûn, Bizans toprağından çıkarak Keysûm'a³⁹⁵ gelip iki üç gün kaldı. Sonra da Dımaşk'a gitti. Daha sonra zilhiccenin son 14'ü (24 Ocak/15 Zilhicce) Çarşamba günü Mısır'a gitmek üzere Dımaşk'tan yola çıktı.

[Me'mûn'un Askere Namazda Tekbir Almayı Emretmesi]

Dedi ki: Me'mûn, İshak b. İbrâhim Mus'abî'ye askerin namaz kıldığında tekbir almalarını yazdı. Onlar da 216/831 senesinin Ramazan'ın 14'ünün gecesinde şehir mescidinde ve Rusâfe'de namazı bitirdiklerinde bunu yapmaya başladılar. Kıyam yaptılar, üç tekbir getirdiler. Sonra her farz namazda bunu yaptılar. Namaz Medine [Eski Bağdat]'ta, Rusâfe'de, İshak b. İbrâhim'in kapısında ve Köprü Kapısında kılındı.

[Yemen Valisi Abdullah Abbâsî'nin Hac Emîrliği]

Abdullah b. Ubeydullah b. Abbâs b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs, Yemen valisi olarak Dımaşk'tan Bağdat'a doğru yola çıktı. İnsanlara Bağdat'ta bayram namazı kıldırdı. Yemen'e ulaşana kadar girdiği her bölgenin valisi oldu. Ve İnsanlara haccı yaptırmayı emredildi.³⁹⁶ Sonra o, zilkadenin ilk pazartesi gecesi Bağdat'tan yola çıktı.

394 Matâmir: *Matmûre* kelimesinin çoğuludur. Irak'ta Hulvan'da bir köydür (çev.).

395 Keysûm: Sumeysat'a (Samsat) bağlı, pazarı ve çok sayıda dükkânı bulunan büyükçe bir köydür. Büyük bir kalesi vardır. Nasr b. Şebes, Me'mûn'a karşı isyanında buraya sığınmıştır (çev.).

396 Bir başka rivayete göre, bu yılın hac işlerini Süleyman b. Abdullah b. Süleyman b. Ali b. Abdullah b. Abbâs yönetmiştir (çev.).

[Şam Halkının Me'mûn'un Siyasetine İtirazı]

Dedi ki: Muhammed b. Ali b. Sâlih Serahsî bana naklede-
rek dedi ki: Şam'da bir adam Me'mûn'un birkaç defa yolunu
kesti ve dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Horasan'ın Acemlerini
gözettiğin gibi Şam'ın Araplarını da gözet." Me'mûn dedi ki:
"Ey Şam halkının kardeşi! Bana çok ısrar ettin. Allah'a yemin
olsun ki, ben Kaysoğullarını atlarının sırtından indirdim. Ama
görüyorum ki hazinemde de bir dirhem kalmadı." Yemenlile- [145]
re gelince ant olsun, ben onları sevmedim, onlar da beni asla
sevmediler. Kudâa'nın³⁹⁷ ileri gelenleriyse taraftarlarından
olur kaygısıyla bir Süfyânî'yi ve isyanını beklemekten alıko-
nuldular. Rebîahlar³⁹⁸ ise Aziz ve Celil olan Allah, Nebî'sini
Mudar'dan³⁹⁹ seçip gönderdiğinden beri Allah'a karşı öfke-
lidirler. İsyân eden her iki kişiden birisi fitneyi körüklemiş-
tir. Benden uzaklaş, Allah'ın yaptığı sana yeter!" Müminlerin
Emîri, 217 (832 Nisan-Mayıs) senesinde Mısır'dan hareket
edip 20 Rebîülevvel Perşembe günü Dımaşk'a vardı.

Ali b. Hişâm

[5. Kısım]: Ali b. Hişâm Mervezî'nin Öldürülmesi

[Ali b. Hişâm'ın⁴⁰⁰ Öldürülmesinin Sebebi]

Ahmed b. Ebû Tâhir dedi ki: Uceyf b. Anbese,⁴⁰¹ Rebîülev-
vel'in 27'sinde Ali b. Hişâm'ı Bağdat'a getirdi. Rebîülâhîr'in
6'sında onu Me'mûn'un karargâhına götürdü. Sonra rebîülâ-
hirin son gecesi Mısır'daki Beydâ'nın⁴⁰² fethi duyuruldu.
Cemâziyelevvelde Ali b. Hişâm ile gidişatının kötü olması ve
adamları öldürüp mallarını alması dolayısıyla kardeşi Hü-

397 Kudâa (Benî Kudâa): Arapların Adnân ve Kahtân'dan sonraki dört ana ko-
lundan biri (çev.).

398 Rebîa (Benî Rebîa): Arapların dört ana kolundan biri (çev.).

399 Mudar (Benî Mudar): Arapların dört ana kolundan biri. Hz. Muhammed'in
Mudar'ın kollarından biri olan Kureyş kabilesine mensup olmasına işaret
etmektedir (çev.).

400 Me'mûn tarafından Cebel, Azerbaycan ve Ermeniyeye civarına vali atanan
emîr (çev.).

401 Me'mûn dönemi ordu komutanlarındandır. Mu'tasım döneminde Zutlarla
savaşı yönetmiş ve Ammûriye'nin fethine katılmıştır. Sonra 223/837'de
Mu'tasım'a karşı komplo kurmakla suçlanıp ölüm cezası verilmiştir (çev.).

402 Mısır'daki dört köyün ismidir (çev.).

seyin b. Hişâm öldürüldü. O, Uceyf b. Anbese'yi öldürmeyi ve Bâbek'e⁴⁰³ katılmayı istemişti. Ali'nin boynunu vuran İbnü'l-Halîl'dir. Hüseyin'in boynunu vurmaya üstlenen kişi, kardeşinin oğlu Muhammed b. Ebû Yûsuf'tur.⁴⁰⁴ Ezene'de⁴⁰⁵ 16 Cemâziyelevvel Çarşamba gecesinde bunu gerçekleştirdi. Sonra Ali b. Hişâm'ın başı Bağdat'a ve Horasan'a gönderildi. İbn Ebû İshak b. Hüseyin'in mevlası, Ali'nin başını 23 Cemâziyelâhir Perşembe gecesini Terek'e⁴⁰⁶ getirdi. Onu orada dolaştırdılar. Sonra onu Şam ve el-Cezîre'ye getirip vilayet vilayet dolaştırdılar. Sonra zilhicce ayında onu Dimaşk'a getirdiler, sonra da Mısır'a götürdüler. Daha sonra başı denize atıldı.⁴⁰⁷

[Ali b. Hişâm'ın Başının Gezdirildiği Sırada Me'mûn'un Yakınlarını Tehdit Etmesi]

Ahmed b. Ebû Tâhir dedi ki: Hammâd b. İshak bana naklederek dedi ki: İbn Ebî Sa'd babasından, o da İshak b. Yahyâ'dan⁴⁰⁸ bana naklederek dedi ki: Me'mûn, Ali b. Hişâm öldürülüp başı kendisine getirildiğinde -biz başının önünde dikilirken- dedi ki: "Allah'a yemin olsun ki hâli işte gördüğünüz gibi. Sizden birinizin eli ayağı kaydı mı sonu bunun gibi (Ali b. Hişâm) olacaktır." O, Tâhir b. İbrâhim'i Hürremiyye⁴⁰⁹ ile savaşmak üzere Cibâl⁴¹⁰ valisi olarak görevlendirdi. Tâhir, oranın valisi olarak 25 Şaban'da yola çıktı.

403 Me'mûn ve Mu'tasım zamanında Azerbaycan'da ciddi bir tehlike oluşturan dinî-siyasi mahiyetteki Hürremiyye hareketinin lideri. O, 838'de öldü (çev.).

404 Muhammed b. Yûsuf b. Hişâm Mervezî (çev.).

405 Sugûrda Masîsa (Misis) yakınlarında bir yerleşim birimi. Adana'nın İslam kaynaklarındaki ismi (çev.).

406 Terek: Hakkında bilgi bulunamadı (çev.).

407 İbnü'l-Esîr, Ali b. Hişâm'ın başı Irak, Horasan, Suriye ve Mısır'da dolaştırıldıktan sonra denize atıldı, diyor. 5: 570. (tercüme 5: 458) (çev.).

408 İshak b. Yahyâ b. Muâz b. Müslim Huttelî: Me'mûn döneminden önce Dimaşk valiliği yaptı. Mu'tasım ve Vâsık döneminde de bu görevi sürdürdü. Mutevekkil döneminde Mısır valiliğine getirildi. 235/849'da öldü (çev.).

409 Hürremiyye: Mezdek tarafından kurulan dinî harekete ve aşırı Şianın tesiriyle gelişen İran kaynaklı Arap aleyhtarı değişik fırkalara verilen ad. Ebû Müslim Horasânî'nin öldürülmesiyle başlayan Hürremiyye isyanları Mu'tasım'ın halifeliliği döneminde bastırılabilmiştir (çev.).

410 Cibâl: Cebel kelimesinin çoğuludur. Bugün Irâkû'l-Acem diye bilinen bölgenin özel adıdır. İranlıların Irak olarak adlandırdıkları bu bölge, İsfahan, Zencan, Kazvin, Hemedan, Dînever, Karmisin, Rey arasında büyük kürelerin ve güzel beldelerin ortasındadır (çev.).

[Ali b. Hişâm'ın Başına Asılan Yazı]

[146]

Ahmed b. Ebû Tâhir dedi ki: Me'mûn, Ali b. Hişâm'ı öldürdüğünde bir yazı yazılmasını ve halkın okuması için boynuna asılmasını emretti. Sonra yazı yazıldı.

İmdi: "Haledilen kişinin (Halife Emîn) döneminde Müminlerin Emîri'nin Horasan halkından hakkını arama konusunda kendisini desteklemeye çağırdığı kimseler arasında Ali b. Hişâm da bulunuyordu. İbn Hişâm onun çağrısına uyanların en hızlısıydı. Onunla en güzel şekilde yardımlaştı. Müminlerin Emîri onun bu duruşunu dikkate aldı. O, rolünü o kadar iyi oynadı ki Müminlerin Emîri onun bunu Allah korkusu, O'na itaat ve Müminlerin Emîri'ne isnat edildiği takdirde bir işi sırf onun emrini uygulamak, helal kazanç ve iyi huyundan dolayı yaptığını zannetti. Müminlerin Emîri, ona lütufta bulunarak öncelik verdi. Bundan dolayı ona yüce görevler verdi. Müminlerin Emîri değerine uygun olmasını emrettiği bol hediyeleri ona ulaştırdı. Onun elli milyon dirhemi aşan hediyesini aldıktan sonra o elini hıyanet etmeye uzattı ve emanetine verileni zayi etmeye koyuldu. O onu kendisinden uzaklaştırdı ve sürgüne gönderdi. Sonra o, Müminlerin Emîri'nden affını istedi. O da onun hatasını affederek Cebel, Azerbaycan⁴¹¹ ve Ermeniyeye⁴¹² vilayetlerine vali tayin etti ve onu bulunduğu duruma tekrar dönmekle koşuluyla Allah düşmanı Hürremiyyeyle savaşmakla görevlendirdi. O da Allah yolunda ve dini için çalışmak üzere kendisine dinar ve dirhem verildiği hâlden daha fena olanına yeniden başladı. Davranışını kötüleştirdi; halka kötü muamele etti ve haram/yasak kanlar döktü. Müminlerin Emîri onun verdiği zararı düzeltmeye çağıran emrini yerine getirmesi için Uceyf b. Anbese'yi görevlendirdi. O, öldürmek kastıyla Uceyf'e saldırdı. Allah, Uceyf'i niyetinin doğruluğu ve Müminlerin Emîri'ne itaati dolayısıyla güçlendirdiği için kendini ondan korudu. Uceyf'e istediğini yapabilseydi bu ko-

411 Azerbaycan: Asya'nın batısında yer alan dağlık geniş bir bölgedir. Merkezi ve en büyük şehri Tebriz'dir (çev.).

412 Kuzeyde geniş bir bölgeyi kapsar. Ermeniyeye büyük ve küçük olmak üzere ikiye ayrılır. Büyüğü Ahlat ve civarını, küçüğü ise Tiflis ve civarını kapsar (çev.).

nuda ne af talebinde bulunmasına ne de düzeltmesine gerek kalacaktı. Fakat Allah bir işi dilediği zaman o yapılır. Müminlerin Emîri Allah'ın Ali b. Hişâm hakkındaki hükmünü yerine getirdiğinde onun suçundan dolayı geride bıraktıklarını cezalandırmamayı düşündü. Çocuklarına, ailesine, onunla irtibatlı olan kimselere onun sağlığında yapılan muamelenin yapılmasını emretti. Şayet Ali b. Hişâm, Uceyf'ten daha büyüğünü (*uzmâ*) istemiş olmasaydı, ona yapılacak muamele, arkasında karargâhta bıraktığı Îsâ b. Mansûr ve diğer haddi aşanlar ve hainlere yapılan gibi olurdu, vesselam."

Me'mûn Dimaşk'ta

[147] **[6. Kısım]: Me'mûn'un Dimaşk'taki Haberleri**

[Me'mûn'un Resulullah'ın Mektubuna Hürmeti (Teberrük)]

Dedi ki: Ali b. Hasan b. Hârûn bana naklederek dedi ki: Saîd b. Ziyâd bana naklederek dedi ki: Dimaşk'ta Me'mûn'un huzuruna girdiğimde dedi ki: "Resulullah'ın size yazdığı mektubu bana göster." O dedi ki: Onu gösterdim. Ravi dedi ki: Me'mûn dedi ki: "Bu mührün üzerindeki kılıfın ne olduğunu bilmeyi çok isterdim." Ravi dedi ki: Ebû İshak Mu'tasım ona dedi ki: "Düğümü çöz ki ne olduğunu anlayasın!" Ravi dedi ki: Me'mûn dedi ki: "Ben bu düğümü Nebî'nin (sav.) attığından şüphe etmiyorum. Ben Resulullah'ın düğümlediğini çözecek değilim." Sonra Vâsık'a⁴¹³ dedi ki: "Onu al, sonra da gözlerinin üzerine koy. Umulur ki Allah sana şifa verir!" Ravi dedi ki: Me'mûn onu gözlerine koydurttu ve ağlamaya başladı.

[Me'mûn'un Yanındaki Paranın Azlığı ve Bundan Mu'tasım'a Yakınması]

Ebû Tâlib Ca'ferî dedi ki: Dedi ki: İshak b. İbrâhîm'in arkadaşı Ayşî bana naklederek dedi ki: Dimaşk'ta Me'mûn'la birlikteydim. Dedi ki: Yanında para kalmamıştı ve sıkıntıya düşmüştü. Me'mûn bu durumdan kardeşi Ebû İshak Mu'tasım'a

413 Ebû Ca'fer Vâsık-Billâh Hârûn b. Mu'tasım-Billâh Muhammed b. Hârûner-reşîd Abbâsî (ö. 232/847): Abbasi halifesi (842-847) (çev.).

yakındı. Mu'tasım ona şöyle dedi: "Ey Müminlerin Emîri! Sana para lazım. Ben onu cumadan sonra sana ulaştırırım." O, kendisinin yönetimine verilen yerlerin haraç gelirinden otuz milyon dirhemi Me'mûn'a gönderdi. Ravi dedi ki: Bu para kendisine ulaştırılınca Me'mûn, Yahyâ b. Eksem'e dedi ki: "Hadi birlikte çıkalım ve gelen paralara bakalım." Ravi dedi ki: Çöle çıktılar ve ayakta durup bakmaya başladılar. Paralar en güzel şekilde hazırlanmıştı. Develeri süslenmiş, süslü, boyalı örtüler giydirilmişti. Renkli yünler takılmıştı. On binlikler kırmızı, sarı ve yeşil Çin ipeğinden keselere konulup ağızları açık bırakılmıştı.

Ravi dedi ki: Me'mûn bu güzel şeye baktı. Bunun çok olduğunu düşündü ve gözünde büyüttü. Çok sevindi. İnsanlar şaşkınlık içinde ona bakıyorlardı. Ravi dedi ki: Me'mûn, Yahyâ'ya dedi ki: "Ey Ebû Muhammed! Bu gördüğün arkadaşlarımız evlerine eli boş dönerlerken biz onlara vermeden bu paraları alıp gidersek cimrilik etmiş oluruz." Sonra Muhammed b. Yezdâd'ı çağırdı ve dedi ki: "Şu bir milyonu filanın ailesine, bir o kadarını da filanın ailesine ver." Ravi dedi ki: "Allah'a yemin olsun ki Me'mûn çok geçmeden yirmi dört milyonu ayağı atının üzengisiydeyken dağıttı." Sonra dedi ki: "Geri kalanı Mual-lâ'ya⁴¹⁴ ver ki askerimize dağıtsın."

Ravi dedi ki: Aysî dedi ki: "Gelip Me'mûn'un karşısına dikildim ve bakmaya başladım. Ondan gözümü çevirmedi. Me'mûn bana her baktığında beni bu şekilde görüyordu." Me'mûn dedi ki: "Ey Ebû Muhammed! Altı milyon içerisinden [148] elli bin dirhemi ona ver ki gizli gizli bakmasın." O dedi ki: "İki gece geçmeden o parayı aldım."

[Şair Ebû Nezle ve Me'mûn'la Hikâyesi]

Muhammed b. Eyyûb b. Ca'fer b. Süleyman⁴¹⁵ dedi ki: Basra'da Temîmoğullarından⁴¹⁶ zarif bir şair vardı, çok çirkin bir adamdı. Ben Basra valisiyken onunla sohbet ederdim ve onu

414 Halife Mehdî'nin mevlasıdır (çev.).

415 Muhammed b. Eyyûb b. Ca'fer b. Süleyman b. Ali b. Abdullah b. Abbâs: Me'mûn döneminde Basra valisidir (çev.).

416 Temîm (Benî Temîm): Adnânîlere mensup bir Arap kabilesi (çev.).

sevimli bulurdum. Ona bir oyun oynamak istedim ve dedim ki: “Ey Ebû Nezle! Sen bir şairsin ve zarıfsin. Me’mûn yağmur yüklü buluttan ve şiddetli rüzgârdan daha cömerttir. Seni ona gitmekten alıkoyan nedir?” Dedi ki: “Beni götürecek bineğim yok.” Dedim ki: “İyi bir binek ve bol harçlık verebilirim. Ona git, ben seni ona övdüm. Eğer onunla görüşme imkânı bulursan emeline kavuşursun.” Dedi ki: “Allah’a yemin olsun ki ey Emîr, abarttığını zannetmiyorum, dediklerini bana tekrar eder misin?”

Ravi dedi ki: Ona asil ve çevik bir binek verdim ve dedim ki: “O senin, ona bin.” Dedi ki: “Bu iki güzellikten biridir. Diğeri hakkında ne dersin?” Onun için üç yüz dirhem getirttim ve dedim ki: “Bu senin harçlığın.” Dedi ki: “Sence bu yeterli mi ey Emîr! Harçlığı eksik bıraktın.” Dedim ki: “Hayır, o yeterlidir, eğer eksik bıraktıysam israf olmasın diyedir.” Ravi dedi ki: “Ne zaman Sa’d’ın⁴¹⁷ ileri gelenlerinde israf gördün ki küçüklerinde de göresin?” O, cins bineği ve harçlığı aldı ve çok uzun olmayan bir *urcûze*⁴¹⁸ hazırladı. Onu bana okudu. Orada beni zikredip övmeyi ihmal etti. Dikkafalıydı. Ona dedim ki: “Bir şey yapmadın.” “Nasıl?” dedi. Dedim ki: “Halife’ye gidiyorsun. Ona emîrini övmüyor ve ondan bahsetmiyorsun.” Dedi ki: “Ey Emîr! Sen beni aldatmak ve bana oyun oynamak istedin. Benim de aldaticı olduğumu anladın. Durumumuzla ilgili şu sözü söylemek uygundur: “Kim yaban eşeğini ...se eşek onu defalarca ...”⁴¹⁹ Allah’a yemin olsun ki asaletim için beni bineğinde taşımadın. Allah’ın yüzünü yere yapıştırdığından başka hiç kimsenin istemediği malından da bana cömertçe vermiş değilsin. Fakat seni şiirimde anacağım, Halife’nin yanında da bu şekilde öveceğim.” Dedim ki: “Eğer durum bu şekildeyse sen, doğru söyledin.” Dedi ki: “Eğer sen içindekini açığa vurursan seni anar ve överim.” Dedim ki: “Dediğini bana oku.” O da okudu. Dedim ki: “Aferin.” Ravi dedi ki: Sonra bana veda etti ve çıktı.

417 Adnânîlerin Esed kabilesine bağlı Huzeyme’nin bir boyudur (çev.).

418 Recezin çoğuludur. Aruz sisteminde bir bahir adıdır (çev.).

419 Bu söz galip geleni yenen için kullanılır. Bkz. Meydânî, *Mecmau’l-emsâl*, Mısır 1955, 2: 305 (çev.).

Ravi dedi ki: O, Me'mûn, Salagûs'tayken⁴²⁰ Şam'a geldi. Dedi ki: Şöyle dediğini bana bildirdi: "Ben Kurre gazileri arasındayken bu asil bineğime binmiştim, süslü elbiselerimi giymiştim, ordugâhı aramaya koyulmuştum. O sırada ben aniden, yerinde duramayan ve adımlarına erişilemeyen çevik bir katırın üzerinde otuzlu yaşlarda bir adamla karşılaştım. Ravi dedi ki: Urcûzemin⁴²¹ sözlerini tekrarlariken sert ifadeli biriyle yüz yüze geldim. Yüksek sesle ve basit bir dille "Selamun aleyküm," dedi. [149] "Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketleri üzerine olsun," dedim. O dedi ki: "İstersen bekle." Ben de bekledim. Ondan amber ve yağlı misk kokusu geliyordu. Dedi ki: "Aslın kim?" Dedim ki: "Ben Mudar kabilesinden bir adamım." Dedi ki: "Biz de Mudar'danız. Sonrası?" Dedim ki: "Ben Temîmoğullarındanım." Dedi ki: "Ya Temîmoğullarından sonrası." Dedim ki: "Sa'doğullarındanım." Dedi ki: "Söyle bana, seni bu beldeye getiren nedir?" Dedim ki: "Kendisinden daha cömert, daha cüsseli, daha asil ve daha yüce gönüllü bir benzerini duymadığım krala geldim." Dedi ki: "Ona gelmenin sebebi nedir?" Dedim ki: "Ağızları tatlandıran, ravilerin taklit ettiği, dinleyenlerin kulaklarını şenlendiren hoş bir şiir." Dedi ki: "Onu bana oku!" Ben kızdım ve ona dedim ki: "Yâ rekîk!"⁴²² Sana, Halife'ye onun için söylediğim ve onu övdüğüm bir şiirle geldiğimi bildirdiğim hâlde onu bana oku mu diyor-sun?" Dedi ki: "Allah'a yemin olsun ki o bunu önemsemedi, sustu ve cevap vermekten kaçındı."

O dedi ki: "Bunun karşılığında ne bekliyorsun?" Dedim ki: "Eğer o bana anlattıkları gibiyse bin dinar." O dedi ki: "Eğer şiiri beğenir ve sözünü tatlı bulursam sana bin dinar veririm. Seni sıkıntıdan ve devamlı gidip gelmelerden kurtarırım. Her ne zaman Halife'ye gidecek olursan seninle onun arasında on bin mızraklı ve okçu olacak." Dedim ki: "Allah aşkına benim için bunu yapmalısın!" Dedi ki: "Allah aşkına senin için bunu yapmalıyım." Dedim ki: "Şu an yanında para var mı?" Dedi ki: "İşte

420 (Selevkos/Silifke): Sugûr'da Tarsus'un ilerisinde bir beldenin ismidir. Kalesi bulunmaktadır. Me'mûn orayı almıştır (çev.).

421 Urcûze (Recez): Aruz sisteminde bir bahir adı (çev.).

422 Ey köle anlamında 'Yâ rakîk' (kâf ile) demek istiyor ancak sehven zayıf, güçsüz anlamında 'Yâ rekîk' diyor (kefile) (çev.).

katırım. O bin dinardan fazla eder. Senin için onun sırtından ineceğim.” Bunun üzerine yine kızdım. Bana bahtın güzellikleri ve tatlı hayaller arız oldu. Dedim ki: “Bu katır, bu asil hayvana nasıl denk olabilir?” O dedi ki: “Katır boş ver, Allah için şimdi sana bin dinar vereceğim.” Ben ona bunu okudum: [Recez’den]

Me’mûn, ey yüce iyiliklerin ve makamın sahibi!

Kalabalık orduların komutanı! Nükteli bir urcûzeyeye ne dersin?

Ebû Hanîfe’nin fıkhdan daha nükteli! Hayır, -kendisine halife olduğun kişiye yemin olsun ki-⁴²³

[150] *Topraklarımızda güçsüz bir kadın bile haksızlığa uğramadı. Reisimizin kendisine biriktirdiği azdır.*

Görevini iyi yapmaktan başka kendisine bir şey ayırmadı, kurt da koyun da aynı barakada (سَقْفَة).

Hırsız da tacir de aynı pelüşte!

Ravi dedi ki: Vallahi benim bu şiiri okumamın üzerinden çok geçmeden yaklaşık on bin süvari gözüktü, ufku kaplamışlardı. Şöyle diyorlardı: “Allah’ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerine olsun ey Müminlerin Emîri! Allah’ın selamı üzerine olsun ey Müminlerin Emîri!” Dedi ki: Beni bir titreme tuttu. Bu durumdayken o bana baktı ve dedi ki: “Korkma ey kardeşim!” Dedim ki: “Ey Müminlerin Emîri! Allah beni senin yolunda feda etsin. Arapların lehçelerini bilir misin?” Dedi ki: “Evet, Allah’a yemin olsun.” Dedim ki: “Araplardan *kef* in yerine *kâf* ı getiren kimdir?” Dedi ki: “Bunlar Himyerliler değil midir?” Dedim ki: “Allah onlara lanet etsin. Allah bugünden sonra bu lehçeyi kullananlara da lanet etsin.” Me’mûn maksadımı anladı ve güldü. Yanındaki uşağa döndü ve dedi ki: “Elindekini ona ver.” O bana içinde üç bin dinar olan bir kese çıkarıp verdi. Sonra Me’mûn dedi ki: “Al bunlar senin.” Sonra “Allah’ın selamı üzerine olsun,” dedi ve yoluna devam etti. Bu onunla son görüşme oldu.

423 “Hani Rabbin meleklere, ‘Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım,’ demişti. Onlar: ‘Biz seni eksiksiz bilirken ve durmadan övgü ile tenzih ederken orada fesat çıkaracak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın?’ dediler. Allah: ‘Şüpheli yok ki ben sizin bilmediklerinizi bilirim,’ buyurdu.” Ayetine dikkat çekmektedir. (Bakara, 2/30) (çev.).

[Me'mûn'un Ebû Misher Dımaşkî'yi İmtihan Etmesi]

Dedi ki: Me'mûn, Dımaşk'a gidince kendisine Ebû Misher Dımaşkî'den⁴²⁴ bahsedildi ve onun ilmi anlatıldı. Yanında-kilerden birini ona gönderdi. Kur'an hakkında onu imtihan etti. O soruyu cevapladı ve Kur'an'ın yaratılmışlığını kabul etti. Me'mûn ona dedi ki: "Ey Hoca! Peygamber (sav.) sünnet olmuş mudur, bana söyle." O dedi ki: "Bilmiyorum, bu konuda bir şey duymadım." Me'mûn dedi ki: "Peki bana söyle, Peygamber evlendiğinde veya evlendirildiğinde ona şahitlik edildi mi?" O: "Bilmiyorum," dedi. Me'mûn dedi ki: "Çık dışarı. Allah dininde seni taklit edeni her türlü hayırdan uzak tutsun."

[Me'mûn, Şarkıcı Arîb'i⁴²⁵ Muhammed b. Hâmid'le Evlendiriyor]

Dedi ki: Muhârik bana naklederek dedi ki: Ben ve şarkıcılar Dımaşk'ta Me'mûn'un yanındaydık. Arîb de bizimle birlikteydi. "Bana şarkı söyle ey Muhârik!" dedi. Dedim ki: "Ben humma geçiriyorum." Dedi ki: "Arîb, onu elinle yokla." Arîb, elini pazıma kadar kaldırdı. Me'mûn ona dedi ki: "Onu arzuladın mı, seni evlendirmemi ister misin? Arîb: "Evet," dedi. Me'mûn: "Kimi istersin?" dedi. Arîb: "Bunu," dedi ve Muhammed b. Hâmid'i⁴²⁶ ima etti. "Bu" dedi. Me'mûn dedi ki: "Şahit^[151] olun, ben bu zaniyeyi onunla evlendirdim." Sonra ona dedi ki: "Benim sana gizli düşmanlık beslemem senin bana aynısını yapmandan daha sevimlidir. Onun elini tut." Onun elini tuttu. Arîb, Me'mûn'un meclisinden çıkıp onun çadırına gitti. Mu'tasım halife olunca İshak b. İbrâhim'e şöyle yazdı: "Muhammed

424 Abdüla'lâ b. Misher Gassânî, Ebû Misher Dımaşkî Şamlıların âlimidir. Me-gazi ve hadis konusunda çok bilgiliydi. 833'te Bağdat'ta mihne hapsindey-ken 78 yaşında vefat etmiştir (çev.).

425 Arîb (Me'mûniyye): Güzel bir şarkıcı, iyi bir şairdi. Şair, besteci ve udili-ğinin yanı sıra satranç, tavla ve hat sanatında da bilgiliydi. Çağdaşı şair İbnü'l-Mu'tezz'e göre, Me'mûn döneminin rakipsiz şarkıcısı Arîb'in şarkı-larının yazıldığı defter ve sayfaların sayısı bin kadardı. 890'da 96 yaşında ölmüştür. Şarkıcı cariyeye olarak bilinen Arîb'in Ca'fer Bermekî'nin kayıp kızı olduğu da söylenmiştir (çev.).

426 Muhammed b. Hâmid Buzencerdî, şarkıcı Arîb'in kocasıdır (çev.).

b. Hâmid'e Arîb'i boşamasını emret." İshak, ona emretti ve o bundan kaçındı. Mu'tasım onun dövülmesini emretti. İshak da Arîb'i boşayana kadar onu kırbaçlattı.

[Me'mûn'la Şamlı Edip Arasında]

Ebû Mûsâ Hârûn b. Muhammed b. İsmâil b. Mûsâ Hâdî bana naklederek dedi ki: Ali b. Sâlih bana naklederek dedi ki: Me'mûn bir gün bana dedi ki: "Şam halkından meclisimde benimle oturup sohbet edecek edebiyatçı birini istiyorum." Onun için bu kişiyi aradım ve buldum. Bulduğumda Şamlıyı davet ettim ve kendisine dedim ki: "Seni Müminlerin Emîri'nin huzuruna sokacağım. Sana söz verilmediği müddetçe ona asla bir şey sorma. Ey Şam halkı! Ben sizin sorunlarınızı en iyi bilen kişiyim." Sonra (Şamlı) dedi ki: "Bu konuda bana emrettiğinin dışına çıkacak değilim." Me'mûn'un huzuruna girdim ve dedim ki: "İstediğin adamı buldum, ey Müminlerin Emîri!" Me'mûn: "Onu içeri al," dedi. Adam içeri girdi ve selam verdi. Me'mûn ondan yaklaşmasını istedi. Me'mûn şarap içmekle meşguldü. Dedi ki: "Senden bana nedimlik etmeni ve benimle sohbet etmeni istiyorum."

Şamlı dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Bir kimsenin kıyafeti meclis arkadaşından farklı olursa bu ona kusur sayılır. Bundan dolayı ona ayıp gelir." Ravi dedi ki: Müminlerin Emîri ona hilat giydirilmesini emretti. Ali dedi ki: "Bundan dolayı Allah'ın bildiği şeyi bana getirdi. Hilat giydirildikten sonra Me'mûn'un huzuruna geri döndü ve dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Eğer aklım ailemle meşgulse sohbetimden faydalanamazsın." Ravi dedi ki: Elli bin dirhem evine götürüldü. Sonra dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Ya üçüncüsü." Me'mûn "O nedir?" dedi. Şamlı dedi ki: "Ben kişiyle aklı arasına giren bir şey istiyorum. Eğer hatam olursa bağışlayacaksın." Dedi ki: "Tamamdır." Ali dedi ki: "Sanki bu üçüncüsü bendeki bütün üzüntüyü aldı götürdü."

[Me'mûn'un Ebû Haşîşe'nin Dardini Dinlemesi]

Ebû Haşîşe Muhammed b. Ali b. Ümeyye b. Amr⁴²⁷ bana naklederek dedi ki: Köle olduğum sıralarda beni halifelerden ilk dinleyen o sırada Dimaşk'ta bulunan Me'mûn'dur. Beni ona Muhârik tanıttı. Me'mûn hazırlanmam için bana beş bin dirhem verilmesini emretti. Huzuruna gittiğimde Me'mûn beni beğendi ve bana ikramda bulundu. Mu'tasım'a dedim ki: "Ey Ebû İshak! Uşakların nerede; atalarının uşakları nerede, dedelerinin uşakları ve kâtipleri nerede? Deden Mehdî dört defa hac yaptı. O sırada bunun dedesi Ümeyye onun arkadaşıydı. Aynı zamanda onun dîvânüssır velhâtem⁴²⁸ ve beytûlmâl kâti-biydi. Benim şarkı söylememden hoşlanırdı: [Medîd'den]

İzin verilmiyordu kendisine bazı şeyler için. Makam elde edince [152] kendisi de izin vermedi, böylece çocukluk özellikleri kendisinden gitmiş oldu.

Boş şeylerle uğraşmayı bıraktı, akla kulak vermeye başladı, Ak düşmüşlerin gözünde başının ön tarafında beyaz saçları dökül-müş olarak görünen kişi, nasıl aklıgı arzular ki?!

Gözyaşlarına sürmeydi o, şimdi ise başındaki aklıkla gözlerine toz, çapak oldu.

Şiir Di'bil'indi. Ben onu Di'bil'den işitmiştim. Şarkı ise Hamdân b. Hüseyin b. Muhriz'indi. Dedi ki: Me'mûn da benim icramı dinlemeyi severdi: [Kâmil'den]

Samimi kişinin paylaması gibi paylaması ve azarlaması, ona daha çok bağlanıp yanıp tutuşmamı sağlıyor.

Şiir amcam Abdullah b. Ümeyye'ye, şarkının icrası bana ait.

[Me'mûn'un Dimaşk Kâdisını Görevden Almasının Sebebi]

Dedi ki: Dimaşk'ta Müminlerin Emîri'nin huzurundaydık. Allüveyh de şarkı söylüyordu: [Tavîl'den]

427 Muhammed b. Ali b. Ebû Ümeyye, künyesi Ebû Haşîşe Tanbûrî'dir. Muhârik, Dimaşk'tayken Halife Me'mûn'a onu övmüş, henüz delikanlıyken Me'mûn'un huzurunda şarkı söylemiştir. Müstaîn dönemine kadar halifelere şarkı söylemeyi sürdürmüştür. *Mugannî Mecid* ve *Ahbâru't-tanbûriyin* isimli eserleri yazdı (çev.).

428 Dîvânüssır velhâtem: Halifenin yazışmalarından sorumlu Dîvânürresâil'in ilk Abbasi dönemindeki adıdır (çev.).

Laf taşıyanların aleyhimde sana söyledikleri şey söyledikleri gibiyse ben, İslam dininden çıkarım!

Ancak şu var ki senin bana hızlı hızlı meylettiğini görünce dedikodu ve hile yapmak üzere anlaştılar.

Me'mûn dedi ki: "Yâ Allüveyh bu şiir kimin?" "Bir kâdının," dedi. Me'mûn: "Yazıklar olsun, hangi kâdının," dedi. O: "Dımaşk kâdısı" dedi. Me'mûn dedi ki: "Ey Ebû İshak! Onu azlet." Ebû İshak dedi ki: "Onu azlettim." Me'mûn dedi ki: "Derhal getirilsin." Kınalı, kısa bir ihtiyar getirildi. Me'mûn ona dedi ki: "Sen de kimsin?" Adam dedi ki: "Filan oğlu filan filanî." Me'mûn dedi ki: "Şiir mi söylüyorsun." Adam dedi ki: "Söyledim." Me'mûn dedi ki: "Ey Allüveyh! Şiiri ona oku." Allüveyh ona okudu. Me'mûn adama dedi ki: "Bu şiir senin mi?" Adam dedi ki: "Evet, ey Müminlerin Emîri! Onun eşleri boşanmış ve her şeyi Allah yolunda harcanmıştır. O, otuz sene önce şiir söylemişse de sadece zühd ve bir dostu kınama konusunda söylemiştir." Sonra Me'mûn dedi ki: "Ey Ebû İshak! Onu azlet. İslam'dan kurtulmayı mizah konusu yapan bir kişinin Müslümanların denetimini üstlenmesini kabul edemem." Sonra Me'mûn dedi ki: "Ona içki verin." Kendisine şarap dolu bir kadeh getirildi. Adam korkudan titreyerek kadehi eline aldı. Adam dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Onu asla tatmadım." Me'mûn dedi ki: "Belki başka bir şey içmek istersin." Adam: "O türden bir şeyi asla tatmadım," dedi. Me'mûn dedi ki: "O haram mıdır?" Adam: "Evet, ey Müminlerin Emîri!" dedi. Me'mûn ona dedi ki: "İçinde gizlediğin senin için daha hayırlı, çık." Sonra Me'mûn dedi ki: "Yâ Allüveyh! İslam'dan kurtuldum, deme şöyle söyle." [Tavîl'den]

[153] *Aleyhimde lafta taşıyanların sana getirdiği haberler hakikat ise senden umduğum şeyden mahrum olayım!*

[Me'mûn'un Ümeyyeoğullarının Durumunu Küçümsemesi ve Allüveyh'in de Ona Cevap Vermesi]

Dedi ki: Me'mûn'la birlikte Dımaşk'taydık. Atına binip Selc Dağına gitmek istedi. Yolda Ümeyyeoğullarının havuzlarından büyük bir havuza rastladı. Bu havuzun yanında da dört tane selvi ağacı vardır. Su akarak bu havuza giriyor ve ora-

dan çıkıyordu. Me'mûn bu yeri beğendi. Bezmâverd ve bir rıtlı nebiz istedi. Sonra Ümeyyeoğullarını andı. Onları küçümse-di ve ayıpladı. Allüveyh udu aldı ve çalıp söylemeye başladı: [Tavîl'den]

Her ne kadar gözyaşı döküp üzöldüğümü belli etmesem de onlar (Ümeyyeoğulları) benim kabilemdi, izzet ve zenginlikten sonra yok oldular!

Me'mûn yemeği ayağıyla tekmeleyip kalktı ve Allüveyh'e dedi ki: "Ey Veled-i zina! Bugünden başka efendilerini hatırlayacak gün bulamadın mı?" Allüveyh dedi ki: "Sizin mevla-nız Ziryâb,⁴²⁹ benim efendilerimin yanında yüz kölenin içinde ata binmektedir. Ben de sizin yanınızda açlıktan ölüyorum." Me'mûn'un ona kızgınlığı yirmi gün sürdü. Sonra onu affetti. Ravi dedi ki: Ziryâb, Halife Mehdî'nin mevlasıydı. Önce Şam'a, sonra da Ümeyyeoğullarının yanına Mağrib'e⁴³⁰ gitti.

[Bizans İmparatoru'nun Me'mûn'a Mektubu]

Ahmed b. Ebû Tâhir dedi ki: Bizans İmparatoru⁴³¹ Me'mûn'a⁴³² mektup yazdı. Şöyle diyordu: "Nasıpleri farklı olan iki kişinin kendilerine zarar dokunmasın diye görüş bakımından birleşmeleri en uygundur. Bizzat elde edeceğin başarı şansını başkasına kaptırmak sana göre değildir. Yaptıklarını bilmek seni tanımaya yeterlidir. Ben daha önce aramızda savaşın ağırlığını bitirmek için ateşkes yapmanın üstünlüğünü umarak, barışa çağıran bir mektup yazmıştım. İhtiyaçları bir olan her bir taraf diğeri için dost ve müttefik

429 Ebû'l-Hasen Alî b. Nâfi' (ö. 238/852): Endülüslü ünlü mûsikîşinas. Bir süre Bağdat'ta yaşadı. Sesi güzeldi. Şarkıcılığı İshak Mevsîlî'den öğrendi. Sonra Ağlebî başkenti Kayrevan'a oradan da Endülüs'e geçti. Endülüs'te II. Abdurrahman'ın himayesinde yüksek itibar ve muazzam bir servet edinmiştir (çev.).

430 Endülüs kastedilmiş olmalı, çünkü Ümeyyeoğulları (Endülüs Emevileri) orada hüküm sürüyordu (çev.).

431 O sırada Bizans İmparatoru babası Mihail'in ölümü üzerine tahta çıkan Theophilos'tur (829-842) (çev.).

432 İmparator Theophilos'un 216/831'de yazdığı barış isteyen bu mektubu diplomatik bir krize yol açmıştır. Nedeniyse rivayete göre, Halife adının mektupta imparatorun sonradan yazılmasına sinirlenerek mektubu iade etmiştir. İmparator üslubu düzelterek yeni bir mektup yazdıysa da Halife'den cevap alamamıştır (çev.).

olsun. Aramızdaki ticaret genişlesin, tutsaklar bırakılsın, yol ve mal güvenliği sağlansın. Eğer sen kabul etmezsen, sana şarap arkadaşlığı yapmam ve sana süslü güzel sözler söylemem. Seni savaşın tehlikeleriyle yüz yüze getiriyor, atlı ve yayaların çıkaracağı engellere karşı uyarıyorum. Eğer bunu yapacak olursam, artık bu gerekçelerimi söyledikten ve seninle aramıza mazereti koyduktan sonra yapmış olurum. Vesselâm.”

[Me'mûn'un Bizans İmparatoru'nun Mektubuna Cevabı]

Dedi ki: Me'mûn ona mektup yazdı ve dedi ki: Ateşkes istediğin ve barışa çağırdığın mektubun bana ulaştı. Orada şiddetle yumuşaklık durumunu birbirine karıştırmışsın. Ticaretin serbest olması, imkânların birleştirilmesi, esirlerin serbest bırakılması, dedikodunun ortadan kaldırılması. Eğer yavaş hareket etmeseydim, fikir alışverişiyle en güzeline ulaşacağıma, tercih edeceğim sonucun gelecekte daha iyi olacağına inanmasaydım senin mektubunun cevabını yiğit ve zorlu adamları taşıyan atlarla gönderirdim. Onlar kararlılık ve zaferle (gayret ve galibiyet) sizin yakınlarınızı kaybetmeniz için sizinle savaşır. Sizin kanınızı dökerek Allah azze ve celleye yaklaşmaya çalışırlar. Sizin ortak koşmanız (şirkiniz) yüzünden Allah için size verdikleri acıyı az bulurlar. Sonra ben onlara yardım gönderirim. Sayı ve teçhizat bakımından yeterli olanı onlara ulaştırırım. Onlar sizden gelecek ölüm sebeplerine (ölümün getirdiklerine) daha susamışlardır. Onlara vadedilen “iki güzellikten biri”⁴³³ ya peşin bir zafer ya da şerefli bir ölümdür. Ancak seni ve beraberindekileri Allah'ın teklifine ve dosdoğru dine (vahdaniyete ve Hanif şeriata) girmeye çağırmakla ilgili verdiğim öğüdün Allah katında senin aleyhinde delil (hüccet) olmasını uygun gördüm. Eğer bu teklifimden yüz çevirirsen fidye vermen ve yeni durumu kabul etmen gerekir. Bunu da terk edersen gücümüzü kendi gözünle göreceksin. Sözü çoğaltmak ve detaya dalmak gereksiz. Selam doğru yola uyanların üzerine olsun.”

Şairler

[6. Bölüm]

[Şairler, Şarkıcılar, Halku'l-Kur'ân Mihnesi ve Me'mûn'un Vefatıyla İlgili Haberler]

[1. Kısım]: Me'mûn Dönemindeki Şairlerin ve İçlerinden Ona Elçi Olarak Gönderilenlerin Haberi ve Onun Övüldüğü Şiir

[Umâre b. Akîl, Hâlid b. Yezîd ve Temîm b. Huzeyme Arasında]

Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah b. Âdem b. Sâbit b. Cüşem Abdî bana naklederek dedi ki: Umâre b. Akîl⁴³⁴ b. Hilâl b. Cerîr bize naklederek dedi ki: “Horasan’dan geldiğinde Me’mûn’a elçi olarak gittim. Beni ona Ali b. Hişâm gönderdi. Ona misafir oldum ve şiir okudum. O beni mükâfatlandırdı. Ali beni sevip tercih ettiği için ellerimi doldurdu. Benim ve misafirlerimin ihtiyacını karşılayan miktarı o, her gün bana gönderiyordu.” Dedi ki: Bana bir gün şaka yaptı ve dedi ki: “Sen onun hakkında bir methiye okumuştun. İşte burada, bu iki adamdan hangisi sana benden daha yakın?” Dedim ki: “O iki adam kim?” Dedi ki: “Hâlid b. Yezîd b. Mezyed⁴³⁵ ve Temîm b. Huzeyme b. Hâzim⁴³⁶.” Ona dedim ki: “Vallahi o ikisinden birini ne gördüm ne de tanırım.” Dedi ki: “O ikisini bilen birini seninle gönderiyorum.” Benimle adamlarından birini gönderdi. O adam bana o ikisinin evini gösterdi. Temîm’le başladım. Kapısına geldim ve dedim ki: “Ona Umâre b. Akîl’in kapıda olduğunu haber verin.” Dedi ki: Kapıcılar beni umursamadılar. Uşaklardan birini ona gönderip haber verdikleri bana söylendi. Onunla ilgilenmediler. O da yanında bulunan elçiye dedi ki: “Hâlid’in evini bana göster.” Dedi ki: O benimle gel- [155] di. Kapıda durduğumda Hâlid’e yerimi bildirdi. Hâlid karşıma

434 Muhammed b. Yezîd Müberred “Muhdesinin şiirinde fesahat Umâre b. Akîl ile son bulmuştur,” demiştir. Basralı nahivciler ondan dil öğrenirlerdi denilmiştir (çev.).

435 Hâlid b. Yezîd b. Mezyed: Ünlü Arap komutan (çev.).

436 Temîm b. Huzeyme b. Hâzim Nehşelî: Bağdatlı, Netaf’ın cariyesi Anan ile şiir tartışmaları vardır (çev.).

kendisi çıktı ve dedi ki: “Bunlardan hangisi o?” O beni işaret etti. Hâlid bana yaklaştı. Ravi dedi ki: “Umâre attan inmek istedi. Hâlid onu tuttu ve sarıldı. Yüzünü sıvazladı, onu indirdi ve içeri aldı. Yiyecek ve içecek istedi.” Sonra bana dedi ki: “Ey Ebû Akîl! Ben sadece borçla yiyorum. Beni mazur gör. İşte bu beş ipek elbise. Bunları kendin için al; onlar hakkında yanılmayacaksın. Çünkü o bana pahalıya mal oldu. İşte bin dirhem, Allah bana zenginlik verene kadar onu al.” Umâre şöyle diyerek çıktı: [Tavîl’den]

Hâlid’in serveti azaldığında onu ziyaret etmeyi mi terk edeceğim?! Böyle bir şey yaparsam gerçekten alçak biri olurum!

Keşke iki kıyafetine rağmen Hâlid bizden olsaydı da Temîm zenginliğine rağmen Bekir’den olsaydı!

Böylece bizde önder, meşhur biri olurdu; Bekir’de ise tüylü bir hayvan olurdu.

Bazen adi birisinin yaptıkları revaçta olur, asilzadenin yaptıklarıysa kusurlu görülür!

Ravi dedi ki: Umâre’nin şiiri insanlar arasında yayıldı ve Temîm b. Huzeyme’ye ulaştı. Sonra o atına binerek Temîmoğullarının eşrafına gitti ve dedi ki: “Umâre’nin bana yaptığına bakın. Hâlid’i benden üstün tuttu. Şu sözünde getirdiği mana beni benden aldı: [Tavîl’den]

Keşke iki kıyafetine rağmen Hâlid bizden olsaydı da Temîm zenginliğine rağmen Bekir’den olsaydı!

Ravi dedi ki: Temîmoğulları⁴³⁷ toplanıp Umâre’ye gitti ve dediler ki: “Allah seni akrabalarından mahrum bıraksın. Rebîa’dan bir köleye geliyorsun ve kavminde de onun gibi biri olmasını istiyorsun. Temîm’den, Arapların efendisi ve Abbasoğullarının davetçilerinden olan atası Huzeyme b. Hâzim’den yüz çeviriyorsun.” Sonra ona şu beyitleri duyurdular: [Tavîl’den]

Şeybân Vâil kabilesi söylediğim şeyi yeteri kadar takdir edemediler, hâlbuki size karşı daha cimri ve isteksizler!

Göz ucuyla beygire fiyat biçtiğinde bana sinirleniyorsunuz, oysaki çarşıda fiyat biçmede sinirlenecek bir şey yok!

437 Adnânîlere mensup bir Arap kabilesi. Kabilenin atası Temîm b. Mürr’ün nesebi Adnân’a kadar uzanır (çev.).

Atlar bile -at olmasına rağmen- hepsi bitkin, coşkun veya dörtnala koşanlar olarak ilişkilendirilir.

Anlayışınız kıt ola, beygir (asil olmayan) atla tecrübeli, dörtnala koşan bir at hiçbir zaman bir olmaz!

Hâlid'in annesi ateşleyiverse ya da asilliği tutsa tetiğin sahibi onlardır, daha iyi basarlar tetiğe!

Ravi dedi ki: Umâre, Mervân b. Ebû Hafsa'nın bir oğluyla [156] karşılaştı. Hâlid'in Temîm'den yana olması için Umâre'nin onu hicvettiği haberi ona ulaşmıştı. Yolda ona "Bu Ebû Hafsa'nın oğlu" denildi. O da ona dedi ki: [Tavîl'den]

Onurun, şerefli birisinin enine hakkını bile veremez; bir de senin kırıntılarının hakkını mı verecek!⁴³⁸

Sanki savaş için semer vurup atlara gem vurdukları vakit Benî Vâil süvarilerinin ne yaptıklarını duymamış gibisin!

Ravi dedi ki: Hâlid, Umâre ile karşılaştı ve ona dedi ki: "İbn Huzeyme seninle benim aramda. Veya onun kusuru, benim kavmimde Temîm gibi, senin kavminde de benim gibi birisinin olmasıdır. Dedi ki: Kendim için seçtim. Allah seni affetsin. Seçimden dolayı beni kınama. Sanki Hâlid bundan dolayı kızdı. Ravi dedi ki: Me'mûn'a bu ikisinin haberi ulaştı. Me'mûn, Hâlid'e para gönderdi ve dedi ki: "Cimrilik ve nankörlükle onurunu ayaklar altına alanın değil senin gibi bir Arabın itibarı korunsun."

[Me'mûn'un Umâre b. Akîl'in Kendisini Övdüğü Beyitlere Kafiye Düşürmesi]

Temîmoğullarının bir boyu (hay) olan Selîtoğullarından Ebû Ali Selîti bana naklederek dedi ki: Umâre b. Akîl bana naklederek dedi ki: "Me'mûn'a yüz beyitlik kendisini öven bir kaside okudum. Başlangıç beytine (*sadru'l-beyt*) başlar başlamaz ona kafiye getirmeye koyuldu. Ben ona dedim ki: "Allah'a yemin olsun ki ey Müminlerin Emîri! Onu benden hiç kimse duymadı." Me'mûn dedi ki: "Zaten öyle olması gerekir." Son-

438 İlk mısraın sonundaki بعزبه kelimesindeki zamir mübteda olan عرض kelimesine raci kabul ettiğimiz takdirde mana şu şekilde olur: "Senin onurun, enine (bütününüyle) şerefli bir adamın hakkını veremez!" (çev.)

ra bana dönerek dedi ki: Ömer b. Ebû Rebîa'nın⁴³⁹ Abdullah b. Abbâs'a şu kasideyi okuduğunu işitmedin mi? [Mütেকârib'den]

Komşularımızın evleri, yarın bizden uzaklaşabilecek,

İbn Abbâs dedi ki:

Gerçekten de ev ertesi gün daha da uzak düşecek!

Me'mûn sonunda İbn Abbâs'ın kafiyelediği kasideyi okudu. Sonra dedi ki: "Ben bunların soyundanım."

[Me'mûn'un Kendisine Gönderilen Elçiye Sözü]

Ebü'l-Kâsım Halife b. Cirve bana naklederek dedi ki: Ravi dedi ki: Ebû Mervân Kâriz b. Hârûn'un şöyle dediğini duydum: Me'mûn dedi ki: [Tavîl'den]

Onu özlediğim için seni gönderdim; ancak onu görmenle bir bakış kazandın ve senin hakkında kötü düşünecek kadar beni ihmal ettin!

Ben uzaktayken âşık olduğum kişiyle fısıldaştın! Keşke seni ona yakınlıştırmaya gerek bırakmayacak şeyi bilseydim!

Ondan, gözlerinde daha önce bulunmayan bir iz görüyorum! Gerçekten gözlerin, onun yüzünden güzellik çalmış!

[157] Ebû Mervân dedi ki: Me'mûn, Abbâs b. Ahnef'in⁴⁴⁰ şu sözüne dayanarak bu manayı ortaya koydu: [Tavîl'den]

*Gözüm onu göremeyip mutsuz olsa da aracımın gözü onu görme-
siyle mesut oldu. Böylece haberi almış oldum.*

*Aracım ondan bana her haber getirdiğinde kasıtlı olarak iki de bir
onun gözlerine bakarım,*

*Onun simasında, sevdiğimin güzellikleri tezahür ediyor. Onda en
güzel şekilde tesir etmiş.*

*Ey aracım, al şu gözümü çıplak bir şekilde, ona bir bak ve gözüm
hakkında hüküm ver!*

439 Ebü'l-Hattâb (Ebû Hafs) Ömer b. Abdillâh b. Ebî Rebîa b. Mugîre Kureşî Mahzûmî (ö. 93/711-12): Emevi döneminin ünlü aşk şairi. Eleştirmenlerce tüm zamanların en büyük aşk şairi kabul edilmiştir (çev.).

440 Abbâs b. Ahnef: Künyesi Ebü'l-Fazl'dır. Hanıfoğullarındandır. Bağdat'ta yetişmiştir. Gazel sahibi olması dolayısıyla Arapların en büyük aşk şairi Ömer b. Ebû Rebîa'ya benzetilir. Övgü veya yergi şiiri yazmamıştır. Hârû-nürreşîd onun şiirini güzel bulur ve ödüllendirirdi (çev.).

[Satranç Konusunda Şairlerin Sözleri]

Mûsâ b. Ubeydullah Temîmî bana naklederek dedi ki: Me'mûn'un huzurunda satranç hakkında konuştular. Hâlid Kannâs'ın bu konu hakkındaki şu sözünü müzakere ettiler: [Tavîl'den]

Bütün dostlarımdan daha çok beni seven, yücelten bir dostum kin gütmeksizin,

Benimle savaşmak istedi. Çarçabuk atlarını ileriye sürdü ve savaş başlatıverdi,

Benimle mücadele etmeye başladı. Şu var ki savaşın başlangıcı -cengâverler içine güzelce daldığında-

El değmemiş, gururlu bir şekilde adımlarını atan, ince ve tatlı sesli, erkekleri güzel avlayan kadın gibidir,

Sonuyssa saçı başı ağarmış, gulyabani gibi olan, kapkara, burun kemiğine benzeyen Ümmü Kurûd gibi olan kadın gibidir!

Bir başkası Vâfir'den şöyle dedi:

Savaş meydanında kalabalık, büyük bir ordunun karşısında bir ordu,

Korku içinde bekliyor, hiç umursamıyor şans yaver mi gidecek yoksa dibi mi görecek!

Savaş kızıştı mı efendileri için canlarını hiçe saydıklarını görürsün,

Öyle canlar ki bolluğun kendilerine yaramadığı, aynı şekilde kötü sonun kendilerine zarar vermeyen canlardır!

Ne Yahudi, ne Hristiyan ne katı Araplar ne de Mecûsîler!

Bir başkası Vâfir'den dedi ki:

[158]

Atları, başka atların karşısına diktim. Zübâh kâsesiyle onlara içirir.

Sağ cenah, sol cenah ve savaşmak için taburların hazırlanmasına benzeyen bir kalp!

Aslında kadîm bir düşmanlık için değildi bütün bunlar; sadece zevk alıp eğlenmek için.

[Me'mûn'un Satranç Hakkındaki Şiiri]

Me'mûn dedi ki: Fakat ben olsam şöyle derim: [Basît'ten]

Kırmızı renkli deriden kareli bir zemin, cömertlikle bilinen iki dost arasında,

Savaşı müzakere ettiler, bunun üzerine kan akıtmakla günah kazanmaksızın zekice kurnazlık yaptılar,

Bu ona hamle yapıyor, öteki buna; ikisi de pürdikkat!

Davulsuz, sancaksız iki orduda bilgiyle yoğrulan şu zekâlara bir bak!

[Me'mûn'un Nefs Hakkındaki Sözü]

Ebü'l-Atâhiye⁴⁴¹ dedi ki: Müminlerin Emîri Me'mûn bir gün bana davet gönderdi. Bunun üzerine ben de gittim. Me'mûn'u başı eğik düşünceli buldum. Ben de bu durumda ona yaklaşmaya çekindim. Başını kaldırdı, bana baktı ve eliyle yaklaşmamı işaret etti. Ben de yaklaştım. Başı öne eğik bir süre düşündü, sonra başını kaldırdı ve dedi ki: "Ey Ebû İshak! Nefsin bıkkınlıkla eğlence düşkünlüğüne tutumu şöyledir: Nefs, muhabbetten hoşlandığı gibi yalnızlıktan da hoşlanır." Dedim ki: "Doğrudur ey Müminlerin Emîri! Bu konuda benim bir beytim var." Me'mûn: "O nedir?" dedi. Okudum: [Basît'ten]

Can, sıkıntıdan darmadağınık ise onu ancak bir hâlden başka bir hâle girmek düzeltir.

[Me'mûn'un Humeyd b. Abdülhamîd ile Konuşması]

Şair Ebû Nizâr Darîr bana bildirerek dedi ki: Bana Ali b. Cebele dedi ki: Humeyd b. Abdülhamîd'e dedim ki: "Ey Ebû Gânim! Bir methiyede Müminlerin Emîri'ni dünyada hiç kimenin benzerini yapamayacağı bir güzellikte övdüm. Ona ben-den bahset." Dedi ki: "Onu bana oku." Ben de okudum. Dedi ki: "Senin doğru olduğuna tanıklık ederim." Methiyeyi aldı ve sonra onu Me'mûn'un huzuruna götürdü. Dedi ki: "Ey Ebû Gânim! Bu konudaki cevap açıktır. Dilerse o konuda bizi affeder, bu şiiri de bize övgüsüne karşılık olarak görürüz. Dilerse de senin hakkındaki şiiriyle Ebû Dülef hakkındaki şiirini birleştiririz. Eğer senin ve onun hakkında söylediği bizi övdüğünden daha iyiye sırtına vurur ve hapsini uzatırız. Eğer bizim hak-

441 Ebü'l-Atâhiye: Ebû İshak İsmâil b. Kâsım b. Süveyd (ö. 210/825 [?]): Abbasi devri şairlerindendir. Onun çılgın anlamına gelen lakabı niçin aldığı bilinmiyor. Başka şiirleri bulunmakla birlikte zühdiyyât türü dinî şiirlerle ün kazanmıştır. (Çev)

kımızda söylediği daha iyiye methiyesinin her beytine bin dinar veririz. Eğer isterse de onu affederiz.” Dedim ki: “Ey Efen- [159] dim! Ebû Dülef kim, ben kimim ki senin methiyenden daha iyisiyle bizi övsün.” Dedi ki: “Bu söz, herhangi bir şey hakkındaki sorunun cevabı değildir. Bunu adama götür.” Ali b. Cebele dedi ki: Humeyd bana dedi ki: “Ne düşünüyorsun?” Dedim ki: “Affetmek bana daha sevimlidir, Me’mûn’a haber ver.” Dedi ki: “O en iyisini bilir.” Humeyd dedi ki: “Ali’ye dedim ki: ‘Seni Ebû Dülef’i ve beni övmeye iten nedir?’” Dedi ki: “Ebû Dülef hakkındaki sözüme bak: [Medîd’den]

Açıkcası dünya, Ebû Dülef’tir; onun savaşması ile şehre dönmesi arasındadır!

Ebû Dülef, göçüp gitse dünya da hemen onun izinden göçüp gidecektir.

Senin hakkındaki sözüme bak: [Meczûu’l-kâmil’den]

Humeyd olmasaydı, zikredilmeye değer ne asalet ne de soy olurdu. Ey onun yüceliğiyle yücelen Arapların yegânesi!

Dedi ki: Humeyd bir saat kadar sustuktan sonra şöyle dedi: “Ey Ebû’l-Hasan! Müminlerin Emîri seni eleştirdi ve bana da on bin dirhem, yük hayvanı, hilat ve uşak verilmesini emretti. Ebû Dülef bunu duyduğunda bana verdiği hediye ikiye katladı. Ey Ebû Nizâr! Ben sana anlatıncaya kadar bu, kimse- nin bilmediği iki gizlilikten biriydi.” Ebû Nizâr dedi ki: “Ben de Me’mûn’un Ebû Dülef hakkındaki bu beyitte onu aradığını zannettim: [Tavîl’den]

Cömertlik suyu Âdem’in omurgasından akıp Rahmân onu, Kâsım’ın⁴⁴² omurgasında sabit kıldı.

[Di’bil Huzâî’nin Me’mûn’u Hicvetmesi]

Di’bil’in kardeşinin oğlu Süleyman b. Rezîn Huzâî bana naklederek dedi ki: Di’bil, Me’mûn’u hicvetti ve dedi ki: [Kâmil’den]

Me'mûn bana iş yapamayan bir kişinin yaptığı görevi veriyor,⁴⁴³ yoksa dün Muhammed'in başını görmedi mi?!

İnsanların başlarının üzerine dikilir, dağların düz toprakların üzerinde dikildiği gibi!

Hiç tırmanılmayan yüksek dağı düzleştirene kadar sapasağlam kişilerin bölgelerine çöküverir.

Güzel kadının talipleri hazırdır; öyleyse o salyalarını katil yılanın zehrinin üzerinden çekiver!

Me'mûn'a "Di'bil seni hicvetti," denildi. O şöyle dedi: "Ebû Abbâd'ı⁴⁴⁴ hicveden Di'bil beni nasıl hicvetmez?" O, Ebû Ab-
[160] bâd'ın öfkeli oluşunu kastediyor. Ebû Abbâd, Me'mûn'un huzuruna girdiğinde sık sık Me'mûn'u güldürürdü ve ona şöyle derdi: Di'bil, şu sözünde seni kastetmedi: [Kâmil'den]

Âdeta Hirakl'ın manastırından kurtulmuş gibi! Öfkeli öfkeli prangalardan oluşan bir sıra zinciri çekiyor.

Me'mûn, huzuruna girdiğinde İbrâhim b. Şekle'ye şöyle derdi: Di'bil şöyle diyerek senin canını yaktı: [Kâmil'den]

İbrâhim, onun görevini üstlenmişse şayet, ondan sonra Muhârik'e muhakkak yakışır!

Muhârik'ten sonra da Zülzül'e; Zülzül'den sonra da dinden çıkmış kişiye yararır!

Nasıl olacak?! Olmayacak zaten! Olmadı da! Bu görevi, fâsık birisinin başka fâsıktan devralması!

[Hasan b. Sehl'in Kendisini Öven Bedeviye Hediyesi]

Muhammed b. Hasan b. Hafs Mahramî'nin bana naklettiğine göre, bir bedevi Hasan b. Sehl'in huzuruna girdi ve onu övdü. Bitirdiğinde Hasan, bedevinin isteğinin basit bir şey olduğunu zannederek: "İstediyini söyle!" dedi. Bedevi dedi ki: "Bin deve." Hasan buna karşı suskunlaştı. O gün bu isteği yerine getirecek durumda değildi. Kusurunu açığa vurmaktan

443 Her ne kadar beyitte عارف kelimesi geçse de başka kaynaklarda عاجز ibaresi geçmektedir. Beytin bağlamına bakıldığında عاجز ibaresinin daha uygun olduğu düşünülmektedir. Biz de tercümeyle bu doğrultuda yaptık. Bkz. İbn Hamdûn, *Tezkiretül-Hamdûniyye*, Dârü Sâdir, Beyrut 1417, 5: 140; Abdurrahîm Ebû'l-Feth Abbâsî, *Maâhidü't-tansîs alâ Şevâhidi't-telhîs*, thk. M. Muhyiddin Abdülhamîd, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 2: 203 (çev.).

444 Ebû Abbâd Sâbit b. Yahyâ: Me'mûn'un kâtibi ve veziridir (çev.).

hoşlanmadı da düşünmeye devam etti ve dedi ki: Ey bedevi! Bizim ülkemiz deve ülkesi değildir. Ancak İmruülkays şöyle demiştir: [Vâfir'den]

Develer olmasa da keçilerimiz var; yaşlıların boynuzları âdeta âsa gibidir!

“Sana bin koyun verilmesini emrettim. Yahyâ b. Hakan’a uğra.” Ravi dedi ki: O Yahyâ ile görüştü. Yahyâ, ona her bir koyun için bir dinar verdi. Sonra bedevi bin dinarı aldı.

[Ebü'l-Atâhiye ve Ümmü Ca'fer Zübeyde]

Dedi ki: Me'mûn, Ümmü Ca'fer'e⁴⁴⁵ her sene basılan paradan dinarlar ve dirhemler gönderirdi. Ümmü Ca'fer, Ebü'l-Atâhiye'ye o paradan verirdi. [O sene Ebü'l-Atâhiye'yi unuttu.] Ebü'l-Atâhiye, Ümmü Ca'fer'in kâtibi Müslim b. Sa'dân'a geldi. Ben onun önünde oturmuş yazıyordum. Ebü'l-Atâhiye ona bir not (rik'a) vererek bir köle olan benden o rik'ayı alıp Ümmü Ca'fer'e ulaştırmamı istedi. Rik'ayı aldım ve Ümmü Ca'fer'e verdim. Ümmü Ca'fer onu okudu. Bir de ne görsün, içinde şu beyitler yazılı: [Medîd'den]

Bana dediler ki bu yılın vergisinden bana düşen beyaz ve sarı yeni güzel şeyler var,

Her yıl gördüğüm şeyden farklı olarak daha önce görmediğim yeni ortaya çıkan sikkeler!

Uşak Sard, Me'mûn'un armağan paralarından bu yeni dinar [161] ve dirhemlerin dağıtımını üstlenmişti. Ümmü Ca'fer, Sard'ın getirilmesini emretti ve ona dedi ki: “Dinar ve dirhemlerden oluşan sılasını⁴⁴⁶ çömlekçiye⁴⁴⁷ niye vermedin?” Uşak dedi ki: “Sıra ona gelmedi.” Ümmü Ca'fer: “Onu derhal ona ulaştır,” dedi. O bana iki kese içinde yüz dinar ve iki bin dirhem verdi. Onları alıp Müslim b. Sa'dân'a götürdüm. Müslim paraları ona verdi.

445 Hârûnürreşîd'in eşi ve Halife Emîn'in annesidir. (ö. 216/831) (çev.)

446 Abbasiler döneminde armağan paralarına verilen ad (çev.).

447 Cerrâr: Çömlekçi. Çömlek satışıyla uğraşan Ebü'l-Atâhiye'nin lakabıdır (çev.).

[Me'mûn'la Nedimlerinin Şairler Şairi Hakkındaki Sohbeti]

Ebü's-Şemmâh bana naklederek dedi ki: Me'mûn yanında Zeydî, Hayzürân'ın mevlası Sekaî ve İsmâil b. Nevbaht vardı. Onlar şairler hakkında konuştular. Bir Nâbîga⁴⁴⁸ dediler, bir A'sâ⁴⁴⁹ dediler ve onlarla ilgili lafı uzattılar. O dedi ki: "Hayır, onların en iyisi bir kişidir. O da ahlaksız Hasen b. Hânî'⁴⁵⁰dir." Dediler ki: "Müminlerin Emîri doğru söyledi." Me'mûn dedi ki: "Karşılaştırma sonucu ulaşılan doğru, korkudan ulaşılan doğrudan daha iyidir." "Onu neden tercih ettin?" dediler. Dedi ki: "Şu sözünden dolayı: [Medîd'den]

Ey iyi hüküm veren can dostum, geceme bedel uyudun; ben ise uyumadım.

Sonra dedi ki: Bu beyitte onu geçen kimse olmadı: [Medîd'den]

Sonra da onların damarlarına yayıldı, hastalığı kapsayan tedavi gibi!

Ebü's-Şemmâh dedi ki: Me'mûn, (kardeşi) Muhammed Emîn'e meykinden dolayı Ebû Nüvâs'tan uzak duruyordu. Mûsâ b. Ubeydullah Temîmî bana naklederek dedi ki: Mansûr Nemerî,⁴⁵¹ Hasen b. Hânî', Ebû'l-Atâhiye ve Ebû Zugbe⁴⁵² vardı. Dedi ki: "Ebû Zugbe, Şamlı ve Kays kabilesindendir." Hepsi toplandılar ve tek vezin üzere olan beyitleri değerlendirdiler. Sonunda Ebû'l-Atâhiye onlara üstün geldi. Sonra Nemerî dedi ki: [Meczûu'l-kâmil'den]

448 Ebû Ümâme (Ebû Akreb) Ziyâd b. Muâviye b. Dabâb (Dıbâb) b. Câbir Nâbîga Zübyânî (ö. 604 [?]): Cahiliye devri şairi. Hicazlılar Nâbîga ve Züheyr b. Ebû Sülma'yı tercih ederlerdi (çev.).

449 Ebû Basîr Meymûn b. Kays b. Cendel Bekrî (ö. 7/629 [?]): Cahiliye devri şairlerinden. Görme zayıflığından dolayı bu lakabı almış daha sonra tamamen görmez olmuştur (çev.).

450 Hasen b. Hânî' b. Abdilevvel Hakemî (ö. 198/813 [?]): Abbasilerin ilk döneminde Arap şiirine yeni bir üslup getiren Basralı şairdir. Halife Emîn'in nedimidir. Saçlarının omuzlarına kadar sarkması sebebiyle kendisine "uzun saçlı ve perçemli" anlamında Ebû Nüvâs denmiştir (çev.).

451 Ebû'l-Fazl (Ebû'l-Kâsım) Mansûr b. Seleme b. Zibrikân (Zibrikân b. Seleme) b. Şerîk Nemerî (ö. 190/805 [?]): Arap şairi. İnsanların zaaf ve arzularını iyi keşfeden Nemerî, övdüklerinin psikolojisine uygun düşen methiyeleriyle muhdes şairlerin ileri gelenlerinden sayılmıştır (çev.).

452 Ebû Zugbe: Kaysoğullarından Şamlı şair (çev.).

Ey Umeyr! Büyük kaygan kayalıklardan istenilen dilek nasıl karşılanabilir ki?!

Verdiğiniz sözlere helal olsun! Nasıl da aldatmaya bağlanıverdiler. Parmak uçlarım artık genç güzel kadının göğüslerini avuçlayıp toplamaya başladı.⁴⁵³

Ebü'l-Atâhiye dedi ki: [Meczûu'l-kâmil'den]

Havernak⁴⁵⁴ ve Sedîr⁴⁵⁵ arasındaki kısa zamana vah vah!

Biz cennet odalarında olduğumuz vakit, mutluluk deryalarında [162] yüzüyorduk.

Hasen b. Hâni' dedi ki: [Meczûu'l-kâmil'den]

Yoksulun durumu sana ibret oldu; nüfuzlu kişinin azameti de göğsünü kabarttı!

Böylece gençlikten ödünç aldığın şeyi ödünç verene iade ettin, Erkek kılığında cilveli kadınları senin gözünde şekillendirdi, Dizginlerin, kayışların, gemlerin yorduğu gibi yorup zayıflatmaktadır,

Şakakları akrep gibi kıvrık kıvrık; dudaklarının üzerindeki suni bıyıklar da güzel kokudandır.

Ebü Zugbe'nin ne dediğini hatırlamıyorum. Onlar Ebü'l-Atâhiye'yi tercih ettiler. Bana göre onların içinde en iyi şair Ebû Nüvâs'tır.

[Şairlerle Edebiyatçılar Arasında Münazara]

Muhammed b. Îsâ b. Abdurrahman bana naklederek dedi ki: Me'mûn'un halifeliği döneminde İbrâhim b. Abbâs,⁴⁵⁶ Di'bil ve kardeşi Rezîn⁴⁵⁷ edebiyatçı emsalleriyle beraber bostanla-

453 Beyitte geçen رُفَّانُ الثُّحُور , mecazî bir ifade olup tomurcuklanmış bir genç kızın göğüsleri anlamına gelmektedir. Bkz. Abülkâhir Cürçânî, *Esrârü'l-belâga*, thk. Mahmûd M. Şâkir, Matbaatü'l-Medenî, Kahire, ty., 211 (çev.).

454 Havernak: Nu'mân'ın Hîre'deki saraydır. İsim Farsça yeme içme yeri anlamındaki Haverngâhın Arapçalaşmış hâlidir (çev.).

455 Sedîr: Havernak'ın yakınındaki bir saraydır. Büyük Nu'mân onu bazı İran (Acem) kralları için yaptırmıştı. Üç kapısı vardı (çev.).

456 Ebû İshak İbrâhim b. Abbâs b. Muhammed b. Sûl-Tegin Sûlî (ö. 244/858 [?]): Türk asıllı olmasına rağmen Arapça şiir söylemiş şair ve dîvân kâtibi (çev.).

457 Rezîn b. Ali b. Rezîn: Yaşı ilerlemiş zarif bir ihtiyardı. Mısır'a gidip yerleşmiş ve orada ölmüştür. *Vâfi*'de çok sayıda şiirinden söz edilmiştir (çev.).

ra doğru yayan gittiler. Sevâd halkından şevk⁴⁵⁸ üreticileriyle karşılaştılar. Sevâdlılar onlara yanlarındaki şevkten bir miktar sattılar. Onlar da karşılığında bir şeyler verdiler. Bu eşeklere bindiler. İbrâhim şöyle bir şey okudu: [Hezec'den]

*Dikene katlanması, sonrasında sıcaklık yüklerle telafi edildi,
Sarhoşlar; bu sarhoşluk içkiden dolayı değil, güçsüzlüğün verdiği
eziyettendir.*

Sonra Rezîn okudu: [Hezec'den]

*Eğer şen şakrağa dönüyorsanız,
Bilesiniz ki hepinizin durumu onda eşit olur, rezillikten de kurtulamazsınız.*

Sonra Di'bil okudu: [Hezec'den]

Geçen geçmişse o zaman zarafet sahibi kişilerden olun!

[163] *Bir de hadi bugün gidip tozutam, zira bugün ayakkabımı satacağım.*

[Me'mûn ve Yezîdî'nin Abdullah b. Tâhir'e Karşı İttifakı]

Muhammed b. Heysem Tâî bana naklederek dedi ki: Kâsım b. Muhammed Tayfûrî bana naklederek dedi ki: Yezîdî, Me'mûn'a başına gelen yoksulluk ve borçtan yakındı. Me'mûn ona dedi ki: "Bugünlerde sana verecek bir şeyimiz yok. Eğer onu sana verseydik, onunla amacına ulaşırdın." Dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Bu durum beni çaresiz bıraktı. Alacaklılarım beni perişan etti." Me'mûn dedi ki: "Kendin için kârlı bir iş bul." Yezîdî dedi ki: "Senin nedimlerin var. Harekete geçirdiğin takdirde onların içerisinde bana faydası dokunacaklar var. Onlardaki çareyi bana ver." Me'mûn dedi ki: "Planını söyle." Yezîdî dedi ki: "Toplandıkları zaman ben de gelirim. Notumu sana ulaştırması için filan uşağına emir ver. Notumu okuduğunda bana birini gönderip şöyle söyletirsın: 'Şu an yanıma girmen uygun değildir. Ancak kendin için istediğin birini seç'."

Dedi ki: Ebû Muhammed (Yezîdî), Me'mûn ve nedimlerinin toplanıp şarabın etkisiyle sarhoş olduklarını anladıktan

458 Şevk: Diken demektir. Bağdat'ta çok satıldığı anlaşılan bu ürünün satıcılarının bulunduğu köprü de adını bu üründen almaktaydı: Şevk satıcıları köprüsü (çev.).

sonra kapıya geldi ve yazdığı kâğıdı o uşağa verdi. Uşak kâğıdı Me'mûn'a ulaştırdı. Bir de ne görsün, okuduğu kâğıtta şöyle yazılıydı:

Ey dostların ve kardeşlerin en hayırlısı, işte kapının önünde davet-siz misafir!

Beni aranızda alın veya arkadaşlarınızdan birisini bana gönderi-verin.

Me'mûn mecliste bulunanlara kâğıdı okudu. Dediler ki: "Bu asalağın, bu hâlde aramıza girmesi uygun olmaz." Me'mûn ona haber gönderdi. "Bu zamanda içeri girmen uygun değildir. Kendine nedim olarak istediğin kişiyi seç." O şöyle cevap verdi: "Kendim için Abdullah b. Tâhir'den başkasını uygun görmem." Me'mûn, Abdullah'a dedi ki: "O seni tercih etti, ona git." Abdullah dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Ben bu asalağa nasıl arkadaş olurum?" Me'mûn dedi ki: "İki şeyden Ebû Muhammed'i alıkoymak mümkün değildir. İster onun yanına çıkarsın; istersen fidye verip kendini kurtarırsın." Dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! On bin dirhem vereyim." Me'mûn dedi ki: "Sana ve senin arkadaşlığına karşılık olarak bunun, onu ikna edeceğini sanmam." Abdullah onar bin artırdıkça Me'mûn da: "Bununla onu memnun edemem," diye cevap veriyordu. Sonunda tutar yüz bin oldu. Me'mûn, Abdullah'a: "Bunu derhal ona öde!" dedi. Ravi dedi ki: Abdullah vekiline bu miktarın ona verilmesini yazdı. Abdullah, vekiline onu (yazdığını) bir elçiyle gönderdi. Me'mûn, Yezîdî'ye haber gönderdi ve dedi ki: "Bu durumda bu meblağı alman, bu hâldeyken onunla arkadaşlık yapmandan daha uygundur ve sonuç olarak da daha kârlıdır."

[Kâdı, Me'mûn'a Şiir Okuyor]

Muhammed b. Hasan bana naklederek dedi ki: Zühreoğullarının⁴⁵⁹ mevlası Abdullah bana haber vererek dedi ki: Ba-

459 Zühreoğulları: Adnânîlerden Kureyş'e bağlı Kilâb kabilesinden Mürreoğullarının bir koludur. Zühre'nin nesebi Zühre b. Kilâb b. Mürre b. Ka'b b. Lüey b. Gâlib b. Fîhr (Kureyş) b. Mâlik b. Nadr b. Kinâne b. Huzeyme b. Müdrike b. İlyâs b. Mudar b. Nizâr b. Mead yoluyla Adnân'a ulaşır. Bir de Adnânîlerden Cüheyne'ye bağlı Kahileoğullarının bir kolu olan Zühreoğulları vardır (çev.).

bam kendisini kâdılık görevine atayan Me'mûn'un huzuruna girdi. Me'mûn dedi ki: "Bir şiir aktarır mısın?" O: "Evet," dedi. Me'mûn: "Oku," dedi: O onu okudu: [Medîd'den]

Öyle bir ev ki daima içinde oturanı vardır; ancak zaman buna izin vermez.

Biz öyle bir evdeyiz ki iyi konuşan biri onun yıkılışını haber veriyor,

Her canlı öldüğünde, malından kendisine geriye kalan kendisini saran kefeni olur,

Gerçek şu ki kişinin malından ancak yaptığı hayırlı işler kendisine kâr kalır.

Me'mûn yazı takımı getirtti ve bu şiiri yazdı.

[Abdullah b. Tâhir'in Şiire ve Şairlere Düşkünlüğü]

Dedi ki: Me'mûn, Abdullah b. Tâhir'e dedi ki: "Senin şiir ve şairlere düşkünlük dışında bir kusurun yok. Ben, Ahmed b. Yûsuf'a himayemizdeki bir adamı senin maiyetine katmasını emrettim. O benim için Cerîr'den⁴⁶⁰ daha iyi bir şairdir. Ebû'l-Umeysel ona katıldı. O Abdullah b. Huleyd'dir.⁴⁶¹ Hârû-nürreşîd, bu Huleyd'in kendisi için satın alınmasını emretmişti. Sonra Abbâs b. Muhammed⁴⁶² önce davranıp onu satın aldı. O, onun Feyd⁴⁶³ ve Eyle'de⁴⁶⁴ iken çevresindekilerden olmasını sağladı. Ebû'l-Umeysel dedi ki: O, Fazl b. Sehl döneminde Horasan'da Me'mûn'un huzuruna girdi. Ebû'l-Umeysel, Abdullah b. Tâhir'in ardından Mısır'a gitti. O, Ebû Nüvâs'ın Hasîb'deki⁴⁶⁵ evleri niteleyen kasidesi gibi bir kaside söyledi. Bu Ebû'l-Umeysel'in kasidesinin baş tarafı şöyledir:

460 Cerîr b. Atıyye b. Hatafâ (Huzeyfe) Temîmî (ö. 110/728 [?]): Emeviler devrinde eski üslubu devam ettiren üç büyük hiciv şairinden biridir. Çağdaşı şairlere meydan okumuş karşısında Ferezdak ve Ahtal'den başkası tutunamamıştır (çev.).

461 Ca'fer b. Süleyman b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'ın mevlasıdır. Tâhir b. Hüseyin ve oğlu Abdullah'ın kâtibidir. İyi bir şairdi. (ö. 854) (çev.)

462 Abbâs b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs: Emîr Ebû'l-Fazl. Kardeşi Mansûr için Şam valiliği yaptı. Defalarca hac emîrliği yaptı. Çağındaki Abbasoğullarının şeyhidir (çev.).

463 Feyd: Mekke yolunda bir konaktır (çev.).

464 Eyle: Kızıldeniz kıyısında bir şehirdir (çev.).

465 Hasîb: "Verimli Hilal," Suriye, Lübnan, Filistin ve Irak'ı içine alan bölgeye verilen addır. (almaany.com) (çev.)

Ey dostlarım, tasam yakamı bırakmıyor; kalbim ise hasta, kara sevdaya tutulmuş.

Görmüyor musun; ne zaman sabâ rüzgârı esse aşka gelir ve göz-yaşlarım akar.

Tasamı, üzüntü konusunda destekçim olan kalbimin derinliklerine koydum, yanaklıy da semerin içine.

Dedi ki: Ebü'l-Umeysel çölde doğdu, çölde yaşadı. Kendisi Kayn⁴⁶⁶ b. Cesroğullarındandır. Onun şiiri bin ciltten oluşur.

[Me'mûn'un Cariyesi Divane Âşık Arîb]

[165]

İshak Mevslî dedi ki: Ebû Mûsâ,⁴⁶⁷ Me'mûn'un cariyesi Arîb hakkında dedi ki: O, Ca'fer b. Hâmid'e âşıktı. Ca'fer de onu seviyordu. Me'mûn'un bir gaflet anını yakaladı. Yatağındaki örtünün altına mermer bir heykel koydu ki uzaktan bakan onun uyuduğunu sansın. Ca'fer b. Hâmid de Me'mûn'un kasrının yanında oturuyordu. Arîb çatıya çıktı ve bir küfenin içinde aşağı indi. Adam ondan hevesini alınca Arîb küfeye oturup yukarı çıktı. Sonra da yerine geri döndü. Arîb yatağına dönmeden Me'mûn onu aradı, ama bulamadı. Sonra onun ne-reye gittiğini anladı. Ebû Mûsâ dedi ki: [Meczûu'r-remel'den]

Allah, Arîb'i kahrediversin! Çok acayip bir şey yaptı!

Zifiri karanlık bir gecede çetin, görkemli bir taşıta bindi,

Büyük bir şey uğruna buna yaptı ve bunu isteye isteye yaptı; çekingen bir şekilde değil!

Öyle bir beyin ki onu evirip çevirsen, hemen eriyeceğinden endişeleniverirsin.

Gecenin ilerlemesini bekledi, nöbetçi uykuya dalınca,

Boş kalan yastığını doldurdu, şüphe edilmesin diye!

Kendisinden boş kalan yeri doldurdu. İsmiyle çağrılrsa cevap veremez!⁴⁶⁸

466 Kayn (Benî Kayn): Kahtânîlerin Kudâa koluna mensup bir Arap kabilesi (çev.).

467 Abdullah b. İsmâil Ebû Mûsâ Merâkibî: Me'mûn'un cariyesi Arîb'in mevlasıdır (çev.).

468 Arîb ismindeki cariyeye, geceleyin yatağında ayrıldığı için kimsenin dikkatini çekmemek ve yatağı boş görünmemesi için yatağına doldurdu; ancak birileri onu ismen çağırırsa cevap veremez. Şair de bu duruma dikkat çekmiştir (çev.).

*Arîb ise korku onu baştan aşağı sarmış hâlde yoluna devam etti.
Âşığın yanına kendini sarkıtıverdi, böylece onu bir sevgili karşıla-
yıverdi.*

Mutlu, neşeli oldu. Dünyada nasibini aldı.

Ey gözleri, gönülleri yaralayan,

Ve güzellik ve hoşluk olarak birbirini yiyip bitiren ceylan!

Kurtların hedefindeydin; işte şimdi bir kurdu yedirip doyurdun.

Koyunun durumu da böyledir işte! Çobanı dikkatli olmasa (elde kaçır).

[166] *Meranın çobanı, her tarafı otlı gördüğünde koyunları pek umur-
samaz.⁴⁶⁹*

Öyleyse isteyen kişi istediğini söylesin eğer edipse!

[Basra Kādılığı Sırasında Cahşevyh'in Yahyâ b. Eksem'i Hicvetmesi]

Me'mûn, Yahyâ b. Eksem'i Basra kādılığına atamıştı. Şair Cahşevyh⁴⁷⁰ ona geldi. O, onun yanında adil ve iyi (sâlih) iki adam gördü. O ikisinin elinde Maiyye'ye ait ama başkasına ait olduğu iddia edilen mal vardı. Maiyye'nin Yahyâ ile birlikte ilginç konuşmaları vardı. Yahyâ'nın yanında bulunan adamlardan birinin ismi Cüveyn, diğeri Uddâs'tı. Bir uşağın dediğine göre o ikisi, ona livata yapıldığını sandılar. Kölenin iddiasına göre, o ikisi ona zina iftirasında bulundular. O, bu ikisine had vurulmasını istedi. Cahşevyh dedi ki:⁴⁷¹ [Muhliu'l-basî'ten]

*Dil tutulmasından sonra zaman, vesveselerimi artıran olaylarla
konuşturdu.*

*Ne kötü bir zaman! Bazı insanları yüceltip bazıları da alaşağı et-
meye devam ediyor!*

İflah olmasın ve lanetle derbeder olsun,

469 Bu beyitte Me'mûn'a imada bulunmuştur. Me'mûn çobana, hilafet meraya ve meranın otlı olması da Me'mûn'un etrafındaki cariyelerin çokluğuna benzetilmiştir. Böylece Me'mûn'un çok cariyesi olması dolayısıyla Arîb'e sahip çıkamadığını ve yaptıklarını umursamadığını ima etmektedir (çev.).

470 Cahşevyh: O, Abdülvehhâb b. Âmir'dir. Künyesi Ebü'l-Bekâ'dır. Müstehcenlik hakkında şiir söyleyen şairlerindendir. Câhiz kendisinden müstehcenlik konusunda şiirler aktarmıştır (çev.).

471 Kaside Ahmed b. Ebû Nuaym'a aittir (çev.).

Yönetici olarak Yahyâ'yı kabul eden bir halk! Zaten Yahyâ, o halkı yöneten de olamaz!

Öyle bir kâdı ki zinada had (cezasını) uygun görüyor; ancak eşcinsel ilişkide bulunan kişide beis görmüyor!

Bıyığı çıkmamış, zarif birisine Cüveyn ve Uddâs lehine hüküm veriyor!

Allah'a hamdolsun ama nasıl da alicenaplık peyda oldu ve insanlar arasında vefa azaldı!

Yöneticimiz zalim, kâdımız eş cinsel, baştaki kişi de yönetenlerin en kötüsü!

Yönetici dosdoğru davranıp adaletli olsaydı, o zaman her yönetilen kişi adaletle muhatap olacaktı.

Zulmün biteceğini zannetmiyorum insanların üzerine Abbasoğullarından yönetici olduğu müddetçe!

[Şairlerden Biri İbn Eksem'i Hicvediyor]

Mus'ab b. Hasan dedi ki: Ebû Hâlid Kanâdîlî bana nakleterek dedi ki: Me'mûn'u gördüm. Yanında da İbâdetü'l-Muhannes vardı. Yahyâ b. Eksem'e emredildi ve o eyeri koydu. Onlar kemeri ve kayışı sıkı bağladılar. Şairlerden birisi Yahyâ b. Eksem'i hicvetmek için şöyle dedi: [Recez'den]

Aşkın şiddeti ve azabı uykusunu kaçırdı, aşk onu usandırıp acı verir oldu. [167]

Onu bazen kınıyor bazen de sövüyor, içi ateş varmış gibi yanıp kavruluyor.

Gözlerinden seller gibi yaşlar aktı, gizlediği her şeyi ele verdi, açığa çıkardı.

Gizlediği şey aşkla gün yüzüne çıktı, kalbi de kaygılarını çoğalttı.

Aşkına merhamet eden her kimi görürsen, hıçkırıkları utanç kaynağına dönüşür.

Aşkı uzadıkça hastalığı da uzadı bedeni ve kemikleri zayıfladı.

Allah zulmettiği kimseyi bana gösteriyor, uykunun lezzetine mâni olarak onu mahrum ediyor.

Kendine kötü davranmayana şiddet uygulayana yazıklar olsun, bu dinin kemikleri yıpranır oldu.

Zulüm onu alıkoymuştu, oysa o, yiğitlikte öne çıkan biriydi, çiseleme şeklinde yağın yağmur (onun yanında) şiddetli bir sağanağa dönüşürdü.

Onun kabilesi tamamen yok olup gitti, onlardan geriye çok az kalıntı kaldı.

(O kabilenin bulunduğu) yerlere zulüm yerleşti, oranın bilinen alametleri öcünü almak için dolaşanlardan ibaret oldu.

Zulme şahit olanı biz iyi tanırız, ülkeler içerisinde bulunan en akılsız kâdı (odur.)

Doğruyu söylüyor, bu işe fesat karıştırma ve ona acıma, o, yönetimi devraldıktan sonra bütün haramları helal kıldı.

(Onun zamanında) kâdılığın usul (ve esasları) çiğnendi, rükünleri ve temelleri sarsıldı.

Allah onu destekliyor bizse onu yok etmeye çalışıyoruz, keşke bü-yük karınlı olan annesi onu doğurmasaydı.

Keşke ayakları Irak diyarlarına basmasaydı, huy ve seciye olarak o lanetlenmiş biridir.

Ondan geriye ne iffeti kalır ne de bir iyiliği, gelen geçen hiç kimse-nin karnını doyurmaz.

Onun kalemi hiçbir divite girmez, onun sancağını hiçbir deniz kabul etmez.

Onun tutup gittiği en sağlam yol bile silinmiş izlerle doludur, ya-nında kalan, yol gösteren rehberlerin hiçbirinin karnı doymaz.

[168] *Bu onu doyurur, o da bunu. Her ikisi de günah işlemek için sıklıkla bir araya gelir.*

Yemin olsun Allah'a, sonra yine yemin olsun ki onun kanı mubah-tır. Eğer dini destekleyecek biri olsa (gereğini yapar, canını alır.)

(Bazıları) ona meyletmekten geri durur, bazıları da onu destekler. Ancak onun işlediği günahlar herkes arasında (açıktan) konuşul-maktadır.

Allah'tan dileğim, (kader ve kazasında) onun yüzünü selamete çı-karmamasıdır, her daim mahv u perişan olmasıdır.

Vakti geldiğinde onun öcü ancak kılıçla alınır... (son mısra aslında eksiktir)

[Me'mûn'un Hüseyin b. Dahhâk'ın Şiirini Beğenmesi]

Sâhibü'l-Merâkib (gemiler sorumlusu) Muhammed b. Abd-ullah bana naklederek dedi ki: Babam bana Hârûnürreşîd'in oğlu Sâlih'ten⁴⁷² naklederek dedi ki: Me'mûn'un huzuruna gir-

472 Sâlih b. Hârûnürreşîd b. Muhammed Mehdî: Annesi Reym isimli bir üm-müveleddir. Me'mûn onu 819'da Basra valiliğine atadı. 823'te hac sorum-lusu olarak hac yaptırdı. Şiir söyleyen bir edipti. Şarkı konusunda da us-

diğimde elimde Hüseyin b. Dahhâk'ın iki beyti vardı. Dedim ki: "Ey Müminlerin Emîri! Benden iki beyti dinlemenı istiyorum." Me'mûn: "Onları oku," dedi. Sâlih ona okudu: [Vâfir'den]

Allah'a şükürler olsun ki senin yardımınla imdadımıza koştı ey Müminlerin Emîri.

Gerçekten de sen Rahmân'ın halifesisin! Hem hoşgörölü hem de mütedeyyinsin!

Me'mûn bu iki beyti beğendi ve dedi ki: "Ey Sâlih! Bu iki beyit kimin?" Sâlih: "Ey Müminlerin Emîri! Senin kulun Hüseyin b. Dahhâk'ın," dedi. Me'mûn: "O güzel söylemiş" dedi. Dedim ki: "Ey Müminlerin Emîri! Onun bundan daha güzel şiirleri var." Dedi ki: "O nedir?" Ben de onu okudum: [Tavîl'den]

Güzelliğın nadidesi bana karşı pintilik mi ediyor? Ki ben onu eşsiz bir sevgiyi kendisine münhasır kıldım.

Allah, Abdullah'ı kulların en hayırlısı gördü ve onu yönetici yaptı. Zaten Allah, kulun hâlini en iyi bilendir.

[Me'mûn'un Şiir Bilgisi]

Umâre b. Akîl dedi ki: Bana Abdullah b. Ebi's-Sımt dedi ki: "Me'mûn'un şiirden anlamadığını fark ettim." Umâre dedi ki: "Ondan daha fazla anlayan kim var. Allah'a yemin olsun ki sen görmüyor musun, biz beytin baş tarafını okuyoruz, o bizden önce sonunu getiriyor." Abdullah dedi ki: "Yazdığım güzel bir beyti ona okudum, fakat buna bir tepki verdiğini görmedim." Umâre dedi ki: Dedim ki: "Ne okumuştun?" Abdullah dedi ki: Şunu okudum: [Basît'ten]

Doğru yolun imamı Me'mûn din ile halk dünya ile meşgul.

Ravi dedi ki: Ona dedim ki: "Allah'a yemin ederim ki sen [169] bir şey yapamamışsın. Onu mihrapta tesbihiyle oturan yaşlı bir kadına benzetmiş olmadın mı? Dünya işlerine giren ve etrafı onlarla çevrili olan biri nasıl dünyadan gafil olur? Keşke sen onunla ilgili amcan Cerîr'in Abdülazîz b. Velîd⁴⁷³ hakkında dediği gibi bir şey söyleseydin." [Tavîl'den]

talığı vardı. 824'te öldü. İsmi konusunda ihtilaf vardır: Sâlih, Ahmed veya Ebû İsâ (çev.).

473 Velîd b. Abdülmelik'in Abdülazîz'in de aralarında olduğu on dokuz erkek çocuğu bulunduğu belirtilmektedir.

*Ne o dünyadan nasibini kaybetmiş ne de dünya işleri onu dininden alıkoymuştur.*⁴⁷⁴

[Muhammed Yezîdî Me'mûn'un Meclisinde Şiir Okuyor]

Dedi ki: Ahmed b. Muhammed Yezîdî⁴⁷⁵ bana naklederek dedi ki: Babam bize geldi ve dedi ki: "Ey oğulcuğum! Onun maiyetinden Yâsir'le karşılaştım. Bana dedi ki: "Müminlerin Emîri'nin davetine katıl." Me'mûn'un huzuruna girdim, arkadaşlarından bir grupla beraberdi. Dedi ki: "Yanıma gelen herkese hatırladığı ve hoşuna giden bir şiir okumasını emrettim. Herkes okudu, sen de aklında bulunan ve hoşuna giden bir şiir oku." Ben ona okudum: [Medîd'den]

Eskitilmiştir... o derece ki bir dille ağız verilse ve insanların arasına salıverilse onların arasında sırtını dayayıp bağdaş kurar ve geçmiş milletlerin hikâyelerini anlatadurur.

Me'mûn istediğim vezinde söyledi: [Medîd'den]

İlacın hastalığa işlemesi gibi kendisi de onların vücutlarına işledi.

Sonra eliyle toprağı dağıttı. Huzurundakiler çıktı. Ben de onlarla beraber çıktım. Yâsir, bana erişti ve "Geri dön," dedi. Ben de döndüm. Dedi ki: "Ey Muhammed! Gölgeleleri merak ediyorum. Revak'a varıncaya bir gölgeden diğerine geçiyor." Örtüyü kaldırdı. Arîb ve Muhammed b. Hâmid Buzencirdî karşısında. Dedi ki: "Muhammed'e bir şey yedirelim." Dedim ki: "Ey Müminlerin Emîri! Yemiştım." Me'mûn iki rıtl içti ve dedi ki: "Muhammed'e de iki rıtl getirin." İçmeye koyulduğumda "Yirmi bin dirhem getirin," dedi. Dedi ki: "Sana yirmi binden daha üstün olan iki beyit okuyayım." Dedim ki: "Müminlerin Emîri, öğüt veriyor ve yarar sağlıyor." Sonra bana iki beyti okudu: [Basît'ten]

Ben ve sen, gözlere zarif görünen ve hayal gücünü zorlayan bir badenin emicileriyiz.

474 Taberî ve İbnü'l-Esîr'in de benzer şekilde aktardığı anekdotu Suyûtî, Umâre b. Akîl ile şair İbn Ebû Hafsa'nın diyalogu şeklinde aktarmaktadır. *Târîhu'l-hulefâ*, çev. O. Özatağ, 326-327 (çev.).

475 Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed Yezîdî: Şairdir. Abbasoğulları halifelerinin huzuruna girer ve şiirlerini onlara okurdu. Me'mûn ve Mu'tasım'ın huzurunda şiir okumuştur. Me'mûn'un oğlu Ca'fer'in meclisinde oturur, bazen geceyi de onda geçirirdi (çev.).

Meme uçlarına sahip olduğumuz bade dışında bir şeyle beslenmedik; badenin saygınlığı ise akrabalığın yarattığı saygınlığın ötesindedir.

[Me'mûn'un Meclisinde İshak Mevsilî ile Attâbî Arasındaki Münazara]

[170]

Abdullah b. Rebî' b. Saîd b. Zürâre⁴⁷⁶ bana naklederek dedi ki: Bize Muhammed b. İbrâhim Sebârî naklederek dedi ki: Attâbî,⁴⁷⁷ Bağdat'ta Me'mûn'u ziyarete geldiğinde ona izin verildi. Attâbî onun huzuruna girdi. Me'mûn'un yanında İshak b. İbrâhim Mevsilî vardı. Attâbî heybetli bir yaşlı adamdı. Selam verdi ve selamı alındı. Me'mûn, onu yakınına çağırdı ve iyice yakın oluncaya kadar kendisine yaklaştırdı. Attâbî onun elini öptü. Sonra Me'mûn ona oturmasını emretti. Attâbî oturdu. Sonra durumunu sormak için ona döndü. Attâbî, akıcı, açık bir dille Me'mûn'a cevap vermeye başladı. Bu durum Me'mûn'un hoşuna gitti. Onunla şakalaşıp eğlenmeye koyuldu. Şeyh de Me'mûn'un kendisini küçümsediğini zannetti. Dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Sağmadan önce okşamak-rahatlatmak gerekir (înâsdan önce *ibsâs* gerekir)."

Me'mûn *ibsâs* (okşama, rahatlatma) konusunda şüpheye düşünce meraklı bir ifadeyle İshak b. İbrâhim'e baktı. [O da peşin parayı ima etti ve gözüyle parayı işaret ederek anlaması için manadaki kapalılığı giderdi.] Sonra Me'mûn dedi ki: "Evet, ey uşak bin dinar getir." Bin dinar getirildi ve Attâbî'nin önüne konuldu. Sonra görüşme ve konuşmaya koyuldular. İshak b. İbrâhim ona gözüyle işaret etti. Attâbî, ne dese İshak ondan daha fazlasıyla ona karşılık verdi. Attâbî şaşırdı kaldı. Sonra Attâbî dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Bana izin ver, bu yaşlı adama ismini sorayım." Me'mûn: "Sor," dedi. Attâbî dedi ki: "Ey Şeyh, sen kimsin ve ismin ne?" İshak dedi ki: "Ben insanlardan birisiyim, ismim de '*Kul basal*' (soğan ye)." Attâbî dedi ki: "Nispet bilindik (*ma'rûf*) ama isim güzel değil (*mûn-*

476 O, Abdullah Rebî' b. Sa'd b. Zürâre'dir (çev.).

477 Ebû Amr (Ebû Alî) Külsûm b. Amr b. Eyyûb Attâbî Tağlibî (ö. 220/835): Yukarıda geçti (çev.).

ker). Kul basal isim değil." İshak ona dedi ki: "Ne kadar da az insaflısın. 'Kul sûm'⁴⁷⁸ (sarımsak ye) isim değil, ama soğan, sarımsaktan daha hoş değil mi?" Attâbî ona dedi ki: "Helal sana, tartışmada ne kadar ustasın. Ey Müminlerin Emîri! Bu şeyh gibisini hiç görmedim. Müminlerin Emîri'nin bana ulaştırdığı bu armağandan ona ne kadar verildiğini sormama izin verir misin? Çünkü Allah'a yemin olsun ki o beni yenmiştir."

Me'mûn ona dedi ki: "Bunun hepsi senindir, ona da benzerinin verilmesini emrederiz." İshak b. İbrâhim dedi ki: "Eğer bunu kabul ettiysen (Me'mûn'la işin bittiyse) şimdi bir düşün bakalım, beni hatırlayacaksın." Dedi ki: "Sanırım sen, Irak'tan haberleri bize ulaşan, İbnü'l-Mevsilî olarak bilinen Şeyh'sin." Dedi ki: "Ben zannettiğin yerdenim." Esenlik dileğiyle ona yöneldi. İkisi arasındaki söz uzayınca Me'mûn dedi ki: "İkiniz barış ve dostluk üzerinde anlaştığınıza göre kalkın ve sohbet arkadaşları olarak gidin." Attâbî, İshak b. İbrâhim Mevsilî'nin evine gitti ve onun yanında kaldı.

[Me'mûn'la Umâre b. Akîl Arasında]

Muhammed b. Abdullah b. Cüşem Rebaî bize naklederek dedi ki: Umâre b. Akîl bize naklederek dedi ki: Yanında içtiğim sırada Me'mûn bana bir gün dedi ki: "Ey bedevi ne kadar habîs adamsın?" O dedi ki: Dedim ki: "Neden böyle ey Müminlerin Emîri! Kendimden şüphelendirdin beni?" Dedi ki: "Nasıl?" Dedim ki: [Basî'ten]

[171] *Uykusuzluğumu ve onun suretinden ötürü acının beni sardığını görünce 'kurban olayım ona' dedi.*

Yakın ve uzak akrabaların arasında sahip olduğu bağı kaldırdım, öyle ki artık senin hakkın 'yokluk' oldu!

Hadi şimdi onlardan bir şey iste, daha önce kendilerine yaptığın iyiliği! Artık onlar uzaklaştı!

Biraz kınamayı azalt! Nitekim beni çok azarladın. Ne sıskalıktan ne de yaşlılıktan kimse ölmedi.

478 İshak, Gülsüm ismini ikiye ayırarak bir kelime oyunu yapıyor; yuvarlak yüzlü, güzel anlamına gelen Gülsüm'ü "Sarımsak ye!" anlamına büründürüyor (çev.).

Bana dedi ki: “Kendini nerede bıraktın? Arapların efendisi Herim b. Sinân’a⁴⁷⁹ ve Hâtim Tâî’ye⁴⁸⁰ mi? O ikisi şöyle şöyle yaptı.” Sonra bana onların üstünlüklerini anlatmaya başladı. Ravi dedi ki: Dedim ki: “Ey Müminlerin Emîri! Ben Müslümanım, onlar kâfirdi, dolayısıyla ben o ikisinden hayırlıyım. Ben bir Arabım.”

[Muhammed b. Cehm’in Me’mûn’la Hikâyesi]

Muhammed b. Zekerıyyâ b. Meymûn Fergânî bize naklederek dedi ki: Me’mûn, Muhammed b. Cehm’e⁴⁸¹ dedi ki: “Bana övgü, yergi ve ağıtla ilgili üç beyit oku. Her beyit için sana bir vilayet var.” Muhammed ona övgü (*medîh*) konusunda okudu: [Basît’ten]

Eli açık kişinin hakkında cimri davrandığı zaman o canıyla cömertlik yapar!

Canla cömertlik yapmak (canı ortaya koymak), cömertliğin en alasıdır.

Yergi konusunda okudu: [Kâmil’den]

Görünüşleri çirkinleşti gözümde, ne var ki onları sınıdığımda gördüğüm şeye göre görüşleri daha güzeldi.

Ağıtla ilgili okudu: [Tavîl’den]

Mezarını düşmanından saklamak istediler; ancak mezar toprağının hoş kokusu mezarı işaret etti.

[Cariyeler Hakkında Bir Şiir]

Dedi ki: Ahmed b. Muhammed⁴⁸² bana naklederek dedi ki: Abbâs b. Ahmed b. Me’mûn bana cariyeler hakkında şunu okudu: [Tavîl’den]

479 Herim b. Sinân b. Ebû Hârise Mürrî: Cahiliye döneminde Arapların en cömertlerindenidir. Onun cömertliği örnek gösterilirdi. Züheyr b. Ebû Sûlmâ tarafından ona methiye yazılmıştır. İslam’dan önce 608 yılında ölmüştür (çev.).

480 Hâtim Tâî: Cömertliği darbimesel hâline gelmiş Arap şairi (çev.).

481 O Muhammed b. Cehm b. Hârûn Simmerî (ö. 277/890): Ferrâ’nın arkadaşıdır. Müsned ravilerinden, sika kimselerdendir. Ferrâ’yı ve onun dil ekolünü öven şiirleri vardır (çev.).

482 Ahmed b. Muhammed: O şair Ebû Ca’fer Ahmed b. Muhammed Yezîdî’dir (çev.).

Şarkıcı cariyelere tutkun olmam dışında işlediğim her günahıtan Allah'a tövbe ederim. Öldüğümde parlak olan bu bakir kızların beni köle edinmesinden korkuyorum.

[172] **[2. Kısım]: Me'mûn Döneminde Şarkıcıların Haberleri**
[Me'mûn'un Şarkıcı Allüveyh'e Cömertliği]

Kâtib Ebü'l-Kâsım Abbâs b. Ahmed b. Ebân dedi ki: Hüseyin b. Dahhâk bana haber vererek dedi ki: Allüveyh bana dedi ki: "Sana bir şeyi haber vereyim. Bir defasında o bana uğramıştı. Me'mûn'un yanındayken onun cömertliği olmasaydı ümitsizliğe düşecektim. Bizi çağırdı. Nebiz gelip içmeye başladığında: 'Bana şarkı söyleyin,' dedi. Muhârik benden önce davrandı ve öne atıldı. İbn Süreyc'ten⁴⁸³ bir tonlamayla Cerîr'in şiirini okudu: [Basît'ten]

O iki manastırı hatırlayınca tavukların gıdaklaması ve çan sesleri beni uykusuz bıraktı.

Yolculuk bizi epey yıpratınca kafileye dedim ki: Bîrîn, Ferâdîs Kapısından ne kadar da uzak!

Ravi dedi ki: Benim şarkı söyleme vaktim geldiğinde Me'mûn, Sagr'a⁴⁸⁴ gitmek maksadıyla Dımaşk'a gitmeye karar vermişti: [Kâmil'den]

Zaman Dımaşk'a sevk etti, Dımaşk bizim halkımızın diyarı olmadığı hâlde

Ravi dedi ki: Sonra o kadehi yere vurdu ve dedi ki: "Neyin var? Allah'ın laneti üzerine olsun." Sonra dedi ki: "Ey uşak! Muhârik'e üç bin dirhem ver." Elimi tuttu ve ayağa kalktım. İki gözünden yaşlar akıyordu. Mu'tasım'a şöyle diyordu: "Allah'a yemin olsun ki bu son çıkış. Irak'ı bir daha asla göreceğimi sanmıyorum." Ravi dedi ki: "Allah'a yemin olsun ki dediği gibi, bu yolculuk Me'mûn'un son ayrılığı oldu."

483 Ebü Yahyâ Ubeydullah b. Süreyc (ö. 98/716 [?]): Mevali asıllı mûsikîşinas. Ünlü mugannilerdendir. Mekk'e'de uduyla ilk şarkı söyleyen odur. Döneminin dört ünlü ses sanatkarından biridir (çev.).

484 *Sagr*: Çoğulu Sugûrdur. Düşman arazisine yakın olan her yer. İslam devletlerinin gayrimüslim devletlerle sınır teşkil eden müstahkem şehir ve kalelerin bulunduğu uç bölgeleri. Şam Sugûru, el-Cezîre Sugûru gibi (çev.).

[Me'mûn'un Şarkıcı Muhârik'e Ders Vermesi]

Hüseyin⁴⁸⁵ dedi ki: Bana Muhârik'in bildirdiğine göre o, bir gün Me'mûn'un huzuruna girdi. Önündeki sinide iki lavaş, bir tavuk vardı. O dedi ki: Me'mûn bana dedi ki: "Gel, ey Muhârik!" Kaftanımın eteğini sıvadım, elimi yıkadım. Geldim. Önündeki tavuktan koparmaya ve yemeye başladım. Sonunda tavuğu ve iki ekmeğin tamamını bitirdik. Huzurundan kalktım. İçmek için oturduğumuzda bana dedi ki: "Ey Muhârik! Bana şu makamla bir şarkı söyle." Ona şarkı söyledim. Yüzüme ters ters baktı. Allüveyh'e dedi ki: "Bana bu makamla şarkı söyle." O benim şarkımdan başka bir şarkı söyledi. Ona güldü ve tebessüm etti. Sonra onun için on bin dirhem istedi. Para onun önüne konuldu. Sonra benden başka bir makamda şarkı söylememi istedi. Ona şarkı söyledim ve çok çabaladım. İlkinde yaptığını yaptı. Allüveyh'e emretti. O da şarkı söyledi. Aynı şeyi yaptı ve onun için on bin dirhem istedi. Sonra bana dönerek: "Şarkı söyle," dedi. Ona şarkı söyledim. Me'mûn ilkindeki gibi yaptı. Sonra Allüveyh'e dedi ki: "O şarkıyı söyle." Allüveyh o şarkıyı söyledi. Me'mûn yine onun için on bin dirhem getirtti. Sonra namaz için kalktı. Allüveyh ve arkadaşlarımız bana dediler ki: "Bir suçun mu var?" "Vallahi hayır," dedim. "Ancak [173] yanına girdiğimde beni yemeğe çağırdı; ben de onunla birlikte yedim." Allüveyh bana dedi ki: "Yazıklar olsun! Evinde bir lavaş ekmeğin yok muydu, gelmeden önce onu yeseydin?"

O dedi ki: Sonra bu meclisten ayrıldık. Bana her gün saraya gelmem emredildi. Ancak bir ay boyunca içeri girmeme izin verilmedi. Otuz günü tamamladığımda bana izin verildi. İçeri girdiğimde Me'mûn yemek yiyordu. Önünde de o günkü gibi sofraya vardı. Üzerinde bir tavuk ve iki lavaş vardı. Ona selam verdim. Selamımı aldı ve sonra dedi ki: "Yaklaş, ey Muhârik!" Dedim ki: "Ey Müminlerin Emîri! Hayır, vallahi benzeri bir şeyi tekrar asla yapmam." O dedi ki: Me'mûn kakhahayla güldü. Sonra bana dedi ki: "Yazıklar olsun sana! Yemek konusunda benim cimri olduğumu mu sandın? Allah'a yemin olsun ki hayır. Fakat ben-

485 O, Hüseyin b. Dahhâk'tır (çev.).

den sonrakiler için seni tedip etmek istedim. Çünkü uşakları krallar ve halifelerle yemek yemez. Ben de senin benim dışındakilerle âdet edinmenden ve onun sana katlanamamasından korktum. Şimdi gel ve güven içinde ye.” Ravi dedi ki: Şöyle dedim: “Vallahi yapmam.” Benim için yemek istedi ve şarkıcılar geldi. Allüveyh’e dedi ki: “Bana şarkı söyle.” Allüveyh ona şarkı söyledi. Fakat Me’mûn onu görmezden geldi. Sonra bana dedi ki: “Şarkı söyle.” Ben de söyledim. Me’mûn, bana on bin dirhem verilmesini emretti. Sonra bu durum Allüveyh’e olduğu gibi otuz bine tamamlanıncaya kadar sürdü.

[Me’mûn, Bezl’in Şarkı Söylemesiyle Birlikte İçiyor]

Ebü’l-Abbâs Muhammed b. Ali b. Tâhir b. Hüseyin bize naklederek dedi ki: Bir gün Bezl⁴⁸⁶ Kebîra şarkı söylerken Me’mûn elinde bir kadeh içiyordu. [Tavîl’den]

Vaatten ve umudumun olduğu kişiden daha güzelini görmedim, yararı olmasa bile!

Ravi dedi ki: Bezl: “Vaadin yerine “sürtünme daha zevklidir (*elezz mine’s-sahk*)” ifadesini kullandı. Me’mûn kadehi elinden bıraktı ve ona dönüp dedi ki: “Evet, cinsel birleşme sürtünmeden daha zevklidir, ey Bezl.” Sonra: “İcranı tamamla,” dedi. [Tavîl’den]

Hakkımızda laf taşıyanı gafil avlayarak onun yanına gittiğimde ve yapayalnız kaldığımda ona baktığımda...

Karşılaştığımızda gülüşmek, bu gülüşmenin ardından hafif bir sessizlik... Bu iki durum var ya; benim nezdimde cennetten daha tatlıdır.

[Me’mûn’un Abdullah b. Ebû Gassân’a Cömertliği]

Saîd b. Abdurrahman b. Mukran’ın bana bildirdiğine göre o dedi ki: Me’mûn’a Ubeydullah b. Ebû Gassân’ın borcundan dolayı hapiste olduğu bilgisi ulaştı. Me’mûn, Amr b. Mes’a-[174] de’ye onun borcunun miktarını sordu. Amr miktarı bildirdi. Me’mûn onun borcunun ödenmesini emretti. Me’mûn, Amr’a

486 Bezl: Şarkıcıdır. Basra’da yetişmiştir. Tatlı yüzlü, zarif biri olup döneminin en güzel şarkı söyleyeniydi. Şarkı icrasında Allah’ın yarattıklarının en tatlısıydı. Otuz bin şarkı bilirdi (çev.).

şöyle dedi: Ona benden şu mesajı ulaştır: “Bundan sonra borçlanmaktan kaçın, israftan uzak dur.” Ravi dedi ki: Ubeydullah, Amr’a şöyle cevap verdi: Ona de ki: “Ey Müminlerin Emîri! Ekmeği *huşkâr* (arpa ekmeği) ve içkisi *dûşâb* (ucuz içki), muğan-nisi Amr Gazzâl⁴⁸⁷ olan biri nasıl israf edebilir?”

Saîd b. Abdurrahman, bana Rakkaşoğullarından⁴⁸⁸ birinin, Amr Gazzâl ve Ali b. Ümeyye hakkındaki şiirini okudu. İşte bu şiir ona aittir: [Münserih’ten]

Allah’ım! Benim de Ali’nin de ve ‘Ey rüzgâr, terk edilmiş evin kalın-tılarına ne yapıyorsun,’ (diyenin de) canını al!

Bu üçünü hemen ateşe sürükleyiver! Dördüncüleri ise bunlara bağlı olan Amr Gazzâl’dır!

[Hârûnürreşîd’in Oğlu Sâlih ile Onu Seven Uşağı Arasında Çekişme]

Ebû Muhammed Ömer b. Muhammed b. Abdülmelik b. Ebân⁴⁸⁹ bana naklederek dedi ki: Ahmed b. Abdülmelik b. Ebân bana naklederek dedi ki: Ahmed b. Abdullah b. Ebû’l-A’lâ bana naklederek dedi ki: Me’mûn’un hilafeti döneminde Sâlih b. (Hârûn) Reşîd’in yanındaydım. Uşağı Hüseyin b. Dahhâk yanımdaydı. (Onu) seviyordu, iyiliğini istiyordu, hizmetçisiydi, o gecede onu kızdırdı, o da ondan vazgeçti (uzaklaştı). Parlak dolunay güzel bir gecede kendisine ait bahçede oturuyordu. Etrafında bolca nergis vardı. Dedi ki: Hüseyin b. Dahhâk’a de ki: Bizim meclisimizde bizim olmadığımız beyitleri söylüyor, Amr b. Bâne’nin⁴⁹⁰ söylediği beyitler. Ravi dedi ki: Hüseyin dedi ki: [Hafîf’ten]

487 Şarkıcı Amr Gazzâl, Hârûnürreşîd dönemi şarkıcılarından olup iyi şarkı söylemekle birlikte İbrâhim Mevsilî, İbn Câmî ve Muhârik ayarında değildi. İyi şarkı söylerdi, yüzü güzeldi. Lakabı Ebû Kâmil’di (çev.).

488 Adnânîlerden Bekir b. Vâil’in bir boyudur (çev.).

489 Ebû Muhammed Ömer b. Muhammed b. Abdülmelik b. Ebân b. Hamza: Annesi, babası İbnü’z-Zeyyât’ın cariyesidir. İbnü’z-Zeyyât, Mu’tasım’ın veziridir (çev.).

490 Amr b. Muhammed b. Süleyman b. Râşid: Annesine atfen İbn Bâne künyesiyle ünlenmişti. O, Sakîf’in mevlası Muhammed b. Süleyman b. Râşid’in oğludur. Babası dîvân sorumlusuydu. Müzisyendir. İshak Mevsilî’nin öğrencisidir. İyi bir şarkıcı ve güzel şiir söyleyen bir şairdi. Uzun süre Mütevekkil’e hizmet etti. Sâmerrâ’da 287/891’de öldü. *Egânî* adlı eseri, Ebû’l-Ferec’in en önemli kaynaklarından biridir (çev.).

Dolunay, senin simanın güzelliğini vafetti; o derece ki onu gördüğümde âdeta seni gördüğümü zannediyorum.

Nergis bitkisi kokusunu salıverdiğinde bu kokunun senden yayıldığı aklıma gelir.

Sana karşı ümitlerimi güler ve hoş yüzle bir bu tarafa bir o tarafa evirip çeviren aldatmacalar!

Hayatta olduğum sürece hem buna hem ötekine sevgiyle bağlı kalacağım!

Ravi dedi ki: Bana dedi ki: Onun için şarkı söyle. Ben de gördüğüm andan beri onun için şarkı söyledim.

[Me'mûn'un Şarkı ve Yemekle İlgili Tavrı]

Muhammed b. Abdullah b. Tahmân⁴⁹¹ bana naklederek dedi ki: Bakırcı (Nehâs) Hüseyin b. Merzubân bana haber vererek dedi ki: "Me'mûn kendisine şarkı söylendiğinde ve bunu beğendiğinde onun tekrarlanmasını isterdi ve başka bir şey dinlemezdi." Ravi dedi ki: Me'mûn bir yemek hoşuna gittiğinde sadece onu yer ve başka bir şey yemezdi.

[Me'mûn Huzurunda Şarkı Söyleyecek Bir Ses Arıyor]

Arkadaşlarımızdan biri, Ebü'r-Râzî'nin kâtibi İshak b. Hu-
[175] meyd'den bana naklederek dedi ki: Şarkıcı Allüveyh A'ser, Me'mûn'un meclisinden çıktı. Sonra bize şöyle dedi: "Bu gece Müminlerin Emîri'nin meclisinde bir ses dolaştı. O da tek bir beyittir. Mecliste olan herkese onu sordu. İkinci bir beyit bilen olmadı. Siz onu biliyor musunuz?" Dedim ki: "O nedir?" Dedi ki: [Tavîl'den]

Nu'mân 'ûd Erâk ile Hind arasında seçim yapmak zorunda kaldım, bu durumu Hind'e kim ulaştırır?

O beyti bilemedik. Dedi ki: "Onu aramanızı isterim." Onun için Bağdat'taki marifet ehlinden soruldu. Kimse bunu başaramadı. Ebü'r-Râzî önce Kuveri⁴⁹² Dicle'ye atandı. Sonra oradan Basra'ya, oradan da Yemâme ve Bahreyn'e nakledildi.

491 Muhammed b. Abdullah b. Tahmân Sülemî'dir. Muhaddistir, sikadır. İsfahânî onu birçok kez zikretmiştir (çev.).

492 Kûre'nin çoğuludur. Birkaç köyü içine alan her bölge kûredir. Ancak bu köylerin o kûrenin adını taşıyan bir kasaba, şehir veya nehre bağlı olması gerekir (çev.).

Yola çıktığımızda Ebü'r-Râzî ile çadırdaydık. Deve sürücüsü bizi Murakkişü'l-Ekber'e⁴⁹³ götürdü. Mecnûn'a⁴⁹⁴ şöyle denilir: [Tavîl'den]

Dostlarım, dönün (buraya) Allah sizden razı olsun, her ne kadar Hind sizin topraklarınıza yönelmese de.

Ona deyin ki, yolunu şaşırarak (dalâl) bizi buraya getirmede, ihtiyacımızı gidermek için biz kasıtlı olarak buraya geldik.

Nu'mân 'Üd Erâk ile Hind arasında seçim yapmak zorunda kaldım, bu durumu Hind'e kim ulaştırır?

Kılıcımı kavrarım sıkı bir şekilde, onda hiçbir eğrilik yoktur, düzdür ve (kabzasında) bükümlü bir yer yoktur.

Biz ve o selametle çıkarsak (bu işten/savaştan) Hind'e, 'aşkımızdan dışı develerle çölü geçerek geldiğimizi' söyle.

Beyaz deveyi yere çöktürdüğümüzde, onlara giden yol daha da uzadı, (vardığımızda) onların köyde bizim için toplandıklarını gördük.

Kalplerin ürktüğü bir zamanda misvak ağacını alıp, "Ey Hind, bizi aşk acısıyla helak ettin," dedim.

Mektubu/ mesajı yerine ileten gibi ona doğru yöneldim, o da hırkasını ve abasını çekmeye başladı.

Gitmek istediğimiz kabileye karşı çıkıyor, beni kasten öldürmekten başka bir gayesi yoktur.

Hind, aslında sürüden ayrılan beyaz geyiğe benzemektedir, tek başına otlanan yavru ceylan gibi ürkektir.

(O), onun paklığı, kayanın üzerindeki yarığı dolduran beyaz bulutun suyu ve bal karışımındandır.

Onun salyası, üzerine çiğ düşmüş yeşilliklerin bulunduğu ovalardaki sabah vakti yapılan eğlencelerde içmeye doyamadığımız içeceklerden daha tatlıdır.

493 O, Rebîa b. Mâlik'tir. Amr b. Sa'd b. Mâlik de denir. Cahiliye dönemi şairidir. Meşhur Arap âşıklarından biridir. Amcasının kızı Esmâ bint Avf b. Mâlik'e âşık olmuş ve başka bir adamla evlenen âşığının sevgisiyle hastalanarak 550 yılında ölmüştür. Murakkişü'l-Esgar ise Murakkişü'l-Ekber'in amcasının oğludur (çev.).

494 Kays b. Mülevvah b. Müzâhim Âmirî (ö. 70/690 [?]): Leylâ ile Mecnûn adlı aşk hikâyesindeki erkek kahramanın lakabı. Gerçekte deli olmayıp amcasının kızı Leylâ'ya âşık olup kara sevdaya tutulduğu için Mecnûn lakabı verilmiştir. Başka mecnunlarla karıştırmamak için de Leylâ'nın Mecnûn'u denilmiştir (çev.).

[176] (Ravi dedi ki: Onu Me'mûn'a yazdı, beğenildi ve rivayet edildi. Allüveyh'e emretti. O da bunun ilk iki beytinden bir şarkı yaptı.)⁴⁹⁵

[Me'mûn'un İshak Mevsilî'ye Eziyetinden Sonra Hoşnut Olması]

Fazl b. Abbâs b. Fazl⁴⁹⁶ bana naklederek dedi ki: Bana İshak b. İbrâhim Mevsilî dedi ki: Me'mûn uzun süre bana kaba davrandı. Bundan dolayı huzuruna girmedim. Meclisine katılmadım. Bu da bana zarar verdi. Allüveyh'e gittim. Me'mûn onu nedimliğinden ayırmamıştı. Ona dedim ki: "Yazıklar olsun sana, sende iyilik var mı?" Allüveyh bana dedi ki: "Ey efendim, öyleyse kimde iyilik var?" Ona dedim ki: "Müminlerin Emîri'nin beni unuttuğunun ve şiddetli cefasının farkındayım. Vallahi bu durum beni mahvediyor. Yâ Allüveyh! Sana bir öneride bulunayım mı?" Bana dedi ki: "Söyle efendim, ne istedin?" İshak dedi ki: Ona şöyle dedim: "Hoş iki beyit söylemiştim ve bu iki beyte güzel bir beste yapmıştım. Şimdi istediğim onun meclisine gidersen iki veya üç makam okursan bunu da oku. O sana 'Bu kimin?' diye soracak." Allüveyh: "Evet, memnuniyetle," dedi. Günlerce ona bu makamı çalıştırdım. Sonunda onu sağlamlaştırdı ve güzel söyledi. Me'mûn eğlence için oturduğunda Allüveyh bu makamı okudu. O şöyledir: [Basît'ten]

Ey kanalları kapatılmış su damlası! Sana ulaşabileceğimiz açık bir yol yok mu?

Artık dolaşacak yeri kalmayacak derecede dönüp dolaşan, su yoldan defedilen biri için!

Ravi dedi ki: Me'mûn bunu işittiğinde "Yâ Allüveyh! Bu şiir kimin? Bu makam nedir?" dedi. Allüveyh dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Bu cefakâr ve kovulmuş kulun İshak b. İbrâhim Mevsilî'nin." Me'mûn dedi ki: "Derhal buraya getirilsin." İshak dedi ki: "Bana elçi geldi. Me'mûn'a gittim." Beni gördüğünde selam verdim. Sonra Me'mûn bana dedi ki: "Yaklaş." Dizlerim dizlerine değinceye kadar beni yaklaştırmaya devam etti.

495 Bu cümleler *Egânî*, 11: 353'ten alınmıştır (çev.).

496 Fazl b. Abbâs b. Fazl b. Rebî' olsa gerektir (çev.).

Sonra ellerini ve ayaklarını öptüm. Sonra bana yüz bin dirhem verilmesini emretti. Beni hizmetine aldı. Me'mûn ölünceye kadar az veya çok bu şekilde hediye almayı sürdürdüm.

[Me'mûn'un Meclisinde Akîd'in Şarkı Söylemesi]

Süleyman b. Ali b. Necîh bana naklederek dedi ki: Babam bana naklederek dedi ki: Sâlih b. (Hârûn) Reşîd bana naklederek dedi ki: Biz Me'mûn'un huzurundaydık; ben, Akîd,⁴⁹⁷ Amr b. Bâne ve Îsâ b. Zeyneb.⁴⁹⁸ Akîd, Îsâ oradayken Îsâ b. Zeyneb'in bir şiirini okudu. Îsâ, Me'mûn'un nedimiydi ve şairdi: [Hafîf'ten]

Her yeni günde bende senin için faydalı bir nükte vardır ey Reşîd'in oğlu!

Ey İslam'ın direği, en güzel direği! Hayâ ve cömertlikten şekillenen kişi!

Soluklandıktan sonra dedim ki her seven, âşık olan kişinin durumu böyledir! [177]

Amr b. Bâne, Akîd'in cinsel organını tutup güftelerken!

Ravi dedi ki: Me'mûn, Akîd'e: "Dur, bu çirkin (*fahşâ*)," dedi.

[İshak Mevsilî'nin Me'mûn'un Huzuruna Girmesi]

Ahmed b. Ebû Tâhir dedi ki: İshak Mevsilî dedi ki: Me'mûn geldi. Huzuruna girerken benim üzerimde *tavîle*⁴⁹⁹ vardı ve siyahlar içindeydim. Me'mûn'a kendisinden söz edildiği ve söyle dediği nakledildi: "Ben halifelere karşı kibirliyim ve onlara şarkı söylemem." Sâlih ve Ebû Îsâ,⁵⁰⁰ Me'mûn'a dedi ki: "Sana yalan söylediler. Ona adam gönder." İshak dedi ki: "Geldim ve ona şarkı söyledim." [Basît'ten]

Ey kanalları kapatılmış su damlası! Sana ulaşabileceğimiz açık bir yol yok mu?

497 Akîd, Sâlih b. (Hârûn) Reşîd'in mevlası ve meşhur şarkıcılardan. Bermekî dinarlarına düşküncü. Ancak o yapılan evlenme teklifini de reddetti (çev.).

498 O, Îsâ b. Zeyneb Merâkibî'dir. Şairdir, Me'mûn'un nedimidir. Mansûr'un gemilerini yönettiği için bu adı (Merâkibî) almıştır. Annesi Zeyneb bint Bîşr, Bâbüşşam'daki Bîşr Tâklarının sahibidir (çev.).

499 Ebû Ca'fer Mansûr tarafından tasarlanan bir tür uzun başlık (kalensüve) (çev.).

500 O, Ebû Îsâ b. Hârûnürreşîd'dir (çev.).

Sonra Allüveyh şarkı söyledi:

Abede'nin evi var, bu ev bizimle konuşmuyor!

Me'mûn dedi ki: "Bu kimin?" Allüveyh dedi ki: "İbrâhim'in." İbrâhim bana dedi ki: Öyle. Dedim ki: "O babama aittir. Fakat onda hata etmiş ve onu beğenmemiştir." Me'mûn dedi ki: "Sen onu tekrarla." Ben de şarkıyı tekrarlardım. Beni öptü ve kucakladı. Bana elli bin dirhem verilmesini emretti.

[Allüveyh ile Abdullah b. İsmâil Arasında]

Ahmed b. Ebû Tâhir dedi ki: Ebü'l-Hasan Mûsâ b. Ca'fer b. Ma'rûf dedi ki: Allüveyh bana naklederek dedi ki: Me'mûn bana ve arkadaşlarıma kahvaltı yapmak için erken gelmemizi emretti. Sabahleyin erken geldik, beni Arîb'in mevlası Sâhibü'l-Merâkib Abdullah b. İsmâil karşıladı ve dedi ki: "Ey zalim ve haddi aşan adam! Sen merhametli olamıyor musun, ince olamıyor musun, Arîb'den utanmıyor musun? O senin aşkından deliye dönmüş. Her gece üç defa rüyasında seni görüyor."

[Arîb'in Meclisi ve Allüveyh'in Me'mûn'un Huzuruna Girmesi]

Ebü'l-Hasan dedi ki: Allüveyh bana dedi ki: "Arîb en güzel yüzlü, en zarif, en şakacı, benden ve arkadaşım Muhârik'ten daha güzel şarkı söyleyen biriydi." Ravi dedi ki: Dedim ki: "Me'mûn'un annesi zaniye. Emret ki geleyim." Ravi dedi ki: Huzura girdiğimde ona şöyle dedim: "Kapıları kontrol et. Perdenin arkasının nasıl merak edildiğini en çok ben bilirim." O emretti ve kapılar kapatıldı. İçeri girdim, bir de ne göreyim. Arîb büyük bir koltukta oturmuş, önünde üç tencerede tavuk pişiriyor. Beni gördüğünde kalkıp bana doğru geldi. Sarıldı, öptü. Sonra dilini ağızıma soktu. Sonra dedi ki: "Ne yemek [178] istersin?" Ben de dedim ki: "Bu tencerelerden birindekini." Tencerelerden birini ikimizin önüne boşalttım ve yedik. Sonra nebiz istedi. Uşak bir rıtl koydu. O yarısını içti, yarısını da bana içirdi. Sarhoş oluncaya kadar içmeye devam ettik. Sonra dedi ki: "Ey Ebü'l-Hasan! Dün Ebü'l-Atâhiye'nin şiirini okudum. Şiirlerinden birini seçip şarkı olarak okudum." Dedim ki: "O hangisi?" Dedi ki: [Tavîl'den]

Ona hâl ve hareketlerim değişse de bana açık ve samimi olan bir kişiye ihtiyacım var.

Beni anlayan bir insana ihtiyacım var! Ondan uzak durduğumda bana samimi olan; her istediğini yaptığımda iyi olana değil!

Onu meclisimize getirttik. Dedi ki: “Onda yapmam gereken bir şey kaldı, onu düzeltelim.” Ben de dedim ki: “Bir şey yok.” Dedi ki: “Evet, onun hepsini düzelttik.” Sonra hâcibler geldi. Sonra [kapıyı] kırdılar ve beni çıkardılar. Derhal Me’mûn’un huzuruna alındım. Avlunun en uzak noktasından dans etmeye başladım. Ellerimi çırpıp nağme terennüm ediyordum. Me’mûn ve şarkıcılar bilmedikleri bu şeyi dinlediler ve beğendiler. Me’mûn dedi ki: “Yaklaş ey Allüveyh! Bu nameyi benim için tekrar söyle!” Onu yedi kez tekrarlardım. Dedi ki: “Beğendiğin, kızdığın zaman bile sana kin beslemeyen bir arkadaşın himayesini özleyen sensin.” Dedim ki: “Evet.” Me’mûn dedi ki: “Hilafeti al benden, yerine bana bu arkadaş ver.”

[Amr b. Bâne’nin Hüseyin b. Dahhâk’ın Şiirini Şarkı Olarak Söylemesi]

Amr b. Bâne’nin şöyle dediğini işittim: Bir gün Sâlih b. (Hârûn) Reşîd’in yanındaydım. Sâlih bana dedi ki: “Cariyele-rime ve gulamlarıma benim hoşlandığım şeyleri öğretmedin.” Ravi dedi ki: Dedim ki: “Yazıklar olsun! Ne kadar sevimsiz-sin. Evime adam gönder, defterler getirilsin.” Defterleri bana getirdi. Seçmek için defterlerden birini aldı. Hüseyin b. Dahhâk’ın bir şiirine rastladı.⁵⁰¹ [Tavîl’den]

Üzüntünü devam ettir, keskin kılıçtan korksan da Muhammed Emîn’e ağlamayı sürdür!

Emîn’den sonra Me’mûn hükümrانlıkla bahtiyar olmasın! Dünya-da da kaçak, evsiz kalakalsın!

Sâlih bana dedi ki: “Me’mûn’un her saat bana geldiğini biliyorsun. Eğer bunu okursa ne olur?” Sonra bir bıçak getirtti ve onu oydu. (O sırada) Me’mûn merdivenden çıktı. Sâlih defteri attı. Me’mûn dedi ki: “Ey uşak! Defter.” Defter ona getirildi.

501 *Egânî*’de “Emîn’e ağıt yakıyor, Me’mûn’u hicvediyor” ibaresi bulunmaktadır (çev.).

Me'mûn defteri inceledi ve oyukluğu fark etti. Me'mûn dedi ki: "Şimdi ben size ne durumda olduğunuzu söylesem bana inanır mısınız?" "Evet," dedik. Dedi ki: "Kardeşimin sana şöyle söylemiş olması gerekir. Adam gönder, defterin gelsin ki, oradan hoşumuza gideni seçelim. Bu şiiri fark etti. Benim onu görmemi istemedi ve kazınmasını emretti." Me'mûn bana [179] dedi ki: "O şarkıyı söyle." Dedim ki: "Ey Müminlerin Emîri! Şiir Hüseyin b. Dahhâk'ın şarkı da Saîd b. Câbir'in.⁵⁰²" Dedi ki: "Öyleyse ne olmuş? O şarkıyı söyle." Şarkıyı söyledim. Me'mûn: "Onu tekrarlar," dedi. Üç defa tekrarladım. Me'mûn bana otuz bin dirhem verilmesini emretti. Dedi ki: "[Benden sana] zarar gelmeyeceğini bilesin." Hüseyin b. Dahhâk, Saîd b. Câbir hakkında şöyle diyen bir adamdır: [Haffî'ten]

Ey Saîd! Gerçi Saîd bana nasıl ulaşacak ki!

[Me'mûn, İshak Mevsilî'yi Beğendiği Bir Makam Hakkında İmtihan Ediyor]

İshak Mevsilî dedi ki: Beğendiğim zil çalan bir kadını vardı. Me'mûn zamanında Ebû İshak (Mu'tasım) onu arzu etti. Bir gün evde iken Me'mûn'un elçisi bana gelmişti. Dedim ki: Vallahi zil çalan kadını gitti. Ondan bahsedilirken sen onu bulursun. Sonra bana onun hakkında bilgi gönderildi. Üzgün bir şekilde yürüdüm, huzuruna girdim ve selam verdim. Selamımı aldı. Yüzümdeki değişikliğe baktı. Bana dedi ki: "Sakinleş." Ben de sakinleştim. Bana bir makam hakkında sordu. Dedi ki: "Onun kime ait olduğunu biliyor musun?" Dedim ki: "Dinleyeyim, sonra inşallah bildireceğim." Perdenin arkasından bir cariyeye emretti. O da şarkıyı çalıp söyledi. Birden bire kadın şarkıyı eskisine benzetti. Dedim ki: "Başka bir udla ona katılmama izin ver." Ve isteğim yerine getirildi. Dedim ki: "Ey Müminlerin Emîri! Bu makam, çalgıcı bir kadın için yapılmıştır." Dedi ki: "Bunu nereden anladın?" Dedim ki: "Onun yumuşaklığını duyduğumda onu yapanın bir bayan çalgıcı

502 O Saîd b. Câbir Himyerî'dir: Muhammed b. Dâvûd b. Cerrâh'ın *Ahbâru's-suarâ*'da bildirdiğine göre o, Mehdî'nin dayısı Yezîd'in yanına Bağdat'a geldi. Halife Mansûr'u öven şiirler söyledi. O, Mehdî'nin halifeliliğine kadar Bağdat'ta kalmıştır (çev.).

olduğunu anladım.” Onun parçalarını ve bölümlerini ezberlemiştim. Sonra başka bir ud istedim. Daha sonra da şüphe etmedim. Dedi ki: “Doğru söyledim. Şarkı Arîb’indir.”

[İshak’ın Muhârik ve Allüveyh Hakkındaki Görüşü]

Hammâd b. İshak Mevsilî dedi ki: İshak dedi ki: Me’mûn bir gün bana Muhârik ile Allüveyh hakkında sordu. “O ikisi şarkıcılık sanatında nasıldır?” Dedim ki: “Ey Müminlerin Emîri! O ikisinin durumu *elif be te se*’den başkasını iyi okuyamayan bir adamın durumu gibidir. O ümmi bir topluma gider ve onlar onu kâtip olarak isimlendirir. Fakat bu ikisi sanatın ileri gelenlerinin öldüğü bir zamanda geldi. Ehli nazarında şarkı söylemedikleri hâlde, şarkıcı oldular. Eskilerin gözünde bu ikisi İskenderiye dokuması karşısındaki sahte kumaşın durumu gibidir.”

[Me’mûn’un Muhammed b. Dâvûd Hâşimî’nin Fıkıhla Şarkı Sanatını Birleştirmesine Şaşırması]

Arkadaşlarımızdan biri bana naklederek dedi ki: Muhammed b. Dâvûd b. İsmâil b. Ali Hâşimî’nin⁵⁰³ evindeydik. O fıkıh ve şarkıcılığın tamamını biliyordu. Yahyâ b. Eksem onun fıkıh yönünü Me’mûn’a övdü. Kâtib Ahmed b. Yûsuf da Me’mûn’a onun ilim ve şarkıcılık yönünü övdü. Me’mûn dedi ki: “Ne ka- [180] dar şaşılacak şey, fıkıh ve şarkıcılık onda birleşmiş.” O sırada civarımızda bulunan İshak b. İbrâhim Mevsilî’ye yazdık. On- dan bize uğramasını istedik. İshak bize yazdı: “Canım size feda olsun. İlaç almıştım. Oradan çıkıyorum. Kavanozumu alıp size geliyorum.” Mektubunun altına şunu yazmıştı: [Recez’den]

Ben, sana bahsedilen o Şamatît adlı kişiyim! Ne zaman yemeğe çağrılısam hazır olurum.

Etrafını çevreler, ayaklarımı toplarım. Bundan dolayı öyle olmasam da bana “açgözlü” denilir.

[Zükâ, Sugayr ve Muhammed b. Dâvûd’un Şarkı Söylemesi]

Sonra Bu’d, beraberinde kölesi Budeyh’le geldi. Yedik, içtik. Yanımızda Ahmed b. Yûsuf, Zükâ ve Sugayr vardı. Ebû Kâ-

503 Muhammed b. Dâvûd b. İsmâil b. Ali b. Abdullah b. Abbâs b. Abdülmuttalib Hâşimî: Hârûnürreşîd için şarkı söylediğini *Egânî* müellifi aktarır (çev.).

mil Zükâ bir makam okudu, İshak da onu beğendi ve tekrar etmesini istedi. O şöyledir: [Kâmil'den]

Ey (E)bhâr, yaramı deştin ve beni size boynu kıldan ince bir köleye çevirdin.

Kendisiyle yabani hayvanlara seslenilse hızlıca koşacakları güzel sözlerle!

İshak dedi ki: "Bu şarkıyı kimden aldın?" O dedi ki: "Muâz b. Tayyib'den." İshak dedi ki: "Onu Budeyh'e öğretmeni istiyorum." Zükâ onu Budeyh'e öğretti. İkinciye kıldığım da Ebû Kâmil gitti. Ebû Ca'fer Ahmed b. Yûsuf içmek için oturdu. Yanında da bir topluluk vardı. Yanına gitmem gerekti. Sonra o ayrıldı. Sugayr geride kaldı. Sonra şarkı söyledi. İshak ona dedi ki: "Ey uşak, vallahi sen *Mâhûrî*sin⁵⁰⁴. Muhammed⁵⁰⁵ geçen sonunda sarhoş oldu ve şarkı söyledi. [Mütekârib'den]

Bırakın beni de görüldüğü zaman gözümü çevireyim ve bakışlarımı çevirip bakmayayım!

Gerçi gözyaşları konuşup içimdekini ifşa ederken nasıl kendimi saklayayım ki?!

Ey ona olan sevincimin nikbet olduğu, güzel yaşantımın kendisiyle keder olduğu!

İçimde sana karşı bir şey olmasaydı, senin baktığın gibi kendime bakardım.

İshak, Muhammed b. Eyyûb b. Ca'fer b. Süleyman'a döndü ve dedi ki: "Ey Abdullah! Allah seni amca oğlundan dola-
yı ödüllendirsin. Çünkü o sarhoş oldu, İshak'ın önünde şarkı söylüyor."

Mihne

[3. Kısım]: [Halku'l-Kur'ân Mihnesi]

[Kur'an'ın Mahlûk Olması İddiası Hakkında Me'mûn'un Bağdat Valisine Mektubu]

Müminlerin Emîri Me'mûn'un Ebû'l-Hüseyn İshak b. İbrâhim'e mihne konusundaki mektubunun bir örneği.

504 *Mâhûr*: Ma-ha-ra kökünden gelen bu isim fâsıkların toplandığı meclis, şüphe evi demektir (çev.).

505 O, Muhammed b. İsmâil'dir (çev.).

Bu, onun yazdığı ilk mektuptur:⁵⁰⁶

[181]

İmdi: “Allah’ın Müslümanların imamları ve halifeleri üzerinde hakkı şunlardır: Allah’ın korumalarını istediği dinini, Peygamberlerin onlara bıraktığı mirasını ayakta tutmak ve kendilerine emanet ettiği ilmi nakletmek için çok çalışmaktır. Uyruğundakiler hakkında adaleti uygulamak, onlar hakkında Allah’a itaatten ayrılmamak için canla başla çalışmaktır. Müminlerin Emîri kesin ve sağlam karar verebilmesinde ve sorumluluğuna bıraktığı uyruğuna cömertlik ve merhametle adil davranması konusunda Allah’ın kendisini başarıya ulaştırmasını ister.

Müminlerin Emîri farkındadır ki halkın büyük çoğunluğu görüşü ve düşüncesi olmayan sıradan ve bayağı kimselerden oluşmaktadır. Uzak ve yakın bütün ülkelerde yaşayan bu kimseler, Allah’ın kılavuzluğu ve yol göstermesiyle bir sonuca varamayan, ilmin ışığından ve onun kesin delilinden yararlanamayan, Allah’ı bilmeyen-tanımayan kimselerdir. O’na karşı kördürler. O’nun dininin gerçeğinden, O’nu birlemekten ve O’na iman etmekten uzaklaşmışlardır. O’nun açık işaretlerinden ve yolunun gereklerinden uzaklaşmışlardır. Allah’ı gereği gibi takdir etmekten ve O’nu bütün inceliğiyle kavramaktan, O’nunla yarattıklarını ayırmaktan âcizdirler. Böyle yapmalarının sebebi görüşlerinin azlığı, akıllarının kıtlığı, düşünme ve öğüt almadan yoksun olmalarıdır. Böylece onlar Yüce ve Ulu Allah’ı indirdiği Kur’an’la bir tutmuşlardır. Onun Allah’ın yaratmadığı, ilk kez söylemediği, ortaya koymadığı kadîm ve ilk (varlık) olduğunu anlaşıyorlar ve bir araya gelmeden ittifak etmişlerdir.

İçerisinde göğüslere şifa, müminlere hidayet ve rahmet bulunan muhkem (açık-mükemmel) kitabında Yüce ve Ulu Allah buyurmuştur ki: “Biz onu Arapça bir Kur’an kıldık” (Zuhuruf, 43/2). Bundan dolayı Allah’ın kıldıklarının tamamını kuşkusuz Allah yaratmıştır. “Hamd gökleri ve yeri yaratan, karanlık-

506 Taberî ve İbnü’l-Esîr’e göre bu mektup 218/833’te; Uyûn ve’l-hadâik ve Tecâribü’l-ümem’e göre 217/832’de yazılmıştır (çev.).

ları ve nuru var eden Allah'adır. Buna rağmen kâfirler Rable-rine ortak koşuyorlar" (En'âm, 6/1). Aziz ve Celil Allah: "İşte böyle sana geçmiş olayları anlatıyoruz" (Tâhâ, 20/99). Onun, kendisinden sonra yarattıklarına ait hikâyeler olduğunu ve öncekilerin onu okuduğunu bildirdi. "Elif lâm râ. Bu Hakîm ve her şeyden haberdar olan Allah tarafından ayetleri mükem-mel olarak sunulmuş ve sonra da genişçe anlatılmış kitaptır" (Hûd, 11/1). Her muhkem mufassaldır. Kur'an'ın da muhkem ve mufassalı vardır. Aziz ve Celil olan Allah, kitabını muhkem ve mufassal yapandır. O, onun yaratıcısı ve örneksiz yapanıdır.

Hem onlar görüşlerine çağırarak için bâtil yolla mücadele eden, kendilerini Sünnet'e dayandıran kimselerdir. Oysa Allah'ın kitabının her bölümünde onların sözlerini geçer-[182] siz kılan ve davalarını yalanlayan kıssalar vardır. Bu şekilde onların görüş ve inançları çürütülür. Sonra bununla beraber onlar kendilerinin hak, din ve cemaat taraftarı, kendilerinin dışındakilerinin de bâtil, küfür ve ayrılık taraftarı olduklarını açıkladılar. Bununla insanlara karşı büyüklük tasladılar. Onunla cahilleri aldattılar. Öyle ki yalan yolunu benimseyen topluluk, Allah'tan başkasına kulluk etmeye ve hak dinden başkasını onaylamaya yöneldiler. Kendilerine süslü görüldü-ğü için kendi bozuk, sakat görüşlerini kabul ettiler. Kendile-rindeki yapmacık liderlik ve adalet tavırlarıyla kendi bâtiları için hakkı terk ettiler. Allah'ın hidayetini bırakıp başkasını, kendilerini sapıklığa götüren bir dost olarak benimsediler. Onların referansı ile şahitlikleri onaylandı. Dindeki şüphelerine, dünyalarının bozukluğuna, niyetlerinin ve bilgilerinin sakatlığına rağmen haklarında Allah'ın kitabının hükümleri uygulandı. İşte bu, onların yöneldikleri gayeleri ve soruştur-maları sırasında efendilerini yalancı çıkarmak için varmak istedikleri tek hedefleri olmuştur. Oysa Allah'a karşı yalnızca gerçeği söylemeleri ve onun içindekileri öğrenmeleri konu-sunda Kitapta kendilerinden söz alınmıştı. "İşte onlar Allah'ın lanet ettiği, kulaklarını sağır ve gözlerini kör ettiği kimselerdir. Kur'an üzerinde düşünmüyorlar mı, yoksa kalpleri kilitli mi?" (Muhammed, 47/23-24)

Müminlerin Emîri'ne göre bunlar, ümmetin kötüler, sapıklığın önderleri, tevhidden payları eksik, imandan nasipleri az, cehalet taşıyıcıları, yalanın öncüleridir. İblis'in dili onun dostları hakkında konuşur, onun düşmanlarını korkutup saldıran da Allah'ın dininin bağlılarıdır. Onlar doğrulukları sorgulanmaya daha uygun, şehadetleri geçersiz, sözüne ve işine güvenilmeyen kimselerdir. Çünkü kesin bilgi (*yakîn*) olmadan amel geçerli olmaz. İslam'ın gerçeği ve tevhidin samimiyeti tamamlanmadan kesin bilgiye ulaşılmaz. Kim de O'nun yol göstericiliğini, Allah'a ve O'nun birliğine imandaki payını göremezse bunun dışındaki işlerinde (*amel*) ve şehadetindeki niyetine en kör ve yolu en sapkın odur.

Müminlerin Emîri'nin ömrüne yemin olsun ki insanların yalan söylemeye en yatkın olanı ve şahitliğinde yalan-iftira uydurana, Allah'ı ve O'nun vahyini yalanlayan, Allah'ı gereği gibi tanımayan kimsedir. Onlara yaraşan Allah'ın kitabına göre yaptıkları şahitliği çürütmeleri ve Allah'ın gerçeğini onun bâtılyla ezmeleridir. Etrafındaki kâdıları topla, onlara Müminlerin Emîri'nin sana yolladığı bu mektubu oku. Söyledikleriyle onları imtihan etmeye başla ve onların Kur'an'ı Allah'ın yaratması ve icat etmesi konusundaki inançlarını ortaya çıkart. Onlara bildir ki Müminlerin Emîri'nin işinde [183] yardımcıya ihtiyacı yoktur. O, uyruğuyla ilgili Allah'ın kendisine teslim edip korumasını istediği işlerde dine, tevhiddeki samimiyetine ve kesin bilgisinden emin olmadığı kimselere güvenmez. Eğer bunu onaylarsa, bu konuda Müminlerin Emîri'ne uyarlarsa, hidayet ve kurtuluş yolunu benimserlerse, onların yanlarındaki insanlardan şahitlik edenlerin durumlarını ve Kur'an hakkındaki bilgilerini sorgulamasını emret. Kur'an'ın yaratılmış ve ihdas⁵⁰⁷ edilmiş olduğunu kabul etmeyenlerle bu konuda Müminlerin Emîri'nin görüşüne uymaktan kaçınanların şahitliklerinin kabul edilmeyeceğini

507 "Yokken var olmak, vuku bulmak, sonradan meydana gelmek" anlamındaki *hudûs/hadâse* kökünden türeyen, bilhassa kelam ve felsefede yaratma konusunda çok sık kullanılan kelimelerden olan ihdas "bir şeyi yok iken var etmek" (*Lisânü'l-arab*, "İds" md.), "zaman içinde var etmek" (*Ta'rifât*, "İhdâs" md.) diye açıklanmıştır (çev.).

bildir. Çevrendeki kâdılarının sorguları konusunda sana gelen sonuçları Müminlerin Emîri'ne yaz. Onlardan etraflarında-kilere böyle davranmalarını iste, sonra da onları kontrol et. Sonra Allah'ın hükümleri yalnızca dinde basiret ve tevhidde samimiyet (*ihlâs*) sahibi olanlar tarafından uygulanıncaya kadar onların yaptıklarını araştı. Bu konuda senin tarafında meydana gelen gelişmeleri Müminlerin Emîri'ne yaz. Bu mektup 218/833 yılı Rebûlevvel/Mart-Nisan ayında yazıldı."

[Me'mûn'un Bağdat Valisinden Yedi Fakihin Kendisine Gönderilmesini İstemesi]

Dedi ki: Me'mûn, Bağdat'taki vekili İshak b. İbrâhim'e fakihlerden yedi kişinin kendisine gönderilmesini emretti. Onlar Vâkıdî'nin kâtibi Muhammed b. Sa'd⁵⁰⁸ (ö. 230/845), Yezîd b. Hârûn'un kâtibi (Müstemlî) Ebû Müslim, Yahyâ b. Maîn⁵⁰⁹ (ö. 233/848), Ebû Hayseme Züheyr b. Harb⁵¹⁰ (ö. 234/849), İsmâil b. Dâvûd,⁵¹¹ İsmâil b. Ebû Mes'ûd,⁵¹² Ahmed b. Devrakî⁵¹³ (ö. 246/860). Bu kişiler huzuruna getirildi ve Me'mûn onları sorguladı. Onları Halku'l-Kur'ân konusunda imtihan etti. Hepsini birlikte şu cevabı verdiler: "Kur'an mahlûktur." Me'mûn onları Bağdat'a geri yolladı. İshak onları evine getirtti. Durumlarını ve söylediklerini fakihler ve hadis şeyhlerinin huzurunda açığa çıkardı. Bu yedi kişi Me'mûn'a verdikleri cevabı bir daha tekrarlادılar ve serbest kaldılar. İshak'ın onları getirtmesi ve durumlarını duyurması Me'mûn'un emriyledir.

Me'mûn bundan sonra İshak b. İbrâhim'e bir mektup daha yazdı.

508 Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' Kâtib Hâşimî Basrî Bağdâdî (ö. 230/845): *Tabakât* kitabıyla tanınan hadis, siyer, tarih ve ensâb âlimidir (çev.).

509 Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Maîn b. Avn Mürri Bağdâdî (ö. 233/848): Tasnif dönemi hadis ve ricâl âlimidir (çev.).

510 Ebû Hayseme Züheyr b. Harb b. Şeddâd (Eştâl) Nesâî (ö. 234/849): Hadis hafızıdır (çev.).

511 İsmâil b. Dâvûd Cevzî: Bağdatlı muhaddis (çev.).

512 İsmâil b. Ebû Mes'ûd: Ebû İshak, Vâkıdî'nin kâtibidir (çev.).

513 Ebû Abdillâh Ahmed b. İbrâhim b. Kesîr Devrakî (ö. 246/860): Muhaddis (çev.).

[Me'mûn'un İshak b. İbrâhim'e Mektubu]

İmdi: Allah'ın yeryüzündeki halifeleri ve kullarını yönetenler üzerinde hakları vardır. Allah dinini ayakta tuttukları için onlardan razı olmuş, onları yarattıklarını korumakla, hükümlerini ve kanunlarını uygulamakla, yarattıkları hakkında adaleti gözetmekle görevlendirmiştir. Allah'ın halifeleri üzerindeki hakları şunlardır: Allah için çalışmaları, O'nun koruyup, üstlenmelerini istediği konularda nasihatte bulunmaları, ismi övülen Yüce Allah'ın onlara verdiği ilmin ve marifetin üstünlüğü/ayrıcılığıyla sana delil getirmeleri, O'nun yolundan sapanlara doğru yolu göstermeleri, O'nun emrinden dönenleri geri çevirmeleri, uyrukları hakkında kurtuluş yolunu izlemeleri, onlara imanın sınırlarını, kurtuluş ve masumiyet yollarını göstermek, onların işlerindeki kapalılığı açmak, şüpheli konuları açıklığa kavuşturmak, kalplerindeki şüpheyi gidermek suretiyle hepsini aydınlığa ve açık delile erdirmek; halkı irşatta ve doğru yolu göstermede bunu tercih etmelerini sağlamaktır. Allah onların yaptıklarını her yönüyle kuşatmış, acele ettikleri ve erteledikleri şeylerde paylarını düzenlemiştir. Üstlendikleri işler hakkında sorgulanmalarını Allah'ın gözettiği şeyden öğüt alırlar. Önceden ve sonradan yaptıklarının karşılığını görürler. Müminlerin Emîri'nin başarısı ancak bir olan Allah'ın yardımıyla. Allah ona yeter, Allah ona kâfidir. [184]

Müminlerin Emîri'nin düşünerek açıkladığı, görüşü ve bakışıyla anlattığı, tehlikesinin büyüklüğünü ve dinde yol açacağı çatlak ve zararın derinliğini anladığı şey, Allah'ın kendilerine imam/öncü ve arındırdığı elçisi Muhammed'den (sav.) onlara miras kıldığı Kur'an hakkında kendi aralarında ulaştıkları düşüncedir. Öyle ki Kur'an'ın onların birçoğuna anlaşıl-maz gelmesi kendilerine güzel göründü ve Kur'an'ın mahlûk olmaması düşüncesi akıllarını çeldi. Böylelikle onlar Allah'ın yarattıklarından olduğu açık olan kitabının yaratılmışlığına karşı çıktılar. Oysa O yüce varlık her şeyi hikmetiyle ilk kez yaratmış, kudretiyle inşa etmiş, başlangıcı anlaşılamayan ve sınırı da kavranamayan önceliğiyle eşyanın önüne geçmiş olması bakımından tektir. Onun dışındaki her şey O'nun yarat-

tığı yaratılmış (*mahlûk*) ve onun örneksiz yaptığı tasarımıdır (*hades*). Kur'an bunu söylüyor, gösteriyor ve bu konudaki ihtilafı bitiriyor olsa da onlar bu hususu Hristiyanların Meryem oğlu İsa ile ilgili "O, mahlûk değildir," şeklindeki iddialarına benzettiler. Hâlbuki o, Allah'ın kelimesidir. Ant olsun Aziz ve Celil olan Allah şöyle buyuruyor: "*Biz onu Arapça bir Kur'an kıldık*" (Zuhruf, 43/2). Bunun te'vili ismi yüce olanın buyurduğu gibi "Biz onu yarattık"tır:

[514] "*Onun ayetlerinden biri de içinizden kendileriyle sükûn bulacağınız eşler yaratmasıdır*" (Rûm, 30/21). "*Geceyi örttü kıldık, gündüzü geçimlik kıldık.*" (Nebe, 78/10-11) ve "*Canlı olan her şeyi sudan yarattık*" (Enbiyâ, 21/30). Yüce Allah, Kur'an'la, sanat nişanesi olarak zikrettiği bu yaratıkları bir tuttu ve Kendisinin onun tek yaratıcısı olduğunu bildirdi. "*Hayır, o yüce bir Kur'an'dır, aslı korunmuş sayfalardadır*" (Buruc, 85/21-22). Yüce Allah bunu levhin, Kur'an'ı kapsayıcı olması üzerine söyledi. Yaratılmış olandan başkası kuşatılmaz-kavranamaz. Nebisine dedi ki: "*Vahyi tamamlanmadan Kur'an'ı* [185] *aceleyle tekrarlama*" (Kiyâme, 75/16). Ve dedi ki: "*Rablerinden kendilerine ne zaman yeni bir uyarı gelse*" (Enbiyâ, 21/2). Ve dedi ki: "*Allah'a karşı yalan uydurandan ve O'nun ayetlerini yalanlayandan daha zalim kim olabilir?*" (En'âm, 6/21) Şöyle diyerek yalanlarını kınadığı bir kavim hakkında haber verdi: "*Onlar dediler ki: Allah, hiç kimseye bir şey indirmemiştir*" (En'âm, 6/91). Sonra Allah Resulü'nün diliyle onların yalanını ortaya çıkardı. O, Resulü'ne şöyle dedi: "*De ki: Musa'nın getirdiği kitabı kim indirdi?*" (En'âm, 6/91) Sonra Yüce Allah Kur'an'ı; Kur'an, Zikr, İman, Nûr, Hüdâ (doğru yol), Mübarek (bereketli), Apaçık Arapça, Kasas (kıssalar) diye isimlendirdi. Sonra dedi ki: "*Bu Kur'an'ı vahyetmekle, sana kıssaların en güzelini anlatıyoruz*" (Yûsuf, 12/3). Yine dedi ki: "*De ki: Bu Kur'an'ın bir benzerini getirmek üzere insanlar ve cinler toplanıp yardımlaşsalar, yine de onun bir benzerini meydana getiremezler*" (İsrâ, 17/88). Dedi ki: "*De ki: Bunun benzeri uydurulmuş on sure getirin*" (Hûd, 11/13). Ve yine dedi ki: "*Ona*

hiçbir şekilde bâtil yaklaşamaz" (Fussilet, 41/42). Allah, onun için bir başlangıç ve son kıldı, buna da onun sınırlı ve yaratılmış (*mahlûk*) oluşunu delil gösterdi. Bu cahiller dinlerinde kavrayışsızlığa ve güvenilirliğinde şüpheye yol açan Kur'an hakkındaki bu iddialarıyla büyüklük tasladılar ve İslam düşmanlarının yolunu kolaylaştırdılar. Kalplerindeki bozulma ve ilhâd⁵¹⁵ o kadar güçlü bir şekilde açığa vurdular ki Allah'ın yarattığı şeyi ve O'nun fiilini yalnızca Allah'a mahsus olan sıfatla niteleyip tanıdılar ve benzeşme yaratılana daha uygun olduğu hâlde yarattığını O'na benzettiler. Oysa Müminlerin Emîri'nin görüşüne göre, bunu dile getirenin dinde bir payı, iman ve kesin bilgiden (*yakîn*) nasibi yoktur. O bunlardan hiçbirine güvenilir bir konum verilmeyeceği görüşündedir. Çünkü onlar adalet, şahitlik, söz ve anlatımında doğruluk bakımından güvenilir olmadığından, maksatları belli olsa ve doğru işler yaptıkları bilinse bile, kendilerine halkın işlerinden de bir sorumluluk verilmesi uygun değildir. Ardıl olan konular (*furu'*) asıllarına döndürülür, övgü (*hamd*) ve yergi (*zem*) de ona göre yapılır. Kim Allah'ın birlenmesini emrettiği din konusunda cahillik ederse bu yaptığı cehaletin en büyüğüdür. O, başkasını doğru yola ulaştırmada da daha kör ve yolu daha sapıktır.

Ca'fer b. İsâ ve Kâdı Abdurrahman b. İshak'a Müminlerin Emîri'nin sana yazdıklarını oku ve onların Kur'an hakkındaki bilgilerini açıkça öğren. O ikisine bildir ki Müminlerin Emîri Müslümanların işleri konusunda ancak O'na samimi (*ihlâs*) olarak inandığına ve O'nu birlediğine, güvendiği kimselerden yardım ister. Ona göre, Kur'an'ın yaratılmış (*mahlûk*) olduğunu kabul etmeyen kişi tevhid üzere değildir. Eğer bu konuda Müminlerin Emîri'nin görüşünü benimserlerse o ikisinden meclislerine hukuki problemlerde şahitlik etmek için gelenleri imtihan etmelerini, Kur'an hakkındaki görüşlerini açıkça öğrenmelerini iste. Onlardan onun yaratılmış olduğunu söylemeyenlerin şehadeti geçersizdir, maksatları ve doğru işler

515 İlhâd: Dinden çıkma sonucunu doğuracak inanç ve görüşleri savunma anlamında felsefe ve kelam terimi (çev.).

yaptıkları belli olsa bile, onun sözüyle bir kararın kesinleşmez. Beraber çalıştığın diğer kâdıllara da bunu uygula. Onları öyle bir kontrol et ki Allah bu yolla basiret sahiplerinin basiretini artırsın, şüphecileri dini ihmal etmekten alıkoysun. Müminlerin Emîri'ne bu konuda senin tarafında olup bitenleri Allah'ın izniyle yaz.”⁵¹⁶

...Her türlü fitneden. Kuşkusuz eğer o yaparsa ödülü büyük olur, yok eğer yapmazsa o helak olmuştur. Kimsenin Allah'a karşı hücceti olamaz. Bize göre Kur'an hakkında konuşma, soranın ve cevaplayanın katıldığı bir bid'attir. Soran, Kur'an'la ilgili olmayanla ilgilenir; cevaplayan da Kur'an'da olmayan hakkında konuşur. Ben Allah'tan başka yaratıcı bilmem. Allah'ın dışındakiler yaratılmıştır (*mahlûk*). “Kur'an, Allah'ın kelimasıdır (*kelâmullah*). Sen ve Kur'an hakkında ihtilaf edenler, Allah'ın Kur'an'a verdiği isimlere bakın ki doğru yolda olasınız. Onun isimleri hakkında doğru yoldan sapanları bırak, onlar yaptıklarının karşılığını göreceklerdir. Kur'an'ı kafana göre isimlendirme. Eğer böyle yaparsan yolunu şaşıranlardan olursun. Allah bizi ve seni “Görmedikleri hâlde Rablerinden korkan, kıyametin dehşetinden ürperenler”den⁵¹⁷ eylesin.

Vefatı

Kârî Saîd Allâf⁵¹⁸ bana naklederek dedi ki: Me'mûn Anadolu'dayken (*Bilâd-i Rûm*)⁵¹⁹ beni çağırttı. Yanına vardığımda o Pozanti'daydı. Benden okumamı istiyordu. Bir gün beni yanına çağırttı. Gittiğimde onu Pozanti Çayının kıyısında otururken gördüm. Sağ tarafında Ebû İshak Mu'tasım oturuyordu. Bana emretti, ben de yakınına oturdum. Her ikisi ayaklarını suya sarkıtmışlardı. Bana dedi ki: “Ey Saîd! Ayaklarını suya sarkıt ve onu hisset. Bundan daha soğuk, daha tatlı ve daha saf bir su hiç gördün mü?” Dediğini yaptım ve dedim ki: “Ey Müminlerin Emîri! Bunun gibisini hiç görmedim.” Dedi ki: “Bu

516 Taberî, *Târîh*, 7: 199-200'den alınan kısım burada bitti (çev.).

517 Enbiyâ, 21/49 (çev.).

518 *Kâmil fi't-târîh*'e göre o Sa'd b. Allâf'tır (çev.).

519 Taberî'de “O, cemâziyelâhirde Tarsus'a girdi,” bilgisi vardır. Taberî, 7: 207-208 (çev.).

suyu içmeden önce ne yemek iyi olur?” Dedim ki: “Müminlerin Emîri daha iyi bilir.” Dedi ki: “*Ezâz*⁵²⁰ hurması.”

O böyle söylerken bir posta hayvanının dizginlerinin sesi ni duydu. Dönüp baktı. Posta katırlarından bir tanesinin sırtında, içinde kıymetli hediyeler olan heybeler vardı. Uşaklarından birine dedi ki: “Git bak bakalım içinde hurma var mı? Eğer hurmaysa, bak *ezâz* ise getir.” Uşak koşup iki sepet getirdi. Üzerlerinde “*Ezâdâ*” yazılı taze hurmalar vardı. İki sepetin de açılmasını emretti. Bir de ne görsün, *ezâz* hurması, dalından yeni toplanmış gibi. Me’mûn Allah’a şükrünü dile getirdi. Hepimizin şaşkınlığı artmıştı. Dedi ki: “Yaklaş ve ye.” O ve Ebû İshak yedi. Ben de onlarla birlikte yedim. Sonra hepimiz bu sudan içtik. Çok geçmeden üçümüz de hummaya yakalandık. Me’mûn’un ölümü de bu hastalıktan oldu. Mu’tasım’ın hastalığı Irak’a gidene kadar geçmedi. Ben de çok yakın zaman kadar bu hastalığı çektim.

[4. Kısım]: Me’mûn’un ve Dönemindeki Fakihlerin Vefatı] [187]

[Me’mûn’un Vefatı]

Me’mûn’un hastalığı ağırlaşınca oğlu Abbâs’ı çağırdı ve ona kardeşi Ebû İshak Mu’tasım’la ilgili vasiyeti tekrarladı. Bu sırada kâdılar ve fakihleri de hazır bulundurdu. Me’mûn’un vefatı Pozantı’da 22 Receb 218 (13 Ağustos 833) tarihindedir. Öldüğünde 48 yaşındaydı. Halifeliği, kardeşi Muhammed Emîn, Bağdat’ta mahsurken Mekke’de halife olarak anıldığı iki yıl hariç yirmi yıl beş ay sürmüştür. Me’mûn vefat ettiğinde oğlu Abbâs ve kardeşi Ebû İshak Mu’tasım onu Tarsus’a götürdü. İkisi onu Hârûnürreşîd’in uşağı Hakan’ın evine gömdüler. Cenaze namazını kardeşi Ebû İshak Mu’tasım kıldırdı.

Bu konuda şair Ebû Saîd Mahzûmî şöyle dedi: [Hafîf’ten]

520 Orijinal metinde “*ezâz* ve *ezâdâ*” şeklinde geçen ifade olduğu gibi korunmuştur. Muhakkık her ne kadar bu kelimeyi “Farsça sözcük” diye açıklamışsa da *Dehoda Sözlüğü*’nde *ezad* diye okunmuş ve Arapça kelime olarak kabul edilmiştir. Irak ve Filistin’de yetişen bir hurma türü diye tanımlanmıştır (çev.).

Yıldızların, ne Me'mûn'un ne de onun temeli olan hükümrânlığının yerini tutabildiğini görüyorum.

Babasını Tûs'ta defnettikleri gibi onu da Tarsus'ta defnettiler.

Bağdat ve Diğer Şehirlerde Me'mûn Döneminde Vefat Edenler ve 204 Yılından İtibaren Halifeliliğinin Sonuna Kadar Görev Verdiği Fakihler

Me'mûn'un Bağdat'a girdiği 204/819-820 yılında Fakih Hasan b. Sâlih b. Ebû'l-Esved Rebîülevvel ayının bitimine on dört kala cuma gecesi öldü.

Bu sene Müminlerin Emîri'nin mevlası Sindî b. Şâhek, Bağdat'ta Receb 24'te vefat etti. Künyesi Ebû Nasr'dır. Vefatı Me'mûn'un Bağdat'a girişinden dört ay, on üç gün sonradır.

Endülüs halkından İskenderiye'yi kuşatan Abdülazîz b. Vezir b. Dâbî Cerevî bu yılda vefat etti. İskenderiyeliler ondan günün geri kalanında kendilerine mühlet vermesini istediler. O bundan kaçındı ve onların üzerine mancınık kurulmasını emretti. Mancınının oku kırılıp geriye döndü ve onu öldürdü. Bu olay zilhiccenin sonundaydı. Künyesi Ebû'l-Asnâ idi.

Ebû Hassân dedi ki: O yıl Mısır Valisi Serî b. Hakem vefat etti. Yine o yıl Muhammed b. Ubeyd Tanâfusi⁵²¹ vefat etti. Künyesi Ebû Abdullah'tır. O yılın şevval ayının sonunda Abbâs b. Müseyyeb b. Züheyr⁵²² vefat etti.

Dediler ki: 206/821-822 senesinde; Yezîd b. Hârûn Vâsıtî⁵²³ Vâsıt'ta rebîülâhir ayının başında, Şebâbe b. Sevvâr Fezârî⁵²⁴ Medâin'de, Abdullah b. Nâfi' Sâîğ⁵²⁵ (kuyumcu) ramazanda vefat etti.

521 O, Muhammed b. Ubeyd b. Ebû Ümeyye Tanâfusi'dir (çev.).

522 Bağdat şurta sorumlusudur (çev.).

523 Ebû Hâlid Yezîd b. Hârûn b. Zâzân Sülemî Vâsıtî (ö. 206/821): Hadis hafızı (çev.).

524 Şebâbe b. Sevvâr Medâinî'dir. Hafızdır. Aslen Horasanlı olup Bağdat'ta yaşamıştır. İbn Ebû Zî'b ve tabakasından rivayette bulunmuştur. Mürcieye mensuptur (çev.).

525 Abdullah b. Nâfi' Medenî Sâîğ: Fakih, İmam Mâlik'in arkadaşıdır. Zeyd b. Eslem ve arkadaşlarından rivayette bulunmuştur. İbn Maîn onu güvenilir saymıştır (çev.).

Hâvârizmî dedi ki: 23 Zilkade 204 (10 Mayıs 820) tarihinde Hârûnürreşîd'in komutanlarından Şebîb b. Humeyd b. Kahtabe, 205 Rebîülevvel'in (Ağustos/Eylül 820) başında Abdullah b. Hureşî, rebîülâhir ayı içerisinde Ukbe b. Ca'fer b. Muhammed b. Eş'as vefat etti.

207/822-823 yılında Süleyman b. Mücâlid'in mevlası Hac- [188] câc b. Muhammed Ebû Muhammed A'ver rebîülâhirde vefat etti.

Ebû Hassân dedi ki: Yezîd b. Hârûn'un vefatı 207/822-823 yılındadır, 206/821-822'da diyen yanılmıştır.

Ebû Hassân dedi ki: 207/822-823 yılında vefat edenler: Muhammed b. Ömer Vâkîdî⁵²⁶ Bağdat'ta; Ya'kûb b. Mehdî b. Mansûr⁵²⁷ ramazan ayının bitimine 11 gün kala; Abdullah b. Bekir Sehmî,⁵²⁸ Kayser lakaplı Ebû'n-Nadr Hâşim b. Kâsım,⁵²⁹ Yûnus b. Muhammed Muallim,⁵³⁰ Esved b. Âmir Şâdân Ebû Abdurrahman,⁵³¹ Ebû Abdurrahman Heysem b. Adî⁵³² Femûs-silh'ta muharrem'in başında; Vehb b. Ebû Hazm hac dönüşü Basra yakınlarında Mencişaniye'de⁵³³ vefat etti. O Basra'ya götürülüp defnedildi. Kâdı Ömer b. Habîb Adevî⁵³⁴ rebîülevvelde vefat etti.

(Allah'a hamd ile tamamlandı.) Kitabın Sonu

526 Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkîd Vâkîdî Eslemî Medenî (ö. 207/823): Megazi müellifi, İslam tarihçisi, muhaddis ve kâdı (çev.).

527 Mansûr'un oğlu Mehdî'nin oğullarından biridir (çev.).

528 *Târîhu Bağdâd*'da Abdullah b. Bekir şeklinde; *Kâmil* ve *İber*'de Abdullah b. Ebû Bekir şeklinde geçmektedir. Abdullah b. Bekir b. Habîb: Ebû Vehb Sehmî, Bâhilî, Basrî. Bağdat'a yerleşmiştir. Fakih, muhaddis ve sikadır. 208/823'te Bağdat'ta ölmüştür (çev.).

529 *Kâmil*'de (6: 385) Ebû'n-Nadr Hişâm b. Kâsım Kinânî olarak geçer. Hafızdır. Şu'be b. Haccâc ve tabakasından dinlemiştir (çev.).

530 O, Bağdath, müeddip ve hafızdır (çev.).

531 O, Şamlıdır, sikadır. Bağdat'a yerleşti. Kütübü sitte müellifleri kendisinden rivayette bulundu. 208/823'te öldü (çev.).

532 Ebû Abdurrahman Heysem b. Adî b. Abdurrahman Tâî Buhtürî Kûfî (ö. 207/822): Ahbâr ve ensâb âlimi (çev.).

533 Basra'dan hacca gitmek için yola çıkan kişinin konakladığı bir menzil ve sudur. Basra'nın dışında altı mil uzaklıktadır (çev.).

534 O, Me'mûn döneminde Doğu Bağdat kâdılığı yapmıştır (çev.).

- A**
- Abbâs b. Abdullah 71, 136, 137, 138
- Abbâs b. Abdülmuttalib 35, 65
- Abbâs b. Ahmed b. Me'mûn 285
- Abbâs b. Ahnef 266
- Abbâs b. Ali Râita 203
- Abbâs b. Ca'fer Eş'asî Huzâî 177
- Abbâs b. Hasan 38, 116, 240
- Abbâs b. Me'mûn 41, 195, 211, 246
- Abbâs b. Mirdâs Sülemî 236
- Abbâs b. Muhammed 276
- Abbâs b. Mûsâ 148, 149
- Abbâs b. Müseyyeb 59, 61, 70, 308
- Abbâse bint Fazl Zû'r-Riyâseteyn 206
- Abbasoğulları 53, 65, 176, 201, 219, 264, 279
- Abdân b. Keyle b. Abdullah b. Osman b. Cebele 167
- Abdullah b. Abbâs 266
- Abdullah b. Abbâs b. Hasan 57, 239
- Abdullah b. Abbâs b. Hüseyin 41, 200
- Abdullah b. Ahmed 139
- Abdullah b. Ahmed b. Yûsuf 27, 41, 164
- Abdullah b. Ali 58
- Abdullah b. Amr 62, 139, 166, 167, 239
- Abdullah b. Bekir Sehmî 309
- Abdullah b. Ca'fer Begavî 133
- Abdullah b. Ebi's-Sımt 281
- Abdullah b. Ebû Mervân Fârisî 41, 241
- Abdullah b. Gassân b. Abbâd 41, 98
- Abdullah b. Hâris b. Mâlik b. Rezîn 167
- Abdullah b. Huleyd 276
- Abdullah b. Hureşî 309
- Abdullah b. İsmâil 294
- Abdullah b. Mâlik 66, 224
- Abdullah b. Muhammed Fârisî 41, 95
- Abdullah b. Mûsâ 55, 72
- Abdullah b. Mübârek 167
- Abdullah b. Nâfi' Sâiğ 308
- Abdullah b. Nûh 233
- Abdullah b. Rebî' 41, 203, 283
- Abdullah b. Saîd b. Zûrâre 283
- Abdullah b. Tâhir 23, 26, 27, 29, 35, 36, 38, 39, 51, 79, 92, 95, 101, 103, 151, 153, 156, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 171, 172, 173, 175, 176, 180, 181, 237, 275, 276
- Abdullah b. Ubeydullah 248
- Abdullah b. Ümeyye 259
- Abdullah b. Ziba'râ 35, 119
- Abdullah Me'mûn 34, 51, 74
- Abdullah Merverûzî 248
- Abdurrahman b. İshak 186, 187, 243, 305
- Abdurrahman Mutavvî 78, 91
- Abdülazîz b. Süleyman 31
- Abdülazîz b. Velîd 281
- Abdülazîz b. Vezir b. Dâbî Cevrevî 308

- Abdülazîz Mekkî Kinânî 45, 110
 Abdülgaflâr b. Muhammed Nesâî 169
 Abdülvehhâb b. Eşres 27, 221
 Abdüssamed b. Ali 201
 Acemler 64, 159, 160
 Âd 113
 Âdem 269
 Adî b. Ertât 114
 Afşîn 185
 Ahmed b. Abdullah b. Ebû'l-A'lâ 289
 Ahmed b. Abdûlmelik b. Ebân 289
 Ahmed b. Devrakî 302
 Ahmed b. Ebû Duâd 94
 Ahmed b. Ebû Hâlid 26, 35, 37, 55, 64, 77, 92, 93, 151, 157, 189, 211, 212, 215, 216, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 241
 Ahmed b. Ebû Nasr 176
 Ahmed b. Ebû Tâhir 30, 31, 32, 41, 51, 98, 124, 145, 158, 163, 176, 179, 180, 182, 202, 205, 209, 211, 212, 216, 218, 223, 225, 226, 228, 229, 231, 243, 244, 249, 250, 251, 261, 293, 294
 Ahmed b. Hafs 169
 Ahmed b. Hâlid b. Hammâd 136
 Ahmed b. Halîl 132
 Ahmed b. Hârûn 187
 Ahmed b. Hasan b. Sehl 207
 Ahmed b. Hişâm 129
 Ahmed b. İbrâhim 41, 117
 Ahmed b. İshak 41, 64
 Ahmed b. İshak b. Cerîr Mervezî 41, 101
 Ahmed b. İshak b. İbrâhim b. Me'mûn 41, 68
 Ahmed b. Kâsım 27, 42, 44, 227, 233, 237
 Ahmed b. Mâlik 203
 Ahmed b. Muhammed 285
 Ahmed b. Muhammed b. Abdurrahman Mühellebî 42, 141
 Ahmed b. Muhammed Râzî Kinânî 32
 Ahmed b. Muhammed Sevâbî 42, 163
 Ahmed b. Muhammed Yezîdî 28, 42, 282
 Ahmed b. Mus'ab 150
 Ahmed b. Sâlih Edham 42, 241
 Ahmed b. Tâhir 140
 Ahmed b. Yahyâ Ebû Ali Râzî 42, 178, 234
 Ahmed b. Yezîd 93, 167
 Ahmed b. Yûnus Harrânî 26
 Ahmed b. Yûsuf 23, 27, 36, 38, 40, 42, 44, 203, 212, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 246, 276, 297
 Ahmed b. Yûsuf b. Kâsım 27, 44, 153, 227
 Ahvaz 218, 226
 Akîd 293
 Ali b. Cebele 38, 39, 237, 238, 268, 269
 Ali b. Cüneyd 128
 Ali b. Ebî Tâlib 41, 65, 94, 111, 114, 200
 Ali b. Ebû Saîd 61
 Ali b. Hârûn 78
 Ali b. Hasan b. Hârûn 42, 252
 Ali b. Heysem 45, 75, 100
 Ali b. Hişâm 27, 39, 53, 62, 128, 132, 151, 213, 231, 249, 250, 251, 252, 263

- Ali b. Hüseyin 45, 208, 210, 212
 Ali b. İsmâ 63
 Ali b. İsmâîl b. Mütemmim 211
 Ali b. Muhammed 201, 212
 Ali b. Mûsâ 199
 Ali b. Mus'ab 150
 Ali b. Sâlih 57, 59, 65, 66, 67, 130, 131, 175, 200, 258
 Ali b. Ümeyye 289
 Ali b. Yahyâ 179
 Ali b. Yûsuf 233
 Allüveyh 28, 40, 259, 260, 261, 286, 287, 288, 290, 292, 294, 295, 297
 âmil 88, 90, 102, 104, 218
 âmillik 127
 Âmiroğulları 157
 Ammâr 184
 Amr b. Bâne 28, 40, 42, 289, 293, 295
 Amr b. İtnâbe 236
 Amr b. Mes'ade 23, 25, 42, 55, 57, 58, 60, 155, 213, 219, 221, 222, 226, 288
 Amr b. Süleyman b. Bişr b. Muâviye 42, 103
 Amr el-Gazzâl 289
 Anadolu 247, 306
 Antakya 246
 Antere 235
 Arafat 209
 Araplar 158, 201, 240, 249, 256, 264, 265, 285
 Arîb 28, 39, 257, 258, 277, 278, 282, 294, 297
 As'as 196
 A'sâ 272
 Atâ 160
 Attâbî 40, 145, 168, 283
 Avn Abbâdî 59
 Ayşî 252, 253
 Ayyâş 104, 105
 Ayyâş b. Heysem 183
 Ayyâş b. Kâsım 71, 80, 103, 104, 186
 Azerbaycan 19, 251
B
 Bâbek 19, 31, 151, 250
 Bâbülcisr 105
 Bâbüşşam 15, 16, 59
 Bâbüttâk 105
 Bagvârî 183
 Bağlılar (Bağıyyîn) Mahallesi 184
 Bahreyn 290
 Basra 27, 114, 131, 153, 209, 220, 226, 237, 241, 243, 253, 278, 290, 309
 Batîn b. Ümeyye 171
 Bekir b. Mu'temer 74
 Belâzürî 21, 32
 Belh 180
 Benî Âmir b. Lüey 212
 Benî Hısn 237
 Benî Kuhâfe 236
 Benî Minkar 172
 Benî Süal 239
 Benî Vâil 265
 Beradân 245
 Beydâ 249
 Bezevfer 107
 Bezl Kebîra 288
 Bezmâverd 261
 bidat ehli 111
 Bîrîn 286
 Bişr 110
 Bişr b. Dâvûd b. Yezîd 228
 Bişr b. Velîd 104, 125
 Bişr Merîsî 35, 36, 74, 94, 100, 110, 125
 Bişr Selmânî 64, 157
 Bizans 27, 247, 248

Bizans İmparatoru 261
 Boğa Kebîr 209
 Boran 37, 189, 205, 206, 207,
 208, 209
 Bu'd 297
 Budeyh 297
 Buhara 143
 Buhtürî 133
 Bûşenc 141

C-Ç

Câbir b. Abdullah 110
 Ca'fer b. Hâmid 277
 Ca'fer b. Îsâ 305
 Ca'fer b. Muhammed 46, 157
 Ca'fer b. Muhammed Enmâtî
 26, 42, 93, 94
 Ca'fer b. Yahyâ 117
 Ca'ferî 187
 Cahiliye 107
 Caşveveyh 278
 Cebel 127, 216, 223, 251
 Cerîr 276, 281, 286
 Cerîr b. İbrâhim b. Abbâs 42,
 225
 Cerîr Nasrânî 222
 Cezîre 39, 70, 92, 157, 250
 Cibâl 78, 250
 cisim 180
 cömertlik 9, 86, 98, 148, 269,
 285, 299
 Cuayferân 233, 234
 Cüveyn 278, 279
 Çin 58

D

Dâbık 246
 Dâvûd b. Müsavir Abdî 42, 114
 Demirciler Çarşısı 105
 Derbi'l-Hades 247
 Dervân Kûş 141
 Destümisân 107

Dimaşk 27, 38, 39, 169, 244,
 247, 248, 249, 250, 252,
 257, 259, 260, 286
 Di'bil 28, 37, 196, 219, 259,
 270, 273
 Dicle 34, 53, 54, 69, 104, 203,
 205, 207, 246, 247, 290
 Dînâr 206, 216, 217
 Dînever 151
 dîvân kayıtları 86
 Dîvânü'l-harâc 133, 134, 135
 dîvânü'r-resâil 226
 Diyârırebîa 80
 Dîzâ 140, 141, 142

E

Ebnâ 103, 160
 Ebnâ-yı Horasan 15, 159
 Ebû Abbâd 27, 129, 187, 195,
 215, 219, 270
 Ebû Abdurrahman b. İshak
 244
 Ebû Abdurrahman Heysem b.
 Adî 309
 Ebû Abdurrahman Muham-
 med b. Ubeydullah 26
 Ebû Abdurrahman Semerkan-
 dî 43, 198
 Ebû Ali Selîti 43, 265
 Ebû Ali Yahyâ b. Hâlid 210
 Ebû Bekir b. Husayn 43, 194
 Ebû Bekir Muhammed b. Ab-
 dullah b. Âdem 43, 263
 Ebû Ca'fer Ahmed b. İshak 65
 Ebû Ca'fer Ahmed b. Yûsuf
 226, 298
 Ebû Cüşem Muhammed b.
 Merzubân 235
 Ebû Di'bil 234
 Ebû Dülef 27, 38, 231, 232,
 233, 234, 235, 237, 238,
 239, 240, 241, 268, 269

- Ebû Eyyûb Süleyman b. Ca'fer
 Rakkî 43, 200
 Ebû Gânim 268
 Ebû Hâlid Ahval 212
 Ebû Hâlid Kanâdîlî 279
 Ebû Halîm 68
 Ebû Hanîfe 256
 Ebû Hassân 25, 26, 28, 43, 52,
 70, 71, 78, 91, 160, 188,
 209, 308
 Ebû Haşîşe 39, 43, 259
 Ebû Hayseme Züheyr b. Harb
 302
 Ebû Îsâ 143, 293
 Ebû Îsâ b. Reşîd 180
 Ebû İshak 92, 159, 185, 186,
 201, 204, 259
 Ebû İshak Ahmed b. İshak 43,
 157
 Ebû İshak Mu'tasım-Billâh
 159, 184, 193, 195, 203,
 248, 252, 296, 306, 307
 Ebû Kâmil 132
 Ebû Mervân 266
 Ebû Meryem 76
 Ebû Misher Dimaşkî 39, 257
 Ebû Mismâr 184
 Ebû Muhammed Abbâs b. Ab-
 dullah 27, 166
 Ebû Muhammed Mutahhar b.
 Tâhir 26, 43, 149
 Ebû Muhammed Ömer b. Mu-
 hammed 43, 289
 Ebû Muhammed Yezîdî 25, 44,
 56, 192
 Ebû Mûsâ 277
 Ebû Mûsâ Hârûn b. Muham-
 med b. İsmâil b. Mûsâ
 Hâdî 43, 202, 258
 Ebû Mûsâ Merakibî 28
 Ebû Müslim Abdurrahman b.
 Hamza b. Afîf 176
 Ebû Müslim Horasânî 58
 Ebû Nezle 254
 Ebû Nizâr Darîr 28, 46, 268,
 269
 Ebû Nüvâs 272, 273, 276
 Ebû Ömer Hattâbî 116
 Ebû Sa'de 150
 Ebû Saîd Hasan b. Kahtabe 223
 Ebû Saîd Mahzûmî 307
 Ebû's-Şemmâh 28, 272
 Ebû Tâlib 132
 Ebû Tâlib Ca'ferî 43, 142, 252
 Ebû Temmâm 27, 234, 235,
 236, 237
 Ebû Temmâm'ın kölesi Sâlih
 237
 Ebû Ya'kûb 27, 187
 Ebû Zekerîyyâ 60, 72, 152
 Ebû Zerr 94
 Ebû Zeyd 133, 145, 194, 212
 Ebû Zeyd Hakem b. Mûsâ b.
 Hasan 43, 130
 Ebû Zeyd Hâmız 74
 Ebû Zeyd Hammâd b. Hasan
 150
 Ebû Zeyd Muhammed b. Hânî
 145
 Ebû Zugbe 272, 273
 Ebû'd-Derdâ 113
 Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Ali
 26, 43, 59, 60, 64, 65, 78,
 79, 92, 133, 142, 143,
 174, 175, 177, 215, 216,
 217, 288
 Ebû'l-Abbâs Seffâh 58
 Ebû'l-Atâhiye 28, 68, 268, 271,
 272, 273, 294
 Ebû'l-Basîr 243, 244
 Ebû'l-Ferec İsfahânî 30
 Ebû'l-Hasan 212, 294
 Ebû'l-Hasan Ahmed b. Mu-
 hammed Mühellebî 168

Ebü'l-Hasan Ali b. Hüseyin 45, 208, 210
 Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed 43, 45, 100
 Ebü'l-Hasan b. Abdülhâlik 67
 Ebü'l-Hasan Mûsâ b. Ca'fer b. Ma'rûf 294
 Ebü'l-Heysem 26, 137, 138, 139
 Ebü'l-Hüseyin İshak b. İbrâhim 174, 298
 Ebü'l-Kâsım Abbâs b. Ahmed 28, 45, 286
 Ebü'l-Kâsım Lehebî 66
 Ebü'l-Umeysel 276, 277
 Ebü'n-Nadr Hâşim b. Kâsım 309
 Ebü'n-Nühâ 166
 Ebü'r-Râzî 290, 291
 Ebü's-Semrâ 27, 43, 169, 174
 Ebü's-Serâyâ 51
 Ebü's-Sînâ Kaysî 172
 Ebü's-Suhayl 176, 180
 Ebü's-Şemmâh 272
 Ebü't-Tayyib 29, 61, 72, 73, 91, 144
 Ebü't-Tîb b. Abdullah b. Ahmed b. Yûsuf 27, 44, 226
 Ebü'z-Zübeyr 110
 Emetülazîz 72
 Emîn 25, 35, 51, 65, 73, 148, 158, 251, 272, 295, 307
 Endülüs 308
 Ermeniyeye 251
 Esed b. Esed 143
 Esmâ bint Mehdî 204
 Esved b. Âmir Şâdân Ebû Abdurrahman 309
 Eşca' Sülemî 117
 Eşnâs 185
 Eyle 276
 Eyvân-ı Kistrâ 106

Eyyûb b. Ca'fer b. Süleyman 45, 64
 Ezârika 115
 Ezene 250

F

Fâmiye 105, 107
 Fâris 207
 Fazl 186
 Fazl b. Abbâs 44, 177, 238, 292
 Fazl b. Ca'fer b. Fazl 44, 207
 Fazl b. Mervân 23, 26, 27, 92, 184
 Fazl b. Muhammed Alevî 44, 57, 73
 Fazl b. Rebî' 23, 26, 35, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 70, 74, 79, 152, 157, 158, 183, 219
 Fazl b. Sehl 18, 37, 78, 91, 210, 211, 276
 Femüssilh 37, 189, 205, 207, 208, 209, 309
 Ferâdis Kapısı 286
 Ferezdak 126
 Feth 102, 104, 215
 Fethü'l-Hâdim 76
 fey 228
 Feyd 276
 fıkıh 297

G

Gâlib Sagdî 143
 Galinos 94
 Gassân 77
 Gassân b. Abbâd 41, 78, 91, 207, 224, 228
 Gassân b. Ebü's-Semrâ 244

H

hac 70, 131, 206, 209, 246, 248, 259, 309

- Haccâc 107
 Haccâc b. Kuteybe b. Müslim 178
 Haccâc b. Muhammed Ebû Muhammed A'ver 309
 Hâlid b. Hammâd 26, 36, 136
 Hâlid b. Yezîd 39, 189, 263
 Hâlid Kannâs 267
 Halîl b. Hâşim 77
 halku'l-Kur'ân 302
 Hamdân b. Hüseyin b. Muhriz 259
 Hamdûne 206, 208
 Hammâd b. Hasan 74
 Hammâd b. İshak 44, 192, 196, 250, 297
 haraç 86, 87, 127, 158, 170, 228, 253
 Hâricîler 115, 178
 Hâris b. Nasr 44, 189, 205, 207
 Harîş b. Hilâl Sa'dî 115
 Harizm 143
 Harizmî 160
 Harran 246
 Harrânî 160, 219
 Hârûn b. Abdullah b. Meymûn Huzâi 167
 Hârûn b. Cebguye 76
 Hârûn b. Me'mûn b. Sündüs 100
 Hârûn b. Müslim 123
 Hârûn b. Ubeydullah 44, 238
 Hârûnürreşid 18, 25, 31, 51, 58, 59, 63, 65, 70, 72, 100, 172, 240, 276, 280, 307, 308
 Harûrî 91
 Haruriyye 78
 Hasan b. Abdülhâlik 66
 Hasan b. Burâk 173
 Hasan b. Kureyş 128
 Hasan b. Nu'mân 55
 Hasan b. Racâ 124
 Hasan b. Sâlih b. Ebû'l-Esved 308
 Hasan b. Sehl 23, 37, 51, 78, 189, 201, 205, 207, 208, 209, 210, 211, 220, 241, 270
 Hasan b. Yahyâ b. Abdurrahman b. Osman b. Sa'd Fihri 171
 Hasan b. Ziyâd Lü'lûi 100
 Hasen b. Hânî' 272, 273
 Hasene 105
 Hasîb 276
 Hassân b. Sâbit 60
 Hâşim 120
 Haşimoğulları 53, 65, 71, 72, 111, 160, 189, 200, 207, 214
 Hatîb Bağdâdî 11, 25, 30, 31, 32
 Hâtim 94, 285
 Hava 180
 Hâvârizmî 308
 Havernak 273
 Hayzürân 272
 Hayzürâniyye 53
 Hayzürân Mezarlığına 184
 Hemedan 36, 127
 Herim b. Sinân 285
 Hermes 94
 hilm 35, 62, 122, 123, 124, 197
 Himyerliler 256
 Hind 198, 290, 291
 Hirakl 270
 Horasan 15, 18, 23, 25, 26, 29, 34, 35, 36, 37, 39, 51, 52, 54, 55, 56, 60, 71, 72, 76, 77, 78, 80, 91, 92, 95, 96, 121, 133, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 143, 150, 151, 152, 153, 159, 212,

- 213, 226, 237, 249, 250,
251, 263, 276
Horasan Kapısı 61, 185
Hristiyanlar 304
Hristiyanlık 96
Hulvan 31, 55, 57, 78
Humeyd 185, 269
Humeyd b. Abdülhamîd 53, 54,
62, 131, 268
Humeyd et-Tûsî 65, 128, 208,
209
Humeydî 32
Humus 171
Huzeyme b. Hâzim 148, 264
Hüdeyr b. Sabih 165
Hürremiyye 250, 251
Hüseyin 198
Hüseyin b. Ali b. Ebû Seleme
240
Hüseyin b. Dahhâk 28, 35, 40,
95, 281, 286, 289, 295,
296
Hüseyin b. Hişâm 249
Hüseyin b. Merzubân 290
Hüseyin Hâdim 77
Hüseyin Zecle 206
- I-İ**
İfrîkî 186
Irak 56, 57, 67, 78, 170, 177,
280, 284, 286
Îsâ b. Abdurrahman 133
Îsâbâz 69
Îsâ b. Ebû Hâlid 157, 158, 183
Îsâ b. Mansûr 252
Îsâ b. Muhammed 51, 139
Îsâ b. Zeyneb 293
İbâdetü'l-Muhammed 279
İbn Abbâs 266
İbn Abdurabbih 31
İbn Âişe 184, 185, 186, 187,
205
İbn Duhaym Medenî 57
İbn Ebî Sa'd 250
İbn Ebû Hâlid 218, 221
İbn Ebû İshak b. Hüseyin 250
İbn Ebû Tâhir 122, 173
İbn Huzeyme 265
İbn Kesîr 32
İbn Kuteybe 21, 32
İbn Leylâ 168
İbn Mes'ûd 187
İbn Süreyc 286
İbn Şebâne 25, 27, 44, 52, 183
İbn Şüreyh 202
İbn Tâhir 170
İbnü'l-A'lâ 187
İbnü'l-Amrakî 212
İbnü'l-Cevzî 32
İbnü'l-Halîl 250
İbnü'l-Mevsîlî 284
İbnü's-Serî 160, 163, 164
İbn Yahyâ b. Muâz 189
İbn Zü'l-Kalemeyn 163
İbrâhim b. Abbâs 55, 273
İbrâhim b. Âişe 27, 37, 182,
183, 184, 186, 205
İbrâhim b. Berîhe 128
İbrâhim b. Mehdî 18, 27, 37,
44, 51, 55, 56, 57, 127,
183, 187, 188, 189, 192,
193, 194, 195, 196, 197,
200, 201, 202, 203, 205,
206, 207, 224, 225
İbrâhim b. Reşîd 116
İbrâhim b. Sindî 35, 44, 101,
103, 104, 105
İbrâhim b. Şekle 270
İclogulları 235
ikiyüzlüler 127
İkrime Ebû Abdurrahman 104
İlim ehli 111
imamet 176
İmamiyye 75

iman 112
 İmrûülkays 239, 271
 İncil 97
 İranlılar 174
 İrcâ 116
 İsa 112
 İshak b. Ebû Rib'î 169, 170
 İshak b. Humeyd 290
 İshak b. İbrâhim 40, 80, 104, 105, 106, 128, 153, 175, 185, 196, 248, 252, 257, 283, 284, 302
 İshak b. İbrâhim Mevsilî 202, 283, 284, 292, 297
 İshak b. İbrâhim Mus'abî 248
 İshak b. İbrâhim Nehaî 44, 188
 İshak b. İbrâhim Râfikî 169, 170
 İshak b. Mûsâ 55
 İshak b. Süleyman Hâşimî 25, 44, 52
 İshak b. Yahyâ 250
 İshak Mevsilî 28, 40, 44, 195, 240, 277, 293, 296
 İskenderiye 171, 308
 İslam 9, 11, 12, 20, 21, 22, 71, 75, 84, 87, 107, 170, 226, 260, 293, 301, 305
 İsmâil b. A'lem 197
 İsmâil b. Ca'fer 57, 130, 131
 İsmâil b. Dâvûd 117, 302
 İsmâil b. Ebû Mes'ûd 302
 İsmâil b. Ebû Muhammed Yezîdî 56
 İsmâil b. Mûsâ 131
 İsmâil b. Nevbaht 272

K

Ka'b b. Mâme 94
 Kâbe 226
 kader 101
 Kahtabe b. Hasan 127, 128

Karmasin 56
 Kâsım b. Îsâ 235, 236
 Kâsım b. İbrâhim b. Tabâtabâ 161
 Kâsım b. Muhammed b. Abbâd 132
 Kâsım b. Muhammed Tayfûrî 274
 Kâsım b. Saîd 45, 92, 100, 153, 184, 186
 Kâsım b. Yûsuf 27, 231, 238
 Kayn b. Cesroğulları 277
 Kaysariye 166
 Kays kabilesi 249, 272
 Kefer Azzûn 157
 Kenâbiz 210
 Kerec 232
 Kerh 232
 Kerh tüccarları 101
 Kesker 128
 Keysûm 248
 Kiftî 34
 Kudâa 249
 Kûfe 148, 153
 Kur'an 18, 24, 40, 89, 257, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306
 Kur'an'ın yaratılmışlığı 257
 Kureyş 119, 175
 Kureyş Mezarlığı 184, 205
 Kurra 247
 Kurre Kalesi 246, 247
 Kurtuba 32
 Kussem b. Ca'fer 45, 130, 195
 Kuveri Dicle 290
 Külsûm b. Amr 144, 172
 Külsûm b. Sâbit b. Ebû Sa'd 140, 150
 Kürtler 240

L

Lüceym 237

M

- Ma'bed 202
 Mağrib 92, 261
 Mahzûm 120
 Maiyye 278
 Malatya 246
 Mâlik b. Şâhî 37, 128, 182, 183
 Mansûr 17, 45, 66, 75, 144, 145, 201, 204
 Mansûr b. Abdullah Hareşî 202
 Mansûr b. Nu'mân 131
 Mansûr b. Talha 176
 Mansûr Nemerî 144, 272
 Manuel 38
 Mârîka 173
 Masîsa 246, 247
 Matâmîr 248
 Mâverâünnehir 136
 Mecnûn 291
 Medâin 106, 216, 221, 308
 Medine 60, 70, 75, 246
 Medînetü Ebû Ca'fer 159, 163
 Medînetüsselâm 60, 92, 99, 140
 Mehdi 58, 105, 212, 259, 261
 Mehdi'nin kâtibi olan Ubeydullah 212
 Mekke 70, 178, 209, 246, 307
 Mekkî 113
 Me'mûn 62
 Menbic 246
 Merv 18, 23, 133, 140, 143, 158, 169
 Mervân b. Ebû Hafsa 222, 265
 Mervüşşâhicân 139
 Meryem oğlu İsa 304
 Mes'ûd b. İsa b. İsmâil Abdî 45, 171, 232, 237
 Mes'ûdî 21, 25, 30, 31
 Meyye 198
 mezâlim 36, 93, 128, 160, 213, 218
 Mısır 19, 20, 23, 26, 36, 38, 39, 101, 122, 160, 162, 163, 164, 166, 169, 171, 175, 176, 248, 249, 250, 276, 308
 mihne 298
 Mihzem 139, 140
 Muallâ 253
 Muâviye 35, 121
 Muâz b. Tayyib 298
 Mudar 35, 51, 78, 79, 80, 249, 255
 Mugîse 131
 Muhammed 112, 113, 120
 Muhammed b. Abbâd 117
 Muhammed b. Abbâs 201
 Muhammed b. Abbâs b. Müseyyeb 61
 Muhammed b. Abbâs Sa'leb 26, 45, 142
 Muhammed b. Abdullah 45, 46, 116, 142, 280
 Muhammed b. Abdullah b. Amr Belhî 183
 Muhammed b. Abdullah b. Cüşem Rebaî 284
 Muhammed b. Abdullah b. Hüseyin Ebî Tâlib Ca'ferî 239
 Muhammed b. Abdullah b. Tâhir 23, 26, 74, 142
 Muhammed b. Abdullah b. Tahmân 28, 45, 143, 290
 Muhammed b. Abdullah Osmanî 66
 Muhammed b. Abdülmelik 198
 Muhammed b. Ahmed b. Rezîn 45, 240
 Muhammed b. Ali 239, 246
 Muhammed b. Ali b. Sâlih Se-rahsî 45, 249
 Muhammed b. Ali b. Tâhir 28, 288

- Muhammed b. Ali b. Ümeyye b. Amr 28, 43
 Muhammed b. Cehm 285
 Muhammed b. Dâvûd b. İsmâil b. Ali Hâşimî 297
 Muhammed b. Ebû Avf 66
 Muhammed b. Ebû Hâlid 51
 Muhammed b. Ebû Şeyh 167
 Muhammed b. Ebû Yûsuf 250
 Muhammed b. Ebü'l-Abbâs 74, 75, 76, 130
 Muhammed b. Eyyûb b. Ca'fer b. Süleyman 45, 253, 298
 Muhammed b. Fazl b. Süleyman Tûsî 219
 Muhammed b. Ferhân Kulzumî 45, 235
 Muhammed b. Halîl 229, 230
 Muhammed b. Hâmid 39, 257, 282
 Muhammed b. Hânî 145
 Muhammed b. Hârûn 77
 Muhammed b. Hasan 224, 275
 Muhammed b. Hasan b. Hafs Mahramî 45, 270
 Muhammed b. Hasan b. Mus'ab 223
 Muhammed b. Hasan b. Sehl 206
 Muhammed b. Heysem 26, 28, 45, 46, 154, 173, 244
 Muhammed b. Heysem b. Adî 26, 46, 173, 244
 Muhammed b. Heysem b. Şebâne 184
 Muhammed b. Heysem Tâî 46, 274
 Muhammed b. Humeyd 209
 Muhammed b. Hüseyin Vâsıtî 46, 209
 Muhammed b. Îsâ 26, 45, 46, 74, 95, 133, 136, 145, 174, 175, 212, 273
 Muhammed b. İbrâhim 194
 Muhammed b. İbrâhim Ifrîkî 182
 Muhammed b. İbrâhim Sebârî 283
 Muhammed b. İmrân 140
 Muhammed b. İshak 65
 Muhammed b. İshak b. Abbâs b. Muhammed 72
 Muhammed b. İshak b. Cerîr 183
 Muhammed b. İshak b. İbrâhim Yezîdî 46, 101
 Muhammed b. Mûsâ b. İbrâhim 46, 221
 Muhammed b. Mûsâ Harizmî 26, 44, 46, 92, 209
 Muhammed b. Müsennâ 178
 Muhammed b. Ömer Vâkîdî 309
 Muhammed b. Sa'd 26, 47, 98, 302
 Muhammed b. Saîd 143
 Muhammed b. Vâdîh 193
 Muhammed b. Yaktîn 133
 Muhammed b. Yezdâd 135, 253
 Muhammed b. Yezîd Ezdî 30
 Muhammed b. Yûsuf 166
 Muhammed b. Zekerîyyâ 46, 285
 Muhammed Emîn 51, 65, 95, 148, 158, 272, 295, 307
 Muhammed Hâşimî 27
 Muhârik 28, 40, 46, 196, 202, 203, 257, 259, 270, 286, 287, 294, 297
 Muharrim 221
 Mûnise 228
 Murabbaatu'l-Hureşî 130
 Murakkîşü'l-Ekber 291
 Musa 99, 112, 304

Mus'ab b. Abdullah Zübeyrî 66,
119

Mus'ab b. Hasan 46, 279

Mûsâ b. Hâkân 135

Mûsâ Bostanî 54

Mûsâ b. Ubeydullah Temîmî
46, 171, 232, 267, 272

Musul 172, 246

Mu'tasım 18, 19, 26, 27, 92,
193, 203, 229, 230, 248,
252, 253, 257, 258, 259,
286, 296, 306, 307

Mutbık 37, 183, 184, 186

Mutbık Hapishanesi 205

Muttalib b. Abdullah b. Mâlik
96

Müberred 32

Mühelleb b. Ebû Sufre 114

Müneccâ 128

Mürcie 112

Mürre Hemdânî 111

Müslim b. Sa'dân 271

Müslim b. Velîd 187

Müstemlî Ebû Müslim 302

Müzeyne 236

N

Nabatî 105

Nâbiga 272

Nâbitiyye 199

Nâdir 237, 238

Nasr b. Şebes 26, 29, 35, 36,
51, 78, 79, 80, 92, 147,
153, 154, 155, 156, 157,
159, 160, 175, 183, 227

Necâh 67

Necd 199

Nefs 268

Nehrevân 52, 53

Ninova 172

Nîşâbur 78, 141, 169

Nu'mân 290

Nusaybin 246

Nûşicânî 128

Ö

Ömer 105, 106, 107, 116, 175

Ömer b. Ebû Rebîa 266

Ömer b. Habîb Adevî 309

P

Paytak Geçidi 55

Pozantı 34, 306, 307

R

Râfi' b. Leys 142

Râfika 167, 168

Rakka 53, 100, 153, 159, 167,
168

Rakkaşoğulları 289

Ramhürmüzî 101

Rebî' ailesi 229

Rebâlılar 249

Remle 169

Rey 57

Rezîn 138, 273

Ruâmiş 131

Rub' 130

Rukıyye 195

Rum beldeleri 247

Rum Manuel 247

Rusâfe 34, 52, 55, 69, 221, 248

Rûzkân 46, 125

S-Ş

Sa'd 254

Sa'doğulları 255

Sagr 286

Sâhibü'l-Merâkib 46, 280

Sâid 137

Sâid Allâf 28, 44, 306

Sâid b. Abdurrahman 288, 289

Sâid b. Câbir 296

Sâid b. Cüneyd 134, 136

Saîd b. Mûsâ b. Fazl 135
 Saîd b. Selm 62, 66
 Saîd b. Ziyâd 252
 Saîd Cevherî 76
 Saîd Hatîb 57, 62, 63
 Salagûs 255
 Sâlih b. Abbâs 209
 Sâlih b. Hârûn 281, 289, 293, 295
 Sâlih Edham 222
 Sâlih Mürrî 118
 San'â 113
 Sarât 247
 Sard 271
 satranç 39, 123, 177, 231, 235, 267
 Sedîr 273
 Sehl b. Osman 55
 Sehm 120
 Sekafî 272
 Selâm Ebreş 152
 Selc Dağı 260
 Selemye 171
 Selîtoğulları 265
 Semerkand 136
 Serûc 157
 Sevâd 225, 274
 Silh 207, 208
 Silm 128, 129
 Sind 98, 228
 Sindî 102, 104, 105
 Sindî b. Şâhek 65, 74, 148, 308
 Sindî b. Yahyâ 71, 80
 Sirâc 242
 Sugayr 297, 298
 Sugûr 244
 Süfyânî 249
 Süleyman b. Mücâlid 309
 Süleyman b. Rezîn 28, 46, 269
 Süleyman b. Yahyâ b. Muâz 46, 181

Sümâme 26, 27, 37, 38, 46, 74, 95, 96, 99, 101, 121, 157, 211, 221, 241, 242
 Şam 27, 39, 71, 153, 175, 249, 250, 255, 261
 Şamatît 297
 şarkıcılık 297
 Şebâbe b. Sevvâr Fezârî 308
 Şebîb b. Humeyd b. Kahtabe 308
 Şemmâsiyye 124, 129, 130, 228, 245
 Şeybân Vâil kabilesi 264
 Şurâa b. Yezîd 181
 Şükr 123

T

Taberî 11, 21, 22, 30, 32, 33, 34
 Tağlibî 107
 Tâhir 62, 64
 Tâhir b. Hâlid b. Nizâr Gassânî 47, 163
 Tâhir b. Hüseyin 18, 23, 26, 29, 34, 35, 36, 53, 54, 61, 62, 64, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 80, 91, 92, 133, 139, 140, 142, 143, 144, 145, 149, 150, 151, 153, 167, 168, 171, 176, 194, 219, 225, 244
 Tâhir b. İbrâhim 250
 Tâhiroğulları 28, 151, 175
 takva 81, 82, 84, 119, 188, 190, 204
 Talha b. Tâhir 36, 92, 151, 176, 178, 225
 Tâlibîler 60
 Tarsus 19, 246, 247, 307, 308
 Temîm 237, 265
 Temîm b. Huzeyme 39, 263, 264

Temîmoğulları 255, 264, 265
 Teofil 29
 Terek 250
 tevhid 301, 305
 Tevrat 97
 Theophilos 247
 Tikrît 246
 Tûs 308
 Türkler 77, 159

U-Ü

Ubeydullah b. Abdullah b. Hasan b. Ca'fer Hasenî 47, 114
 Ubeydullah b. Ebû Gassân 288
 Ubeydullah b. Hasan 70, 73
 Ubeydullah b. Serî 26, 36, 161, 162, 163, 164, 176
 Uceyf b. Anbese 249, 250, 251
 Uddâs 278, 279
 Ukbe b. Ca'fer b. Muhammed b. Eş'as 309
 Ulviye 202, 203
 Umâre 28, 39, 40, 47, 235, 263, 264, 265, 281, 284
 Umeyr Bâzgîsî 185
 Urfa 246
 Utbe 68
 Utbî 125, 126
 Ümeyyeoğulları 39, 158, 259, 260, 261
 Ümmü Ca'fer 68, 69, 123, 124, 206, 208, 271
 Ümmü Kurûd 267

V

Vâkıdî 23, 26, 47, 98, 302
 Vâsık 252
 Vâsıt 308
 Vehb b. Ebû Hazm 309
 Veled-i Semâ' 243

Velîd b. Yezîd 181
 vergi 84, 213

Y

Yahyâ b. Ahmed 79
 Yahyâ b. Eksem 26, 38, 39, 47, 94, 107, 121, 144, 151, 220, 241, 243, 253, 278, 279, 297
 Yahyâ b. Hakan 241, 271
 Yahyâ b. Hâlid 59, 210
 Yahyâ b. Hammâd 36, 146
 Yahyâ b. Hasan 23, 26, 27, 47, 54, 61, 67, 70, 74, 78, 140, 150, 151, 187, 192, 197
 Yahyâ b. Hasan b. Abdülhâlik 26, 47, 61, 70, 78, 150, 183, 192, 197
 Yahyâ b. Hasan b. Ali b. Muâz b. Müslim 168
 Yahyâ b. Maîn 302
 Yahyâ b. Muâz 79, 92
 Yahyâ Bûşencî Kasîr 47, 71
 Yaktînî 175
 Ya'kûb b. Mehdî b. Mansûr 309
 Ya'kûbî 32
 yalnızlık 154, 268
 Yâsir 76, 216, 217, 228, 282
 Yemâme 222
 Yemen 248
 Yezdicerd 169
 Yezîd b. Ferac 224
 Yezîd b. Hârûn 302, 308, 309
 Yezîd b. Mühelleb 114
 Yezîd b. Ukkâl 152
 Yezîdî 47, 119, 274, 275
 Yezîdîler 215
 Yûnus b. Muhammed 309
 Yûsr 67

- Z**
zani 112
Zarîf 231
Zevder 169
Zeyd b. Ali b. Hüseyin 47, 62, 200
Zeydiyye 75
zımmîler 90
Zîkâr Savaşı 237
Ziryâb 261
Ziyâd b. Sâlih 58
Ziyâd Meydanı 142
Zutlar 158
Zübeyd Eyâmî 111
Zübeyr b. Avvâm 114
Züheyr 100
Zühreoğulları 275
Zükâ 40, 297
Zü'l-Yemîneyn 92, 133, 134, 136, 137, 142, 145, 149, 153, 154, 168, 219, 220, 244
Zülzül 270
Züreyk 138, 171
Zü'r-Riyâseteyn 206, 208, 210, 212, 224

İBN TAYFÛR

Kıtabu Bağdad/Me'mûn Dönemi

O, her halifeyi tek tek anlatmış, dönemindeki siyasi olayları, atadığı görevlilerle ilişkilerini ele aldıktan sonra ilim, edebiyat, şarkı ve eğlence meclislerine yer vermiştir. Kullandığı bu yöntem ile sakin ve ağırbaşlı üslubu ona çağdaşları arasında farklı ve ayrıcalıklı bir yer kazandırmıştır. Bağdat ve Irak'ın tarihini ilk yazan İbn Tayfûr bağımsız bir tarihçidir. Plan ve anlatımından da anlaşılacağı gibi eseri özgün bir eserdir. Eserinde yararlandığı kaynaklarının çoğu şifahidir. Saraya nüfuz edemediğinden yararlandığı kâtip ve bürokratların sayısı sınırlıdır. Bilgilerinin çoğunu vezirler ve yüksek memurlar için çalışan kâtiplerden almıştır. Bunlar sayesinde kulislerin arkasına bakma şansı bulmuştur. Sonuç olarak eserinde verdiği bilgilerin kişisel gözlemlerine ve bizzat işittiklerine dayandığını söylememiz mümkündür. Ayrıca İbn Tayfûr'un rivayetlerini aktaracağı raviler konusunda titiz ve seçici davrandığını, anlatacağı konu, kişi veya olaya yakın kişilerin bilgilerini öncelediğini söyleyebiliriz. Eserdeki edebi bilgiler arasında 500 beyti bulan ve bazıları doğrudan şairlerinden aktarılan şiirleri, mektup ve yazışma örneklerini sayabiliriz Eser, erken dönemde yazılmış Bağdat tarihi olması bakımından kendisinden sonra tarih yazan Taberî, Mes'ûdî, Ebu'l-Ferec İsfahânî ve Hatib Bağdâdî gibi birçok tarihçinin kaynakları arasında yer almıştır.

ANKARA OKULU YAYINLARI